

ægteskab

8 samliv uden
ægteskab I

afgivet af
ægteskabsudvalget af 1969

ex. 2
21.575 b

betænkning nr. 915
københavn 1980

ISBN 87-503-3300-3
Ju 00-133-bet

J. H. Schultz & s, København

Indhold

<i>Indledning</i>	9
<i>Kapitel 1. Resumé</i>	11
<i>Kapitel 2. Den historiske udvikling</i>	17
A. Ældre regler om ægteskabs indgåelse	17
B. Strafferegler om uægteskabeligt samliv	18
C. Forlovelse	19
D. Forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning	20
E. Andre reformforslag	23
F. Ændringer i lovgivningen siden 1969	24
G. Særligt om de homofile forhold	25
H. Sammenfattende bemærkninger om den historiske udvikling	27
<i>Kapitel 3. Det nordiske samarbejde</i>	28
A. Samarbejdets baggrund	28
B. Det svenske udvalg	29
C. De øvrige nordiske lande	30
D. Forhandlingerne i Nordisk Råd	31
E. Resultater af drøftelserne i de nordiske udvalg	32
<i>Kapitel 4. De faktiske samlivsforhold - udbredelse og begrundelse</i>	33
A. Statistiske undersøgelser m. v. om heteroseksuelle samlivsforhold	33
1. Socialforskningsinstituttets ægteskabsundersøgelse af 1972	33
2. Omnibusundersøgelserne	33
3. Særligt langvarige samliv	37
4. Sammenfatning af de statistiske oplysninger	37
5. Undersøgelser i de øvrige nordiske lande	38
6. Udviklingen i andre lande	38
7. Juridisk litteratur	39
B. Vurdering af baggrunden for udbredelsen af de faktiske samlivsforhold	39
C. Oplysninger om udbredelsen af homofile samlivsforhold	44
<i>Kapitel 5. Principielle overvejelser</i>	45
A. Fælles lovgivning for ægteskab og andre samlivsforhold	45
B. Generel lovgivning vedrørende samliv uden ægteskab	47
C. Bør der overhovedet skabes særregler om samlivsforhold mellem ugifte?	48
D. Afgrænsning af de relevante samlivsforhold	51
<i>Kapitel 6. Forældremyndighed m.v.</i>	55
A. Forældremyndighed	55
1. Gældende ret	55
2. Andre nordiske lande	56
3. Statistiske og sociologiske undersøgelser	58

4. Udvalgets overvejelser om ugiftes forældremyndighed	59
5. Fælles forældremyndighed over ægtebørn efter separation eller skilsmisse.	64
B. Konsekvenser af fælles forældremyndighed på andre områder.	65
1. Samkvemsret	65
2. Midlertidige forældremyndighedsafgørelser.	66
3. Rekursmyndighed i forældremyndighedsanliggender.	67
4. Overøvrighedens kompetence vedrørende forældremyndighedsafgørelser	68
5. Værgemål	69
6. Skolestyrelsesloven	69
7. Borneloven.	70
C. Andre spørgsmål.	73
D. Kompetenceregler inden for familieretten sammenholdt med bistandslovens regler.	74
<i>Kapitel 7. Reiten til en leje- eller andelsbolig.</i>	<i>78</i>
I. Lovregler m.v.	78
A. Danmark	78
1. Lejeloven.	78
2. Andelslejligheder.	78
3. Almennyttigt byggeri.	79
B. Lovregler i de øvrige nordiske lande	79
1. Finland.	79
2. Island	80
3. Norge	80
4. Sverige	80
II. Begge parter lejere.	81
A. Gældende ret	81
B. Udvalgets overvejelser.	82
III. Overtagelse af lejligheden efter den enes død, hvor kun afdøde var lejer.	83
A. Gældende ret	83
1. Lejebolig i privat byggeri.	83
2. Andelsboliger.	84
3. Almennyttigt byggeri.	85
B. Udvalgets overvejelser.	86
1. Almindeligt udlejningsbyggeri	86
2. Andelsboliger.	86
IV. Overtagelse af lejligheden efter samlivsforholdets ophævelse, og hvor kun den ene står som lejer.	88
A. Gældende ret	88
1. Lejeboliger.	88
2. Andelslejligheder.	89
B. Udvalgets overvejelser.	89
1. Almindeligt udlejningsbyggeri.	89
2. Andelsboliger.	92
V. Processuelle spørgsmål	92
VI. Boliganvisning	93

<i>Kapitel 8. Formueforholdet mellem samlevende.</i>	94
I. Formueforholdet under samlivet, og når samlivet opløses i levende live.	94
A. Ægtefæller med formuefællesskab.	98
B. Ægtefæller med særeje.	98
C. Sameje.	102
1. Dansk ret i almindelighed.	102
2. Praksis om sameje mellem ugifte.	103
3. Analyse af den refererede domspraksis.	112
4. Skattemæssige konsekvenser af sameje.	114
5. Nordisk ret.	115
6. Samlivskontrakter.	119
7. Retspolitiske overvejelser i den juridiske litteratur.	120
D. Udvalgets overvejelser.	122
II. Formueforholdet, når samlivet ophæves ved døden.	125
A. Ægtefæller med formuefællesskab.	125
B. Ægtefæller med særeje.	126
C. Formueforholdet mellem samlevende.	126
D. Udvalgets overvejelser.	128
<i>Kapitel 9. Arveafgift.</i>	131
A. Lovregler m.v.	131
B. Retsregler i de øvrige nordiske lande.	134
1. Finland.	134
2. Norge.	134
3. Sverige.	134
C. Kritik af de gældende danske regler.	135
D. Udvalgets overvejelser.	135
E. Kompetencespørgsmålet.	138

Bilagsoversigt

Bilag 1.	Skrivelse af 15. juli 1976 fra Forbundet af 1948 til Ægteskabsudvalget.
Bilag 2.	Udvalgets skrivelse af 10. januar 1978 til indenrigsministeriet, kirkeministeriet, socialministeriet og undervisningsministeriet.
Bilag 3.	indenrigsministeriets skrivelse af 29. maj 1978.
Bilag 4.	Kirkeministeriets skrivelse af 31. januar 1978.
Bilag 5.	Socialministeriets skrivelse af 12. juli 1978.
Bilag 6.	Undervisningsministeriets skrivelse af 18. juli 1978.
Bilag 7.	Udvalgets skrivelse af 17. marts 1978 til socialministeriet.
Bilag 8.	Socialministeriets skrivelse af 13. februar 1979.
Bilag 8 a.	Den sociale ankestyrelses skrivelse af 30. november 1978.
Bilag 8 b.	Socialstyrelsens cirkulæreskrivelse nr. 430 af 19. maj 1976.

Ægteskabsudvalgets medlemmer

ved afgivelsen af denne betænkning

Fhv. folketingsmedlem *Yvonne Herløv Andersen*
Byretspræsident *N. C. Bitsch* (formand).
Landsretssagfører *Hanne Budtz*.
Byretsdommer *Svend Danielsen*, (leder af sekretariatet).
Fhv. folketingsmedlem *Alice Hedegaard*.
Kst. statsadvokat *Karsten Hjorth*.
Fuldmægtig, cand.jur. *Elsebeth Kock-Petersen*.
Folketingsmedlem *Inge Krogh*.
Højesteretssagfører *Oluf Lind*.
Fhv. overpræsident *Carl Moltke*.
Folketingsmedlem *Inge Fischer Møller*.
Folketingsmedlem *Aase Olesen*.
Kst. amtmand *Bodil Panild*.
Civildommer *Inger Margrete Pedersen*.
Advokat *Ulla Paabøl*.
Socialrådgiver *Hanne Reintoft*.
Folketingsmedlem *Ebba Strange*.
Fhv. folketingsmedlem, landsretssagfører *Palle Tillisch*.

SEKRETARIAT

Kontorchef i justitsministeriet *Knud Knudsen*.
Fuldmægtig i justitsministeriet *Karsten Hagel-Sørensen*

Forslag eller bemærkninger kan indsendes til

Ægteskabsudvalgets sekretariat,
Justitsministeriet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.

Ægteskabsudvalgets opgave

Udvalget skal overveje, i hvilket omfang der på baggrund af de ændrede samfundsforhold, ændringen af kvindens stilling i samfundet og de heraf følgende ændringer af opfattelsen af ægteskabsinstitutionen er behov for revision af reglerne om ægteskabs indgåelse og opløsning, herunder reglerne om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse, samt reglerne om ægteskabets retsvirkninger og om børnenes retsstilling under ægteskabet og efter separation eller skilsmisse.

Udvalget skal samtidig overveje, om der i tilknytning hertil er behov for ændring af regler i den øvrige lovgivning, der har forbindelse med ægteskabslovgivningen, og om nogle af de bestemmelser i lovgivningen, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, bør kunne anvendes på visse ægteskabslignende forhold.

Indledning

Den 1. januar 1970 trådte en ny lov om ægteskabs indgåelse og opløsning i kraft (1969-loven). Den tidligere lov var fra 1922.

Allerede for den nye lov trådte i kraft, havde justitsministeren nedsat et nyt udvalg, som skulle arbejde videre med revisionen af ægteskabslovgivningen. Debatten forud for 1969-loven havde vist, at der var en udbredt interesse for mere dybtgående ændringer.

Ægteskabsudvalget af 1969 har hidtil afgivet 7 betænkninger. Det drejer sig om betænkning 1 om ægteskabs indgåelse (nr. 691/1973), betænkning 2 om ægteskabs opløsning (nr. 697/1973), betænkning 3 om formueordningen (nr. 716/1974), betænkning 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (nr. 719/1974), betænkning 5 om samliv og ægteskab (nr. 720/1974) udarbejdet af et af udvalgets medlemmer, civildommer Inger Margrete Pedersen, betænkning 6 om ægteskabet i statistisk og sociologisk belysning (nr. 726/1974) udarbejdet af socialforskningsinstituttet efter udvalgets anmodning og betænkning 7 om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse (nr. 796/1977).

Oprindelig var det udvalgets plan efter afgivelsen af betænkning 5 og 6 i betænkning 7 at behandle de problemer, der er kortlagt i betænkning 5 om samliv og ægteskab. Da spørgsmålet om statsamternes fremtid og dermed om ægteskabssagernes behandling hurtigt kunne blive aktuelt, besluttede udvalget imid-

lertid i stedet at fremskynde drøftelserne heraf og at afgive en særskilt betænkning om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse.

Efter afgivelsen af betænkning 7 har udvalget genoptaget drøftelserne af retsstillingen for de ugifte samboende. Overvejelserne har hidtil navnlig været koncentreret om spørgsmål vedrørende forældremyndigheden over fællesbørn, bolig i trediemands ejendom, formuespørgsmål og arveafgift.

I skrivelse af 16. september 1977 anmodede justitsministeriet udvalget om forlods at behandle spørgsmålet om, hvorvidt der i videre omfang burde åbnes mulighed for at tillægge faderen forældremyndigheden over et barn uden for ægteskab og afgive en særskilt indstilling herom.

Udvalget fremsendte med skrivelse til justitsministeriet af 20. december 1977 et udkast til lov om ændring af myndighedsloven og retsplejeloven (Forældremyndighed m. v. over børn uden for ægteskab) med bemærkninger. Justitsministerens lovforslag fulgte udvalgets udkast. Det blev uden ændringer vedtaget som lov nr. 244 af 8. juni 1978. Ændringerne er omtalt nedenfor under kap. 6.

Nærværende betænkning er resultatet af udvalgets fortsatte overvejelser om retsstillingen for de såkaldte »papirløse samlivsforhold«. I de tidligere betænkninger har udvalget fremlagt foreløbige overvejelser til diskussion, således at be-

tænkningerne i vidt omfang har karakter af oplæg til debat.

Forholdet mellem ægteskabet og de ugifte samboendes forhold har imidlertid allerede gennem en årrække været genstand for en livlig debat, en debat som udvalgets medlemmer naturligvis har søgt at følge i så vidt omfang som muligt. Bl. a. af denne grund har nærværende betænkning en noget anden karakter end de tidligere betænkninger. Med hensyn til historiske forudsætninger for den gældende retstilstand og med hensyn til mere principielle synspunkter har udvalget i de tidligere betænkninger endvidere stort set kunnet henvise til de udførlige betænkninger, som Ægteskabsudvalget af 1957 afgav i årene 1962-68.

Et sådant grundlag har ikke foreligget med hensyn til emnet for nærværende betænkning. En noget bredere fremstilling er derfor anset for hensigtsmæssig.

Efter afgivelsen af denne betænkning vil udvalget fortsætte drøftelserne af de ugifte samboendes forhold på andre retsområder, bl. a. med hensyn til skatte- og sociallovgivning.

Også i Finland, Island, Norge og Sverige arbejdes i disse år med en revision af ægteskabslovgivningen og problemerne omkring de ugifte samboende. Drøftelserne med repræsentanter for det finske justitsministerium og for de islandske, norske og svenske ægteskabsudvalg er derfor fortsat. Om de nordiske forhandlinger se nærmere nedenfor under kap. 3.

Resumé

I *kapitel 2 om den historiske udvikling*, gives en redegørelse for baggrunden for gældende ret og de reformer, der har været drøftet i de seneste 10 år, herunder navnlig det foreslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning, som blev behandlet i folketinget i 1968-69. Det fremgår heraf, at reglerne om ægteskabs stiftelse og om uægteskabelige samlivsforhold har været underkastet en gradvis udvikling, således at ægteskabets retsvirkninger efterhånden er blevet knyttet alene til vielsen, medens de retsvirkninger, der tidligere var forbundet med parternes aftale om indgåelse af ægteskab, gradvis er ophævet. Det konkluderes, at det ville være et afgørende brud på retsudviklingen i de sidste 300-400 år nu at indføre et system, der knytter ægteskabets retsvirkninger til samlivet.

Kapitel 3, Det nordiske samarbejde, indeholder en gennemgang af den historiske baggrund for samarbejdet mellem de nordiske lande på familierettens område. Traditionelt har der været en betydelig overensstemmelse mellem de nordiske ægteskabslove, men udviklingen er i de senere år gået i retning af større uensartethed navnlig som følge af, at den svenske regering ved nedsættelsen af et nyt ægteskabsudvalg i 1969 opstillede ret præcist formulerede direktiver for udvalgets reformarbejde. Selv om de nordiske udvalg i overensstemmelse med bl.a. henstillinger fra Nordisk Råd har holdt talrige fællesmøder for at udveksle

synspunkter om reformovervejelsernes indhold, må det med Nordisk Ministerråd konstateres, at det ikke har været muligt at fastholde ensartede regler i samtlige lande om ægteskabs indgåelse og opløsning, og at det kun til dels har været muligt at drøfte en retlig regulering af de faktiske samlivsforhold.

I *kapitel 4, De faktiske samlivsforhold - udbredelse og begrundelse*, sammenfattes resultaterne af de omfattende statistiske og sociologiske undersøgelser, Danmarks Statistik og Socialforskningsinstituttet har foretaget af samlivsforholdene i samarbejde med udvalget. Det fremgår heraf, at antallet af samlivsforhold fra foråret 1974 til januar 1979 er steget fra ca. 100.000 til ca. 185.000, således at andelen af samlevende er steget fra ca. 8 % til ca. 13 % af alle personer, der samlever med en ægtefælle eller en anden. Samlivsforholdene er imidlertid indbyrdes meget forskellige og omfatter både korterevarende forhold uden noget særligt økonomisk fællesskab og meget langvarige forhold. Det må antages, at en betydelig del af de korterevarende forhold senere vil blive afløst af ægteskab, således at de må betragtes som prøveægteskaber. Udvalget har derfor navnlig hæftet sig ved de samlivsforhold, der har været i 5-6 år eller mere, og hvor parterne er fyldt 35 år. Det drejer sig om ca. 50.000 personer, som må antages at forblive ugifte, og som må forventes at være økonomisk veletablerede, således at de i særlig grad må kunne

tænkes at få problemer med hensyn til fordeling af formue ved forholdets opløsning.

Udvalget gennemgår herefter de mulige årsager til, at folk samlever uden at indgå ægteskab, og grundene til, at antallet af disse samlivsforhold er steget så kraftigt i de senere år. Der fremhæves en række faktorer, der har muliggjort eller fremmet udbredelsen af samlivsforhold, og det nævnes, at tendensen kan være selvforstærkende, for så vidt som et betydeligt antal af de personer, der indgår ægteskab, må antages at vælge denne samlivsform, fordi den endnu anses for den almindeligste og mest anerkendte. Hvis det i stigende grad bliver socialt acceptabelt at samleve uden ægteskab, kan der efterhånden skabes en ny norm, som følges af dem, der ellers ville have indgået ægteskab.

Udvalget fremhæver i *kapitel 5, Principielle overvejelser*, at det mest nærliggende udgangspunkt for reformovervejelser måtte være en stillingtagen til, om regler, specielt inden for skatte- og sociallovgivningen, som bevirker, at det er økonomisk ufordelagtigt at gifte sig, kan ændres. Herved kunne ægteskabet antagelig gøres til en attraktiv samlivsform for mange, som i dag undlader at gifte sig.

Det understreges, at ægteskabet - med de ændringer i reglerne, der må ske fra tid til anden, og som udvalget har behandlet i sine tidligere betænkninger - bedre end nogen anden retlig regulering kan skabe rammen om familiens liv og sikre familiens enkelte medlemmer følelsesmæssig og økonomisk tryghed. Lovgivningen bør derfor i videst muligt omfang indrettes på at tilskynde til at indgå ægteskab og ikke på at modvirke ægteskab. Udvalget tager afstand fra at skabe en samlet retlig regulering af samlivsforholdene eller at skabe en fælles lovgivning for ægteskab og andre samlivsforhold. En bredere lovgivning specielt for ugifte samlevende ville ifølge sagens natur ikke kunne være i det væsentlige

identisk med ægteskabslovgivningen. Man ville derved indføre et »ægteskab af anden klasse« og hos parterne skabe en falsk følelse af tryghed, som ville være egnet til at afholde dem fra at indgå ægteskab. Udvalget finder, at *det grundlæggende synspunkt bag eventuelle reformer må være, at der ikke bør være særlige fordele knyttet til at samleve uden at være gift. De samlevende par bør ikke som følge af reformforslagene stilles bedre end ægtepar, men i det højeste ligestilles med gifte.*

I overensstemmelse hermed har der være enighed i udvalget om ikke kun at koncentrere sig om reformforslag, der eventuelt kunne ligestille ugifte par med ægtepar, men også at gennemgå de regler, der navnlig uden for ægteskabslovgivningen indeholder incitamenter til at undlade at indgå ægteskab.

Udvalget har imidlertid ud fra realistiske overvejelser måttet erkende, at en ændring af bl.a. skatte- og sociallovgivningen med henblik på at styrke ægteskabet ikke uden videre lader sig gennemføre og i bedste fald vil tage lang tid. Endvidere vil der, selv efter at sådanne ændringer måtte være gennemført, antagelig stadig forekomme ikke så få tilfælde af samliv uden ægteskab, og hvor der i hvert fald for en af parterne er knyttet urimelige konsekvenser til de gældende regler, ganske særligt, når forholdet opløses efter en længere årrække. Man har derfor besluttet først at afgive betænkning om nogle problemer, der i særlig grad bliver aktuelle i denne situation. De øvrige problemer behandles i en kommende betænkning.

Medlemmernes grundlæggende indstilling til behovet for en regulering af disse problemer er ikke sammenfaldende, men kapitlet indeholder en principiel drøftelse af disse synspunkter, der ligger til grund for medlemmernes stillingtagen til de konkrete spørgsmål, der drøftes i de følgende kapitler.

Der har i udvalget været enighed om, at det ikke er muligt på forhånd generelt og for alle relationer at foretage en ensartet afgrænsning af den personkreds, der kan komme på tale som omfattet af en regulering. Kapitlet indeholder en gennemgang af mulige afgrænsningskriterier. Endelig gores der op med udtrykket »papirlost forhold«, der rummer en klang af frihed og ubundethed, som er misvisende, allerede fordi mange samle- vende i stedet for en vielsesattest må anvende overordentligt meget papir, så fremt de vil gøre sig håb om på nogen- lunde fyldestgørende måde at regulere deres indbyrdes forhold og forholdet til omverdenen.

Kapitel 6, Forældremyndighed m.v., indeholder navnlig en redegørelse for ud- valgets drøftelser om, hvorvidt samle- vende og fraseparerede eller fraskilte skal have mulighed for med overøvrighedsens godkendelse at aftale, at de i fæl- lesskab skal have forældremyndigheden over fælles børn. Efter gældende ret er det i et samlivsforhold som hovedregel moderen, der alene har forældremyndig- heden, og faderen kan kun få den over- draget til sig enten ved en aftale med moderen eller i særlige tilfælde ved dom.

Et flertal på 11 af udvalgets medlem- mer finder, at der ikke er grundlag for at indføre en mulighed for, at forældre- ne kan aftale fælles forældremyndighed for børn uden for ægteskab.

7 medlemmer finder derimod, at der bør åbnes en sådan adgang for ugifte forældre til med overøvrighedsens god- kendelse at aftale fælles forældremyn- dighed. 4 af disse medlemmer finder dog, at det bør være en betingelse for godkendelse af en sådan aftale, at foræl- drene bor sammen på aftaletidspunktet. Hver af forældrene skal når som helst kunne kræve den fælles forældremyn- dighed bragt til ophør.

Ved separation og skilsmisse skal der efter gældende ret tages stilling til, hvem

af forældrene der skal have forældre- myndigheden over et fælles barn. Der er således ikke mulighed for at aftale, at den fælles forældremyndighed skal fort- sætte efter separationen eller skilsmissen.

Et flertal på 12 af udvalgets medlem- mer finder ikke, at der bør indføres ad- gang til fælles forældremyndighed efter separation eller skilsmisse.

6 af udvalgets medlemmer finder deri- mod, at der bør indføres en adgang for forældre til i forbindelse med eller efter en separation eller skilsmisse med over- øvrighedsens eller rettens godkendelse at aftale, at forældremyndigheden fortsat skal tilkomme dem i forening under for- udsætning af, at hver af forældrene når som helst kan kræve den fælles foræl- dremyndighed bragt til ophør.

Selv om der således ikke i udvalget er flertal for indførelse af en mulighed for at aftale fælles forældremyndighed, gen- nemgår udvalget i de følgende afsnit konsekvenserne af en eventuel fælles forældremyndighed på andre områder: Samkvemsret, midlertidige forældremyn- dighedsafgørelser, spørgsmålet om re- kurs i forældremyndighedsanliggender, overøvrighedsens kompetence vedrørende forældremyndighedsafgørelser, værge- mål, skolestyrelsesloven, børneloven m.v. Udvalget konkluderer, at en gen- nemførelse af en fælles forældremyndig- hed næppe vil rejse væsentlige proble- mer inden for andre lovgivningsområ- der, men at der bl.a. som følge af en række stykvisse ændringer af myndig- hedsloven synes at være behov for en generel revision af myndighedsloven og børneloven.

Under udvalgets arbejde med disse spørgsmål har man været opmærksom på, at der i praksis har vist sig proble- mer som følge af de sociale udvalgs ind- griben efter reglerne i bistandsloven i tvister mellem forældrene.

Udvalget har gennemgået en række sager, hvor parterne i en forældremyn- dighedstvist søger at hindre gennemtvin-

gelsen af en domstolsafgørelse af forældremyndighedsspørgsmålet ved at få det sociale udvalg til at nedlægge forbud mod forældremyndighedsindehaverens hjemtagelse af barnet.

Udvalget finder, at den bestående dobbeltkompetence med to forskellige sæt myndigheder, der i samme periode har mulighed for i en række tilfælde at afgøre tvister mellem forældre om barnets opholdssted, er yderst uheldig. Muligheden for at få de sociale udvalg til at gribe ind i forældrenes stridighed udnyttes til at komplicere og forhale sagen. Udvalget finder det lidet betryggende, at et organ som det sociale udvalg - eventuelt dets formand eller næstformand som en foreløbig afgørelse - kan tilside-sætte f.eks. en nylig landsretskendelse eller gribe ind, medens retssag efter ægteskabsloven eller myndighedsloven verserer. Efter udvalgets opfattelse bør de sociale myndigheders opgaver i det indbyrdes forhold mellem forældrene i hvert fald begrænses til tilfælde, hvor det er absolut påkrævet af hensyn til barnets velfærd, og i tilfælde, hvor sagen er indbragt for retten, bør der kun kunne skrides ind med rettens samtykke. Der bør derfor efter ægteskabsudvalgets opfattelse søges gennemført en forenkling og harmonisering af reglerne.

Kapitel 7, Retten til en leje- eller andelsbolig, indeholder en gennemgang af retsregler og domspraksis vedrørende retten til en lejebolig i almindeligt udlejningsbyggeri og i det almennyttige byggeri samt retten til en andelsbolig.

Udvalget finder det principielt ønskeligt, at ugifte samlevende selv kan sikre sig, at de begge er beskyttet mod den enes ensidige ophævelse af lejemålet, at en efterlevende part er sikret ret til fortsættelse af lejemålet uanset samlivets varighed, og at der gennem myndighedernes bistand kan træffes afgørelse af, hvem der skal have ret til at blive boende efter en ophævelse af samlivet. Udvalget finder derfor, at det er uheldigt,

at loven om andelsboligforeninger i § 4, stk.2, indeholder en bestemmelse, der afskærer to ugifte samlevende fra i fællesskab at erhverve en andel, idet det må antages, at parterne vil være beskyttet som nævnt, hvis lejemålet eller andelsretten kan anses for fælles.

For så vidt angår tilfælde, hvor en samlever ønsker at overtage lejligheden efter den andens død, og hvor kun afdøde var lejer, finder udvalget, at lejelovens § 75, stk. 2, i tilstrækkelig høj grad tilgodeser den efterlevendes interesser. Udvalget vil derfor ikke foreslå nogen ændring af denne bestemmelse. Derimod viser en gennemgang af den gældende retstilstand, at der er behov for i loven om andelsboligforeninger at indsætte regler, der regulerer samme område som lejelovens §§ 75-79. Efter gældende ret er både ægtefæller og samlevende henvist til bestemmelser i de individuelle foreningers vedtægter eller analogislutninger fra lejeloven, hvis rækkevidde er tvivlsom, og som kun angår boligretten, uden at der findes klare regler om andelene. Udvalget finder ikke dette tilfredsstillende og henstiller derfor, at spørgsmålet om en revision af andelsboliglovgivningen på dette område tages op. Udvalget finder det helt uacceptabelt, dersom den længstlevende ægtefælle ikke skulle have en klar ret til at overtage brugsretten til andelslejligheden, uanset hvad andelsboligforeningens vedtægt måtte bestemme. Også en efterlevende samlever bør have ret til at overtage lejligheden, men hvis retsstillingen er den, at bolig og andel ikke kan adskilles, bør den efterlevendes overtagelse af boligen forudsætte, at arvingerne udløses konstant.

For så vidt angår spørgsmålet om overtagelse af lejligheden efter samlivsforholdets ophævelse, og hvor kun den ene står som lejer, har udvalget drøftet, om der bør indføres en regel svarende til lejelovens § 77, der bestemmer, at det ved separation eller skilsmisse skal afgø-

res, hvilken af ægtefællerne der skal have ret til at fortsætte lejeforholdet.

Et flertal på 13 medlemmer finder, at der bør indsættes følgende nye bestemmelser i lejeloven:

»§ 77 a. Såfremt parter, der i mindst 2 år har haft fælles husstand, ophæver samlivet, kan der, når særlige grunde, herunder navnlig hensynet til parternes mindreårige børn, taler derfor, ved dom træffes bestemmelse om, hvem af parterne der skal have ret til at fortsætte lejeforholdet til en lejlighed, der har tjent som fælles bolig.«

Et medlem kan kun anbefale en regel som den foreslåede, hvis den begrænses til at angå tilfælde, hvor parterne har fællesbørn.

Et andet mindretal på 4 medlemmer finder, at man i stedet bør pålægge udlejerne pligt til, når samlivet har haft en vis varighed, at acceptere, at begge parter i et samlivsforhold underskriver lejekontrakten.

Der er enighed om, at uanset om den regel, der foreslås af flertallet, gennemføres, eller der kun bliver tale om en fordeling af lejligheden, når lejeforholdet må anses for fælles på grund af begges underskrift, bør sager om retten til at fortsætte lejemålet behandles som ægteskabssager ved byretten i stedet for som nu som almindelige civile sager.

Kapitel 8, Formueforholdet mellem samlevende, indeholder en udførlig gennemgang af de seneste års praksis ved de overordnede domstole i sager om det økonomiske opgør efter opløsningen af et samlivsforhold. Det fremgår heraf, at der har været et betydeligt antal sager, hvor trangen til at se bort fra de formelle ejerforhold ved opgørelsen af parternes økonomiske mellemværende har været uafviselig. Domstolene har løst disse problemer enten ved at statuere sameje mellem parterne, hvilket ofte har ført til ligedeling af aktivernes værdi, eller ved at tillægge en af parterne et pengebeløb

uden at henvise til nogen udtrykkelig hjemmel herfor i hidtil gældende ret. Konsekvensen af denne praksis har været, at der ofte er tildelt den ikke-rådende part i samlivsforholdet en større andel i boet, end en ikke-rådende ægtefælle i et ægteskab med fuldstændigt særeje får ved separation eller skilsmisse som godtgørelse efter ægteskabslovens § 56.

Et flertal på 12 af udvalgets medlemmer finder på denne baggrund, at der bør gennemføres regler, der på dette punkt tilnærmer retsstillingen for samlivsforhold til den retsstilling, udvalget tidligere har foreslået gennemført for særejeægteskaber. Med udgangspunkt heri foreslås følgende regler indsat i skifteloven:

»§ 82 a. Opløses et samliv mellem to personer, kan skifteretten foretage deling af deres fælles formue.

§ 82 b. Ved opløsning af et samliv mellem to personer kan skifteretten pålægge den ene part at yde den anden et beløb for at sikre, at denne ikke stilles åbenbart urimeligt (væsentligt ringere end stemmende med billighed), navnlig når hensyn tages til parternes økonomiske forhold og samlivets varighed. Hensyn kan også tages til den indsats, den pågældende har ydet til det fælles hjem gennem arbejde, bidrag til det fælles underhold, afsavn eller på anden måde.«

Et mindretal på 6 finder, at der ikke er tilstrækkelig grund til at gennemføre lovreglerne, idet disse i særlig grad vil være egnede til hos parterne at skabe illusioner om »et ægteskab af anden grad« og dermed at afholde dem fra at indgå ægteskab. Mindretallet ønsker endvidere at tage afstand fra den foreliggende retspraksis, der kan skabe risiko for trusler, og som påtvinger mennesker, der har truffet et valg med hensyn til livsform, bestemte løsninger.

• Der er enighed i udvalget om, at reglerne ikke uden videre kan anvendes også i tilfælde, hvor samlivet opløses ved den enes død, idet der her kan være et

væsentligt hensyn enten til afdødes ægtefælle i et ikke-opløst ægteskab eller livsarvinger.

Halvdelen af udvalgets medlemmer finder imidlertid, at den nævnte billighedsregel bor kunne anvendes, idet der dog ved udmålingen af en eventuel godtgørelse må tages hensyn til, i hvilket omfang udredelsen af beløbet går ud over ægtefælle eller livsarvinger.

Den anden halvdel af udvalgets medlemmer finder derimod, at der ikke bør indføres nogen billighedsregel ved dødsboskifte, men at parterne må henvises til at oprette testamente. Endvidere vil de bevismæssige problemer efter den ene parts død være store.

Udvalget har endelig drøftet en ændring af arveloven, således at retten til at sidde i uskiftet bo ikke som nu alene fortabes, hvis længstlevende indgår nyt ægteskab, men også hvis længstlevende etablerer et samlivsforhold.

Et flertal på 10 medlemmer finder, at det bor overvejes at indføre en regel, hvorefter en arving kan kræve skifte, når den efterlevende ægtefælle i to år har samlevet med en anden.

Et mindretal på 8 ønsker ikke en ændring af arveloven på dette punkt.

Kapitel 9, Arveafgift, indeholder en beskrivelse af de gældende regler om afgiftsniveau og henstand med fastsættelse af arveafgift. Det fremgår heraf, at der er en markant forskel på den arveafgift, en ægtefælle og en ubeslægtet samlever må betale af en arv. Loven indeholder en vis dispensationsadgang, der dog normalt kun har været benyttet til at lempe afgiften i tilfælde, hvor den efterlevende var økonomisk afhængig af afdøde eller hørte til dennes husstand.

Et flertal på 14 i udvalget finder, at der bør tilvejebringes mulighed for, at skatte- og afgiftsministeren kan tillade arveafgiften nedsat også i tilfælde, hvor arvingen og arveladeren ved dennes død havde fælles husstand og havde et økonomisk fællesskab af ikke uvæsentligt omfang.

Et mindretal på 2 kan kun anbefale, at der gives ministeren mulighed for en skønsmæssig nedsættelse af arveafgiften i tilfælde, hvor de samlevende af juridiske grunde var forhindret i at indgå ægteskab.

Et andet mindretal på 1 kan ikke anbefale, at der foretages nogen ændring af den gældende dispensationsbestemmelse.

Den historiske udvikling

A. Ældre regler om ægteskabs indgåelse

Efter § 20 i loven om ægteskabs indgåelse og opløsning er et ægteskab kun gyldigt indgået, hvis parterne ved samtidigt møde på spørgsmål af den kompetente vielsesmyndighed erklærer at ville ægte hinanden og derpå af myndigheden forkyndes at være ægtefolk. Alle de retsvirkninger, der i lovgivningen knyttes til ægteskabet, er således afhængige af, at der er foretaget en vielse af en præst eller en borgmester, se nærmere lovens §§ 16 og 17.

Dette krav om vielse som gyldighedsbetingelse for ægteskab blev accepteret som dansk ret i tiden mellem udfærdigelsen af Frederik II's Ægteskabsordinans af 1582 og udfærdigelsen af Danske Lov af 1683, uden at indførelsen nærmere kan tidfæstes, idet den beror på sædvane, se Ernst Andersen, *Familieret*, 3. udg., 1971, s. 10 og nedenfor.

I den katolske tid, hvor kirken havde jurisdiktionen i ægteskabssager her i landet, fandtes reglerne om ægteskabs indgåelse i kanonisk (kirkelig) ret. Uanset at ægteskabet var en livsvarig og uopløselig forbindelse mellem en mand og en kvinde og var et af de syv sakramenter, var ægteskabets indgåelse ikke betinget af, at en præst medvirkede. Den ægteskabsstiftende akt var enten selve aftalen mellem parterne om ægteskab eller en aftale om fremtidigt ægteskab, trolovelse, efterfulgt af samleje mellem de trolo-

vede. Hverken aftalen om ægteskab eller trolovelsen skulle bekræftes af vidner, og der foretoges hverken en forudgående prøvelse af ægteskabsbetingelserne, som dengang var betydeligt mere talrige end nu, eller en autoritativ registrering.

Et ægteskab kunne således indgås under tilsidesættelse af f. eks. forbud mod bigami m. v., og der var ikke adgang til skilsmisse. Imidlertid fandtes i kanonisk ret en række ugyldighedsgrunde. Et ægteskab kunne således erklæres ugyldigt, hvis der forelå grove mangler, herunder mangler ved selve ægteskabsaftalen.

Medens kanonisk ret forudsatte, at der forelå en egentlig aftale om ægteskab eller om fremtidigt ægteskab, indeholdt Jyske Lov af 1241 i 1. bog følgende bestemmelser om, hvor længe en mand kunne have en slegfred hos sig (citeret efter Ditlev Tamm og Jens Ulf Jørgensen, *Dansk retshistorie i hovedpunkter*, 1973, s. 140):

»Kap. 27. Hvis nogen har en Slegfred i Gårde hos sig i tre Vintre og åbenlyst går til Sengs med hende, og hun råder over Lås og Lukke og åbenlyst spiser og drikker med ham, da skal hun være hans Ægtehustru og rette Husfrue.«

Bestemmelsen, der selvsagt bygger på sociale og familiemæssige forhold, der adskiller sig fundamentalt fra nutidens, måtte forudsætte, at der ikke forelå nogen ægteskabshindring, og er udtryk for den samme formløshed, som i øvrigt

prægede middelalderens regler om ægteskabs indgåelse. Den udelukkede eksistensen af ikke-ægteskabelige samlivsforhold af en vis varighed og fasthed, idet et sådant forhold betragtedes som ægteskab, uanset om det kunne bevises, at der var indgået aftale herom.

Som fremhævet hos Ernst Andersen, anførte sted s. 8, var der megen kritik af ordningen med formlos indgåelse af ægteskab, men den fortsatte efter reformationen i 1536. I Frederik II's ægteskabsordinans af 1582 forsøgte man at afskaffe den formlose ægteskabsstiftelse, formentlig under inspiration fra den tilsvarende udvikling i de katolske lande, se Ernst Andersen, *Ægteskabsret I*, 1954, s. 24. I ordinansen bestemtes, at alle, der ville giftes, først skulle troloves, og trolovelsen var formbunden, idet den skulle ske for præsten og vidner. Ordinansen indeholdt endvidere en bestemmelse om, at de trolovede ikke måtte have samleje, før de var blevet viet i kirken. Meningen hermed var at afskaffe den nedarvede regel om ægteskabsstiftelse ved trolovelse efterfulgt af ægteskabeligt samliv, jfr. foran s. 17. Ordinansen fastslog imidlertid som ovenfor antydnet ikke udtrykkeligt, at selve ægteskabet kun kunne stiftes ved en offentlig akt i kirken, og for så vidt var det stadig aftalen mellem parterne, der var afgørende. Derimod fremgik det af Danske Lov og navnlig af kirkeritualet fra 1685, at man i hvert fald i 1683 ved gennemførelsen af Danske Lov lagde til grund, at ikke blot trolovelse, men også vielse krævede præstens aktive medvirken.

Trolovelsesinstituttet blev ophævet i 1799, men helt frem til ægteskabsloven af 1922 bevarede en rest af det gamle system, hvorefter ægteskab kunne komme i stand ved, at forlovede havde samleje med hinanden. Ifølge en forordning af 5. marts 1734, som på dette punkt først ophævedes i 1922, havde et ægteskabsløfte, der efterfulgtes af en bevangrelse, den retsvirkning, at kvinden

under visse betingelser kunne få manden dømt til at indgå ægteskab med sig. Hvis manden allerede var gift, kunne han i stedet dømmes til at betale en »hæderlig hjemgift efter hans formue«, se nærmere Udkast til Lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, udarbejdet af ægteskabskommissionen, 1913, s. 42 (herefter benævnt betænkning 1913) og nedenfor under C s. 19 om forlovelse. Det er værd at bemærke, at selv om forordningen forudsatte, at ægteskabsløftet var bevidnet på en særlig formbunden måde, antog man i praksis, at det var tilstrækkeligt, at der forelå en ubestridt forlovelse.

B. Strafferegler om uægteskabeligt samliv

Frem til Frederik II's ægteskabsordinans i 1582 var det formentlig en følge af den formløse stiftelse af ægteskaber, at et faktisk samliv forholdsvis let kunne betragtes som ægteskabeligt på grund af de bevisvanskeligheder, der var knyttet til afgørelsen af, om der var indgået en aftale om fremtidigt ægteskab, som så var beseglet med samleje.

Dette udelukkede dog ikke, at et egentligt uægteskabeligt samliv kunne forekomme, navnlig når den ene af parterne var gift i forvejen. Den katolske kirke havde bekæmpet disse forhold med straf, og endnu i straffeloven af 1866 fandtes følgende bestemmelse:

»§ 178. Når personer af forskelligt køn uagtet øvrighedens advarsel om at fjeme sig fra hinanden vedbliver at føre et forargeligt samliv, straffes de med fængsel.«

Det fremgår af E. Olrik, »Almindelig Borgerlig Straffelov 1866«, 1902, s. 136-37, at bestemmelsen blev håndhævet i hvert fald op til århundredskiftet og navnlig ramte tilfælde, hvor en mand og en kvinde havde fælles husholdning og overnattede i samme rum. Bestemmelsen og straffelovskommissionens forslag til

en ændret formulering kritiseres af Carl Torp i Betænkning angående straffelovskommissionens forslag, 1917, s. 79-80, jfr. s. 197-98, i følgende vendinger:

»Konkubinats strafbarhed, der kun er en reminiscens af gammelkirkelig straffejustits mod den, der krænker kirkens fordring om ægteskab som eneste tilladelig kønsforbindelse, [har] efter nutidens opfattelse af disse forhold ingen berettigelse og rammes af alle mod straffelovens § 178 ofte fremførte indvendinger - at den virker som en klasselov., fører til indblanding i folks private liv og moralopfattelse, skaber stærk fristelse til angiveri o.s.v. . . .«

Bestemmelsen blev ophævet ved straffeloven af 15. april 1930 sammen med den tidligere lovs § 159, der hjemlede fængselsstraf for ægteskabsbrud (hor).

Om homofile forhold henvises til afsnit G nedenfor s. 25.

C. Forlovelse

Som det er fremgået af afsnit A, afskaffedes retsvirkningerne af en trolovelse ved forordningen af 1799 bortset fra de tilfælde, hvor kvinden blev gravid.

Familieretskommissionen gjorde i sin betænkning fra 1913 opmærksom på, at de fleste dengang nye retsregler om ægteskab i andre lande, f.eks. Bürgerliches Gesetzbuch (B.G.B.) i Tyskland indeholdt regler om et økonomisk opgør efter ophævelse af en forlovelse. Kommissionen foreslog, at der indførtes regler, hvorefter den, der væsentligt bar skylden for ophævelse af en forlovelse, kunne dømmes til at betale sin forlovede erstatning for tab, der er lidt ved de forholdsregler, »som med føje er trufne med det forestående ægteskab for øje«. Endvidere foreslog man, at en mand, der besvangrede sin forlovede og derefter hævdede forlovelsen uden fyldestgørende grund, skulle betale hende en passende erstatning for den derved forvoldte forstyrrelse i hendes stilling og forhold.

I betænkningen fremhævedes, at erstatning i tilfælde af ophævelse ikke burde være hovedreglen, da forlovelsen skulle bevare sin karakter af en forberedelses- og prøvetid, hvor parterne kunne blive klar over, om de faktisk burde indgå ægteskab. Man valgte derfor at knytte erstatningspligten til en skyldbetingelse og understregede, at der var tale om erstatning for økonomisk tab og ikke en godtgørelse for tort m.v.

I forbindelse med forslaget om erstatning i tilfælde af graviditet blev der taget stærk afstand fra den dagældende regel i forordningen fra 1734 om muligheden for dom til ægteskab: »Det er for nutidens opfattelse stødende, at et ægteskab skal kunne fremtvinges under en daglig mulkt. . .« I stedet for at sanktionere det brudte ægteskabsløfte med et tvangsægteskab foreslog man adgangen til erstatning for det lidt tab, hvis manden bar skylden for ophævelsen.

Det skal endelig fremhæves, at kommissionen ikke ville indlade sig på en definition af forlovelse: »Forlovelsesinstituttet [har] efter her i landet hævdunden sædvane og almindelig opfattelse ikke en sådan fasthed, at det egner sig til dertil at knytte nogen større gruppe af retsregler. Man har da heller ikke i forslaget, som sket i det svenske udkast, villet optage nogen definition af begrebet forlovelse, men har i denne henseende villet overlade det til retsudøvelsens skøn, om et forhold i det enkelte tilfælde kan siges at have den fasthed, at det retligt set bør behandles som forlovelse«, se betænkning 1913, s. 39.

1922-loven gennemførte kommissionens forslag, og af retspraksis i de følgende år fremgår, at den, der uden fyldestgørende grund hævdede forlovelsen, kunne dømmes til at erstatte den andens udgifter ved leje af lejlighed og køb af møbler og udstyr, ligesom kvinden kunne kræve erstatning, hvis hun efter aftale havde opgivet stilling eller arbejde eller undladt at søge stilling eller arbejde, jfr.

Ernst Andersen: Familieret, 1964, s. 10. Lovbestemmelserne kunne med andre ord i et vist omfang anvendes også i situationer, hvor de forlovede var flyttet sammen og havde etableret, hvad man i dag ville kalde et »papirløst forhold« eller et prøveægteskab. Dette fremhæves her, fordi det af kap. 4 vil fremgå, at en væsentlig del af samlivsforholdene mellem ugifte, som kendes i vore dage, har karakter af prøveægteskaber.

1922-loven indeholdt i § 5 en bestemmelse, hvorefter »tilsagn om en formueydelse som erstatning for senere ophævelse af en forlovelse er uforbindende«. Begrundelsen herfor var et ønske om at undgå, at forlovelse skulle kunne benyttes til pengespekulationer, hvilket man fandt stridende mod hele ægteskabsinstitutionens formål, jfr. betænkning 1913, s. 45.

Justitsministeriets ægteskabsudvalg, der blev nedsat i 1957 med henblik på en revision af 1922-loven, foreslog forlovelsesreglerne bevaret stort set uændret, idet de fandtes at have virket tilfredsstillende, jfr. betænkning II om ægteskabsindgåelse og opløsning samt forældremyndighed og samkvemsret (nr. 369/1964) s. 28. Justitsministeriets forslag til ny ægteskabslov fulgte udvalgets indstilling, men under folketingets behandling vedtoges det at lade bestemmelserne udgå. Det hedder herom i folketingsudvalgets betænkning (Folketingstidende 1968-69, tillæg B, sp. 1891):

»Under drøftelserne i udvalget har der været enighed om, at bestemmelserne i lovforslagets §§ 1-5 om forlovelse bygger på en opfattelse af forlovelsesbegrebet, som udviklingen er lobet fra. Justitsministeren har derfor stillet nedenstående ændringsforslag nr. I, der er tiltrådt af udvalget, hvorefter disse paragraffer udgår. Det forhold, at bestemmelserne i §§ 1-4 udgår af lovforslaget, kan imidlertid ikke antages at udelukke, at der i visse tilfælde vil kunne ifaldes ansvar for ophævelse af en forlovelse efter dansk rets almindelige erstatningsregler. Bestemmelsen i § 5

må anses for udtryk for en almindelig retsgrundsætning, og også uden en sådan bestemmelse må det antages, at løfte om formueydelse som erstatning for en senere ophævelse af en forlovelse er uforbindende.«

Ernst Andersen antager i Familieret, 3. udg., 1971, s. 15-19, at de erstatningsregler, der herefter kan finde anvendelse i forbindelse med ophævelsen af en forlovelse, ikke er den almindelige culparegel, men eventuelt en dolusregel, d.v.s. erstatning i tilfælde af svig. En person, der hæver en forlovelse uden fyldestgørende grund, vil derimod ikke længere kunne dømmes til at yde den anden nogen erstatning for at have opgivet en stilling eller et arbejde. Det må endvidere afhænge af et konkret skøn, om der kan blive tale om at statuere sameje vedrørende nogle af aktiverne i parternes hjem, jfr. nedenfor under kap. 8 om formueforholdet. At en retsgrundsætning svarende til den tidligere § 5 antages stadig at gælde, kan få betydning ved vurderingen af gyldigheden af visse samlivskontrakter, se ligeledes nedenfor kap.

D. Forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning

Samtidig med, at justitsministeren i oktober 1968 genfremsatte forslag til ny lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, fremlagde folketingsmedlem Poul Dam, Socialistisk Folkeparti, et forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning. Forslaget definerede et fast samlivsforhold som enten et ægteskab, et ægteskabslignende forhold eller en storfamilie. Af særlig interesse i denne forbindelse er forslagens §§ 21 og 22, der havde følgende ordlyd:

»§ 21. Såfremt to personer over 21 år i mindst tre år uden afbrydelser af længere varighed har levet i et fast samlivsforhold, kan enhver af dem kræve samlivsforholdet anerkendt af overøvrigheden.

Stk. 2. Såfremt den anden part modsætter sig anerkendelsen af et påstået samlivsforhold, meddeles eller nægtes anerkendelsen ved dom.

Stk. 3. Ved afgørelsen af, om der eksisterer et fast samlivsforhold, skal der lægges vægt på, om der er fælles bolig og husholdning, om den ene af parterne har bidraget til forsørgelsen af den anden og dennes børn, samt om parterne har fælles børn. Såfremt ingen af disse omstændigheder forefindes, kan anerkendelsen ikke meddeles.

Stk. 4. Anerkendelse kan ikke meddeles, såfremt parterne ikke ville kunne indgå ægteskab med hinanden på grund af nogen af paragrafferne 4-6.

§ 22. Anerkendelse efter § 21 af et fast samlivsforhold medfører på alle lovgivningens områder samme retsvirkninger som indgåelse af ægteskab.

Stk. 2. Ordet ægtefæller skal overalt i lovgivningen forstås som omfattende parterne i et anerkendt fast samlivsforhold, medmindre andet udtrykkeligt er bestemt.«

I bemærkningerne til forslaget fremhævedes, at forslaget var tænkt som et alternativ til ministerens forslag med henblik på at indgå i folketingets fortsatte arbejde med den ny ægteskabslov.

Om lovens titel og om kap. 4 om anerkendelse af ægteskabslignende forhold siges i de almindelige bemærkninger:

»Udgangspunktet for det foreliggende forslag er den kendsgerning, at der i det moderne samfund er mange forskellige samlivsformer - par og familier - med boligfællesskab, med gensidige hjælpe- og støttefunktioner og med opdragelsesfunktioner, og at disse enheder ikke nødvendigvis baseres på vielsesattester. Lovens opgave må være at beskytte parterne i *alle* disse fast etablerede samlivsforhold, ikke alene i de formaliserede ægteskaber. Derfor må loven for det første give bestemmelser for, hvordan det konstateres, at der foreligger samlivsforhold af en bestemt art, og for det andet fastsætte regler for fremgangsmåden ved disse samlivsforholds opløsning, navnlig for samfundets bistand ved afgørelsen af de interessekonflikter, der står i forbindelse med opløsningen. ..

Forslagets kapitel 4 betegner en nydannelse, selv om grundtanken - at længere tids faktisk samliv giver parterne lignende rettigheder som et formelt ægteskab - har lighedspunkter med såvel gammel dansk ret som angelsaksisk ret (»common-law marriage«).

Ved nydannelsen muliggøres dels en bedre beskyttelse af den svagere part i et ikke-formaliseret samlivsforhold og af de eventuelle børn, dels at samlivsforhold, som ikke vil kunne formaliseres ved ægteskab - navnlig samlivsforhold mellem personer af samme køn, kan få retsvirkning f.eks. på formuerettens og arverettens områder.

For begge grupper er den nuværende mangel på anerkendelse af det faktiske fællesskab årsag til mange uheldige forhold.

Hvis et par, der har levet sammen som gifte uden at være det, ophæver samlivet, kan der f.eks. opstå problemer i forbindelse med retten til boligen eller af økonomisk art eller for så vidt angår forholdet mellem børnene og faderen (idet moderen i disse tilfælde normalt vil besidde forældremyndigheden). Den svagere part i disse forhold står i øjeblikket helt uden samfundets beskyttelse.

Også i andre samlivsforhold vil mangelen på anerkendelse medføre uheldige virkninger. Det kan således gælde i de såkaldte »homofile ægteskaber«, hvor den svagere part ved forholdets opløsning i levende live eller den efterlevende ved dødsfald kan blive stillet overordentlig dårligt. Der tænkes imidlertid også på andre samlivsforhold, f.eks. et økonomisk og boligmæssigt fællesskab mellem søskende, hvor den efterlevende ofte kunne have et rimeligt krav på en mere omfattende arveret og evt. ret til at sidde i uskiftet bo. Også de forskellige arveafgiftssatser spiller ind i denne sammenhæng.«

I de særlige bemærkninger til § 21 siges det bl.a., at det ved vurderingen af, om der foreligger et fast samlivsforhold, ikke bør tillægges betydning, om der har været et seksuelt samliv. Se Folketingstidende 1968-69, tillæg A, sp. 961 ff.

Af andre bestemmelser i forslaget fremgik, at ægteskaber og samlivsforhold aldrig skulle kunne opløses ved umiddelbar skilsmisse, men at hver af parterne på den anden side havde krav

på separation. Også ved opløsning af samlivsforhold kunne den ene af parterne blive pålagt at betale bidrag til den andens underhold.

Under forslagens første behandling i folketinget (Folketingstidende 1968-69, sp. 646) blev det genstand for megen kritik. *Justitsminister Knud Thestrup* tog afstand fra tanken om at anerkende søskendes samliv som ægteskab og kunne heller ikke anerkende samliv mellem to af samme køn som ægteskab. Justitsministeren udtalte videre:

»Derimod forstår jeg meget vel baggrunden for forslagsstillernes ønske om gennem reglerne i lovforslagets kapitel 4 om anerkendelse af ægteskabslignende forhold at søge at løse nogle af de særlige problemer, der kan opstå i samlivsforhold af denne art, og jeg sympatiserer med det ønske om beskyttelse af den svagere part i sådanne forhold, som er udtrykt i bemærkningerne til lovforslaget. Desværre lader det sig ikke gøre at løse disse problemer på den måde, som forslagsstillerne har tænkt sig. Et tvangsægteskab af en karakter som det, der her er foreslået, vil være helt uacceptabelt selv med den lette adgang til separation og skilsmisse, som følger af lovforslagets bestemmelser.«

Justitsministeren henviste i den forbindelse til sine udtalelser dagen forinden under førstebehandlingen af forslaget til den ny ægteskabslov. Ministeren udtalte her (Folketingstidende 1968-69, sp. 636) i tilknytning til den socialdemokratiske ordførers indlæg:

»Hr. K. Axel Nielsen nævnte de faste samlivsforhold og nævnte, at det sikkert ville være det rigtige at træffe bestemmelserne om disse i de enkelte love, hvor det kommer til at spille en rolle, f.eks. huslejeloven vedrørende lejlighed og forsørgelseslovgivningen vedrørende de spørgsmål, det dér drejer sig om. Det er jeg ganske enig med det ærede medlem i; også jeg synes, det er den rigtige måde at løse det på. Jeg er også ganske klar over, at det er rimeligt og naturligt at behandle disse spørgsmål, og jeg mener ikke, vi

kan lade være med at komme ind på disse spørgsmål.«

I tilknytning til den radikale ordførers indlæg havde ministeren endvidere udtalt (Folketingstidende 1968-69, sp. 640-41):

»Det ærede medlem sagde, at ungdommen lægger ikke vægt på vielsesattesten, og det er der vel nok en del, der ikke gør, men vielsesattesten er jo samfundets godkendelse af samlivsforhold, og jeg kan i og for sig med den lette adgang, der er til at få denne godkendelse, ikke se rettere, end at det er urimeligt, at man ikke fra alle sider lægger vægt på at få denne godkendelse, vel at mærke, hvis man vil have retsvirkningerne. Vil man ikke have de retsvirkninger, vil man ikke knyttes fast sammen, ja, så kan det måske være rimeligt nok, at man ikke indgår ægteskab, men så er der jo heller ikke nogen grund til, så kan det jo heller ikke være rigtigt, at vi andre vil tillægge forholdet retsvirkninger i lighed med ægteskabet.«

Den socialdemokratiske ordfører udtalte om § 21 i forslaget til faste samlivsforhold og deres opløsning, at bestemmelsen navnlig havde hans sympati, fordi den ville kunne hjælpe de homofile forhold og beskytte den svage part i et sådant langvarigt homofilt forhold særlig for så vidt angår spørgsmål om arv og bolig. Ordføreren erkendte, at man kunne nå det samme ved ændring af særlovgivningen, men bestemmelsen ville have betydning som udtryk for en tolerant holdning over for de homofile.

Den konservative ordfører tilsluttede sig justitsministerens ovenfor citerede opfattelse om betimeligheden i at give regler for faste samlivsforhold og tilføje de vedrørende forslagens § 21 stk. 2:

»Jeg finder også den idé meget reaktionær, at man skulle kunne få dom til ægteskab. En vielsesattest er unægtelig lidt lettere. Men jeg går ud fra, at forslagsstillerne tænker på, at den ene er modvillig, han eller hun har ikke været til at slæbe til brudeskamlen, og så kan

den anden sige: »Nu kan du sandelig komme til domstolen og få dom for, at du er gift med mig.« Bagefter kan man så ensidigt få opløst ægteskabet dagen efter, da man krav på en ensidig separation. Det kalder man nytænkning. Jeg må indrømme, at det er en form for nytænkning, som jeg ikke rigtig kan se konsekvensen i.«

Ordføreren for Venstre tog på tilsvarende måde skarp afstand fra forslaget om dom til ægteskab:

»Ægteskabet er efter vor opfattelse fundamentalt en ret, som samfundet stiller til borgernes frie rådighed, og det skal ikke nu forvandles til en dom, som samfundet påtager sig på forlangende at ikende mennesker imod deres vilje og deres ønske...«

Hele den moderne udvikling går, bl.a. som et selvfølgelig resultat af disse års kostbare uddannelsespolitik, imod at ændre ægteskabets karakter af en livsvarig forsørgelsesinstitution for kvinderne, og så kommer Socialistisk Folkeparti med et forslag om, at hvis man bl.a. i 3 år uforbindende har ladet sig forsørge, så skal man ved dom og mod sin forsørgeres vilje kunne kræve alle et ægteskabs retsvirkninger overdraget. Som kvinde vil jeg gerne vende mig imod den gammeldags tendens og dermed det tilbageskridt, som denne grundlæggende forsørgelsestanke er udtryk for.«

Også *ordførerne fra Det Radikale Venstre og VS* vendte sig mod tvangselementet i stk. 2. Den radikale ordfører understregede, at der var mange forskellige grunde til at folk valgte at leve sammen uden at være gift, og at en løsning som forslaget § 21 derfor ikke var rigtig i alle tilfælde. Hun pegede dog på, at en anerkendelse af et ægteskabslignende forhold med det almindelige ægteskabs retsvirkninger kunne være rimeligt at få indført i de tilfælde, hvor to homofile havde bygget et hjem op i fællesskab. Om dette spørgsmål henvises til fremstillingen nedenfor under G.

Ordføreren for SF udtalte i besvarelse af de mange indvendinger, at man med

tvangsregien havde tænkt på »de ikke så helt sjældne parforhold, hvor den ene psykisk er langt stærkere end den anden, hvor den ene gennemtvinger, at forholdet ikke bliver formaliseret, og hvor den svage part derfor kan blive udnyttet.« Som eksempel henvises til tilfælde, hvor et par flytter sammen med den stiltiende aftale, at kvinden skal forsørge begge, medens manden gennemfører en uddannelse, hvorefter hun skal have sin uddannelse, medens han forsørger hende. I sådanne tilfælde bør manden ikke kunne ophæve samlivet efter at have fået sin uddannelse med den virkning, at kvinden er uden mulighed for at få hans økonomiske bistand til sin uddannelse, se Folketingstidende 1968-69, sp. 678.

Under den følgende udvalgsbehandling af justitsministerens forslag til lov om ægteskabs indgåelse og opløsning og SF's forslag opnåedes der enstemmig tilslutning til at vedtage ministerens forslag med de ændringer, der kunne opnås enighed om, idet det blev overladt til det samtidigt nedsatte ægteskabsudvalg at overveje de mere vidtgående forslag til ændringer i ægteskabslovgivningen, jfr. ægteskabsudvalgets kommissorium som gengivet forrest i denne betænkning. Justitsministeren, gav under folketingets anden behandling af forslaget til ny ægteskabslov tilsagn om, at tankerne i SF's forslag til lov om faste samlivsforhold ville indgå i udvalgets overvejelser, se Folketingstidende 1968-69, sp. 6831-32.

E. Andre reformforslag

1. I forbindelse med behandlingen af justitsministerens forslag til lov om ægteskabs indgåelse og opløsning foreslog Dansk Kvindesamfund i en henvendelse til folketingsudvalget, at der altid samtidig med indgåelsen af et ægteskab skulle oprettes en ægteskabskontrakt. Kontrakten, der skulle svare til indholdet af lov om ægteskabets retsvirkninger, skulle kunne udbygges med individuelle klau-

suler og skulle principielt være livsvarig. Dersom kontrakten ikke blev bragt til ophor ved separation eller skilsmisse, skulle den vedvare, men skulle kunne revideres med mellemrum, se Folketings-tidende 1968-69, tillæg B, sp. 2004-05. Folketingsudvalget siger om forslaget i betænkningen, sp. 1889:

»Under drøftelserne i udvalget er det blevet nævnt med udgangspunkt i en henvendelse fra Dansk Kvindesamfund, der er optrykt som bilag, at individuelle kontrakter mellem parterne vil kunne få betydning på en række områder. Udvalget har ikke kunnet gå ind på en nærmere drøftelse af disse meget vidtgående synspunkter, som går langt ud over det grundlag, som det foreliggende lovforslag giver. Det har dog været nævnt, at problemet om forsørgelse under uddannelse vil kunne aftales ved en sådan kontrakt, og at dette problem, som må erkendes at være af praktisk betydning, fortjener en nærmere undersøgelse.«

2. I efteråret 1978 har rødstrømpebevægelsen i Danmark fremsat forslag om, at ægteskabet erstattes af 10-årige samlivskontrakter. En gennemførelse af forslaget vil efter det foreliggende lige så lidt som forslaget fra Dansk Kvindesamfund indebære en ophævelse af forskellen mellem ægteskaber/kontraktsregulerede forhold og andre ægteskabslignende forhold, og det synes snarere at sigte mod en reform af selve ægteskabet. I det omfang det må antages, at de såkaldte »papirløse ægteskaber« etableres på grund af modvilje mod visse af de eksisterende regler om ægteskabs indgåelse eller opløsning, er det således muligt, at en gennemførelse af forslaget ville indebære, at flere ville vælge ægteskabet/kontraktsformen frem for det helt uregulerede forhold. Dette spørgsmål tages op til nærmere vurdering i kap. 4 om udbredelsen af de uægteskabelige forhold og kap. 5 om udvalgets principielle overvejelser.

F. Ændringer i lovgivningen siden 1969

Siden gennemførelsen af ægteskabsloven af 1969 er der i enkelte love taget stilling til, i hvilket omfang faktiske samlivsforhold skal ligestilles med ægteskaber. Der henvises i denne forbindelse navnlig til udvalgets betænkning 5 om samliv og ægteskab (nr. 720/1974) og Inger Margrete Pedersen, Papirløse samlivsforhold, 1976, der indeholder en udførlig gennemgang af lovgivningen på området. Af hensyn til fremstillingen i kap. 4 er det dog hensigtsmæssigt allere-de her at pege på nogle få eksempler:

1. I forbindelse med behandlingen af det lovforslag, der senere blev vedtaget som lov nr. 336 af 15. juni 1973 om ændring af børnetilskudsloven, siges det i folketingsudvalgets betænkning (Folketings-tidende 1972-73, tillæg B, sp. 2439):

»Ved bedømmelsen af, om en person er enlig forsørger, må der tages hensyn til, om den pågældende lever sammen med den anden af barnets forældre. Også samliv med en anden end den anden af barnets forældre udelukker fra ydelsen [d.v.s. ekstra og forhøjet børnetilskud], når der er tale om et vist økonomisk fællesskab«, jfr. tillæg B, sp. 2447 ad ændringsforslag nr. 4 (§ 2).«

I socialministeriets cirkulære nr. 164 af 6. juli 1973 om lovændringen udtales følgende i pkt. 3:

»Også samliv - i et ægteskabslignende forhold - med en anden end den anden af forældrene vil udelukke fra forhøjet og ekstra børnetilskud. Sådant samliv foreligger, når hver af parterne gennem kontante bidrag, arbejde i hjemmet eller på anden måde bidrager til den fælles husførelse, eller når den ene af parterne helt eller delvis bliver underholdt af den anden. Det vil i almindelighed være en forudsætning, at parterne har samme bopæl, men den formelle tilmelding til folke-registret er ikke afgørende.«

Cirkulæret nævner ikke samlivets varighed som moment. Dette er imidlertid afgørende i lejelovgivning og i loven om arbejdsskadeforsikring.

2. Ifølge lejeloven, jfr. lov nr. 237 af 8. juni 1979, § 75, stk. 1 og 2, har en afdød lejers efterlevende ægtefælle ret til at fortsætte lejemålet. Efterlader lejeren af en beboelseslejlighed sig ingen ægtefælle, har en anden person, der i mindst 2 år har haft fælles husstand med afdøde, ret til at fortsætte lejemålet. Kravet om 2 års husstandsfællesskab blev gennemført ved lov nr. 82 af 19. marts 1975 som en ændring af det dagældende 5-årskrav. Ved den nye lov fra 1979 bortfaldt det hidtidige krav om, at det efterlevende husstandsmedlem i ikke ubetydeligt omfang, herunder ved arbejde i hjemmet, skulle have bidraget til husstandens opretholdelse. Se nærmere nedenfor under kap. 7.

3. Ifølge lov nr. 79 af 8. marts 1978 om arbejdsskadeforsikring, § 30, er en efterladt ægtefælle berettiget til et vist engangsbeløb som erstatning, når en arbejdsskade har medført døden. § 30, stk. 3, har følgende ordlyd:

»Overgangsbeløbet tilkommer endvidere en efterladt, som for arbejdsskadens indtræden levede sammen med skadelidte i et ægteskabslignende forhold, såfremt samlivet på tidspunktet for dødens indtræden havde bestået de sidste 5 år.«

Disse eksempler, der sammen med andre vil blive nærmere analyseret i kap. 5 i forbindelse med drøftelsen om en fastlæggelse af en definition af begrebet »ægteskabslignende forhold«, viser, at udviklingen siden 1969 er gået i retning af at medtage en regulering af de faktisk samlevendes forhold ved ændringer i særlovgivningen. Derimod har der ikke siden 1969 været forslag om generelt at lovgive for samlivsforhold mellem ugifte.

G. Særligt om de homofile forhold

1. Et »ægteskab« mellem to personer af samme køn er en nullitet, d.v.s. absolut ugyldigt, selv om formkravene i ægteskabslovens § 20 om samtidigt møde for den kompetente myndighed etc. er iagttaget. Dette har altid været anset for så oplagt, at betingelsen om, at parterne skal være af forskelligt køn, ikke er medtaget i lovens kap. 1 om ægteskabsbetingelserne eller i § 21, der indeholder gyldighedsbetingelserne, se Ernst Andersen, Familieret, 3. udg., 1971, s. 35.

Homoseksuelle forhold har historisk set været genstand for strengere misbilligelse end de uægteskabelige forhold, der er beskrevet i afsnit A - B. Det gælder ikke mindst på det strafferetlige område. Reglerne er imidlertid blevet mildnet, senest ved lov nr. 195 af 28. april 1976 om ændring af straffeloven, således at der i dansk ret stort set ikke findes særlige strafferetlige regler om homofile.

2. Under folketingets behandling af forslaget til ægteskabsloven af 1969 rettede Forbundet af 1948 og Tidsskriftet »Vennen« henvendelse til folketingsudvalget, idet man ønskede foretaget en ændring af arveafgiftsloven og lejeloven, således at den person, som arvelader har haft fælles bolig eller samlevet med, uanset køn sidestilledes med en ægtefælle i afgiftsmæssig henseende, og således at to personer, der hver for sig har ret til at leje en et-værelses lejlighed, uanset køn skulle have ret til i fællesskab at leje en lejlighed af samme størrelse og art som et barnløst ægtepar. I tilfælde af den enes død skulle den anden være berettiget til at fortsætte lejemålet alene, se Folketingstidende 1968-69, tillæg B, sp. 2007-08.

Flere ordførere udtalte under behandlingen af SF's forslag om faste samlivsforhold forståelse for de homofiles problemer, jfr. ovenfor afsnit D. I folketingsudvalgets betænkning siges det her-

om (Folketingstidende 1968-69, tillæg B, sp. 1889-90):

»Der er endvidere peget på behovet for at undersøge, om nogle af de regler i lovgivningen, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, bør kunne anvendes på visse ægteskabsliggende forhold. De praktiske problemer, der er rejst af »Forbundet af 1948« og tidsskriftet »Vennen«, bør formentlig overvejes i denne sammenhæng, i det omfang de ikke kan løses ved arveafgiftslovgivningen og lejevogtningen.«

3. Ægteskabsudvalget har i sin betænkning 1 om ægteskabs indgåelse (nr. 691/1973) overvejet, om der bør åbnes mulighed for indgåelse af ægteskab mellem to personer af samme køn. Et overvejende flertal i udvalget har taget bestemt afstand fra en ændring af ægteskabsloven på dette punkt. Det var den overvejende opfattelse i udvalget, »at det først og fremmest må være af interesse for homofile, at det ved lovgivningen eller på anden måde sikres dem, at betydelige problemer som f. eks. spørgsmålet om retten til bolig - også efter samlivets ophør - og arveafgiftsproblemerne kan løses på en rimelig måde. Og spørgsmål af denne art er udvalget indstillet på at søge løst under sit kommende arbejde med problemer vedrørende ikke-ægteskabelige samlivsforhold. Løses disse problemer, mindskes formentlig det behov, der måtte være, men som under alle omstændigheder kun vil have et beskedent omfang, for at få adgang til at »legalisere« forbindelser mellem personer af samme køn som »ægteskaber«. Se betænkning 1, s. 19, hvor der også redegøres for en dissens i udvalget.

I en skrivelse til ægteskabsudvalget af 15. juli 1976 (optrykt som bilag 1 til betænkningen) har Forbundet af 1948 udtalt, at interessen blandt homofile for ægteskab efter heteroseksuelt mønster næppe længere er til stede, og denne del

af debatten kan efter forbundets opfattelse dermed afsluttes.

I skrivelserne introduceres tanken om et *partnerskab*. Forbundet har i en skrivelse til ægteskabsudvalget af 20. marts 1978 meddelt, at der på et landsmøde den 29. oktober 1977 er vedtaget følgende reviderede udtalelse om partnerskab:

»Forbundet af 1948 er af den opfattelse, at der bør etableres et »partnerskab« for samboende mennesker uanset køn, der ønsker en offentlig registrering af deres varige samlivsforhold. I partnerskabet ligger et gensidigt arvefællesskab svarende til ægtepar. Skattemæssigt foreslår vi parterne behandlet hver for sig. Vi anser skifterettens mellemkomst for en nødvendighed ved et samlivsforholds opløsning, men foreslår, at afgiften til skifteretten afskaffes.«

Under et møde den 11. september 1978 med repræsentanter for ægteskabsudvalget har repræsentanter for Forbundet af 1948 udtalt, at man går ind for partnerskab med en registrering, idet man kun derigennem når en rimelig retsstilling, også fordi enkeltbestemmelser i speciallovgivningen kan skabe vanskeligheder. Navnlig for så vidt angår arveafgiften, der har været det væsentlige problem, er man betænkelig ved en dispensationsregel, idet man altid ved reglens fortolkning vil være afhængig af forskellige politiske opfattelser. Forbundet anser også spørgsmålet om boligen og formueforholdene for vigtige.

I en udtalelse fra et seminar i april 1975 om »samlivsformer nu og i fremtiden« afholdt af Forbundet af 1948 blev det også krævet, at den efterlevende af et homofilt par må have samme adgang til at adoptere sin afdøde partners børn som en efterlevende ægtefælle. Dette krav er ikke siden blevet fastholdt.

H. Sammenfattende bemærkninger om den historiske udvikling

Det er karakteristisk for reglerne om ægteskabs stiftelse og uægteskabelige samlivsforhold, at der har været tale om en gradvis udvikling og ikke på noget tidspunkt om et afgørende brud med den nedarvede retstradition. Det er således markant, at kravet om, at et ægteskab kun kan stiftes under medvirken af en myndighedsperson, ikke kan tidsfæstes, men er indført i kraft af en sædvane, der har etableret sig i tiden mellem 1582 og 1683.

Udviklingsforløbet har i øvrigt været præget af flere til dels modsatrettede tendenser: På den ene side har man i selve ægteskabslovgivningen i stedse højere grad valgt at knytte retsvirkningerne til selve vielsen. De retsvirkninger, der tidligere knyttedes til parternes aftale om at indgå ægteskab, er gradvis ophævet, og slutstenen på denne udvikling er afskaffelsen i 1969 af forlovelsesinstituttet. På den anden side har denne udvikling ikke være båret af konstante motiver. Den startede til dels på grund af kirkens ønske om at beskytte ægteskabet, men også og måske navnlig fordi der i befolkningen var stor utilfredshed med, at et uopløseligt ægteskab kunne stiftes ved en simpel aftale. Begge motiver svækkedes med tiden. Den opfattelse, at ægteskabet er en borgerlig i modsætning til en kirkelig familieform vandt stigende udbredelse i anden halvdel af det 19. århundrede, se Bodil Kochs omtale af Grundtvigs syn på den borgerlige vielse i 1850, Folketingstidende 1968-69,

sp. 670-673, samt betænkning 1913, s. 120: »Disse forhold i forbindelse med erkendelsen af, at der i ægteskabsstiftelsen først og fremmest er et borgerligt indhold, som naturligt stiftes ved en borgerlig akt, har medført en almindelig enighed i landet om, at man bør søge bort fra den bestående ordning og give alle adgang til den borgerlige stiftelsesform.« Endvidere blev det stadig lettere at opnå skilsmisse. Der har imidlertid ikke været nogen anledning til tidligere at tage spørgsmålet om en ændring af udviklingen op, da samlivsforholdene mellem ugifte først i 1960'erne og 1970'erne har fået en betydelig udbredelse eller i hvert fald har tiltrukket sig større opmærksomhed. Årsagen til denne udvikling vil blive søgt belyst i de følgende kapitler.

Fremstillingen ovenfor har også vist, at der er en stigende tendens til uden for selve ægteskabslovgivningens rammer at knytte retsvirkninger til det faktiske samliv, uden at der i lovgivningen er fastsat nogen definition af, hvad man skal forstå ved et ægteskabslignende forhold. Dette vil blive nærmere belyst i kap. 5.

Det følger også af fremstillingen ovenfor, at SF's forslag til lov om faste samlivsforhold indebar et afgørende brud med udviklingen i de forløbne 300-400 år, idet det ikke knyttede ægteskabets retsvirkninger til vielsen, men til samlivet, og idet det genindførte det tvangselement, som var afskaffet i 1922. Betydningen af dette forhold vil ligeledes blive taget op i kap. 5.

Det nordiske samarbejde

A. Samarbejdets baggrund

Som nævnt ovenfor i indledningen og i kap. 2, s. 23, gav justitsministeren allerede under folketingets behandling i 1969 af forslaget til den nye lov om ægteskabs indgåelse og opløsning tilsagn om at nedsætte et udvalg til at drøfte de forslag og ønsker om en dybtgående reform af ægteskabslovgivningen, der var fremkommet under folketingsbehandlingen. Justitsministeren nævnte, at udvalget ville få til opgave at samarbejde med tilsvarende udvalg, som ventedes nedsat i Finland og Sverige, såvel som med udvalg, der måtte blive nedsat i Island og Norge, se Folketingstidende 1968-69, sp. 6827.

Netop på familierettens område har det nordiske samarbejde i årtier været meget frugtbart. I begyndelsen af århundredet holdt den danske familieretskommission en række møder med tilsvarende udvalg i Norge og Sverige. I betænkningerne fra 1913 med et udkast til lov om ægteskabs indgåelse og opløsning og fra 1918 med et udkast til lov om ægteskabets retsvirkninger fremhæves, at udkastene var resultatet af dette samarbejde. Udkastene gennemførtes med visse ændringer som loven af 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning og loven af 1925 om ægteskabets retsvirkninger. Tilsvarende love gennemførtes i Norge og Sverige. Endvidere blev forslagene i vidt omfang fulgt i den finske og islandske lovgivning. Hovedprincipperne i de for-

skellige lande var ensartede, selv om den anvendte terminologi var forskellig, og lovene på en række mindre væsentlige punkter indeholdt særlige bestemmelser, der afveg fra de øvrige landes regler. Denne vidtgående overensstemmelse i lovgivningens hovedprincipper gjorde det muligt i 1931 at gennemføre en nordisk konvention om bl. a. ægteskabsret.

I 1950'erne begyndtes en nordisk revision af ægteskabslovgivningen. På baggrund af overvejelser i udvalget for nordisk lovsamarbejde og forhandlingerne på det 20. nordiske juristmøde anbefalede Nordisk Råd på sin 3. session i 1955 regeringerne at undersøge forudsætningerne for en revision af den i de nordiske lande gældende lovgivning om ægteskab og ægtefællers formueforhold, således at lovgivningen kunne blive så ensartet som mulig. Derefter nedsattes i Danmark ægteskabsudvalget af 1957. Det samarbejdede med tilsvarende udvalg i Island, Norge og Sverige, og de nordiske forhandlinger fulgtes af en finsk observatør.

Det danske udvalg afgav fem betænkninger, bl.a. betænkning II om ægteskabs indgåelse og opløsning samt forældremyndighed og samkvemsret (nr. 369/1964) og betænkning III om ægteskabets retsvirkninger (nr. 415/1966). På grundlag af betænkning II gennemførtes lov nr. 256 af 4. juni 1969 om ægteskabs indgåelse og opløsning. Også i Norge og Sverige gennemførtes ændringer i ægteskabslovgivningen. De nye lovregler be-

varede grundprincipperne i den hidtidige lovgivning og dermed den grundlæggende nordiske retsenhed.

Justitsministerens beslutning om, at det nuværende ægteskabsudvalg, der blev nedsat i december 1969, skal samarbejde med andre nordiske udvalg, må således ses på baggrund af, at der i over 50 år har været et snævert samarbejde og en vidtrækkende retsenhed i Norden på ægteskabsrettens område.

Medens samarbejdet tidligere ikke var formaliseret, indgik de nordiske lande i 1962 en samarbejdsaftale, Helsingforsaftalen, hvor man forpligtede sig til at fortsætte lovgivningssamarbejdet med henblik på at opnå den størst mulige overensstemmelse på privatrettens område og i øvrigt at tilstræbe indbyrdes; samordning af anden lovgivning på områder, hvor dette findes hensigtsmæssigt, jfr. aftalens art. 4 og 6. Samarbejdets institutionelle grundlag blev ændret i 1971, medens bestemmelserne om samarbejdets indhold forblev uændret.

B. Det svenske udvalg

1. Allerede den 15. august 1969 havde den svenske regering nedsat et udvalg - Familjelagssakkunniga - der skulle overveje ændringer af ægteskabslovgivningen, som var mere dybtgående end dem, de nordiske udvalg var blevet enige om i midten af 1960'erne. Det svenske udvalgs kommissorium (direktiver) er meget omfattende og detaljerede. Det fremhæves bl.a., at de hidtidige reformovervejelser ikke i tilstrækkelig grad har taget hensyn til samfundsudviklingen og herunder navnlig kvindens større økonomiske uafhængighed:

»Der er på flere områder store spændinger mellem de vurderinger, lovgivningen bygger på, og det syn på rollefordelingen mellem ægtefæller og på familietilknytningen, som deles af voksende grupper i vort folk, fremfor alt blandt ungdommen. Familiefællesskab inden for ægteskabets rammer er stadig den

naturlige samlivsform for det helt overvejende flertal af mennesker, men nye retsregler er nødvendige, hvis ægteskabet skal kunne opfylde sin funktion også i fremtiden. . .

Der er ingen anledning til at afstå fra at anvende lovgivningen om ægteskabet og familien som et af flere instrumenter i reformbestræbelserne i retning af et samfund, hvor hvert voksent individ kan være ansvarlig for sig selv uden at være økonomisk afhængig af pårørende, og hvor lighed mellem mænd og kvinder er en realitet.«

Efter denne præcisering af ægteskabslovgivningens funktion som bl.a. et middel til at gennemføre en overordnet samfundspolitik fastslog direktiverne følgende om forholdet mellem ægteskaber og faktiske samlivsforhold:

»En ny lovgivning bør ... så vidt muligt være neutral i forhold til forskellige samlivsformer og forskellige moralopfattelser.

Ægteskabet har og bør have en central plads indenfor familieretten, men man bør forsøge at drage omsorg for, at den familieretlige lovgivning ikke indeholder bestemmelser, som skaber unødige vanskeligheder for dem, der får børn og danner familie uden at gifte sig. .. Ægteskabet bør være en form for frivilligt samliv mellem selvstændige personer. Lovgivningens funktion er i denne forbindelse at løse praktiske problemer, ikke at privilegere én samlivsform fremfor andre.«

Direktiverne afsluttedes med en henvisning til det nordiske samarbejde, der hidtil havde bestået på dette område, og en bemærkning om, at selv om det måtte vise sig vanskeligt på nuværende stadium at nå frem til øget retsenhed mellem de nordiske lande, ville det være af betydning, at man bevarede kontakterne og mulighederne for at fortsætte det nordiske samarbejde.

2. De svenske familjelagssakkunniga afgav i 1972 en delbetænkning: Familj och äktenskap (SOU 1972:41). I betænkningen gøres op med nogle af synspunkterne i direktiverne. Om det foran omtalte »neutralitetsprincip« i lovgivning

gens behandling af ægteskab over for samliv uden ægteskab anføres s. 91-97, at det kan siges at være udtryk for to hver for sig anerkendelsesværdige interesser. Den ene er at respektere de enkeltes frihed til selv at afgøre, hvilke normer der skal gælde for deres samliv i familien. Den anden er at behandle samme sociale situation lige, uanset den retlige form eller udtrykt anderledes ikke at give dem, som har valgt en vis samlivsform, fordele og ulemper i forhold til dem, der har valgt en anden form. Sammenfattende anfører udvalget, at dersom ægteskabet skal beholdes som et retsinstitut med en central rolle inden for familieretten, er det svært konsekvent at udforme lovgivningen på en måde, som kan anses at indebære en langtrækkende samfundsmæssig neutralitet over for formen for familiedannelsen. Det udelukker dog ikke, at der i visse henseender kan gives samme regler for samlevende, uanset om de er gift eller ej.

3. Betænkningen dannede grundlag for et lovforslag i 1973 (Prop. 1973:32). I dette anføres s. 84 bl.a., at lovgiverens ambitioner på ægteskabsrettens område bør begrænses til at give løsninger på praktiske problemer og indrettes på, at reglerne skal have en sådan udformning, at de kan accepteres af praktisk taget alle mennesker. Arbejder man med denne målsætning, bør det være muligt at bevare ægteskabet som den normale og naturlige form for familiedannelse for det helt overvejende flertal. Det er ud fra flere synspunkter ønskeligt, at dette sker.

Samfundet må imidlertid regne med som en realitet, at der i dag findes et betydeligt antal familier, hvor forældrene ikke er gift. Lovgiveren må tage hensyn til dette, fremfor alt ved udformningen af lovbestemmelser, som direkte eller indirekte vedrører børn. Det bør givetvis ikke i en moderne lovgivning forekomme, at barnets interesser bliver dårligere tilgodeset på grund af, at forældrene ik-

ke er eller har været gift med hinanden. Vedrørende spørgsmål om forældremyndighed og retten til den fælles familiebolig bør derfor tilstræbes i realiteten ensartede regler for alle samboende, uanset om samlivet sker inden for ægteskabets rammer eller ikke.

Blandt de foreslåede og gennemførte lovændringer var loven om ugifte samboendes fælles bolig, omtalt nedenfor under kap. 7, s. 80.

4. De familjelagssakkunniga har i 1977 afgivet en ny betænkning: Underhåll till barn och frånskilda (SOU 1977:37). Betænkningens lovudkast er gennemført. Arbejdet i udvalget fortsætter med udarbejdelse af en slutbetænkning om ægteskabets økonomiske retsvirkninger, herunder om retsstillingen ved ægteskabets opløsning i begge levende live og ved den enes død. Det påregnes, at betænkningen også vil indeholde synspunkter om de tilsvarende problemer vedrørende ugifte samboende.

C. De øvrige nordiske lande

I november 1970 nedsattes en *finsk* komité for at udarbejde forslag til ændringer i ægteskabsloven og tilknyttede love. Udvalget afgav i 1972 betænkning I (komittebetänkande 1972:A 21) og i 1976 sin slutbetænkning (komittebetänkande 1976:29). Siden er de nordiske møder blevet fulgt af repræsentanter for det finske justitsministerium. Et forslag til ny arvelov, indeholdende regler om den efterlevende ægtefælle, er under udarbejdelse i ministeriet, medens det ikke er fastlagt, hvornår forslag til ændringer i ægteskabsloven kan ventes udarbejdet. Det finske udvalg har ikke behandlet spørgsmålet om de ugifte samboende.

I *Island* har det ægteskabsudvalg, der blev nedsat i 1950'erne, fået nyt kommissorium.

Møderne mellem repræsentanter for de svenske og danske udvalg blev i begyndelsen fulgt af en norsk observatør.

Herefter blev i *Norge* i juni 1971 nedsat et udvalg, der fik til opgave at følge arbejdet i de andre nordiske landes ægteskabsudvalg og at afgive betænkning samt om nødvendigt fremlægge forslag til ændring af ægteskabslovgivningen.

Udvalget har i november 1980, efter afslutningen af arbejdet med denne betænkning, afgivet en delbetænkning, *Samliv uten vigsel* (NOU 1980: 50). I betænkningen foreslås lovregler om retten til fælles bolig, når et samlivsforhold ophører. Endvidere foreslår udvalget ændringer i ægteskabsloven, som vil medføre, at et samliv uden vielse på samme måde som et nyt ægteskab medfører tab af rettigheder, som er en følge af det tidligere ægteskab. Det gælder ret til underholdsbidrag for en skilt eller separeret ægtefælle og en efterlevende ægtefælles ret til at sidde i uskiftet bo med afdøde ægtefælles arvinger.

D. Forhandlingerne i Nordisk Råd

Den svenske regerings direktiver for det nye udvalg forudsætter vidtgående ændringer i ægteskabslovgivningen. Baggrunden for nedsættelsen af det danske udvalg gav tilsvarende anledning til at antage, at der kunne blive tale om et brud med væsentlige principper i den hidtidige retstilstand, selv om det danske udvalgs kommissorium ikke indeholdt forskrifter om, hvilke resultater udvalget burde komme frem til. Nogle synspunkter om den fremtidige lovgivnings indhold havde fundet udtryk i folketingsudvalgets betænkning fra 1969 om ægteskabsloven.

1. Nedsættelsen af de to udvalg kunne skabe frygt for, at den vidtgående nordiske retsenhed nu ville blive sat over styr. Nordisk Råd drøftede derfor sagen på den 19. session i 1971 på baggrund af et medlemsforslag om, at Nordisk Råd skulle anbefale regeringerne at søge at bevare ensartetheden i landenes ægteskabslovgivning således, at nødvendige

ændringer blev foretaget i nært samarbejde og med bevarelse af ensartetheden (se Nordisk Råd 1971, s. 796-797). (De svenske direktiver er optrykt som bilag til dette forslag.) Under forhandlingerne blev det klart, at den svenske regering ikke ville lade hensynet til retsenheden stå i vejen for reformer, som man i Sverige anså for nødvendige. Det nordiske samarbejde måtte ikke blive en hæmsko på udviklingen. I øvrigt fandt man, at der principielt kunne sættes spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i en harmoniseringsmetode, der som den hidtil anvendte ikke var begrænset til visse principper, men som omfattede en afstemning af selve ordlyden i bestemmelserne.

På et direkte spørgsmål, om det svenske udvalg kunne lade sig inspirere af de øvrige landes udvalg til at foreslå andre løsninger end dem, der var forudsat i direktiverne, svarede den svenske minister, statsrådet Carl Lidbom:

»Direktivets principper og retningslinjer er klart angivet og skal ikke forhandles væk. Derimod skal et nordisk samarbejde foregå med henblik på at udveksle tanker, synspunkter og erfaringer. Frihed til at forhandle findes inden for den ramme, som direktivet fastlægger. Kan de andre lande ikke acceptere det svenske direktivs principper og retningslinjer, så beklager vi dette, men det giver ikke anledning til nogen ændring i direktivet.« (Nordisk Råd 1971 s. 186-208).

2. I 1972 udtalte Nordisk Ministerråd, at man anså det for bedst, at den nordiske retsenhed på ægteskabslovgivningens område blev bevaret så vidt muligt. »Ønsket var dog ledsaget af følgende begrænsning:

»I alle landene må man imidlertid i lovgivningsarbejdet på dette som på andre retsområder afveje interessen i at bevare og udvikle den nordiske retsenhed med ønsket om i et hurtigt foranderligt samfund at holde lovgivningen i trit med samfundsudviklingen. Man-

ge af de fremskridt, som har kunnet noteres i det nordiske retssamarbejde må tilskrives det forhold, at man har udvalgt sådanne samarbejdsområder, hvor arbejdet kunne bygge på et stort set fælles grundsyn og en i det store hele parallel samfundsudvikling. Der er imidlertid tegn på, at der er forskel mellem de nordiske lande med hensyn til den takt, hvormed grundlæggende vurderinger i ægteskabsretlige spørgsmål ændres. Disse forandringer synes at gå hurtigere i Danmark og Sverige end i de øvrige nordiske lande. Det er ikke muligt nu med bestemthed at sige, om forskellene i grundsyn er af en sådan beskaffenhed, at de også på længere sigt vil gøre det vanskeligt at opretholde den nordiske retsenhed på dette område. Denne har imidlertid ikke blot en ideel værdi, men også en rent praktisk betydning for dem, der flytter fra et nordisk land til et andet. Udviklingen må derfor følges med opmærksomhed så at alle muligheder for at bevare ensartetheden vedrørende ægteskabsretten udnyttes.« (Nordisk Råd 1972 s. 629).

3. Konsekvensen af de svenske lovændringer i 1973 bl.a. om afskaffelse af separation og indførelse af betænkningstid, se betænkning 2 om ægteskabsopløsning (nr. 697/1973), s. 10-12, var, at Nordisk Ministerråd i 1973 måtte konstatere, at det ikke for tiden syntes praktisk muligt at opnå ensartede regler i samtlige lande om ægteskabs indgåelse og opløsning (Nordisk Råd 1973, s. 718).

Nordisk Råd vedtog den 21. februar 1973 følgende rekommandation: »Nordisk Råd henstiller til regeringerne at stræbe efter en udbygning af den ensartede nordiske ægteskabslovgivning og at undersøge alle muligheder for at finde en fælles tilfredsstillende løsning.« (Nordisk Råd 1974, s. 1207).

4. Spørgsmålet om udvidelse af samarbejdet til også at omfatte samlivsforhold mellem ugifte blev drøftet af Nordisk Ministerråd i 1976, hvor man fandt, at »løsningen af disse problemer må være et naturligt emne for nordisk samarbejde, og at spørgsmålet bør indgå i det løbende samarbejde på ægteskabslovgiv-

ningens område.« (Nordisk Råd 1976, s. 746). I beretningen for 1977 tilføjedes det dog, at retsvirkningerne af faktisk samliv for en stor dels vedkommende måtte bedømmes adskilt fra ægteskabsudvalgenes arbejde og f.eks. faldt ind under sociallovgivningens område. For så vidt dette angik, var en koordineret udredning ikke mulig inden for ægteskabsudvalgenes regi. (Nordisk Råd 1977, s. 883).

E. Resultater af drøftelserne i de nordiske udvalg

Ægteskabsudvalgene har i perioden 1971-1980 holdt ialt 14 nordiske møder. I overensstemmelse med Nordisk Ministerråds henstilling har udvalgene på disse møder - foruden ægteskabslovgivningens regler - drøftet de samlevendes forhold. Man har bl.a. udvekslet synspunkter vedrørende generelle overvejelser, terminologiproblemer og om spørgsmålene om formueforholdet samt om retten til at fortsætte lejemålet i en bolig efter samlivsforholdets opløsning. Forældremyndigheds- og arveafgiftsspørgsmål er kun lejlighedsvis berørt, da disse spørgsmål i de andre lande falder uden for ægteskabsudvalgenes område.

I Finland, Island og Norge forberedes på grundlag af betænkninger fra andre udvalg lovgivning om forældremyndighed. I Sverige er gennemført ændringer i lovgivningen om forældremyndighed og lejebolig, medens de familjelagssakkunniga overvejer formueordningen mellem de samlevende. De hidtil gennemførte svenske lovændringer tillægger som hovedregel kun et samlivsforhold mellem ugifte (et »ægteskabslignende samliv«) retsvirkning, hvis parterne bor eller har boet sammen og har et eller flere fællesbørn. Det svenske udvalg har i forbindelse med overvejelserne om en regulering af formueforholdene drøftet muligheden for et ændret kriterium, jfr. nedenfor under kap. 5.

De faktiske samlivsforhold - udbredelse og begrundelse

A. Statistiske undersøgelser m. v. om heteroseksuelle samlivsforhold

1. Socialforskningsinstituttets ægteskabsundersøgelse af 1972.

I foråret 1970 rettede ægteskabsudvalget henvendelse til socialforskningsinstituttet om til brug for den forestående revision af ægteskabslovgivningen at få foretaget en undersøgelse af befolkningens kendskab og holdning til en række bestemmelser i ægteskabslovgivningen. Undersøgelsen blev gennemført i 1973. Resultatet er offentliggjort dels i udvalgets betænkning 6 om ægteskabet i statistisk og sociologisk belysning (nr. 726/1974) dels i socialforskningsinstituttets publikation nr. 66, Ægteskabet og loven, 1975, begge udarbejdet af forskningsassistent Inger Koch-Nielsen, Yderligere resultater er offentliggjort af Dines Andersen i Papirløst samliv blandt de 20-29-årige, socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 18, 1976 (i det følgende kaldet Dines Andersen) og Inger Koch-Nielsen, Forældremyndighed og samkvemsret i papirløse parforhold, socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 24, 1978. Undersøgelsen byggede på interviews med ca. 2.000 personer mellem 18 og 50 år, herunder en gruppe på ca. 500, skilt i 1972, og et tilsvarende antal ugifte personer.

Gennem undersøgelsen fik man et første indtryk af udbredelsen af de faktiske

samlivsforhold. 27 % af de ugifte interviewede boede sammen med en ven eller veninde. Dette svarede til 160.000 ugifte samlevende personer i hele landet i disse aldersklasser, jfr. betænkning 6, s. 12. Hertil kom, at et ukendt antal fraskilte havde etableret sig i et samlivsforhold. Det fremgik endvidere af undersøgelsen, at 65 % af samlivsforholdene havde varet i mindre end 2 år, og at 20 % havde varet i mere end 3 år, jfr. Ægteskabet og Loven s. 32.

2. Omnibusundersøgelserne

a. Undersøgelsen er blevet fulgt op gennem spørgsmål i de såkaldte omnibusundersøgelser. Det er landsdækkende interview-undersøgelser, der for tiden foretages et par gange årligt af Danmarks Statistik og socialforskningsinstituttet i fællesskab. Om undersøgelsernes tilrettelæggelse se nærmere Statistiske Efterretninger A 1978, nr. 17, s. 395. Spørgsmål om de ugifte samboende har været medtaget i omnibusundersøgelserne for januar og maj 1974. Resultaterne er offentliggjort af Dines Andersen i den ovenfor omtalte afhandling: Papirløst samliv, og omtalt i Inger Margrete Pedersen, Papirløse samlivsforhold, 1976, s. 17-21, hvor også nogle ældre tal indsamlet af Mødrehjælpen er fremdraget. Om Mødrehjælpens tal se tillige A. Lieck i Juristen og Økonomen 1974, s. 13-17. Også omnibusun-

dersøgelserne for maj og oktober 1976 samt januar 1977 omfattede emnet, og resultaterne findes i Statistiske Efterretninger af 15. juli 1977, A 1977, nr. 33. Endelig er redegjort for omnibusundersøgelsen for oktober 1977 og for omnibusundersøgelsen for maj og oktober 1978 samt januar 1979 i Statistiske Efterretninger henholdsvis af 17. juli 1978, A 1978, nr. 17 og af 3. september 1980, A 1980, nr. 32.

b. I omnibusundersøgelserne benyttes betegnelsen »papirløse samlivsforhold«, der defineres som »det forhold, at personer af forskelligt køn etablerer sig under forhold, som normalt er forbundet med ægteskab, uden at der foreligger en vielsesattest«, se senest Statistiske Efterretninger A 1978, nr. 17, s. 393. Afgørelsen af, om en interviewperson er papirløst samlevende, er ikke truffet ud fra overvejelser om, hvad der »objektivt« kan anses for normalt at være forbundet med ægteskab, men ud fra to spørgsmål i spørgeskemaet. Det ene angår interviewpersonens juridiske civilstand, det andet drejer sig om de øvrige personer, som interviewpersonen bor sammen med. En af svarmulighederne er »samlevende« med den pågældende. Findes der således en »samlevende« af modsat køn, samtidig med, at interviewpersonen er ugift, fraskilt eller enke/enkemand, er interviewpersonen regnet som papirløst samlevende. Rubriceringen afhænger således af de udsurgtes subjektive vurdering, og normalt vil kun den ene part i et parforhold blive interviewet. Det er derfor ikke givet, at alle de parforhold, der ifølge undersøgelserne eksisterer, også ville blive anset for ægteskabslignende efter f.eks. lov om arbejdsskadeforsikring, der er omtalt under kap. 2, s. 25. Omvendt kan det tænkes, at f.eks. sociale myndigheder ved administrationen af børnetilskudslovgivningen vil tillægge et samlivsforhold betydning, selv om ingen af parterne anser det for ægteskabslignende. Dette forhold er dog ikke af af-

gørende betydning ved vurderingen af de udviklingstendenser, som kan aflæses af undersøgelserne, da Danmarks Statistiks rubriceringskriterium har været konstant.

Opmærksomheden henledes på, at undersøgelserne kun omfatter ugifte. Der vil imidlertid utvivlsomt være en række personer, der er gifte, herunder fraseparerede, samtidig med at de lever i parforhold med en anden end ægtefællen. Endelig skal det bemærkes, at de tal, der fremgår af omnibusundersøgelserne, er behæftet med en statistisk usikkerhed, der beror på, at resultaterne er beregnet ud fra stikprøver. Mindre procentforskelle behøver således ikke at dække over en reel forskel.

c. Om *udbredelsen* af samlivsforholdene kan oplyses, at i januar og maj 1974 levede godt 200.000 personer sammen ugift. I alt ca. 2.500.000 samlevede med en ægtefælle eller en anden, og ca. 8 % af disse levede således uden ægteskab, se Dines Andersen, s. 31.

Af omnibusundersøgelserne fra maj og oktober 1976 samt januar 1977 fremgik, at antallet af ugifte samboende var steget med ca. 50% til 315.000 personer, d.v.s. ca. 157.000 par, svarende til ca. 12% af alle par. Af de 315.000 var 59.000 fraskilte og 14.000 enker/enkemænd.

Ifølge omnibusundersøgelsen fra oktober 1977 fortsatte stigningen, nemlig til 343.000 personer, svarende til ca. 13% af alle samlevende - være sig ikke gifte samlevende eller gifte. Ca. 22 % af samtlige ikke gifte personer på 16 år og derover var samlevende. Blandt de fraskilte var 28 % samlevende mod 26 % blandt ugifte, medens andelen blandt personer i enkestand udgjorde 5 %, jfr. Statistiske Efterretninger, A 1978, s. 395.

Ved omnibusundersøgelsen for 1978-79 udgjorde antallet at ugifte samlevende 371.000 personer svarende til, at 13 % af alle samlevende ikke var gift, og at 23% af alle ikke gifte personer over 16

år, 35 % af de fraskilte og 6 % af personer i enkestand var ugifte samlevende.

d. *Aldersfordelingen* blandt de ikke gifte samlevende har været nogenlunde konstant. I de første undersøgelser var ca. 60 % af de samlevende mellem 20 og 29 år, medens knapt 25 % var over 35. Efter tallene fra 1976-77 gjorde stigningen i antallet sig gældende i alle aldersklasser. Den seneste undersøgelse viste den samme tendens, idet 24 % var over 35 år. I de helt unge aldersklasser er nu 7% mellem 16 og 19 år mod tidligere 6%.

e. *Samlivets varighed* fremgik ikke af undersøgelserne fra 1974, men ifølge Dines Andersen, s. 41, dokumenteredes det for de 20-29 åriges vedkommende, at de var mindre etablerede end de jævnaldrende gifte. Ifølge omnibusundersøgelserne fra 1976-77 havde i alt 36% levet sammen med partneren i under 2 år. Da der endvidere er en gruppe på 5 %, hvis forhold ikke er oplyst, var det, set i relation til f.eks. lejelovens kriterium om 2 års husstandsfællesskab, 59 % af de udspurgte, hvis samliv var af betydning = 185.850 personer, d.v.s. ca. 93.000 par. I forhold til ægteskabsundersøgelsen var der en markant stigning i de længerevarende forholds procentuelle andel. 25 % af de udspurgte havde levet sammen i over 5 år (kriteriet i arbejdsskadeforsikringsloven), d.v.s. 78.700 personer eller ca. 39.000 par.

Undersøgelsen fra oktober 1977 viste, at 22 % havde samlevet under 1 år og 21 % i 1 år. 56% har samlevet over 2 år svarende til 192.000 personer. De tilsvarende tal fra 1978-79 undersøgelsen er 22%, 19% og 55% svarende til 204.050 personer. Der er således tale om en forholdsvis mindre forøgelse af de mere langvarige forhold.

Om de meget langvarige forhold oplyses i undersøgelsen fra oktober 1977, at 22 % har samlevet »6 år og derover« = 75.400 personer, hvoraf 23.800 var fraskilt. Ifølge 1978-79 undersøgelsen har

25 % samlevet i »5 år og derover« svarende til 92.750 personer, hvoraf 27.200 er fraskilt. 1977 undersøgelsen kan ikke umiddelbart sammenlignes med 1976-77 og 1978-79 undersøgelserne, idet rubriceringerne i 1977 undersøgelsen afviger væsentligt fra de sidstnævnte undersøgelser. Sammenlignes gruppen »over 5 år« i 1976-77 undersøgelsen med gruppen »5 år og derover« i 1978-79 undersøgelsen, viser det sig at medens stigningen i antallet af samlivsforhold er fortsat og har gjort sig gældende i alle aldersklasser, er udviklingen i antallet af langvarige forhold stagneret. Ser man på gruppen på 35 år eller derover, har ifølge 1977 undersøgelsen 59% samlevet i »6 år eller derover« svarende til 46.000 personer. Ifølge 1978-79 undersøgelsen har 53 % i gruppen af 35 årige og derover samlevet i 5 år eller mere svarende til 47.191 personer. Til sammenligning havde ifølge 1976-77 undersøgelsen 63 % af gruppen 35 årige og derover samlevet i over 5 år svarende til 43.659 personer.

Af særlig interesse for vurderingen af behovet for et lovgivningsinitiativ vedrørende ugiftes samliv er navnlig den nævnte gruppe på 92.750 personer, hvis samliv har været mere end 5 år, og blandt disse er der grund til særlig at fremhæve antallet af personer over 35 år. Dels er sandsynligheden for, at samlivet vil blive afløst af ægteskab formetlig beskeden for denne gruppes vedkommende, jfr. nedenfor under i., dels er personer i gruppen antagelig betydeligt mere etablerede end de 20-29 årige med hensyn til køb af fast ejendom m.v., se nedenfor under h. De formueretlige problemer i forbindelse med samlivets opløsning ved død eller »skilsmisse« må derfor antages at være særlig følelige for denne gruppe.

f. Undersøgelsen fra 1976-77 viste, at 34 % af de ugifte samboende havde *fælles- eller særbørn*, medens andelen i undersøgelsen fra oktober 1977 var faldet til 30 % svarende til omkring 50.000 par.

20% havde fællesbørn, og 13% havde særbørn. I sidstnævnte gruppe er medregnet 3 % af de samlivsforhold, hvor der både var fællesbørn og særbørn. Ifølge 1978-79 undersøgelsen havde 30 % af de ugifte samlevende sær - eller fællesbørn svarende til 55.500 par. 18% havde kun fællesbørn, 10% kun særbørn og 2 % havde både fælles- og særbørn. Der var således fællesbørn i næsten 2/3 af tilfældene svarende til godt 35.000 samlivsforhold.

g. Om *erhvervsfrekvensen* oplyser Dines Andersen, s. 36 og 38 fra undersøgelserne i 1974, at medens 35% af de gifte kvinder i alderen 20-29 år udelukkende var beskæftiget som husmor, var kun 5% af de ikke gifte samlevende kvinder hjemmearbejdende. Tilsvarende var 54 % af de ikke gifte samlevende kvinder fuldtidsbeskæftigede mod kun 24 % af de gifte kvinder, se Dines Andersen, s. 36 og 38.

At de ikke gifte samlevende kvinder har en større erhvervsfrekvens end de gifte kvinder bekræftes af ægteskabsundersøgelsen fra 1972, hvoraf det fremgik, at ingen af de ugifte samlevende kunne rubriceres som husmor mod 28% af de kvinder, der netop var blevet gift, og 38% af de kvinder, der havde været gift i mindst 10 år, se betænkning 6, s. 20. Der er dog grund til at antage, at forskellen i erhvervsfrekvensen blandt gifte og samlevende kvinder er blevet formindsket, siden de anførte undersøgelser blev foretaget. Senere undersøgelser tyder på, at omkring 80 % af de gifte kvinder i de yngre aldersklasser har erhvervsarbejde.

h. Undersøgelserne indeholder også oplysninger om parternes *økonomi*. Fra 1974-tallene kan oplyses, at over 50% af de gifte ejede deres bolig mod 24 % af de ikke gifte samboende. De gifte havde gennemgående en større bolig, flere forbrugsgoder og en højere indkomst end de ugifte samlevende, se Dines Andersen, s. 43, 52 og 54.

Ved omnibusundersøgelserne i oktober 1977 og 1978-79 stilledes en række spørgsmål, der skulle belyse, i hvilket omfang der foreligger et økonomisk fællesskab i samlivsforholdene. Det fremgik heraf dels, at det økonomiske fællesskabs udbredelse afhænger af, hvilke goder der er tale om, dels at det forekommer hyppigere i mere langvarige forhold jfr. i det følgende 1977 undersøgelsen, idet tallene fra 1978-79 undersøgelsen angives i parantes. 67 % (69 %) af alle ugifte samlevende nævnte, at de i fællesskab havde købt indbo eller bil, medens tallet var 70 % (75 %) for personer, der havde samlevet mere end 2 år. Kun 37 % (42 %) oplyste, at begges navne stod på skøde, lejekontrakt eller andelsbevis for boligen mod 40 % (47 %), når samlivet havde været mere end 2 år. Andelen var noget lavere blandt dem, der havde levet sammen i 6 år og derover. Dette hænger formentlig sammen med, at der i denne gruppe var mange samlivsforhold, hvor den ene af parterne allerede ved samlivets start havde etableret sig, f.eks. blandt fraskilte.

45 % (44 %) - eller ved samliv over 2 år 50 % (50 %) - oplyste, at begges navne stod på en familieforsikring, og 17% (25%) henholdsvis 22% (30%) havde fælles konto i bank eller sparekasse. Endelig tilkendegav 20 % (20 %), at den ene var indsat i den andens testamente eller livsforsikring, og 7 % (7 %) havde oprettet en samlivskontrakt om deling af fast ejendom eller andre økonomiske værdier ved samlivsophævelse eller død. Blandt dem, der havde samlevet over 2 år, havde 26 % (25 %) foretaget testamentsindsættelse m.v., og 9 % (8 %) havde samlivskontrakt, medens tallene for gruppen af personer, der havde samlevet i over 6 år, var 31 % og 13%.

i. Endelig blev interviewpersonerne spurgt, om de og deres samlever *regnede med at indgå ægteskab*. Blandt samtlige samlevende forventede 43% i 1977 undersøgelsen (i 1978-79 undersøgelsen

37%) dette, medens 17% (20%) svarede »måske«. Hvis man ser bort fra gruppen af fraskilte, er tallene for dem, der aldrig har været gift, henholdsvis 48 % (45 %) og 18% (20%). Af ægteskabsundersøgelsen fra 1972 fremgik om årsagerne til, at de ugifte samlevende ikke har giftet sig, at 4 % svarede, at de snart skulle giftes, medens 35 % overvejede at gifte sig eller først ville have en prøvetid, se betænkning 6, s. 13, og nedenfor under B. Disse tal må sammenlignes med, at det af undersøgelsen fra 1972 fremgik, at 80% af de nygifte (gift i 1972) havde prøvet at bo sammen, før de giftede sig, og ca. 66 % havde boet sammen i over ½ år, se betænkning 6, s. 12, og Ægteskabet og loven, s. 24 og 32.

Da det endvidere kan konstateres, at 27 % af de børn uden for ægteskab, der er født i perioden 1. januar 1970 - 1. april 1975, senere er blevet ægtebørn ved moderens ægteskab med faderen, jfr. børnelovens § 4, se Inger Koch Nielsen, Forældremyndighed og samkvemsret i papirløse forhold, socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 24, 1978, s. 13, må det antages, at en væsentlig del af samlivsforholdene vil blive afløst af ægteskab.

Af undersøgelserne fremgik imidlertid også, at 57 % af de 75.400 personer, der ifølge 1977 undersøgelsen har samlevet 6 år eller mere og 53 % af de 92.750 personer, der ifølge 1978-79 undersøgelsen har samlevet i 5 år og derved, svarede nej til spørgsmålet, om de forventer at indgå ægteskab, og tilsvarende svarede i 1977 undersøgelsen 52%, i 1978-79 undersøgelsen 62 %, af interviewpersonerne over 35 år nej. Som man kunne forvente, er der således en væsentlig del af den tidligere fremhævede gruppe, der selv forventer, at deres status som ugifte samlevende vil være permanent.

Det fremgik endelig af undersøgelserne, at selv om der blandt de langvarigt samlevende er forholdsvis flere, der har sikret den anden ved testamente eller

livsforsikring, og flere, der har oprettet samlivskontrakt, er der dog ikke tale om, at den gruppe, der ikke forventer at indgå ægteskab, som helhed har sikret sig ved testamente/livsforsikring eller samlivskontrakt i væsentligt højere grad end de øvrige grupper. 46% i 1977 undersøgelsen og 44% i 1978-79 undersøgelsen af dem, der har oprettet testamente m.v., svarede ja til spørgsmålet om ægteskab mod gennemsnitligt henholdsvis 43% og 37%, og 28% henholdsvis 31 % svarede nej mod gennemsnitligt henholdsvis 27 % og 31 %.

3. Særligt langvarige samliv

Omnibusundersøgelsernes opdeling slutter ved kategorien »6 (5) år og derved«, formentlig fordi antallet af meget langvarige forhold er så ringe, at det ikke lader sig registrere i en undersøgelse af denne karakter. At meget langvarige forhold findes, fremgår bl.a. af Inger Margrete Pedersens bog, Papirløse samlivsforhold, København 1976, hvor der i fremstillingen om samejeproblemerne, s. 81-94, refereres 13 domme. Af disse vedrørte 4 samlivsforhold af under 6 års varighed, 2 10-15 årige forhold og 3 15-20 årige forhold, medens samlivsperioden var uoplyst i 2 domme.

I Københavns Byrets skifteafdeling er foretaget en løselig gennemgang af de ca. 850 dødsboer, der var under offentlig skiftebehandling 1. april 1979. Der var 28 boer med samlivsforhold af mere end 10 års varighed. 6 forhold havde været 10-12 år, 7 forhold havde været 17-19 år, 11 forhold 22-30 år, og de sidste 4 forhold havde været 34, 39, 43 og 55 år. Kun i 6 af forholdene var der testamente, og i et enkelt tilfælde en formløs disposition. I de fleste af forholdene udgjorde bobeholdningen under 50.000 kr., men i det 55-årige forhold, hvor der ikke var testamente, efterlodes knap 700.000 kr.

4. Sammenfatning af de statistiske oplysninger

De statistiske undersøgelser kan formentlig sammenfattes således: Antallet af ugifte samlevende er i de sidste 5-6 år steget meget kraftigt, i tiden fra januar-maj 1974 til januar 1979 med over 85% svarende til godt 185.000 par eller 371.000 personer. Aldersfordelingen er nogenlunde konstant med ca. 60 % i alderen 20-29 år og 22-25 % over 35 år. Imidlertid synes der at være en voksende tilgang af helt unge. Antallet af mere langvarige forhold synes at stige mindre kraftigt end antallet af forhold som helhed.

Det forekommer velbegrunder at antage, at en væsentlig del af de korterevarende forhold navnlig blandt de yngre aldersgrupper senere vil blive afløst af ægteskab, og at prøveægteskabernes andel af de samlede forhold i hvert fald ikke er faldet siden ægteskabsundersøgelsen i 1972. Det synes imidlertid også rimeligt at antage, at næsten alle de godt 92.000 personer, der har levet sammen som ugifte i 5-6 år eller mere, vil forblive ugifte. Blandt disse er navnlig grund til at hæfte sig ved de ca. 50.000, der er over 35 år. Denne gruppe vil i særlig grad kunne tænkes at få problemer med hensyn til fordeling af formue ved »skilsmisse« eller død, men det fremgår af undersøgelse, at kun 31 % af de personer, der har levet sammen som ugifte i 5-6 år eller mere, har søgt selv at løse disse problemer ved oprettelse af testamente og/eller livsforsikring, ligesom kun 13% har en samlivskontrakt. Selv om flertallet af denne gruppe ikke regner med at indgå ægteskab, er der dog 22 %, der svarer ja til spørgsmålet om fremtidigt ægteskab, og 17%, der anser det for en mulighed. Det forekommer ikke realistisk at medregne disse forhold til prøveægteskaberne, men der kan være tale om forhold, hvor parterne egentlig havde tænkt sig at indgå ægte-

skab, men ikke har fået gjort alvor heraf. Se nedenfor kapitel 5 om udvalgets overvejelser om betimeligheden i at lovgive for denne gruppe.

5. Undersøgelser i de øvrige nordiske lande

Der findes ikke i de øvrige nordiske lande et statistisk materiale, der som det danske bygger på flere repræsentative interviewundersøgelser blandt op til 5.000 personer.

a. Finland

Af en undersøgelse blandt 1.300 udspurgte foretaget af den finske Statistikcentral i vinteren 1977-78 fremgår, at ca. 8 % af alle samlevende lever i faktiske samlivsforhold. 33 % af disse er i alderen 15-24 år, medens 50% er i alderen 24-44 år. To tredjedele var ugifte, medens en fjerdedel var fraskilte.

b. Island

På Nordisk juristmøde i Reykjavik i 1975 oplyste den islandske højesterets-sagfører, Gudrun Erlendsdottir, at antallet af ugifte par ifølge en folkeregisterundersøgelse i december 1974 udgjorde 4,5 % af samtlige samlivsforhold. Heraf var der ca. 1,5 % uden børn og ca. 3,0 % med børn. Procentvis syntes der ikke at være nogen stigning af de ægteskabslige forhold fra 1. december 1968.

c. Norge

I den nedenfor under d. nævnte svenske betænkning, SOU 1978: 55, er det s. 37 oplyst, at det ved en undersøgelse i Norge i 1973 blev konstateret, at 3 % af alle samlevende par samlevede uden ægteskab. En undersøgelse fra 1977 viser, at denne andel er vokset til 5 %. Langt de fleste ugifte samlevende findes i de yngre aldersklasser.

d. Sverige

De seneste offentliggjorte svenske oplysninger (At sambo och gifta sig, SOU 1978: 55) bygger på en interviewundersøgelse foretaget i efteråret 1974 blandt 200 gifte og 200 ugifte personer i Gävle. I betænkningen anslås det på grundlag af folkeregisteroplysninger m.v., at ca. 15 % af alle samlevende i Sverige lever i faktiske samlivsforhold (SOU 1978:55, s. 46). Aldersfordelingen svarer til den, der kendes fra de danske undersøgelser, men det fremgår ikke, hvor langvarige forholdene er, eller hvilken grad af økonomisk fællesskab der forekommer.

Af Gävleundersøgelsen fremgår imidlertid, at stort set alle de gifte personer havde boet sammen med den senere ægtefælle før vielsen (SOU 1978: 55, s. 59). Endvidere belyses de udspurgtes motiv til at indgå ægteskab henholdsvis samleve ugift. Det fremgår heraf som ved den danske ægteskabsundersøgelse i 1972 navnlig, at en meget betydelig andel betragter samlivet som en prøvetid.

6. Udviklingen i andre lande

Selv om Danmark og Sverige ifølge de foreliggende oplysninger ligger i spidsen med hensyn til antallet af ugifte samboende, er der meget der tyder på, at problemerne også er ved at blive aktuelle i andre europæiske lande, Nordamerika, Australien og New Zealand. På den tredje verdenskonference om familieret i Uppsala i tiden 5. - 9. juni 1979 blev fremdraget oplysninger som viste, at den nye samlivsform i stigende grad tages op til behandling i retssociologisk og retspolitisk sammenhæng. Endvidere giver aftaler mellem ugifte samboende og tvister om delingen af formuegoder i forbindelse med forholdets opløsning anledning til teoretiske og praktiske problemer.

Efter * oplysningerne på konferencen har kun få lande taget initiativ til lovgivning; f.eks. er den engelske law commis-

sion begyndt et forberedende arbejde om lovgivningen vedrørende ugifte parters rettigheder og forpligtelser, og i den canadiske stat Quebec findes et lovforslag om underholdsforpligtelser og forholdet til børnene i sådanne parforhold. I Ontario er gennemført en vis lovgivning. Endvidere er der bl.a. i Jugoslavien og New Zealand gennemført ny børnelovgivning. Derimod synes der ikke i f.eks. Belgien eller Vesttyskland på nuværende tidspunkt at være overvejelser om lovregler om ugifte samboende.

7. Juridisk litteratur

De retlige problemer i forbindelse med de ugifte samlevendes forhold har i de senere år været genstand for en omfattende drøftelse i den juridiske litteratur. Der kan her være grund til at fremhæve Jørgen Graversen i Familieret, 1980, kapitel 28, Papirløse samlivsforhold, med henvisninger s. 594 også til norsk og svensk litteratur og Inger Margrete Pedersens bog, Papirløse samlivsforhold, 1976, samt som en mere populær fremstilling, Poul Smidt, Papirløst ægteskab, 4. udg. 1980. Endelig var emnet »Den papirløse familie« genstand for drøftelse på det nordiske juristmøde i Reykjavik i 1975.

B. Vurdering af baggrunden for udbredelsen af de faktiske samlivsforhold

1. Ifølge udvalgets kommissorium, som er gengivet først i betænkningen, skal udvalget »overveje, i hvilket omfang der på baggrund af de ændrede samfundsforhold, ændringen af kvindens stilling i samfundet og de heraf følgende ændringer af opfattelsen af ægteskabsinstitutionen er behov for revision af« ægteskabslovgivningen. Udvalget skal samtidig overveje, »om nogle af de betæmmelser i lovgivningen, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, bør kunne anvendes på visse ægteskabslignende forhold«.

Det må forekomme nærliggende kort at beskrive, hvilke samfundsændringer der kan antages at have muliggjort og måske endog fremmet udbredelsen af de faktiske samlivsforhold.

a. Kvindens øgede økonomiske uafhængighed

I forrige århundrede var erhvervstilbudene for kvinder meget begrænsede, og ægteskabet var ofte deres eneste forsørgelsesmulighed. Allerede før vedtagelsen af ægteskabsloven af 1922 var denne situation vel ændret, men det var stadig sjældent, at gifte kvinder havde udearbejde.

Stillingsudbuddet er øget, navnlig i de seneste ca. 20 år. I samme periode er antallet af dagpleje- og børneinstitutionspladser vokset. Det er således blevet muligt også for kvinder med små børn at påtage sig erhvervsarbejde.

Som nævnt ovenfor under A,2,g, s. 36, er erhvervsfrekvensen større blandt nygifte kvinder end blandt kvinder, der har været gift i mindst 10 år, hvilket illustrerer den netop beskrevne udvikling. Det fremgår imidlertid også af tallene, at ugifte samlevende kvinder har en større erhvervsfrekvens end gifte kvinder. Dette kan hænge sammen med aldersfordelingen, og at der hyppigere er børn i ægteskaber end i samlivsforhold, men kan også være udtryk for, at de kvinder, der vælger - og har mulighed for - at påtage sig et erhvervsarbejde, i mindre grad har behov for ægteskabet som et socialt sikkerhedsnet.

Det bør fremhæves, at antallet af samlivsforhold er steget, uanset den betydelige arbejdsløshed der i samme periode navnlig synes at have ramt kvinderne. Den fremtidige beskæftigelsessituation kan dog tænkes at ændre dette udviklingsmønster.

b. Ægteskabets manglende stabilitet

Det netop nævnte skal sammenholdes med, at ægteskabet i stadig ringere grad fungerer som en livsvarig forbindelse. Skilsmisser er i de seneste årtier blevet stadig hyppigere, og den fraskilte kvinde kan ikke påregne et underholdsbidrag, der kan forsørge hende resten af livet. Fra at have være den dominerende forsørgelsesmulighed for kvinden og en stabil ramme om familiens liv er ægteskabet blevet til en familieform, der ikke så markant adskiller sig fra et faktisk samlivsforhold, der kan opløses, uden at parterne har forsørgelsespligt over for hinanden.

c. Boligsituationen

Også den øgede boligmasse kan være et væsentligt moment. En forudsætning¹ for at kunne etablere et samlivsforhold er, at parret råder over en bolig. Som fremhævet af Dines Andersen s. 25 - 29 kan det forventes, at antallet af faktiske samlivsforhold vil være mindre, hvis boligforsyningen er knap, hvis familier med børn gives fortrinsret frem for familier uden børn, og hvis ægtefæller fortrækkes frem for ugifte par.

Efterkrigstiden var frem til midten af 1960'erne præget af boligknaphed. Forudsætningen for boligberettigelse med hensyn til lejligheder var, at der kunne forevises en vielses- og hyppigt også en svangerskabsattest. Af en (ikke repræsentativ) undersøgelse af 300 unge familier i Københavnsområdet fra 1950'erne fremgår således, at kun 40 % af parrene disponerede over egen bolig ved ægteskabets indgåelse, samt at 15 % endnu et år efter brylluppet var uden selvstændig bolig. For 22 % gjaldt desuden, at det første barn blev født, inden familien havde egen bolig, jfr. Dines Andersen, s. 27.

I slutningen af 1960'erne var udbuddet af boliger blevet så stort, at det blev muligt at sidestille ugifte par med gifte. Som anført i udvalgets betænkning 5 om

samliv og ægteskab (nr. 720/1974), s. 19-20, har Københavns kommune siden marts 1970 godkendt faktisk samlevende til 2-værelseslejligheder på samme måde som ægtepar. I boligministeriets skrivelser af 7. februar 1973 til ægteskabsudvalget nævnes bl. a., at det af en foretagen undersøgelse fremgår, at ikke-viede par stort set er ligestillet med ægtepar i langt de fleste af landets kommuner. Som det nærmere vil blive beskrevet i kap. 7, er denne udvikling også siden fortsat.

d. Ændringer i den almindelige seksualmoral

Blandt de forhold, som spiller ind, bør sikkert også nævnes et ændret syn på seksuelle forhold uden for ægteskab. Der kan næppe være tvivl om, at de seneste årtiers udvikling i brede kredse af befolkningen har bevæget sig i retning af større tolerance på dette område. Dette gælder også og ikke mindst med hensyn til indstillingen til graviditet og fødsel uden for ægteskab. Herved er det pres for at indgå ægteskab, som omgivelserne kunne lægge på et par, der ventede et barn, blevet svækket. Dette bekræftes også af den sociologiske undersøgelse, udvalget har ladet foretage, jfr. nedenfor afsnit 2.

e. Modvilje mod den ægteskabsbetingede lovgivning

Som det fremgår af udvalgets betænkning 5 (nr. 720/1974) knytter en væsentlig del af lovgivningen retsvirkninger til indgåelsen af ægteskab. Størst betydning har nok skatte- og sociallovgivningen. Skattelovgivningen gør det ufordelagtigt for et par at være gift, hvis de har betydelige ligningsmæssige fradrag, f. eks. renter af kvindens gæld, og kvinden har den højeste indkomst. Sociallovgivningen medfører, at et pensionistægtepar tilsammen modtager mindre i f.eks. folkepension end to ugifte samlevende personer.

Hertil kommer, at en række love bygger på en opfattelse af manden som hovedperson og kvinden som biperson i det økonomiske forhold. I takt med kvindens øgede uafhængighed, jfr. ovenfor under a, opleves denne lovgivning af mange utvivlsomt som uacceptabel. Som eksempel på en formentlig administrativt begrundet regel, der ofte kritiseres, kan nævnes, at en gift kvinde ved henvendelse til visse offentlige myndigheder kan blive anmodet om at oplyse sin mands personnummer i stedet for sit eget.

2. En del af de ovenfor anførte faktorer kan forekomme uhåndgribelige. Udvalget søgte derfor under ægteskabsundersøgelsen i 1972 oplyst, hvilke motiver de interviewede havde til at gifte sig henholdsvis leve i et faktisk samlivsforhold.

Som nævnt under A, 2, i, s. 37, havde 80 % af de nygifte prøvet at bo sammen før ægteskabet, medens dette kun gjaldt 22 % af de udspurgte, der havde været gift i mindst 10 år. Af de nygifte havde 1/3 overvejet muligheden af at (fortsatte med at) leve papirløst, mens det samme kun var tilfældet for ganske få procent af de langvarigt gifte. På et spørgsmål om anledningen til ægteskab fremkom følgende svar:

Tabel 1. De to grupper gifte fordelt på anledning til ægteskab (1973).

	Gift i 1972	Gift i mindst 10 år
	Pct.	Pct.
Graviditet	14	31
Havde børn sammen.	6	3
Lejlighed/hus	20	12
Pres fra familien	2	0
Forretning/gård	1	2
Andet	7	0
<u>Ingen bestemt anledning</u>	<u>57</u>	<u>53</u>
I alt (gerne flere svar)	107	101

(Kilde: Ægteskabet og Loven, Socialforskningsinstituttets publ. nr. 66, 1975, s. 33).

Lidt over halvdelen i begge grupper kunne således ikke anføre nogen konkret anledning til, at de giftede sig. De svar, som er anbragt under »ingen bestemt anledning« er svar af typen: »- fordi vi gerne ville giftes« eller: »- fordi nu havde vi kendt hinanden så længe« eller: »- fordi vi kunne lide hinanden«. I betragtning af, at 2/3 af de nygifte i undersøgelsen ikke engang havde overvejet samliv uden ægteskab som en varig mulighed, selv om 80 % rent faktisk boede sammen med ægtefællen før vielsen, tør det vel antages, at den gruppe, der ikke kan angive nogen konkret anledning til ægteskabet, har giftet sig, fordi ægteskabet er den almindelige og anerkendte form for samliv.

På baggrund af det, der er nævnt ovenfor om udviklingen i boligsituationen, kan det forekomme ejendommeligt, at hensynet til anskaffelse af lejlighed eller hus var anledning til ægteskab for 20% af dem, der blev gift i 1972, men kun for 12% af dem, der blev gift før 1962. I betragtning af det netop nævnte, at 80 % faktisk havde fælles bolig før ægteskabet, kan det være nærliggende at antage, at udtrykket »lejlighed/hus« dækker over andre boligbehov hos gruppen af nygifte i 1972 end det gjorde hos dem, der blev gift i 1962 eller før.

Graviditet er stadig en væsentlig konkret anledning til ægteskab, men spiller dog, som man kunne vente, en mindre rolle, end den gjorde for dem, der på undersøgelsestidspunktet havde været gift længe.

I ægteskabsundersøgelsen var der også blevet spurgt, om der var fordele ved at være gift fremfor at leve sammen som ugifte. 61 % af de nygifte svarede ja, men 65 % af samme gruppe svarede også ja til spørgsmålet, om der er fordele ved

at leve sammen som ugifte. Blandt fordelene ved ægteskabet nævnes især arveretten og mandens ret til at have del i forældremyndigheden, se Ægteskabet og Loven, s. 31. Ingen af disse fordele nævnes i den aftrykte tabel, men det kan bero på spørgsmålets formulering (»Var der en bestemt anledning til, at De og Deres ægtefælle giftede Dem? Hvilken?«

3. Det har flere gange i det foregående været nævnt, at en væsentlig del af de faktiske samlivsforhold må anses for at være prøveægteskaber. Det bygger bl. a. på ægteskabsundersøgelsens spørgsmål til de samlevende ugifte og tidligere gifte om årsagen til, at de ikke har giftet sig. Der fremkom følgende svar:

Tabel 2. De samlevende ugifte og fraskilte fordelt efter årsagen til, at de ikke har giftet sig. (1973).

	Samlevende ugifte	Samlevende fraskilte
	Pct.	Pct.
Skal snart giftes ..	4	5
Overvejer at gifte sig; skal først have en prøvetid	36	36
Økonomiske grunde	14	12
Vil ikke binde sig; ikke papir på hinanden; ingen grund til det	25	24
Andet	13	12
Ved ikke/har ikke overvejet	8	8
Uoplyst	3	3
I alt	100	100
Antal	109	134

(Kilde: Ægteskabet og Loven, socialforskningsinstituttets publikation nr. 66, 1975, s. 34).

Ligesom tabel 1 giver denne tabel kun en grov opdeling af de anførte svar. Medens 40 % ser ud til at betragte forholdet

som et prøveægteskab, kan man næppe på tilsvarende måde hævde, at alle de 25 %, der har udtalt, at de ikke vil binde sig, ikke have papir på hinanden, eller at der ikke er grund til at gifte sig, hermed har tilkendegivet en egentlig anti-ægteskabelig holdning. Man kan således tænke sig, at de udspurgte personer på interviewtidspunktet har befundet sig i et samlivsforhold, der måske er startet som prøveægteskab, men hvor det nu er mest sandsynligt, at det ender med, at parterne går fra hinanden. Udtalelsen vil her ikke være udtryk for en negativ vurdering af ægteskabsinstitutionen, men af det konkrete parforhold.

Økonomiske grunde spiller en væsentlig rolle for valg af samlivsform hos 12-14% af de adspurgte. Tallet forekommer overraskende lavt, idet det formentlig er en udbredt opfattelse - som også er kommet til udtryk i udvalget - at navnlig sambeskatningen af ægtefæller og den omstændighed, at visse sociale ydelser, specielt folkepensionen, udbetales med højere beløb til »enlige«, afholder mange fra at indgå ægteskab. Disse spørgsmål behandles nærmere i udvalgets næste betænkning. De økonomiske grunde, der kan være tale om, afhænger nok af, om det er gruppen af ugifte eller gruppen af fraskilte, der svarer. For de yngre ugifte kunne det f.eks. være adgangen til uddannelsesstøtte, medens de økonomiske grunde for de fraskilte kunne være ønsket om at undgå sambeskatningen af visse indtægter.

Af omnibusundersøgelsen fra januar og maj 1974 fremgår i øvrigt, at der ikke er grund til at tro, at ægtefæller i større omfang lader sig skille for at opnå skattemæssige eller sociale fordele. Der er i hvert fald næsten ingen fraskilte, der lever sammen med den tidligere ægtefælle, se Dines Andersen, s. 31-32.

Det er ovenfor s. 37 nævnt, at det af omnibusundersøgelserne fra oktober 1977 og 1978-79 fremgår, at antallet af dem, der svarer nej til spørgsmålet, om

de forventer at indgå ægteskab, er særligt stort i gruppen af langvarige forhold. Derimod kan man ikke af ægteskabsundersøgelsen se, at de, der i deres begrundelse giver udtryk for, at de ikke vil binde sig etc., har boet sammen i længere tid end de øvrige samlevende, jfr. Ægteskabet og Loven s. 35.

4. Som fremhævet i ægteskabsudvalgets betænkning 6, s. 22 kan det tænkes, at de samlevende er mere kirkefremmede end de, der gifter sig, fordi en negativ indstilling til folkekirken kunne give sig udslag i en afstandtagen fra vielsen, der i mange århundreder kun kunne ske som kirkelig vielse. Dette forhold er søgt belyst gennem spørgsmålet: »Hvis man skulle melde sig ind for at blive medlem af folkekirken, ville De så melde Dem ind?« Mens 54 % af de nygifte svarede ja til dette spørgsmål, var ja procenten kun 39 blandt de samlevende ugifte og 37 blandt de samlevende fraskilte.

5. Fremstillingen i de foregående afsnit kan formentlig *sammenfattes* således: Udbredelsen af samlivsforhold uden ægteskab er mulig gjort af ændringer i samfundet, der navnlig har øget kvindens økonomiske uafhængighed og bedret boligsituationen, og som har indebåret, at personbeskatningen og sociale ydelser har fået øget betydning. Den faktiske udbredelse af disse samlivsforhold skyldes for ca. 40 % vedkommende økonomiske eller - antagelig overvejende - ideologiske motiver, medens der i 40 % af tilfældene er tale om prøveægteskaber eller forlovelser. I de sidste 20 % af tilfældene er motivet enten ikke oplyst eller ikke rubriceret.

Disse tal kan vel forklare, hvordan gruppen af samlevende er sammensat, men ikke hvorfor gruppen på 5 år er vokset med 85 %. En forklaring kan næppe gives, men der kan være grund til at pege på, at 57 % af dem, der blev gift i 1972 ikke kunne nævne nogen konkret anledning til ægteskabet, d.v.s. at de antagelig valgte ægteskabet, fordi

det er den almindelige og anerkendte form for samliv. Så længe ægteskabet opfattes som normen, vil disse 57 % vælge ægteskabet, men når den opfattelse breder sig, som det utvivlsomt har været tilfældet i de sidste årtier, at det ikke er usædvanligt, men tværtimod socialt acceptabelt eller måske endda »moderigtigt« at leve papirløst, kan det tænkes, at denne gruppe vil følge den nye norm. Hvis dette er rigtigt, vil virkningen være selvforstærkende. På den anden side vil udviklingen kunne vendes, hvis normen på ny ændres således, at ægteskabet som familieform vinder større popularitet.

Afslutningsvis må bemærkes, at undersøgelser af denne karakter, som vedrører befolkningens holdninger til ægteskab contra samliv som ugifte naturligvis må tages med forbehold. Navnlig kan der være grund til at antage, at motivet til ikke at indgå ægteskab kan være forskelligt hos de to parter. Tilsvarende må det antages, at der forekommer en del tilfælde, hvor kun den ene af parterne anser forholdet for et fast samlivsforhold, medens den anden part opfatter det som midlertidigt eller ganske uforpligtende. Et ægteskab kan ifølge sagens natur kun realiseres, hvis parterne er enige herom, og der er grund til at formode, at den ene af parterne i et samlivsforhold - typisk den, der vil stå svagest ved en opløsning af forholdet - i mange tilfælde gerne så forholdet afløst af et ægteskab. Når den part, der i og for sig gerne ville giftes, inddrages i en undersøgelse som den foreliggende, vil det utvivlsomt være nærliggende som begrundelse for ikke at indgå ægteskab at anføre en grund - f.eks. ideologisk eller økonomisk - som i virkeligheden kun spiller en rolle for den anden part.

C. Oplysninger om udbredelsen af homofile samlivsforhold

Der findes ikke sikre oplysninger om antallet af homoseksuelle i Danmark. Medlemmer af ægteskabsudvalget har imidlertid i efteråret 1978 haft drøftelser med repræsentanter fra Forbundet af 1948 og med lederen af Rigshospitalets psykiatriske poliklinik, overlæge, dr. med. Preben Hertoft. Det blev oplyst, at det på grundlag af ældre amerikanske tal skønnes, at ca. 3-4 % af befolkningen er homoseksuel, herunder lesbisk. En stor del lever alene. Der er dog sikkert et meget betydeligt antal varige par, selv om opløsning af parforhold nok sker hyppigere end i heteroseksuelle forhold, navnlig for så vidt angår mændene. Forbundet af 1948 har henvist til en norsk undersøgelse, hvorefter 30 % af de homofile lever i faste parforhold. En undersøgelse foretaget af den amerikanske professor Weinberg omkring 1970 i Danmark, Norge og Holland viste, at halvdelen af parforholdene var af lang varighed - over 7 år. Det skønnes, at antallet af parforhold er stigende, navnlig blandt de yngre. Overlæge Hertoft har skønsmæssigt anslået, at en betydelig kreds, måske 10.000-30.000 par har behov for at blive inddraget under en eventuel lovregulering.

Under den gennemgang af verserende offentlige dødsboer ved Københavns byret, der er omtalt under A, 3, er der også registreret to langvarige samlivsforhold mellem personer af samme køn. I det ene tilfælde havde to mænd samlevet i godt 10 år, i det andet havde to kvinder samlevet i 30 år. I intet af tilfældene var der oprettet testamente.

Principielle overvejelser

A. Fælles lovgivning for ægteskab og andre samlivsforhold

1. Som nævnt i kap. 2, afsnit D, s. 21, tilsigtede det forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning, som i efteråret 1968 blev fremsat af Socialistisk Folkeparti, at skabe en fuldstændig ligestilling mellem ægteskaber og faste samlivsforhold og en samlet lovgivning for alle - registrerede - parforhold. Lovforslaget indeholdt en nærmere beskrivelse af de krav, der måtte stilles, for at samlivet kunne opnå anerkendelse af overøvrigheden.

Det samme ønske om ligestilling lå bag den registreringsordning, som blev foreslået af Venstres. Ungdom i forbindelse med folketingsbehandlingen af justitsministerens forslag til lov om ægteskabs indgåelse og opløsning. Efter forslaget skulle parterne for at opnå de retsvirkninger, der hidtil har været knyttet til vielsen, blot meddele personregisteret, at de nu betragtede sig som samboende (ægtepar), se bilag 8 til folketingsudvalgets betænkning, Folketingstidende 1968-69, tillæg A, sp. 2009-10.

Endelig synes det forslag fra rødstrømpebevægelsen om samlivskontrakter, der er omtalt i kap. 2, s. 24, at gå ind for, at der i alle tilfælde, d.v.s. uanset om der er tale om et ægteskab i traditionel forstand eller ej, skal oprettes en kontrakt, som skal fastlægge retsvirkningerne af samlivet mellem parterne.

2. Det centrale i det ovenfor nævnte forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning var, at en part kunne opnå dom over den anden for, at der var tale om et samliv i lovens forstand. Herefter fandt alle ægteskabets retsvirkninger, herunder navnlig at forholdet kun kunne opløses på visse betingelser, anvendelse på samlivsforholdet. Som anført i kap. 2, s. 27, indebar forslaget et afgørende brud med den historiske udvikling. Hertil kommer, at forslaget også kan hævdes at stride mod art. 23, stk. 3, i FN's konvention om borgerlige og politiske rettigheder og art. 10, stk. 2, i FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder. Begge konventioner, der er ratificeret af Danmark, foreskriver, at »intet ægteskab må indgås uden de vordende ægtefællers frie og uforbeholdne samtykke«. Menneskerettighedskonventionerne hindrer ikke, at der knyttes begrænsede retsvirkninger til samlivsforhold mellem ugifte, men ægteskabslovgivningens balance mellem rettigheder og pligter lader sig ikke overføre fuldt ud på disse forhold. Navnlig kan man næppe uden at komme i strid med konventionerne overføre de regler om separation og skilsmisse, som gælder for ægteskaber, og som udvalget i betænkning 2 om ægteskabets opløsning (nr. 697/1973) har anbefalet opretholdt til værn mod overilede skilsmisser, til de faktiske samlivsforhold, og forholdene vil derfor kun kunne blive fragmentarisk og utilfredsstillende reguleret.

Den kritik af forslaget, der blev fremført i folketinget, er refereret ovenfor i kap. 2, s. 22-23.

3. Tanken om at skabe ligestilling mellem ægteskaber og samliv uden ægteskab ved at erstatte vielsen med en *frivillig registrering* eller i hvert fald at *side*stille en registrering med en vielse rammes ikke af ovennævnte kritik mod tvangselementet.

En registrering, som skulle indebære retsvirkninger for parternes indbyrdes forhold og forholdet til omverdenen, f.eks. med hensyn til indbyrdes arveret, formueforholdet mellem parterne og begrænsning i adgangen til at råde over indbo og bolig, jfr. §§ 17-19 i loven om ægteskabets retsvirkninger, måtte imidlertid forudsætte en forudgående prøvelse af betingelserne for forholdets formalisering ved en offentlig myndighed ganske svarende til den prøvelse, der i dag sker forud for indgåelse af ægteskab. En sådan prøvelse er nødvendig, allerede for at sikre at parterne eller en af dem ikke i forvejen er gift eller registreret i forhold til en anden.

Det måtte dernæst i forbindelse med registreringen sikres, at begæringen herom virkelig hidrører fra den pågældende part, hvilket kun vil kunne ske ved, at parterne personlig møder for en offentlig myndighed. Bl.a. af hensyn til de retsvirkninger med hensyn til formuedeling og arveret, som udløses ved dødsfald, måtte endvidere tidspunktet for indtræden af registreringens retsvirkninger nøje præciseres.

En betryggende registreringsordning vil således kun uvæsentligt adskille sig fra den borgerlige vielse, der på samme måde som den kirkelige vielse udmærker sig ved, at vielsesmyndigheden ved direkte spørgsmål til parterne sikrer sig, at de ønsker at indgå ægteskab med hinanden og ved, at tidspunktet for retsvirkningens indtræden er nøje fastlagt, nemlig til myndighedens forkyndelse af parterne som ægtefolk.

Det må i denne forbindelse fremhæves, at det nu anvendte vielsesritual ved borgerlig vielse, jfr. § 11 i justitsministeriets cirkulære nr. 261 af 18. december 1969 om ægteskabs indgåelse, ikke indeholder nogen form for formaning til parterne eller andre moralske eller religiøse islæt.

Endelig vil en registreringsordning, lige så lidt som andre ordninger - herunder ægteskabet - som kræver et initiativ fra parterne eller en af dem, løse problemerne i de samlivsforhold, hvor parterne af den ene eller anden grund indleder og fortsætter forholdet uden sådanne formaliteter. Det er imidlertid netop med hensyn til samlivsforhold af denne karakter, at behovet for en vis retlig regulering kan være mest påtrængende.

De samme indvendinger kan rettes mod et forslag fra Forbundet af 1948 om muligheden for at etablere et »partnerskab« for to mennesker uanset køn, der ønsker en offentlig registrering af deres varige samlivsforhold, jfr. bilag 1 til betænkningen. De homofiles særlige problemer må søges løst under gennemgangen af de enkelte lovområder navnlig reglerne om arveafgift.

4. I Sverige foreslog de familjelagssakkunniga ifølge betænkningen fra 1972 om familie og ægteskab (SOU 1972:41) at erstatte den kirkelige og borgerlige vielse af en fælles anmeldelse fra manden og kvinden om, at de var enige om ægteskab. Anmeldelsen skulle være skriftlig og afleveres af parterne personlig til den, som udsås til at modtage anmeldelsen. Modtagelsen skulle afvises, dersom lovens forudsætninger for ægteskabs indgåelse ikke forelå. Dette ville være tilfældet, hvis ægteskabsbetingelserne ikke var opfyldt, hvis den foreskrevne fremgangsmåde ikke var fulgt, hvis anmeldelsen efter sit indhold var uklar, eller hvis det af omstændighederne fremgik, at parterne ikke foretog anmeldelsen af fri vilje og med indsigt i dens virk-

ning. To af udvalgets medlemmer, der ønskede vielsen bibeholdt, dissenterede. Ved lovforslagets fremsættelse anførtes i bemærkningerne, at udvalgets forslag havde mange fordele, bl.a. at det var neutralt i forhold til religiøse og andre forestillinger på området, og at formaliteterne begrænsedes til, hvad der var nødvendigt ud fra et praktisk synspunkt. Imidlertid fandtes forslaget uforeneligt med FN-konventionen om samtykke til, minimumsalder for samt registrering af ægteskab, som er tiltrådt både af Sverige og Danmark. Denne konvention foreskriver nemlig bl.a., at parternes samtykke til ægteskab skal afgives i vidners nærværelse. Skulle udvalgets forslag suppleres med forskrift om vidner, ville den praktiske forskel i forhold til de nuværende regler blive så små, at der ikke fandtes tilstrækkelig anledning til at ændre dem.

5. Tanken om at lade alle samlivsforhold regulere af individuelle, tidsbegrænsede *samlivskontrakter* må betegnes som ganske urealistisk, medmindre man da under en eller anden form vil søge at tvinge parterne til at indgå kontrakter. Som det fremgår af bemærkningerne i kap. 4, afsnit A, 2, h, s. 36, er det kun et fåtal af samlevende, der nærmere har reguleret forholdet ved indbyrdes aftaler eller har truffet dispositioner med henblik på den ene parts død. Det må anses for udelukket at bevæge alle samlevende til at sørge for en detaljeret kontraktsmæssig regulering af forholdet. Der er da heller ikke nogensomhelst praktisk grund hertil, idet ægteskabslovgivningens regler med dens mulighed for individuelle fravigelser bl.a. ved ægtepagt alt i alt skaber den bedst tænkelige »standardkontrakt« som ramme om et samliv.

B. Generel lovgivning vedrørende samliv uden ægteskab

1. Som nævnt i indledningen skal udvalget efter kommissoriet bl.a. overveje, om

nogle af de bestemmelser i lovgivningen, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, bør kunne anvendes på visse ægteskabs-lignende forhold.

På denne baggrund har udvalget særlig overvejet, om der er anledning til at foreslå en lovgivning, der generelt regulerer samlivsforholdene uden nødvendigvis på alle punkter at skabe en ligestilling med ægteskaber.

Ægteskabet er langt den mest udbredte samlivsform, og hverken efter udvalgets opfattelse i almindelighed eller efter de af udvalget tilvejebragte oplysninger om de statistiske og sociologiske forhold, jfr. kap. 4, er der grundlag for at antage, at der er særlig udbredt utilfredshed med de retsvirkninger, som selve ægteskabslovgivningen knytter til vielsen. Disse retsregler er gennem århundreder afpasset til samfundsforholdene og nøje afstemt til regulering af parternes indbyrdes forhold og løsning af konflikter. Ændringer i samfundsforholdene og familiemønstre m.v. kan fra tid til anden begrunde ændringer i disse regler, som også foreslået af udvalget i tidligere betænkninger. Idet der i øvrigt henvises til disse betænkninger, kan der være grund til at nævne, at udvalget i betænkning 2 om ægteskabs opløsning (nr. 697/1973) har foreslået, at separationsinstituttet ændres, således at der gives en ægtefælle ret til separation, selv om den anden ægtefælle ikke ønsker det, og at ægtefæller bør have ret til umiddelbar skilsmisse uden forudgående separation, hvis de er enige herom, også selv om de har mindreårige børn. Endvidere har man foreslået, at den obligatoriske mægling afskaffes, jfr. betænkning 7 om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse (nr. 796/1977) s. 20. I betænkning 3 om formueordningen (nr. 716/1974) har udvalget efter en indgående drøftelse af, om særeje burde indføres som den legale formueordning i ægteskaber, fundet, at der tværtimod er grund til at opretholde den nuværende

ordning, hvor de to ægtefæller principielt er ligestillede og kan råde over hver sin bodel (de aktiver, hver især har indbragt i ægteskabet ved indgåelsen eller senere har erhvervet), men hvor der som almindelig regel sker ligedeling ved ægteskabets opløsning. Udvalget har endvidere foreslået udvidelse af ægtefællers muligheder for at indgå aftaler om formueordningen. Endelig har udvalget i betænkning 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (nr. 719/1974) foreslået, at adgangen til at pålægge underholdsbidrag mellem ægtefæller vel ikke fuldstændigt afskaffes, men at bidrag kun skal kunne pålægges efter en indgående vurdering i det enkelte tilfælde, og at bidragspligt som hovedregel skal være tidsbegrænset.

2. Udvalget er af den opfattelse, at ægteskabet med de ændringer i reglerne, der som nævnt må ske fra tid til anden, bedre end nogen anden retlig regulering kan skabe rammen om familiens liv og sikre familiens enkelte medlemmer følelsesmæssig og økonomisk tryghed.

Skal der være mening i at tale om en bredere lovgivning specielt for ugifte samlevende, kan en sådan lovgivning naturligvis ikke være i det væsentlige identisk med ægteskabslovgivningen.

En sådan lovgivning vil derfor ikke kunne tilgodese den samlede balance mellem tryghedsskabende regler, der bygger på princippet om parternes indbyrdes solidaritet (navnlig reglerne om indbyrdes forsørgelsespligt, gensidig legitimation og opløsning af forholdet), og regler, der bygger på princippet om parternes ligestilling (særråden og særhæften samt mulighed for at træffe aftale om formueforholdene), som findes i ægteskabslovgivningen. Der vil blive tale om et »ægteskab af anden klasse«, og det vil være umuligt at udforme regler, der blot gennemsnitligt vil tilgodese parternes ønsker og interesser. Dette beror først og fremmest på, at disse ønsker og interesser og parternes motiver - i det

omfang der overhovedet ligger bevidste overvejelser bag valget af samliv uden ægteskab - er vidt forskellige og motiverne hos de to parter langt fra altid sammenfaldende.

C. Bør der overhovedet skabes særegler om samlivsforhold mellem ugifte?

1. a. Det er efter udvalgets opfattelse utvivlsomt, at kritikken af ægteskabet og dermed for en del tilskyndelsen til at samleve uden at indgå ægteskab, ikke så meget beror på utilfredshed med selve ægteskabslovgivningen, men snarere skyldes retsregler, der uden for den egentlige ægteskabslovgivning knytter retsvirkninger til ægteskabet. Det drejer sig navnlig om skatte- og sociallovgivningen, herunder pensionsreglerne, men også andre områder kan nævnes, jfr. den kortlægning, der er foretaget i udvalgets betænkning 5 om samliv og ægteskab (nr. 720/1974).

Det mest nærliggende udgangspunkt for reformovervejelser med henblik på samliv uden ægteskab måtte derfor i og for sig være en stillingtagen til, om regler af denne karakter kan ændres, således at det ikke er økonomisk ufordelagtigt at indgå ægteskab. En sådan ændring, kombineret med ændringer i den egentlige ægteskabslovgivning, jfr. ovenfor under afsnit B, kunne antagelig gøre ægteskabet til en attraktiv samlivsform for mange, som i dag undlader at gifte sig, og således nedbringe antallet af samlivsforhold uden ægteskab. Herefter ville det selvsagt være mindre nødvendigt, at disse samlivsforhold i sig selv tillægges retsvirkninger.

Ud fra realistiske overvejelser må det imidlertid understreges, at en ændring af f.eks. social- og skattelovgivningen måtte indpasses i øvrige reformovervejelser på dette område, og udformning af mere detaljerede forslag må ske i et snævert samarbejde med de berørte ministerier

og andre udvalg. En ligestilling mellem samlivsformerne navnlig inden for skatte- og tilskudslovgivningen vil dernæst kræve indgående undersøgelser af, hvorvidt en ændring vil medføre betydelige merudgifter for det offentlige eller have væsentlige fordelingspolitiske konsekvenser. Det må derfor i bedste fald forventes at tage lang tid at gennemføre de lovændringer, som ville være nødvendige for at fjerne de incitamenter, som specielt regler uden for ægteskabslovgivningen rummer, til at undlade at indgå ægteskab.

b. En vurdering af spørgsmålet om beskatningen af de ugifte samlevende må formentlig finde sted med udgangspunkt i reglerne for beskatning af ægtefæller, herunder navnlig omfanget af sambeskatningen. Ministeren for skatter og afgifter fremsatte i oktober 1976 et forslag til lov om skattemæssig ligestilling af ægtefæller, der havde til hensigt at begrænse sambeskatningen. Modtagelsen i folketinget var ikke særlig positiv, men flere ordførere pegede på sammenhængen med spørgsmålet om civilstandens betydning for beskatningen, se Folketingstidende 1976-77, tillæg A, sp. 401-432, samt folketingets forhandlinger 1976-77, 1. samling, sp. 896-921. Forslaget bortfaldt ved udskrivning af nyvalg til folketinget i januar 1977.

Ligestillingsrådet har i et oplæg fra december 1978 om skattemæssig ligestilling mellem den gifte kvinde og den gifte mand på ny rejst spørgsmålet om en reform. I oplægget fremhæves s. 5-8, at en stillingtagen til forskelsbehandlingen mellem gifte og papirløse personer vil forudsætte dels en tilbundsående statistisk, sociologisk og privat- og offentligretlig forskning, dels en bred samfundsmæssig debat, der formentlig vil strække sig over nogle år, hvorimod det er nødvendigt, at spørgsmålet om kønnenes ligestilling på skatteområdet, d.v.s. beskatningen af henholdsvis den gifte

kvinde og den gifte mand, vurderes og løses nu.

På denne baggrund og under hensyn til, at der uanset en gennemførelse af udvalgets forslag til ændringer i ægteskabsloven og fjernelse af uligheder i skatte- og sociallovgivningen med stor sandsynlighed stadig vil forekomme ikke så få tilfælde, hvor parterne ikke har indgået ægteskab, og hvor der i hvert fald for en af parterne er knyttet urimelige konsekvenser til de gældende regler, ganske særligt når forholdet opløses efter en længere årrække, har udvalget besluttet først at afgive betænkning om nogle problemer, der i særlig grad bliver aktuelle i denne situation. Spørgsmålet om ændring af social- og skattelovgivningen m.v. tages op i en kommende betænkning.

I denne betænkning redegøres derfor for udvalgets overvejelser om de ugifte samlevendes forhold i forbindelse med spørgsmål om forældremyndigheden over fællesbørn, retten til en lejebolig, de økonomiske forhold ved samlivets opløsning og problemerne vedrørende arveafgiften.

Ved valget af denne arbejdsprioritering har udvalget også lagt vægt på, at ændringer af social- og skattelovgivningen som nævnt af Nordisk Ministerråd i udtalelsen fra 1977, jfr. ovenfor kap. 3, s. 32, ikke er omfattet af de andre nordiske ægteskabsudvalgs kommissorier og derfor ikke umiddelbart kan gøres til genstand for nordiske drøftelser.

2. Som allerede anført, er det udvalgets opfattelse, at der gennem ægteskabet tilvejebringes den bedst mulige retlige ramme om familiens tilværelse. Lovgivningen bør derfor i videst muligt omfang indrettes på at tilskynde til at indgå ægteskab og ikke på at modvirke til ægteskab. I konsekvens heraf er der i udvalget enighed om, at det grundlæggende synspunkt bag reformer må være, at der ikke bør være særlige fordele knyttet til at samleve uden at være gift. De sam-

levende par bør ikke som følge af reformforslagene stilles bedre end ægtepar, men i det højeste ligestilles med gifte. Konsekvenserne af dette hovedsynspunkt vil ikke mindst give sig udslag ved eventuelle reformer af skattelovgivningen og den sociale lovgivning, jfr. ovenfor. Udvalgets stillingtagen til de enkelte problemkredse fremgår af de følgende kapitler, men det er fundet rigtigt som afslutning af de principielle overvejelser i dette kapitel at redegøre for nogle grundlæggende synspunkter, der kan anføres i forbindelse med vurderingen af, om det i det hele taget er ønskeligt at knytte selv begrænsede retsvirkninger til samlivsforhold mellem ugifte.

a. Imod en lovgivning om de samleendes forhold kan tænkes anført, at den i al væsentligt er unødvendig og vil medføre flere ulemper og problemer, end den løser. Som nævnt i kap. 4 må det antages, at en væsentlig del af de ca. 370.000 personer, der ifølge de statistiske undersøgelser samlever uden ægteskab, senere bliver gift eller i hvert fald selv anser det for muligt, at de indgår ægteskab. En regulering af de kortvarige forhold, der kan betegnes som prøveægteskaber, ville gå imod den historiske udvikling, der blev afsluttet med folketingets beslutning om at udelade reglerne om forlovelse i 1969-loven. Lovregler kan navnlig have interesse for 50-90.000 personer, der har samlevet i længere tid, se kap. 4, s. 38. Imidlertid kunne det som udgangspunkt fastholdes, at også disse mennesker har mulighed for at indgå ægteskab og derfor selv bør bære risikoen ved at undlade det. Lovregler vil fratage dem retten til at indrette deres liv, som de vil, og er således udtryk for en formynderisk indstilling hos lovgivningsmagten, som der ikke er dokumenteret behov for. Tværtimod må disse mennesker formodes at være i stand til at tage vare på sig selv. I øvrigt ville denne gruppes begrundelse for ikke at indgå ægteskab formentlig i vidt omfang

bortfalde, hvis ægteskabslovgivningen og regler i anden lovgivning, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, blev ændret, jfr. ovenfor.

Jo mere udførlig en regulering af samlivsforholdene bliver, desto nærmere kommer man på at skabe et »ægteskab af anden klasse«, hvis retsvirkninger påtvinges de samlevende. Betænkelighederne herved er nærmere begrundet ovenfor.

Endelig vil en lovgivning, der tillægger samlivsforhold retsvirkning, indebære bevisvanskeligheder og derfor føre til retsusikkerhed. Både kriteriet »ægteskabslignende forhold«, der f.eks. anvendes i arbejdsskadeforsikringslovens § 30, og udtrykket »et vist økonomisk fællesskab«, der er anvendt i forbindelse med ændringen af børnetilskudsloven, jfr. kap. 2, s. 24—25, er uklare og vil ofte ikke kunne anvendes i den praktiske administration, uden at de pågældende føler deres privatliv krænket (»dyneløfteri«). En anerkendelse af, at et samlivsforhold kan medføre privatretlige retsvirkninger med hensyn til retten til fortsættelse af lejemål m.v., kan også have en tendens til at smitte af på anden lovgivning, f.eks. vedrørende personbeskatning og socialpolitik, således at konsekvensen kan blive, at samlevende på disse områder bliver stillet (lige så ringe) som ægtefæller, medens målet snarere bør være, at ægtefæller på disse områder stilles som to ugifte.

b. Overfor de anførte betænkeligheder må imidlertid fremhæves, at mere end 90.000 personer har levet sammen som ugifte i 5-6 år eller mere, at ca. 50.000 af disse er over 35 år og derfor må formodes at have etableret sig i økonomisk henseende, og at kun knap en tredjedel selv har søgt at løse de økonomiske problemer ved oprettelse af testamenter og/eller livsforsikring. Der henvises til fremstillingen i kap. 4 s. 38. Selv om det står disse mennesker frit for at indgå ægteskab, er det langt fra sikkert, at de-

res samlivsform er resultat af begges bevidste og velovervejende valg, som man blot bør lade dem selv tage konsekvenserne af. Tværtimod udvikler en del samlivsforhold sig gradvis, og i andre tilfælde er det kun den ene part, der ikke ønsker at indgå ægteskab. Hvis samlivet efter nogle års forløb opløses, eller hvis en af parterne dør, før man har gjort alvor af at gifte sig, kan der opstå betydelige problemer f.eks. i forbindelse med det økonomiske opgør.

Der kan være et væsentligt beskyttelseshensyn, hvor f.eks. den ene af sin indtjening har afholdt alle løbende udgifter, medens den andens indtægt udelukkende er anvendt til opsparing f.eks. i fast ejendom, eller hvor man har indrettet sig med den ene part hjemme. Det er muligt, at antallet af samlivsforhold vil blive mindsket ved de reformer, udvalget tidligere har foreslået jfr. s. 47 og senere vil tage op i betænkning 9, men der er endnu ikke grundlag for at vurdere, hvilken effekt disse foranstaltninger vil have.

Hertil kommer, at der i ca. 35.000 af de ca. 185.000 parforhold er fællesbørn. Det bør ikke på forhånd afvises, at hensynet til disse børns tarv kunne tale for at indføre særlige regler om forældremyndighed m.v., jfr. nedenfor kap. 6.

Alternativet til en regulering ad lovgivningsvejen er ikke, at samlivsforholdene befinder sig i et retligt tomrum, eller at parterne har sikkerhed for at bevare status quo vedrørende deres retlige forhold. Tværtimod vil der antagelig på nogle områder efterhånden udvikle sig en retspraksis navnlig vedrørende de samlevendes formueforhold, som vil bygge på almindelige retsprincipper. Det er allerede ved at ske vedrørende formuedelingen, idet domstolene synes tilbøjelige til at anvende en art samejekonstruktion, jfr. kap. 8. Sådanne formueretlige betragtninger kan imidlertid blive overbelastende, og der kan i den enkelte sag blive tale om analogislutninger fra

ægteskabsretten, som ud fra samlede overvejelser måske er mindre ønskelige.

Anvendelse af kriterier som »ægteskabslignende forhold«, »økonomisk fællesskab« og lignende, jfr. ovenfor s. 50 vil, i hvert fald i det omfang kriterierne anvendes som grundlag for forskelsbehandling i forhold til enlige i f.eks. skattelovgivning og sociallovgivning, kunne nødvendiggøre klarlæggelse af samlivets nærmere karakter - om der f.eks. er tale om et egentligt samliv eller blot logiforhold. Selv om man indskrænker sig til at afæske parterne erklæring herom, er dette formentlig uundgåeligt, idet erklæringen i givet fald må afgives under strafansvar, og en klarlæggelse må derfor i hvert fald foretages i forbindelse med overvejelse af, om en straffesag skal søges gennemført. Vil man imidlertid eksempelvis fortsat tildele enlige forsørgere højere børnetilskud end forsørgere, der lever i ægteskab eller samliv uden ægteskab, kan der næppe anvises udveje til at undgå disse ulemper. I privatretlige forhold f.eks. vedrørende spørgsmål om retten til en bolig eller til en andel af den andens formue vil det derimod stå parten frit for at undlade at påberåbe sig samlivet og dermed undlade at gøre kravet gældende, hvis han eller hun ikke ønsker, at forholdet bliver kendt.

c. Der er i udvalget en vis forskel i vurderingen af, hvilken vægt de anførte synspunkter bør tillægges ved stillingtagen til konkrete forslag, hvilket vil fremgå af bemærkningerne til de stillede forslag.

D. Afgrænsning af de relevante samlivsforhold

1. 1 sin fremsættelsestale i forbindelse med forslaget til lov om ændring af myndighedsloven og retsplejeloven (forældremyndighed m.v. over børn uden for ægteskab), senere vedtaget som lov nr. 244 af 8. juni 1978, anvendte justitsminister Erling Jensen bl.a. udtrykket

»papirløse ægteskaber«. I den anledning blev han af folketingets retsudvalg anmodet om at give en nærmere bestemmelse af dette begreb. Ministeren svarede:

»Udtrykket »papirløse ægteskaber« har de senere år vundet indpas i den almindelige sprogbrug som betegnelse for visse, navnlig længerevarende samlivsforhold, hvor de samlevende ikke er gift med hinanden.

Baggrunden for sammenligningen med ægteskabet er, at disse samlevende ofte vil have et praktisk og økonomisk livsmønster, der svarer til ægtefællers. Med udtrykket »papirlos« fremhæves dog den karakteristiske forskel, nemlig at de retsvirkninger, der er knyttet til, at et par har en vielsesattest, ikke gælder for samlevende, der ikke er gift.

I ægteskabsudvalgets betænkning 5 (nr. 720/1974) udtales s. 80:

»Også parforhold, der er af ægteskabslignende karakter, men som ikke bygger på vielse, kan på forskellig måde danne grundlag for juridiske rettigheder og forpligtelser mellem parterne. Sådanne ægteskabslignende forhold kan også have betydning for parternes forhold til omverdenen, såvel offentlige myndigheder som privatpersoner.

Der findes ikke i gældende dansk ret nogen almindelig afgrænsning af, hvilke krav sådanne par eller samlivsforhold skal opfylde, for at man kan tillægge dem juridisk betydning.«

En nærmere definition af begrebet kan således næppe gives, idet samlivsforholdene kan være af meget varierende karakter, ligesom det vil afhænge af det pågældende retsområde, hvilke momenter der tillægges særlig betydning. Det vil derfor efter justitsministeriets mening næppe være hensigtsmæssigt at forsøge at foretage en generel afgrænsning af begrebet. En sådan afgrænsning måtte under alle omstændigheder afvente resultatet af ægteskabsudvalgets arbejde.

Man må derfor på de enkelte retsområder, hvor spørgsmålet er aktuelt, selvstændigt vurdere, om der er tale om et fast samlivsforhold.

Som anført i ægteskabsudvalgets betænkning s. 81 anmodede udvalget i 1971 en række ministerier om at oplyse, efter hvilke kriterier det afgøres, om et fast samlivsforhold

foreligger. På grundlag heraf fremhæves s. 82-84 navnlig følgende kriterier: Fælles bopæl, om der er økonomisk fællesskab eller afhængighed mellem parterne, om der foreligger seksuelt samliv, om parterne har fællesbørn, og hvor længe samlivet har været.« (Folketingstidende 1977-78, tillæg B, sp. 1573.)

Som anført ovenfor i kap. 3 har man i Sverige i nogle sammenhænge anvendt kriteriet ægteskabslignende samliv og hyppigt stillet som betingelse, at parterne har et eller flere fællesbørn eller tidligere har været gift med hinanden. Under de nordiske drøftelser er oplyst, at man i det svenske udvalg overvejer at opgive kravet om fællesbarn som fast betingelse, men at bevare begrebet ægteskabslignende samliv. Dog tænker man sig også muligheden af, at andre par ved aftale skal kunne lade deres forhold omfatte af reglerne om ægteskabslignende forhold, i hvert fald vedrørende reguleringen af de formueretlige forhold. Den svenske terminologi bliver ikke »samlevende«, men »samboende«.

Fra norsk side er der udtrykt betænkeligheder ved at anvende begrebet ægteskabslignende forhold, da begrebet kan være for snævert navnlig i forbindelse med spørgsmålet om retten til en lejeboelig. I stedet overvejes at kræve 1-3 års samliv.

2. Der har i udvalget været enighed om, at det ikke er muligt på forhånd generelt og for alle relationer at foretage en ensartet afgrænsning af den personkreds, der kan komme på tale som omfattet af reguleringen. Som regel vil det være nærliggende at kræve nogen tids forudgående samliv, navnlig for at undgå, at helt kortvarige prøveægteskaber eller andre kortvarige forbindelser får retsvirkninger, som end ikke de nu afskaffede forlovelsesregler gav hjemmel for. Om denne periode bør være 2 år som i lejelovens § 75, stk. 1, 5 år som i arbejdsskadeforsikringslovens § 30, stk.

3, eller blot karakteriseres som »varigt samliv«, eller om den nærmere afgrænsning skal overlades til retspraksis, må afhænge af det konkrete retsområde. På den ene side vil faste regler, der giver klarhed over retstilstanden, i almindelighed fremme retssikkerheden. På den anden side kan en skarp regel ofte virke unodig hård i grænsetilfælde, navnlig hvis samlivets varighed kun er ét blandt flere momenter, og derfor kan der være grund til at anvende en mere elastisk formulering. Endelig bør der i visse tilfælde, f.eks. ved vurdering af hvem der skal have tillagt forældremyndigheden, næppe overhovedet stilles faste krav til varigheden og karakteren af forældrenes forbindelse med hinanden. Det afgørende må her være deres kontakt med barnet.

De kriterier, som i justitsministerens svar er citeret fra udvalgets betænkning 5, vil i almindelighed være velegnede. Allerede af bevismæssige grunde bør der dog næppe i almindelighed lægges vægt på, om der foreligger seksuelt samliv mellem parterne.

Lovgivningen anvender begrebet *husstand* i forskellige udformninger, hvilket kan forekomme mindre hensigtsmæssigt. Således kræver lejelovens § 75, stk. 1, at den, der ønsker at fortsætte afdødes lejemål, skal have haft »fælles husstand med afdøde«, medens arveafgiftsloven (lovbekendtgørelse nr. 443 af 28. september 1972) § 3, stk. 6, giver mulighed for lempelse af arveafgiften, hvis arvingen »ved arveladerens død i længere tid har hørt til dennes husstand eller været økonomisk afhængig af ham...«. Arveafgiftslovens formulering indebærer, at afdøde skal have været »husstandsindehaver«, d.v.s. økonomisk dominerende i forholdet. Derimod er det efter ordlyden vel nærliggende at antage, at udtrykket »fælles husstand« rummer en begrænsning til ægteskabslignende forhold. I en dom i UfR 1966. 671 har landsretten givet en husbestyrerinde medhold i en på-

stand om, at boet ved dets eksekutor skulle indstille hende til lejemålet vedrørende den lejlighed, hun havde boet i sammen med afdøde. Retten anså det således for godtgjort, at husbestyrerinden havde haft fælles husstand med afdøde i lejelovens forstand.

Husstandsbegrebets egnethed som kriterium har i øvrigt været drøftet indgående i forbindelse med de enkelte retsområder. Der henvises til fremstillingen i de følgende kapitler.

3. Af betydning er også afgrænsning af de relevante samlivsforhold over for såkaldte *storfamilier* og *kollektiver*.

Det foran s. 45 omtalte forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning indeholdt også regler om storfamilier. Efter forslaget § 41 skulle ved en storfamilie forstås en gruppe på mere end to voksne personer, der ikke bindes sammen af ægteskab, men har fælles bolig og husførelse samt faktisk indbyrdes forsørgelse. Efter § 42 skulle en storfamilie kunne registreres hos overøvrigheden. Anmeldelsen skulle indeholde oplysninger om storfamiliens sammensætning og om de økonomiske aftaler medlemmerne imellem. Retsvirkningen af en anmeldelse skulle ifølge § 43 være, at overøvrigheden efter anmodning skulle yde bistand til afgørelse af økonomiske tvistigheder i forbindelse med en opløsning af storfamilien. Medlemmer af en storfamilie skulle efter forslaget § 23 ikke kunne kræve anerkendelse af samlivsforhold (med ægteskabsretsvirkninger), så længe storfamilien bestod.

I bemærkningerne til bestemmelserne anføres:

»Dannelsen af såkaldte »storfamilier« er endnu et så nyt fænomen, at det vil være omsonst at lovgive detaljeret for dette område. Man kan endnu ikke vide, om denne samfundsform er af varighed, eller hvilke af de typer, der i dag findes, som har fremtiden for sig.

Der er derimod al mulig grund til at vente, at der kan opstå problemer, navnlig af økonomisk art, ved opløsningen af storfamilier, som har bestået i nogen tid, og der vil i så fald være brug for at få etableret et vist retsgrundlag for en sådan opløsning. Forslaget rummer derfor i kap. 7 en adgang til registrering af storfamilier og med udgangspunkt i denne registrering et tilbud om bistand fra overøvrigheden i forbindelse med de pågældende storfamiliers opløsning.« (Folketingstidende 1968-69, tillæg A, sp. 973.)

Der har i udvalget været enighed om ikke at foreslå lovgivning om storfamilier og kollektiver. Man har herved lagt vægt på, at de nævnte gruppedannelser næppe er så hyppigt forekommende og i almindelighed så stabile, at en lovmæssig regulering bør komme på tale. Det må antages, at de problemer, som samlivsforhold af denne karakter kan give anledning til, vil være yderst forskelligartede, og at det samme vil gælde de løsningsmodeller, som kan komme på tale bl.a. efter en afvejning af de enkelte deltagers indsats af økonomisk eller anden art, deres forventninger eller forudsætninger med hensyn til forholdets nærmere udformning, dets fremtidige udvikling, varighed, deltagernes enkeltvis ind- eller udtræden o.s.v. o.s.v. En brugbar retlig ramme om forhold af denne karakter vil derfor kun kunne

skabes ved udformning af en detaljeret aftale for det enkelte tilfælde efter indgående drøftelse med deltagerne.

4. Det er en kendsgerning, at udtrykket »papirløse forhold« eller »papirløse ægteskaber« har vundet betydelig udbredelse som betegnelse for samlivsforhold mellem ugifte, jfr. også det ovenfor citerede svar fra justitsministeren. Udtrykket er imidlertid, som det også ofte er fremhævet, misvisende, for så vidt som mange samlevende i stedet for en vielsesattest må anvende overordentligt meget papir, såfremt de vil gøre sig håb om på nogenlunde fyldestgørende måde at regulere deres indbyrdes forhold og forholdet til omverdenen. Det kan være testamenter, livsforsikringer med den anden part som begunstiget, samlivskontrakter, kvitteringer eller købekontrakter i begges navn. Udtrykket »papirløs« giver endvidere forholdene et skær af frihed og ubundethed, som i hvert fald bliver misvisende, i det omfang der i lovgivning og retspraksis allerede er sket eller fremtidig sker en regulering af sådanne pars forhold. Udvalget har derfor i denne betænkning søgt at undgå de nævnte betegnelser og i stedet at anvende terminologien ugifte samlevende eller blot samlevende som den almindelige betegnelse.

Forældremyndighed m. v.

A. Forældremyndighed

1. Gældende ret.

Myndighedsloven, jfr. lovbekendtgørelse nr. 554 af 16. november 1976 som ændret ved lov nr. 244 af 8. juni 1978, indeholder i kapitel 3 regler om forældremyndighed.

a. Forældremyndigheden medfører efter lovens § 19 »pligt til at sørge for barnets person og beføjelse til at træffe bestemmelse om dets personlige forhold«. Pligten går ud på at drage omsorg for barnet, herunder at sørge for, at det får tilstrækkelig mad og tøj, bolig og varme m. m. og for barnets opdragelse, undervisning osv. Beføjelserne vedrører bl.a. adgangen til at bestemme, under hvilke forhold barnet skal bo, og hvilken uddannelse det skal have. Om forældremyndigheden, der efter § 18, jfr. § 1, ophører, når barnet fylder 18 år, se nærmere: Ernst Andersen, Familieret, 3. udg. 1971, s. 47-50, Danielsen, Myndighedslovkommentaren, 1978, s. 93-114 og Graversen m.fl., Familieret, 1980, s. 111-126. Beføjelserne til at træffe økonomiske dispositioner tilkommer værger, jfr. § 45; se nedenfor under B. 5.

b. For ægtebørn tilkommer forældremyndigheden forældrene i forening, jfr. myndighedslovens § 21.

Er samlivet ophævet på grund af uoverensstemmelse, skal overøvrigheden, såfremt nogen af forældrene begærer det, træffe afgørelse om, hvem forældre-

myndigheden skal tilkomme, jfr. myndighedslovens § 24, stk. 1.

Under en ægteskabssag om separation eller skilsmisse skal der altid træffes bestemmelse herom, jfr. ægteskabslovens §§ 46 og 47. Afgørelsen træffes i dommen, idet bevilling ved overøvrigheden forudsætter enighed mellem ægtefællerne om vilkårene, herunder forældremyndigheden, jfr. ægteskabslovens § 42, stk. 2. Afgørelsen skal træffes i overensstemmelse med forældrenes ønsker, medmindre dette strider mod børnenes tarv. I sidstnævnte tilfælde, eller hvis forældrene ikke er enige, afgøres spørgsmålet af retten efter, hvad der findes rimeligt under særligt hensyn til børnenes tarv.

Afgørelsen kan senere ændres ved dom, såfremt det på grund af væsentligt forandrede forhold findes påkrævet af hensyn til børnenes tarv, jfr. ægteskabslovens § 48.

Er forældremyndighedens indehaver død efter skilsmisse eller separation, skal overøvrigheden på begæring af den efterlevende af forældrene tillægge denne forældremyndigheden, medmindre hensynet til barnets tarv tilsiger andet, jfr. myndighedslovens § 26.

c. Efter myndighedslovens § 28, stk. 1, tilkommer forældremyndigheden over børn uden for ægteskab moderen. Selv om moderen bor sammen med barnets fader, er der ikke mulighed for, at han kan få del i forældremyndigheden. Dette kan han kun få ved at gifte sig med moderen, hvorved barnet bliver ægtebarn.

Ved lov nr. 244 af 8. juni 1978 om ændring af myndighedsloven, der trådte i kraft 1. oktober 1978, indføjedes den nugældende § 28, stk. 2. Bestemmelsen åbner mulighed for, at faderen til et barn uden for ægteskab ved dom kan få tillagt forældremyndigheden, hvis det findes påkrævet under særligt hensyn til barnets tarv.

Bestemmelsen stammer som omtalt ovenfor under kap. 1 fra et lovudkast, ægteskabsudvalget af 1969 har udarbejdet i december 1977 efter anmodning fra justitsministeriet. Efter bemærkningerne til lovforslaget er betingelserne for overførelse til faderen snævre, navnlig for at undgå at bestemmelsen misbruges til at rejse sager, som faderen ikke har rimelig udsigt til at gennemføre, f.eks. for at chikanere moderen. Reglen tager først og fremmest sigte på tilfælde, hvor forældrene i en længere periode har levet sammen med barnet i et ægteskabsliggende forhold. Overførelse kan endvidere undtagelsesvis ske, hvis der på anden måde har været nær eller hyppig kontakt mellem faderen og barnet. Ordvalget i bestemmelsens slutning svarer stort set til formuleringen af § 27, stk. 2, og det, der er anført nedenfor under B.l. om praksis vedrørende samkvemsret, er derfor af en vis betydning ved fortolkningen, selv om der ifølge bemærkningerne efter formuleringen af stk. 2 må kræves væsentligt mere for at overføre forældremyndigheden til faderen end for at tillægge ham samkvemsret. Om praksis vedrørende § 28, stk. 2, se Vibeke Vindeløv, Juristen og Økonomen 1980, s. 287-292.

Efter myndighedslovens § 32, stk. 2, kan afgørelsen ændres ved dom, såfremt det på grund af væsentligt forandrede forhold findes påkrævet af hensyn til barnets tarv.

Dør den af forældrene, der har forældremyndigheden over et barn uden for ægteskab, tillægges overøvrigheden, jfr. § 28, stk. 4, efter anmodning den efterle-

vende forældremyndigheden, medmindre hensynet til barnets tarv tilsiger andet.

d. Efter myndighedslovens § 30, stk. 1, kan forældremyndighedens indehaver ved en aftale med den anden af forældrene eller med tredjemand overføre forældremyndigheden til denne. Aftalen skal forelægges overøvrigheden til godkendelse og må kun godkendes, når det må antages at være til barnets tarv. Så længe samlivet mellem gifte forældre består, har de dog næppe adgang til at aftale, at én af dem skal have forældremyndigheden alene, eller at den skal deles mellem dem på en bestemt måde. Ved børn uden for ægteskab vil aftalen normalt gå ud på overførelse fra moderen til faderen. Efter praksis kan en sådan aftale godkendes, selv om forældrene bor sammen. Derimod kan en aftale om, at forældrene skal have forældremyndigheden i forening, efter praksis ikke godkendes.

2. Andre nordiske lande.

a. *Finland.*

I Finland tilkommer forældremyndigheden forældrene i forening. Dog har moderen forældremyndigheden alene, dersom forældrene ikke lever i ægteskab med hinanden.

I Formynderskapskommissionens betænkning fra 1974 og et senere lovudkast foreslås, at en domstol efter ansøgning skal kunne beslutte, at forældrene i forening skal kunne have forældremyndigheden, hvis de uden at indgå ægteskab med hinanden bor sammen til staidighed og udgør en familie. Efter bemærkningerne skal domstolen kunne udøve en forholdsvis vidtstrakt prøvelse og iagttage alle relevante omstændigheder.

Endvidere foreslås, at såfremt en mindreårige forældre lever varigt adskilt, skal domstolen på begæring af én af forældrene eller formyndernævnet træffe beslutning om forældremyndigheden.

Dømmes til separation eller skilsmisse, skal der ligeledes træffes afgørelse om forældremyndigheden. Domstolen skal tillægge den ene af forældrene forældremyndigheden alene, såfremt den mindreåriges tarv ikke åbenbart kræver, at forældrene fortsat skal have forældremyndigheden i forening.

Reglen om aftale om fælles forældremyndighed skal også kunne anvendes, hvis fraskilte forældre flytter sammen på ny.

Lovforslag på grundlag af **betænkningen** er under udarbejdelse.

b. Island.

De gældende regler om forældremyndighed over ægtebørn svarer stort set til de danske.

I 1976 og 1977 blev i Altinget fremsat forslag til ny børnelov. Det foresloges, at ugifte, samboende forældre begge skulle have ret og pligt til omsorg for barnet, forudsat deres forhold var registreret i folkeregisteret. Begrebet forældremyndighed foresloges afskaffet. Hvis forældrene havde boet sammen ét år før barnets fødsel, skulle det anses for et ægtefødt barn, og det samme skulle gælde, hvis forældrene havde boet sammen uafbrudt i to år efter barnets fødsel.

Lovforslaget er af Altinget sendt tilbage til departementet med henblik på ny bearbejdelse.

c. Norge.

Efter gældende ret har forældrene i fællesskab »forældreansvaret« over ægtebørn, så længe de lever sammen. Efter samlivsophævelse er lovens udgangspunkt, at forældreansvaret skal tilkomme den af forældrene, som barnet bliver boende hos. Dersom forældrene ikke bliver enige, skal domstolene eller fylkesmanden afgøre, hvem der skal have ansvaret. Justisdepartementet har imidlertid ifølge en rundskrivelse fra 1974 antaget, at parterne kan aftale, at de

fortsat skal have forældreansvaret i forening efter samlivsophævelse og efter separation eller skilsmisse, men fælles forældreansvar i disse situationer kan ikke besluttes af offentlig myndighed.

Ifølge en undersøgelse, justisdepartementet har ladet foretage for perioden 1. januar - 31. august 1977, benyttedes adgangen til at aftale fælles forældremyndighed i ca. 9% af alle bevillingssager om separation, hvor der var mindreårige fællesbørn. I Oslo og Akershus var andelen ca. 16,6%.

For børn uden for ægteskab er det moderen, som alene har forældreansvaret. Dette gælder, selv om forældrene lever sammen. Det er tvivlsomt, om loven giver hjemmel for at etablere fælles forældreansvar. Dersom moderen dør, kan myndighederne lade faderen få forældreansvaret, hvis man finder, det ikke er utilrådeligt. Det samme gælder, hvis moderen er uskikket eller mangler evnen til at have forældreansvaret.

På baggrund af en betænkning, som et børnelovsudvalg afgav i efteråret 1977 (NOU 1977:35) har den norske regering i juni 1980 fremsat forslag til ny børnelov, der også indeholder regler om forældremyndighed, i lovforslaget kaldt forældreansvar (Ot.prp. nr. 62).

Efter forslaget skal forældre, der er gift, fortsat have forældreansvaret over fællesbørn sammen. Forældre, som ikke er gift, skal kunne få forældreansvaret sammen ved at sende en meddelelse herom til folkeregisteret. Sender de ikke en sådan meddelelse, har moderen som udgangspunkt forældreansvaret alene. Efter separation, skilsmisse m.v. skal forældrene bevare forældreansvaret i fællesskab, medmindre andet bliver bestemt. Den, som barnet bor hos, skal dog på egen hånd kunne træffe afgørelser om den daglige omsorg for barnet og skal kunne flytte inden for landets grænser uden samtykke fra den anden. Forældrene skal kunne aftale, at den, som barnet bor hos, skal have forældreansva-

ret alene, og hver af dem kan rejse sag for at få forældreansvaret tillagt sig alene. Ved afgørelsen skal der lægges vægt på, hvad der er til barnets bedste.

d. *Sverige.*

Også i Sverige har forældre i forening forældremyndigheden over ægtebørn. Hvis forældrene ikke længere ønsker fælles forældreansvar, kan retten ud fra hensynet til barnets bedste afgøre, hvem der skal have forældremyndigheden, og sådan afgørelse skal træffes i skilsmisse-sager.

Siden 1. januar 1977 har forældrene i forbindelse med samlivsophævelse eller skilsmisse (separation findes ikke længere i svensk ret) kunnet bevare forældremyndigheden i forening, hvis de er enige herom, og retten finder, at det ikke åbenbart strider mod barnets tarv. Viser det sig, at fælles forældremyndighed ikke fungerer, kan hver af ægtefællerne anmode retten om at afgøre forældremyndighedsspørgsmålet.

Forældremyndigheden over et barn uden for ægteskab tilkommer moderen alene. Siden 1. januar 1974 har faderen haft mulighed for at opnå rettens bestemmelse om, at forældremyndigheden skal overføres til ham.

Med virkning fra 1. januar 1977 er indført en regel, hvorefter forældre til et barn uden for ægteskab kan aftale, at forældremyndigheden skal tilkomme dem i forening. Aftalen skal godkendes af retten, der skal træffe afgørelse i overensstemmelse med aftalen, medmindre det er åbenbart stridende mod barnets bedste. Det er ikke gjort til en betingelse, at forældrene bor sammen eller tidligere har boet sammen.

Har begge forældre del i forældremyndigheden, kan de hver især henvende sig til retten, hvis de ikke længere ønsker, at barnet skal være undergivet fælles forældremyndighed. Retten skal da under hensyntagen til, hvad der tjener

barnets tarv, bestemme, hvem af dem der skal have forældremyndigheden alene. Hvis de er enige, træffer retten afgørelse i overensstemmelse hermed, medmindre det åbenbart strider mod barnets tarv.

I 1977 nedsattes et udvalg om barnets ret. Det har i 1979 afgivet betænkning 2 om forældreansvar m.m. (SOU 1979:63). Det oplyses her bl.a., at ugifte forældres mulighed for at få fælles forældremyndighed hidtil kun er udnyttet i ganske ringe udstrækning. Af en forespørgsel fra socialstyrelsen i 1977 til fem af landets underretter fremgik, at i Stockholm fik 113 samboende forældrepar, som ikke var gift med hinanden, fælles forældremyndighed, 45 i Göteborg, 24 i Malmø, medens ingen fik det i Västerås og Lycksele. Efter det oplyste var en af årsagerne, at man fandt det dyrt og besværligt at skulle gå til domstolen for at få bekræftet et ansvar, som parterne allerede i praksis havde påtaget sig. Udvalget foreslår derfor en forenklet fremgangsmåde, hvorefter anmeldelsen kan ske til ministerialbogsføreren. I et alternativt forslag anføres, at en tænkelig ordning for at opnå fuldstændig lighed mellem forældre af forskellige kategorier er at indføre et generelt fælles forældreansvar for alle forældre med fælles børn. Ansvar et skulle opstå automatisk ved barnets fødsel.

Betænkningen har været sendt til høring.

3. Statistiske og sociologiske undersøgelser.

Ovenfor i kapitel 3 er omtalt Inger Koch-Nielsen: Forældremyndighed og samkvemsret i papirløse parforhold, socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 24, 1978, indeholdende resultater fra ægteskabsundersøgelsen. I denne publikation og ovenfor i kap. 3 er redegjort for, at der i 20% af samlivsforholdene mellem ugifte findes fællesbørn, mens der i

lidt over 10% af forholdene findes særbørn, ofte børn fra et tidligere ægteskab. Problemet omkring faderens mulighed for at få del i forældremyndigheden må således skønnes for tiden at eksistere i ca. 35.000 parforhold.

Fra ægteskabsundersøgelsen foreligger oplysninger fra interviews i april 1973 om holdningen til lovgivningen om forældremyndighed. Der blev bl.a. spurgt, om det fandtes rimeligt, at moderen alene havde forældremyndigheden til et barn født i et samlivsforhold. 50% af de ugifte mænd, 45% af de ugifte kvinder, 48% af de fraskilte mænd, 42% af de fraskilte kvinder, 54% af de nygifte mænd, 44% af de nygifte kvinder, 65% af de langvarigt gifte mænd og 52% af de langvarigt gifte kvinder svarede bekræftende på dette spørgsmål. I samtlige grupper kunne 93-95% gå ind for fælles forældremyndighed til et barn uden for ægteskab, hvis moderen ønskede det, dog at det kun gjaldt 87% af de langvarigt gifte mænd. Der henvises til meddelelsen s. 15-17.

4. Udvalgets overvejelser om ugiftes forældremyndighed.

a. Der er i udvalget *enighed* om, at lovens *udgangspunkt* også i fremtiden bør være, at *forældremyndigheden* over børn uden for ægteskab tilkommer *moderen alene*.

Ethvert andet udgangspunkt vil for et stort antal enlige mødre og deres børn betyde en urimelig og unødigt belastning i en i forvejen ofte meget vanskelig situation.

b. Der er tillige *enighed* om *ikke* at foreslå en regel om, at der *uden videre* indtræder *fælles forældremyndighed*, når forældrene bor sammen.

Udvalget lægger vægt på, at de umiddelbart gældende regler om børn uden for ægteskab bør være så enkle og lette at praktisere som muligt. Reglerne bør omfatte alle ugifte forældre, uanset hvil-

ken forbindelse de har med hinanden og med barnet. Da der ikke foreslås gennemført regler om registrering af samlivsforhold mellem ugifte, må en regel om fælles forældremyndighed for ugifte forældre befrygtes at give anledning til betydelige praktiske vanskeligheder.

c. Der er *enighed* om, at såfremt der indføres adgang til at aftale fælles forældremyndighed, selv om forældrene ikke er gift, skal enhver af dem når som helst kunne anmode om myndighedernes afgørelse om, at forældremyndigheden skal tilkomme den ene af dem alene.

d. Der er ligeledes *enighed* om, at der i hvert fald *ikke* for tiden bør foreslås *ændringer* i den gældende *myndighedslovs* § 28, stk. 2, om faderens adgang til uden moderens samtykke at få forældremyndigheden overført til sig. Bestemmelsen blev, da den - med et snævert flertal - blev gennemført i 1978, ganske vist betegnet som en midlertidig regel, og det nævntes, at spørgsmålet om, hvorvidt der bør indføres videregående adgang for faderen til at få forældremyndigheden, burde afvente den endelige revision af reglerne om faderens retsstilling i forhold til børn uden for ægteskab. Først når den nye bestemmelse, der trådte i kraft 1. oktober 1978, har virket i nogen tid, og der foreligger afgørelser også fra højesteret, er der imidlertid grundlag for at vurdere, om der bør foretages ændringer i kriterierne. Desuden mindskes betydningen af bestemmelsen, såfremt der indføres adgang til fælles forældremyndighed, se nedenfor under d.

d. Udvalgets *drøftelser* har herefter særlig angået spørgsmålet, om forældre til børn uden for ægteskab bør have adgang til at få *forældremyndigheden i forening*, dersom de er *enige* herom.

1°. En sådan *aftale* mellem forældre bør i givet fald for at være gyldig *godkendes* - efter den gældende ordning formentlig af overøvrigheden, dvs. statsamtet, i København overpræsidiat. Godkendelsen må forudsætte, at aftalen må antages at

være til barnets tarv. Dette svarer til de gældende regler i myndighedslovens § 30 om aftaler om overførelse af forældremyndighed. Det bør muligt tillige være en betingelse, at forældrene bor sammen. Godkendelsesordningen vil indebære en kontrol med, at der foreligger en virkelig og reel enighed mellem forældrene om forældremyndighedsspørgsmålet. Overøvrigheden vil formentlig normalt indkalde forældrene til et møde, bl.a. for at sikre dette og for at vejlede forældrene om retsvirkningerne. Yderligere vil overøvrigheden, dersom aftalen i undtagelsestilfælde ikke er til barnets tarv, kunne nægte godkendelse. En sådan nægtelse må kunne påklages til justitsministeriet. Endelig vil der med godkendelsen være tilvejebragt et sikkert bevis for, at forældremyndigheden tilkommer forældrene i forening.

En *ændring* af den godkendte aftale, således at forældremyndigheden i fremtiden skal tilkomme den ene af forældrene alene, bør kunne ske, blot den ene anmoder herom. Det kunne eventuelt gøres til en betingelse, at forældrene har ophævet samlivet. Afgørelsen bør, hvis forældrene ikke er enige, træffes af domstolene på samme måde som afgørelsen af forældremyndighedsspørgsmålet ved separation eller skilsmisse, jfr. ægteskabslovens § 47. Er forældrene enige om, at den fælles forældremyndighed skal ophæves, og om hvem forældremyndigheden herefter skal tilkomme alene, er der ikke betænkeligheder ved at overlade det til overøvrigheden at godkende aftalen, jfr. ægteskabslovens § 42, stk. 2, jfr. § 47 og myndighedslovens § 30. Kriterierne for, hvem der skal have forældremyndigheden tillagt, må være, at forældrenes ønsker lægges til grund, medmindre dette strider mod børnenes tarv. I sidstnævnte tilfælde, eller hvis forældrene ikke er enige, bør spørgsmålet afgøres af retten efter, hvad der findes rimeligt under særligt hensyn til børnenes tarv, smh. ægteskabslovens § 47.

Dør den ene af forældrene, efter at en aftale om fælles forældremyndighed er godkendt, må forældremyndigheden tilkomme den anden alene, smh. myndighedslovens § 25, stk. 1.

Indførelse i myndighedsloven af regler om fælles forældremyndighed vil få betydning for andre retsområder. Til brug for de nærmere overvejelser af spørgsmålet anmodede ægteskabsudvalget i skrivelser af 10. januar 1978 indenrigsministeriet, kirkeministeriet, socialministeriet og undervisningsministeriet om en udtalelse. Udvalgets skrivelse og ministeriernes svar er optrykt nedenfor som bilag 2-6.

2°. Ved *vurderingen* af en regel om ugifte forældres adgang til at aftale fælles forældremyndighed må indledningsvis fremhæves, at dette spørgsmål i høj grad vedrører andre end parterne selv, nemlig børnene.

For at indføre en sådan adgang taler, at ugifte samboende forældre må antages i praksis i fællesskab at varetage de opgaver, som hører under forældremyndigheden, jfr. myndighedslovens § 19. De drager begge omsorg for barnet og bliver enige om vigtigere spørgsmål som skolegang, uddannelse o.s.v. De faktiske forhold er som regel de samme, som hvis forældrene var gift, og retsreglerne bør svare til de faktiske forhold. Endvidere kan det forekomme inkonsekvent at nægte forældremyndighedens indehaver at dele forældremyndigheden med den anden af forældrene, når det er tilladt indehaveren helt at give afkald på forældremyndigheden ved en fuldstændig overførelse efter myndighedslovens § 30.

Indførelse af regler om fælles forældremyndighed kan bidrage til, at begge forældre føler ansvar og interesse for barnet på lige fod, og til samhørigheden i familien. For barnet vil det måske, navnlig når det bliver ældre, kunne skabe øget tryk i forholdet til forældrene, at begge har del i forældremyndigheden. For mange forældre vil det sikkert

også opleves som vigtigt i det indbyrdes forhold, at moderen og faderen har samme retsstilling over for barnet, og de kan siges at være de nærmeste til at vurdere, om dette i det enkelte tilfælde vil være til barnets tarv. Kriterierne ved opløsning af fælles forældremyndighed kan udformes i overensstemmelse med ægteskabslovens regler og dermed være neutrale og i beskrivelsen stille forældrene lige, medens faderens muligheder for at få forældremyndigheden efter myndighedslovens § 28, stk. 2, som udvalget foreslår opretholdt uændret, har karakter af en undtagelse. Endelig vil forældrene føle tryghed ved at vide, at ved den enes død vil den anden uden videre forblive indehaver af forældremyndigheden.

En række henvendelser til justitsministeriet tyder på, at der er et praktisk behov for fælles forældremyndighed, og de sociologiske undersøgelser, omtalt ovenfor under 3, viser et særdeles udbredt ønske om at få adgang til at indgå aftale herom. Yderligere vil en sådan regel kunne styrke den nordiske retsenhed, jfr. foran s. 56-58, om de gældende regler og reformforslag i de øvrige nordiske lande. Bestemmelser om fælles forældremyndighed - selv om reglerne forudsætter enighed mellem forældrene - vil medvirke til at styrke den ligestilling mellem ægtebørn og børn uden for ægteskab, som i børnenes interesse er kommet til udtryk i børneloven og arveloven. De udtalelser, udvalget har indhentet fra forskellige ministerier, viser, at regler om fælles forældremyndighed ikke vil skabe særlige vanskeligheder i anden lovgivning.

3°. *Imod* at indføre mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab taler, at lovgivningen herved som enhver anden regel, der ligestiller samliv og ægteskab, kan bidrage til at skabe en slags »ægteskab af anden klasse«, hvor de retlige relationer mellem forældrene og børnene er de samme, som hvis forældrene var gift, men hvor

en række af ægteskabets retsvirkninger på andre områder, f.eks. gensidig arveret mellem barnets forældre og de indbyrdes økonomiske forhold, ikke indtræder. Problemerne omkring børnene er ofte dem, samlevende forældre først og fremmest har i tankerne, så længe samlivet går godt. En godkendt aftale om fælles forældremyndighed kan derfor befrygtes at føre til, at forældrene vælger samliv uden ægteskab i den tro, at alle problemer er løst. Man kunne også henvise de forældre, der ønsker ligestillingen, til at gifte sig. Endelig er de gældende regler udtryk for en klarhed i lovgivningen.

Fælles forældremyndighed er yderligere forbundet med en række betænkeligheder og praktiske vanskeligheder, jfr. nedenfor om de tvivlsspørgsmål, som der i givet fald må tages stilling til. Hvis de faktiske forhold er som beskrevet ovenfor under 2°, vil ordningen, så længe forældrene bor sammen, sjældent dække noget reelt behov, men i første række have følelsesmæssig og psykologisk betydning. Samtidig er der risiko for uoverensstemmelser mellem forældrene til skade for barnet, både når enighed om en aftale om fælles forældremyndighed søges opnået og senere. Barnet kan tillige blive genstand for forældrenes skænderier og trusler både om at gribe ind i afgørelser om barnet og om at kræve den fælles forældremyndighed bragt til ophør.

Man kan også spørge, om en aftale om fælles forældremyndighed skal have konsekvenser for barnets forsørgelse. Reglerne i børnelovens § 13, stk. 1, om forsørgelse gælder efter sin formulering for alle forældre. Af § 13, stk. 2, og § 14 fremgår, at forsørgelsespligten kan omdannes til en bidragspligt, og bidragsresolution vil normalt blive udfærdiget, hvis forældrene ikke bor sammen. I praksis udmåles bidraget under hensyntagen til normalbidraget, der fastsættes af socialministeriet, og bidraget vil så godt som aldrig være af en sådan stør-

reise, at det dækker op mod halvdelen af udgifterne ved barnet. Aftaler om fælles forældremyndighed må føre til overvejelser om en ændring af børnelovens § 14 og af udmålingspraksis, således at fællesskabet også på dette område bliver en realitet.

Et særligt problem opstår derved, at fælles forældremyndighed kan give den ene af forældrene øgede muligheder for uden den andens samtykke at tage barnet med til udlandet og kan gøre det endnu sværere for den tilbageværende at gennemføre et krav om tilbageførelse af barnet.

4°. Det må som nævnt overvejes, om det bør være en betingelse for godkendelse af en aftale mellem ugifte forældre om fælles forældremyndighed, at de *bor sammen* og har barnet hos sig i det fælles hjem. En del taler for at udelade en sådan betingelse. Forældre, der er enige om fælles forældremyndighed, vil normalt samleve. Skulle dette undtagelsesvis ikke være tilfældet, er aftalen i sig selv det bedste bevis for en så nær eller hyppig kontakt mellem begge forældre og barnet og mellem forældrene indbyrdes, at forældrene selv finder det rimeligt at dele de retlige pligter og beføjelser. Ved de seneste ændringer af myndighedslovens § 27, stk. 2, om samkvemsret og § 28, stk. 2, om overførelse af forældremyndigheden til faderen er lovtæksten udformet således, at tidligere samboen ikke er gjort til en betingelse. Yderligere undgås, at overøvrigheden ved godkendelse af aftalen må foretage nøje undersøgelser af, om samliv består, og vurdere grænsetilfælde. Da aftalen skal kunne nægtes godkendt, dersom den strider mod barnets tarv, vil godkendelse kunne afslås, hvis det er åbenbart, at der ikke er nogen reel kontakt mellem faderen og barnet. Endelig må fremhæves, at hver af forældrene bør have adgang til at kræve den fælles forældremyndighed ophævet.

Gøres det ikke til en betingelse, at forældrene på aftaletidspunktet bor sammen, kan man komme ud for tilfælde, hvor det er klart, at dette ikke er tilfældet. Denne situation kendes imidlertid også ved ægtebørn, idet forældrene kan ophæve samlivet, uden at nogen af dem i henhold til myndighedslovens § 24, stk. 1, kræver den fælles forældremyndighed bragt til ophør. Det kan ikke på forhånd udelukkes, at der i nogle af disse tilfælde kan være et berettiget ønske om og dermed behov for fælles forældremyndighed. Forældrene kan, selv om de ikke bor sammen, have interesse i i fællesskab at kunne tage stilling til mere vidtrækkende bestemmelser vedrørende barnets opvækst, skolegang, uddannelse og lignende og dermed bevare en større interesse for barnets forhold. Endvidere kan der forekomme situationer, hvor den ene af forældrene er enig i, at det vil være bedst for barnet at få ophold hos den anden, men er tilbageholdende med at give fuldstændigt afkald på forældremyndigheden, da der derved gives afkald på at kunne deltage i beslutninger om barnets forhold. For barnet vil tilknytningen til begge forældre blive understreget.

De praktiske og administrative vanskeligheder ved en ordning med fælles forældremyndighed for forældre, der ikke bor sammen, vil ikke nødvendigvis være særlig store. De dagligdags spørgsmål må som alt overvejende hovedregel afgøres af den af forældrene, barnet bor hos. Denne må også have en vid adgang til at træffe afgørelser på egen hånd, dersom det er vanskeligt eller urimeligt tidkrævende at diskutere sagen med den anden, smh. myndighedslovens § 22, stk. 1, se herom nedenfor under B.3. Det er således kun de vigtigere spørgsmål, der vil kræve drøftelse og enighed. Hertil kommer, at hver af forældrene på et hvilket som helst tidspunkt skal kunne kræve den fælles forældremyndighed bragt til ophør.

sat, hvis samlivet mellem fader og barn har været omkring 1 år eller derover, medmindre der foreligger omstændigheder, der også for ægtebørn ville føre til at nægte samkvemsret. Der kan dog også afhængigt af de konkrete forhold i den enkelte sag fastsættes samkvemsret, selv om der ikke har foreligget et samliv som anført, forudsat at der har været en nær og hyppig kontakt mellem fader og barn. Samkvemsrettens omfang vil som regel blive fastsat på samme måde som for ægtebørn. Praxis på dette område er gengivet i ægteskabsudvalgets betænkning 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (nr. 719/1974), s. 28, og i Danielsen, Myndighedslovkommentaren, 1978, s. 153–58.

Udvalget finder princippet i myndighedslovens § 27, stk. 2, rigtigt. Der er derfor for så vidt ikke fundet grundlag for at foreslå ændringer i reglen,

b. Samkvemsret tilkommer eller kan tillægges den af forældrene, der ikke har del i forældremyndigheden. Der kan derfor ikke udfærdiges samkvemsretsresolution, så længe begge forældre har del i forældremyndigheden. Er samlivet ophævet, eller verserer der retssag om separation eller skilsmisse, har den af forældrene, barnet ikke bor hos, alene mulighed for at få udfærdiget samkvemsretsresolution, hvis overøvrigheden træffer forældremyndighedsafgørelse i medfør af myndighedslovens § 24, stk. 1 eller stk. 3, 2. pkt., eller retten træffer midlertidig afgørelse om forældremyndigheden efter ægteskabslovens § 57. Baggrunden for denne praksis, der har klar støtte i lovteksten, er, at den ene indehaver af forældremyndigheden ikke kan få fogedens bistand til barnets udlevering hos den anden indehaver.

Indføres en adgang til fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab og for ægtebørn efter separation og skilsmisse, må der efter udvalgets opfattelse foretages ændringer i reglerne om samkvemsret, således at det er muligt

ved en resolution at få fastlagt omfanget af samkvemsretten for den af forældrene, barnet ikke bor hos. Det er efter udvalgets mening ikke hensigtsmæssigt, at adgangen til samkvemsret skal være afhængig af, at den, der ønsker resolutionen udfærdiget, anmoder om opløsning af den fælles forældremyndighed. Myndighedslovens § 27 må under den nævnte forudsætning omformuleres, så samkvemsret tilkommer eller kan tillægges den af forældrene, barnet ikke bor hos. En sådan regel kræver overvejelser af, hvorledes barnet kan fås tilbage, hvis den, barnet besøger, ikke frivilligt afleverer det efter udøvelsen af samkvemsretten. Man kan tænke sig en ordning, hvorefter det af overøvrighedens samkvemsretsresolution fremgår, at der kan kræves fogedens medvirken ved barnets tilbagelevering efter samkvemsretsbesøg, jfr. retsplejelovens § 478, stk. 1, nr. 3, jfr. § 536.

Den nævnte ændring bør i øvrigt overvejes, også selv om der ikke skabes hjemmel for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab og ægtebørn efter separation og skilsmisse. Det forekommer lidet velbegrundet, at den af forældrene, der (fortsat) har del i forældremyndigheden over et ægtebarn, efter at samlivet er ophævet, har en ringere retsstilling med hensyn til samkvemsret end den, der ikke har del i forældremyndigheden.

2. Midlertidige forældremyndighedsafgørelser.

Efter ægteskabslovens § 57 kan hver af parterne under en separations- eller skilsmissesag anmode retten om at træffe en midlertidig afgørelse om forældremyndighedsspørgsmålet, jfr. ægteskabslovens § 57. Afgørelsen træffes ved kendelse, der normalt umiddelbart kan gennemtvinges ved fogedens hjælp. Rettens afgørelse kan kæres til landsretten og eventuelt videre til højesteret. I myndig-

vendig konsekvens, at forældre, der har været gift, får samme adgang.

3°. *Imod* en adgang til at aftale fælles forældremyndighed efter separation og skilsmisse kan ud over det ovenfor under 4, d, 3° og 4°, jfr. s. 61-63, anførte nævnes, at det formentlig kun er sjældent, at forældre i separations- eller skilsmisssituationen kan blive enige om fælles forældremyndighed. Kan de det, ville de formentlig også uden en formaliseret ordning drøfte og blive enige om betydningsfulde spørgsmål vedrørende børnene. Vigtigere er imidlertid, at forholdene oftest vil være ganske ændrede efter ægteskabets ophør. I forbindelse hermed er typisk opstået sådanne uoverensstemmelser mellem forældrene, at en fortsat nær og livlig kontakt og drøftelse af barnets forhold er meget vanskelig, idet den nødvendige tillid er borte. Hittidige stridigheder kan da fortsætte til skade for barnet, der har behov for at falde til ro under de ændrede forhold uden fortsatte diskussioner og gnidninger mellem forældrene. Forældrene kan også tænkes blot at udskyde problemerne ved at aftale fælles forældremyndighed, der da bliver et stadigt uromoment i det indbyrdes forhold. Såfremt der ikke indføres adgang til fælles forældremyndighed for ugifte forældre, der ikke bor sammen, kan det med nogen føje hævdes, at der heller ikke er grund til at indføre adgangen efter separation eller skilsmisse.

Socialforskningsinstituttet har i 1980 fået midler til iværksættelse af en ny skilsmisseundersøgelse, der navnlig vil omfatte skilsmisssers sociale og psykologiske konsekvenser for voksne og børn. Det vil antagelig under alle omstændigheder være hensigtsmæssigt at udskyde beslutningen om, hvorvidt forslag om fælles forældremyndighed bør fremsættes, til resultater af undersøgelsen foreligger.

4°. *Udvalgets stillingtagen.*

12 medlemmer (Bitsch, Hanne Budtz, Alice Hedegaard, Elsebeth Rock-Petersen, Inge Krogh, Lind, Moltke, Inge Fischer Møller, Bodil Panild, Inger Margrete Pedersen, Hanne Reintoft og Tillsch) finder af de ovennævnte grunde ikke, at der bør indføres adgang til fælles forældremyndighed.

6 medlemmer (Yvonne Herløv Andersen, Danielsen, Hjorth, Aase Olesen, Ulla Paabøl og Ebba Strange) finder, at der bør indføres adgang for forældre til i forbindelse med eller efter en separation eller skilsmisse med overøvrighedens eller rettens godkendelse at aftale, at forældremyndigheden fortsat skal tilkomme dem i forening under forudsætning af, at hver af forældrene når som helst kan kræve den fælles forældremyndighed bragt til ophør.

B. Konsekvenser af fælles forældremyndighed på andre områder.

1. Samkvemsret.

a. Efter myndighedslovens § 27, stk. 2, der trådte i kraft 1. januar 1970, kan der tillægges faderen til et barn uden for ægteskab ret til personligt samkvem med barnet, hvis det findes foreneligt med barnets tarv, og særlige omstændigheder herunder navnlig faderens hidtidige forbindelse med barnet taler derfor.

Ifølge motiverne til lovbestemmelsen vil det navnlig være rimeligt at tillægge faderen samkvemsret i tilfælde, hvor han og moderen i en længere periode har levet sammen i et ægteskabslignende forhold, eller undtagelsesvis, hvor der på anden måde har været en nær eller hyppig kontakt mellem faderen og barnet. Faderen har således ikke som forældrene til et ægtebarn og moderen til et barn uden for ægteskab jfr. myndighedslovens § 27, stk. 1, umiddelbart efter loven ret til personligt samkvem med barnet.

Efter praksis vil samkvemsret mellem fader og barn i almindelighed blive fast-

mulighed for at aftale fælles forældremyndighed for børn uden for ægteskab.

b°) 7 medlemmer (Yvonne Herløv Andersen, Danielsen, Alice Hedegaard, Hjorth, Ulla Paabøl, Ebba Strange og Tillisch) finder af de ovenfor under 2° nævnte grunde, at der bør åbnes mulighed for, at ugifte forældre med overøvrighedens godkendelse skal kunne aftale fælles forældremyndighed.

4 af disse medlemmer (Alice Hedegaard, Ulla Paabøl, Ebba Strange og Tillisch) finder dog, at det efter begrundelsen ovenfor under 4° bør være en betingelse for godkendelse af en aftale om fælles forældremyndighed, at forældrene bor sammen på aftaletidspunktet.

5. Fælles forældremyndighed over ægtebørn efter separation eller skilsmisse.

a. Om gældende ret og retsstillingen i de andre nordiske lande henvises til bemærkningerne ovenfor under 1 og 2, s. 55-58.

b. Ægteskabsudvalget har tidligere i betænkning 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (nr. 719/1974), s. 24, behandlet spørgsmålet, om der bør være mulighed for at lade forældre bevare forældremyndigheden i forening efter separation eller skilsmisse. Trods nogen sympati for en sådan regel var udvalget mest tilbøjeligt til at foretrække den gældende ordning, hvorefter der skal ske en fordeling af forældremyndigheden.

c. I forbindelse med overvejelserne om fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab har udvalget på ny drøftet spørgsmålet. En ordning, hvorefter forældrene efter separation eller skilsmisse fortsat i forening har forældremyndigheden over børnene, må efter udvalgets enstemmige opfattelse forudsætte enighed herom mellem forældrene. 1°. Man kunne overveje en ordning, hvorefter der ved separationen eller skilsmissen kun skal tages stilling til forældremyndighedsspørgsmålet, dersom en

af parterne fremsætter begæring herom. Undladelse af at fremsætte begæring ville dog betyde, at den fælles forældremyndighed fortsatte, indtil en af forældrene måtte ønske ordningen bragt til ophør. For at få retsstillingen klarlagt, skønnes det imidlertid, dersom ordningen skal indføres, hensigtsmæssigt, at spørgsmålet drøftes under sagen, således at begge forældres tilkendegivelse af, at de ikke ønsker forældremyndigheden delt på indeværende tidspunkt, kan godkendes af overøvrigheden eller retten, såfremt det er i overensstemmelse med barnets tarv. Om det nærmere indhold se ovenfor under 4, d, 1° og 4°, s. 59-60 og 62-63.

2°. For at indføre en sådan ordning taler, at der i en række separations- og skilsmissesager er bitter strid mellem forældrene om børnene, idet det naturligvis ofte falder forældrene vanskeligt at give afkald på forældremyndigheden. I en del tilfælde vil den ene af forældrene antagelig ikke have noget imod, at barnet af praktiske grunde bor hos den anden, blot de begge fortsat har del i forældremyndigheden. Af mange vil det føles naturligt, at begge efter ægteskabets ophør har et ansvar for deres fælles barn og tillige indflydelse på dets udvikling, skolegang osv. Adgang til fælles forældremyndighed kan muligvis bevirke, at separationen eller skilsmissen kan gennemføres mindre følelsesladet og prestigebetonet, end det af og til sker. Virkningen for barnet af forældrenes brud kan dermed gøres mindre belastende.

Mange af de betragtninger, der ovenfor er fremført for fælles forældremyndighed for børn uden for ægteskab, også selv om forældrene ikke bor sammen, jfr. s. 62, kan også fremføres her. Dersom der indføres adgang til at aftale fælles forældremyndighed for børn uden for ægteskab, også i tilfælde hvor forældrene ikke bor sammen, vil det endelig føles som en nærliggende og måske nød-

På den anden side' bør der ikke ses bort fra, at en adgang til fælles forældremyndighed, når ugifte forældre ikke bor sammen, kan skabe vanskeligheder ved udøvelsen. Ved aftalens indgåelse kan det være svært at få overblik over de problemer og tvister, der senere kan opstå. Vanskelighederne vil være af praktisk art eller kunne følge af stridigheder om konkrete spørgsmål. Dette kan skabe uro omkring barnet og dermed skade det. Ordningen vil kunne betyde usikkerhed for den af forældrene, der har barnet boende, som følge af frygten for den anden parts indblanding. Såfremt der ikke skabes adgang til at indbringe tvister om enkeltspørgsmål for myndighederne, se herom nedenfor under B.3., kan der også trues med, at der vil blive indgivet anmodning om opløsning af den fælles forældremyndighed. Ulemperne vil dog afhænge noget af, hvorledes betingelserne for fælles forældremyndighed udformes, herunder hvorledes der kan ske ændring, således at forældremyndigheden igen skal tilkomme den ene af forældrene alene.

Som nævnt i socialministeriets skrivelser af 12. juli 1978 (bilag 5) vil fælles forældremyndighed, hvis forældrene ikke bor sammen, nødvendiggøre en ændring af børnetilskudsloven, der i dag bygger på den ordning, at forældremyndigheden over børn uden for ægteskab og efter separation og skilsmisse tilkommer den ene af forældrene alene.

5°. Såfremt det gøres til en betingelse for godkendelse, at forældrene bor sammen på aftaletidspunktet, må retsstillingen ved *ophævelse af samlivet* overvejes. Det vil naturligvis stå enhver af forældrene frit for at kræve en afgørelse af forældremyndighedsspørgsmålet, således at forældremyndigheden tillægges den ene af dem.

Det kan imidlertid være en konsekvens, at retsstillingen, dersom begge forældre holder sig passive, må klarlægges. Det kan overvejes at bestemme, at

forældremyndigheden efter en samlivsophævelse automatisk tilkommer moderen alene, medmindre der i umiddelbar forbindelse med samlivsophævelsen kræves en afgørelse af forældremyndighedsspørgsmålet. Dette vil svare til retsstillingen, dersom en aftale om fælles forældremyndighed ikke er indgået. Samtidig vil en sådan regel medvirke til at fremtvinge en forældremyndighedsafgørelse, hvilket vil svare til, hvad der gælder ved separation eller skilsmisse. På den anden side vil det være vanskeligt for myndighederne at registrere den automatiske ændring vedrørende indehaveren af *forældremyndigheden*.

6°. Endelig må det som tidligere nævnt overvejes, om det skal være en betingelse for at få den fælles forældremyndighed bragt til ophør, at forældrene ikke længere bor sammen. Gifte forældre kan i medfør af myndighedslovens § 24, stk. 1, ikke kræve en forældremyndighedsafgørelse, så længe samlivet består, men først når det er ophævet på grund af uoverensstemmelse.

Det vil sikkert være meget sjældent, at der kræves ændring af forældremyndigheden, selv om samlivet skal fortsætte. Betænelighederne ved at skabe adgang hertil for børn uden for ægteskab er dog næppe særlig tungtvejende. Efter en afgørelse eller eventuelt en aftale om, at forældremyndigheden fremtidig (igen) skal tilkomme moderen alene, vil retsstillingen være den samme som før aftalen om fælles forældremyndighed blev indgået og godkendt. Anderledes derimod hvis forældremyndigheden nu tillægges faderen.

7°. *Udvalgets stillingtagen.*

a°) 11 medlemmer (Bitsch, Hanne Budtz, Elsebeth Kock-Petersen, Inge Krogh, Lind, Moltke, Inge Fischer Møller, Aase Olesen, Bodil Panild, Inger Margrete Pedersen og Hanne Reintoft) kan efter det, der er anført ovenfor under 3°, ikke gå ind for, at der skabes

hedslovens § 24, stk. 3, 2. pkt., findes en særlig adgang til under ægteskabssagen at få en afgørelse hos overøvrigheden af forældremyndighedsspørgsmålet, hvis det på grund af særlige omstændigheder ville stride mod børnenes tarv at afvente rettens afgørelse.

I forbindelse med udarbejdelse af udkast til myndighedslovens § 28, stk. 2, jfr. ovenfor s. 56, overvejede udvalget indførelse af hjemmel til at træffe midlertidige afgørelser på området. Udvalget anførte, at selv om det ikke kan udelukkes, at der under en sag, faderen rejser efter bestemmelsen, kan være behov herfor, var det ikke fundet hensigtsmæssigt på nuværende tidspunkt at foreslå regler herom. Såfremt der måtte vise sig behov herfor, måtte sådanne regler gennemføres ved en kommende generel revision af myndighedslovens kapitel 3.

Efter udvalgets opfattelse må det i forbindelse med drøftelserne om fælles forældremyndighed, om udvidelse af domstolens kompetence vedrørende forældremyndighedsafgørelser, se nedenfor under 4, s. 68, og om forholdet til sociallovgivningen, se nedenfor under D, s. 74, overvejes, om området for de midlertidige afgørelser bør udvides til at omfatte alle tilfælde, hvor der verserer retssag om fordeling af eller overførelse af forældremyndighed.

I dag er den hyppigste årsag til anmodninger om midlertidige forældremyndighedsafgørelser antagelig et ønske om at kunne få samkvemsret, idet den af forældrene, som ikke har barnet boende, som nævnt ovenfor under 1. ikke kan få udfærdiget samkvemsretsresolution, så længe den pågældende har del i forældremyndigheden. Gennemføres det ovenfor under 1. omtalte forslag, er det ikke længere nødvendigt af denne grund at anmode om midlertidig forældremyndighedsafgørelse.

Redegørelsen nedenfor under D, s. 74, om de sociale udvalgs indgriben i forældretvister viser, at der kan være behov

for en midlertidig afgørelse i tilfælde, hvor den, der har forældremyndigheden, kræver barnet tilbage fra den anden af forældrene og eventuelt anmoder om fogedens bistand, samtidig med at denne ønsker forældremyndigheden og derfor anlægger retssag efter myndighedslovens § 28, stk. 2, eller ægteskabslovens § 48. Ønskes en afklaring af kompetencereglerne inden for familie- og socialretten, må der i disse situationer være adgang til at kræve midlertidig forældremyndighedsafgørelse. Også efter forældremyndighedens indehavers død, hvor der skal træffes forældremyndighedsafgørelse efter myndighedslovens § 26 eller § 28, stk. 4, eller ske værgebeskikkelse efter myndighedslovens § 12, og hvor flere ansøger herom, kan der, mens myndighedernes undersøgelser foregår, og der ingen indehaver af forældremyndigheden findes, være behov for at få en midlertidig indehaver af forældremyndigheden, som kan tage stilling til akutte spørgsmål, og som de sociale myndigheder kan forhandle med.

3. Rekurs i forældremyndighedsanliggender.

a. I myndighedslovens § 52 er det bestemt, at udøves værgemål over ægtebarn af forældrene i forening, og er de uenige om en afgørelse, træffes denne af overøvrigheden.

Myndighedsloven indeholder ikke en tilsvarende adgang for forældrene til at få afgjort tvister om forældremyndighedsspørgsmålet.

Forud for myndighedslovens vedtagelse i 1922 forelå et forslag til løsning af forældremyndighedstvister. Det havde følgende ordlyd:

»Er forældrene ikke enige om udøvelsen af forældremyndigheden, kan overøvrigheden, hvor barnets tarv tilsiger det, på begæring af en af forældrene henlægge afgørelsen af tvistigheder vedrørende forældremyndigheden over barnet til den af forældrene, der er

bedst egnet, eller bestemme, hvem afgørelsesretten i den foreliggende tvist skal tilkomme.«

Forslaget blev ikke gennemført. Retsstillingen er herefter den, at forældrene må søge at blive enige, og at dybtgående uoverensstemmelser om udøvelsen af forældremyndigheden i sidste ende kan være årsag til en sådan uoverensstemmelse, at løsningen bliver separation.

Åbnes der mulighed for fælles forældremyndighed i videre omfang end efter gældende ret, og særlig hvis der bliver mulighed derfor for forældre, der ikke bor sammen, aktualiseres spørgsmålet om en klageinstans i forældremyndighedstvister. Formålet hermed skulle bl.a. være, at man ikke straks ved den mindste uoverensstemmelse skulle være henvist til at søge en i øvrigt velfungerende fælles forældremyndighed delt.

Udvalget kan imidlertid ikke gå ind for, at overøvrigheden eller nogen anden myndighed, når forældrene ikke er enige, skulle kunne træffe afgørelse om barnets personlige forhold eller bestemme, hvem af forældrene der skal træffe afgørelsen. Det er tvivlsomt, i hvilken grad en sådan ordning vil få praktisk betydning. Udenforstående vil yderst vanskeligt kunne sætte sig ind i disse konflikter og træffe en afgørelse, der kan accepteres af begge forældre. Der er også et hensyn at tage til et større barn, hvis retsstilling ville blive tvivlsom. Det må alt taget i betragtning frygtes, at en udenforståendes afgørelse i et forældremyndighedsanliggende ville være til større skade end gavn. Lykkes det ikke forældrene at blive enige om et vigtigt spørgsmål, kan løsningen i sidste ende blive, at en af forældrene eller barnet henvender sig til det sociale udvalg, eller at forældremyndigheden må deles, b. Myndighedslovens § 22, stk. 1, der kun gælder for ægtebørn, bestemmer, at er den ene af forældrene ved fraværelse, sygdom eller af anden grund midlerti-

digt forhindret i at deltage i bestemmelser angående barnets anliggender, og kan en afgørelse ikke uden ulempe opsættes, udøves bestemmelsesretten af den anden.

Som nævnt ovenfor under A.4. må princippet i denne bestemmelse også gælde ved børn uden for ægteskab, der som fælles forældremyndighed indføres.

§ 22, stk. 2, indeholder en adgang for overøvrigheden til; hvis den ene af forældrene i længere tid er forhindret i at tage del i udøvelsen af forældremyndigheden, at bestemme, at denne indtil videre skal tilkomme den anden alene.

Bliver der i videre omfang adgang til fælles forældremyndighed, må det nærmere overvejes, om myndighedslovens § 22, stk. 2, også skal finde anvendelse i disse tilfælde.

Udvalget har ikke behandlet spørgsmålet nærmere, men regner med, at det vil blive taget op i forbindelse med en mere generel gennemgang af myndighedsloven og børneloven, jfr. nedenfor under C.

4. Overøvrighedens kompetence vedrørende forældremyndighedsafgørelser.

Ved indførelsen af myndighedslovens § 28, stk. 2, blev det bestemt, at afgørelsen skal træffes ved dom. Det samme gælder senere ændringer, jfr. § 32, stk. 2, 2. pkt.

Indføres adgang til at aftale fælles forældremyndighed, er det udvalgets opfattelse, at en senere afgørelse om fordeling af forældremyndigheden, hvis forældrene ikke er enige, bør træffes af domstolene, jfr. ovenfor under A, 4, s. 60.

Under henvisning hertil mener udvalgets flertal, at den kompetence, der i dag er tillagt overøvrigheden efter myndighedslovens § 24, stk. 1, til at træffe afgørelse om forældremyndighedsspørgsmålet, når samlivet mellem ægtefæller er ophævet på grund af uoverensstemmel-

se, bør overføres til domstolene i tilfælde, hvor forældrene ikke er enige.

Det samme må gælde, hvis der efter forældremyndighedsindehaverens død af den anden af forældrene i medfør af § 26 eller § 28, stk. 4, fremsættes anmodning om at få forældremyndigheden, og der af andre, f.eks. bedsteforældre eller en stedfader eller -moder fremsættes ønske om at få forældremyndigheden, således at der er en tvist mellem flere interesserede.

Det tilføjes, at det skønnes i strid med princippet i den gældende ægteskabslov at henlægge afgørelser om et så fundamentalt spørgsmål til en administrativ myndighed, uanset om forældrene måtte være enige om at overlade afgørelsen til overøvrigheden.

En udvidelse af domstolsområdet som nævnt fører til overvejelser af, om der i retsplejeloven bør indføres et særligt kapitel om forældremyndighedsafgørelser. Der henvises herved til, at der i kapitel 42 om ægteskabssager findes nogle særegler om forældremyndighedsafgørelser, jfr. retsplejelovens § 449, 2. pkt., § 450, stk. 2, og § 451, stk. 2. Yderligere henvises til udvalgets betænkning 7 om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse (nr. 796/1977), kap. 6, om grundlaget for afgørelser om forældremyndighed og samkøbsret.

3 medlemmer (Elsebeth Kock-Petersen, Bodil Panild og Hanne Reintoft) finder principalt, at kompetencen til at træffe afgørelse om forældremyndighed i tilfælde af forældrenes samlivsophævelse bør bevares hos overøvrigheden.

Subsidært finder disse medlemmer og Alice Hedegaard, Inge Krogh, Moltke, Inge Fischer Møller og Ebba Strange, at overøvrigheden skal kunne træffe afgørelse, hvis forældrene er enige om at henskyde afgørelsen til denne myndighed. En sådan løsning vil være i overensstemmelse med, hvad der er foreslået i det norske forslag til lov om barn og foreldre.

Mindretallet henviser herved til udvalgets betænkning 7, kap. 10.

5 Værgemål.

Som udgangspunkt er forældre til et ægtebarn i forening født værge for barnet, jfr. myndighedslovens § 6, stk. 1. Efter § 7 er moderen til et barn uden for ægteskab født værge. Er forældremyndigheden tillagt faderen, er han født værge.

Åbnes der mulighed for at aftale fælles forældremyndighed over et barn uden for ægteskab, bør en sådan aftale efter udvalgets opfattelse indebære, at begge forældre er fødte værger for barnet.

6. Skolestyrelsesloven.

Som omtalt i undervisningsministeriets skrivelse af 18. juli 1978 (bilag 6) blev der ved lov nr. 656 af 21. december 1977 om ændring af lov om styrelsen af kommunernes skolevæsen og af virksomhed efter lov om fritidsundervisning m.v. tillagt faderen til et barn uden for ægteskab valgret og valgbarhed til skolenævn og skoleråd, hvis han tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet. Under samme forudsætning blev der tillagt den, der har indgået ægteskab med indehaveren af forældremyndigheden, valgret og valgbarhed.

Reglerne fremgår af skolestyrelseslovens § 10, stk. 3, nr. 2 og 3, der har følgende ordlyd:

»Stk. 3. Der tillægges følgende personer valgret og valgbarhed ved valget af medlemmer til skolenævn, såfremt de over for skolen fremsætter ønske herom:

2. Den, der har indgået ægteskab med indehaveren af forældremyndigheden over et barn, der er indskrevet i skolen, såfremt den pågældende tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet.

3. Faderen til et barn, der er indskrevet i skolen, såfremt faderskabet er retligt fastslå-

et, og den pågældende tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet.«

Efter udvalgets opfattelse bør forældremyndighedens indehaver i disse tilfælde være medbestemmende med hensyn til, om de nævnte personer skal have valget og være valgbar. Dette er i overensstemmelse med, hvad formanden for udvalget om revision af skolestyrelsesloven og organisationen Skole og samfund har givet udtryk for, jfr. Folketingstidende 1977/78, tillæg A, sp. 76.

§ 10, stk. 3, nr. 3, omhandler efter sin formulering ikke den situation, at forældre efter skilsmisse, hvor faderen har fået forældremyndigheden, på ny flytter sammen uden at indgå ægteskab. Bestemmelsen omfatter heller ikke de ikke sjældne tilfælde, at forældremyndigheden over et barn uden for ægteskab ved aftale mellem samlevende forældre efter myndighedslovens § 30 er overført til faderen. Ej heller omfatter bestemmelsen den nok sjældent forekommende situation, at faderen har fået forældremyndigheden i medfør af myndighedslovens § 28, stk. 2, men hvor forældrene (på ny) måtte bo sammen.

Udvalget anser det for selvfølgelig, at moderen i disse situationer bør have mulighed for valget og valgbarhed, og foreslår bestemmelsen affattet således, at den udtrykkeligt åbner mulighed herfor. Bestemmelsen kunne f.eks. affattes således:

»3. Faderen eller moderen til et barn, der er indskrevet i skolen, når den af dem, der ikke har del i forældremyndigheden, tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet.«

Indføres mulighed for fælles forældremyndighed over børn i tilfælde, hvor forældrene ikke bor sammen, må der efter udvalgets opfattelse foretages ændringer i § 10, stk. 3, nr. 2. Kan foræl-

drene enes om fælles forældremyndighed i tilfælde, hvor den, der har barnet hos sig, gifter sig, taler meget for, at den nye ægtefælle ikke skal have valget og valgbarhed. I hvert fald må det kræve begge forældres samtykke.

Det bemærkes, at ægteskabsudvalget ikke har haft lejlighed til at udtale sig om det lovforslag, der nu er gennemført om ændring af skolestyrelsesloven.

7. Børneloven.

a. Efter lov nr. 200 af 18. maj 1960 om børns retsstilling som ændret ved lov nr. 140 af 17. maj 1961, lov nr. 38 af 9. februar 1972 og lov nr. 254 af 12. juni 1975, § 1, er ægtebørn børn af forældre, der på avlingstiden levede i eller senere har indgået ægteskab med hinanden. § 2, stk. 1, omhandler den såkaldte pater-est-regel, hvorefter et barn, der kan være avlet under moderens ægteskab, anses som barn af ægtemanden. § 2 indeholder i øvrigt nærmere regler for, hvorledes formodningen for ægtemandens faderskab kan modbevise, og for retsstillingen i tilfælde af separation og samlivsophævelse på grund af uoverensstemmelse.

Endvidere vedrører § 3 de tilfælde, hvor barnet er avlet før moderens ægteskab. Efter § 5, stk. 1, kan sag om faderskab til de i §§ 2 og 3 omhandlede børn rejses af ægtemanden, moderen, barnet og en beskikket værge for barnet.

For børn uden for ægteskab skal faderskabet søges fastslået, og loven indeholder ikke nogen formodning for, hvem der kan være faderen, ej heller i tilfælde, hvor moderen bor fast sammen med en mand. De nærmere regler for disse sager findes i børnelovens §§ 6-12. Efter § 12 kan sag rejses af moderen, barnet, en beskikket værge for barnet eller eventuelt en offentlig myndighed eller institution.

Den, der mener at være fader, har antagelig ikke en selvstændig ret til at rejse

faderskabssag, hvorimod han kan rette henvendelse til de myndigheder, der eventuelt behandler spørgsmålet om faderskab til barnet. En sådan henvendelse må formodes normalt at føre til, at han inddrages i faderskabssagen. Spørgsmålet om den selvstændige adgang til at rejse faderskabssag får derfor først og fremmest betydning, hvis moderen i medfør af lovens § 10, stk. 2, søger om fritagelse for at oplyse, hvem der kan være fader.

Udvalget har overvejet, om der bør være en vis adgang for den, der mener at være fader til et barn uden for ægteskab, til at rejse sag herom. Det er anført, at dette ville være naturligt i betragtning af de bestræbelser, der i øvrigt udfoldes for at behandle mænd og kvinder lige i relation til deres børn. Det vil endvidere være rimeligt i betragtning af, at faderens retsstilling er blevet styrket gennem de senere år. De regler, der er indført om faderens adgang til at få forældremyndigheden, jfr. myndighedslovens § 28, stk. 2-4, og til at få tillagt samkvemsret, jfr. myndighedslovens § 27, stk. 2, kan ifølge sagens natur ikke påberåbes af en mand, hvis faderskab ikke er fastslået.

Det må erindres, at en mand, der på eget initiativ bliver dømt som fader eller anerkender faderskabet, dermed får pligt til at betale bidrag til barnet.

På den anden side er det anført, at indførelsen af en sådan adgang må befrygtes at give anledning til en række sager, der anlægges, ikke af interesse for barnet, men f.eks. af ren chikane.

Udvalget har ikke taget endelig stilling til, om faderen bør have adgang til at anlægge faderskabssag, idet der opstår en række problemer, f.eks. af processuel art, som må overvejes i en bredere sammenhæng, se herom nedenfor s. 73-74. Spørgsmålet har forbindelse med moderens pligt til at meddele oplysninger til de myndigheder, der skal tage initiativ i faderskabssager, og i retten. Også disse

myndigheders opgaver og beføjelser må tages i betragtning. Nogle tilfældegrupper skal dog fremhæves:

Hvis straffen for moderens nægtelse af at opgive, hvem der kan være faderen, afskaffes, jfr. nedenfor under C, kan der være behov for, at den, der mener at være fader, kan rejse faderskabssag, såfremt moderen ikke alene lader være med at oplyse, hvem der kan være fader, men også undlader at søge overøvrighedens tilladelse til ikke at skulle give disse oplysninger, jfr. børnelovens § 10, stk. 2. Det samme må formentlig gælde, dersom moderen har fået afslag på en sådan ansøgning. I disse tilfælde er det gennem overøvrighedens afslag klart tilkendegivet, at det offentlige til lægger det betydning, at faderskabet fastslås.

Har overøvrigheden meddelt moderen fritagelse for at opgive faderens navn, jfr. børnelovens § 10, stk. 2, er det tvivlsomt, om en mand, der mener at være fader, kan påklage overøvrighedens afgørelse til justitsministeriet, såfremt han ved et tilfælde bliver bekendt med afgørelsen. Han bør i hvert fald næppe kunne anlægge faderskabssag. I disse sager har en offentlig myndighed godkendt, at det ikke må anses for stridende mod barnets tarv, at faderskabet ikke oplyses.

Er barnet et ægtebarn og omfattet af pater-est-reglen, jfr. børnelovens § 2, kan der tænkes tilfælde, hvor en anden mand end ægtemanden kan være interesseret i at rejse faderskabssag. Denne tredie mand kan senere være blevet gift med moderen eller have levet sammen med hende i længere tid. Der er antagelig ikke særligt behov for en adgang for tredie mand til sagsanlæg, idet moderen og i visse tilfælde ægtemanden kan anlægge sagen, og idet trediemands muligheder for at modbevise de formodninger, pater-est-reglen indeholder, er små.

Adgangen bør formentlig ikke være en adgang for den pågældende mand til selv at udtage stævning i sagen, men en

adgang til at få den myndighed - i dag politimesteren, i København overpræsidenten - der normalt sender faderskabs-sager til retten, til at begynde sagen. Det må overvejes, hvorvidt adgangen til at anlægge sag i disse tilfælde bør være afhængig af en særlig tilladelse af hensyn til at undgå rene chikanesager. I bekræftende fald kan beføjelsen til at frasortere disse sager henlægges til den nævnte myndighed.

b. Efter børnelovens § 5, stk. 2, skal en sag om faderskab til et ægtebarn af ægtemanden anlægges inden 1 år efter, at han er kommet til kundskab om de omstændigheder, der antages at kunne begrunde en fralæggelse af faderskabet, og senest inden 5 år efter barnets fødsel. Under ganske særlige betingelser, jfr. retsplejelovens § 456 r, kan landsretten tillade sagsanlæg på et senere tidspunkt, ligesom retten kan tillade, at en sag om faderskab til et barn uden for ægteskab, der er afsluttet ved anerkendelse, forlig eller upåankelig dom, kan genoptages.

Der er ingen tidsmæssig begrænsning for moderens adgang til at rejse sag eller begære genoptagelse.

Der er i udvalget *enighed* om, at også moderens adgang til at rejse faderskabs-sag og begære genoptagelse bør være begrænset af en vis rimelig kort frist, f.eks. svarende til de frister der i dag gælder for faderen. Der er i udvalget endvidere en vis sympati for en absolut tidsbegrænsning for anlæggelse af og genoptagelse af en faderskabssag gældende for alle.

c. I børnelovens § 20 er der fastsat bødestraf for moderens undladelse af at give oplysning om, hvem der kan være fader til et barn uden for ægteskab.

Der er i udvalget *enighed* om, at denne adgang til at straffe moderen for at nægte at give oplysninger bør afskaffes, idet det ikke findes rimeligt, at undladelse er kriminaliseret. Desuden er udsigten til en bøde på nogle hundrede kroner næppe egnet til at motivere moderen,

hvis hun absolut ikke ønsker at give oplysninger.

Det anførte er ikke udtryk for, at udvalget mener, at det er uden betydning, om faderskabet fastslås eller ej. Tværtimod mener man, at det for barnet kan have stor betydning at vide, hvem der er dets fader, også selv om det ikke har nogen regelmæssig kontakt med ham. Samfundet bør blot på anden måde informere moderen om, hvilken betydning det har for barnet, at faderskabet fastslås og søge at motivere moderen til at give oplysninger om, hvem der kan være fader. Det gøres formentlig bedst af de myndigheder, f.eks. de sociale, som moderen kommer i forbindelse med efter fødslen. Et afsnit herom vil naturligt kunne indgå i sundhedsstyrelsens cirkulære nr. 76 af 31. marts 1976 om rådgivning i forbindelse med anmeldelse af børn født uden for ægteskab og justitsministeriets vejledning af 20. maj 1976 til mødre til børn uden for ægteskab. Endvidere henvises til overvejelserne ovenfor under a. om faderens adgang til at tage initiativ til faderskabssag.

d. Efter børnelovens § 11, stk. 1, anses faderskabet til et barn uden for ægteskab for fastslået, hvis den opgivne fader over for politimesteren (i København overpræsidenten) anerkender at være fader til barnet. I modsat fald henvises sagen til retten.

Udvalget finder det naturligt, at sagerne om anerkendelse af faderskaber overføres fra politiet til overøvrigheden, der i forvejen har andre opgaver vedrørende børn uden for ægteskab, særligt udfærdigelse af bidragsresolutioner. Man vil herved også opnå en bedre betjening af borgerne gennem en koncentration af sagernes behandling. Det findes ikke nødvendigt, at en eventuel ændring i denne retning afventer stillingtagen til, hvilke myndigheder der på længere sigt skal behandle ægteskabssager og andre familieretlige sager.

Indføres der regler om mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab, er det særlig påkrævet, at det er samme myndighed, der behandler anerkendelsesspørgsmålet og tager stilling til godkendelse af aftalen, da disse spørgsmål i givet fald ofte må forventes behandlet samtidig.

C. Andre spørgsmål.

Udvalget har i forbindelse med de ovenfor omtalte overvejelser af forældremyndighedsspørgsmål m.v. kort drøftet muligheden af foretagelse af mere vidtgående ændringer i børneloven og myndighedsloven.

1. Blandt de spørgsmål, der har været fremme i revisionsarbejdet i de øvrige nordiske lande, er en lempelse af paterest-reglen, f.eks. hvis moderen er skilt før barnets fødsel, og en adgang for tredie mand til at anerkende faderskab til et ægtebarn.

2. Ved lov nr. 312 af 10. juni 1976 blev myndighedsalderen med virkning fra 1. november 1976 nedsat til 18 år. Det kan herefter give anledning til overvejelser, om myndighedslovens sontring mellem forældremyndighed og værgemål fortsat har betydning.

3. I øvrigt giver denne sontring anledning til en del problemer og tvivlsspørgsmål: Kompetencen til at beskikke værger tilkommer skifteretten, jfr. myndighedslovens § 17, mens forældremyndighedsafgørelser træffes af overøvrigheden eller domstolene. Ved i medfør af myndighedslovens § 10 at beskikke en værge for et forældreløst barn eller et barn, hvor den af forældrene, der havde forældremyndigheden, er død, afgør skifteretten dermed forældremyndighedsspørgsmålet, smh. lovens § 25, stk. 2, § 26 og § 28, stk. 4. Dermed kan overøvrighedens afgørelse af dette sidste spørgsmål i nogle tilfælde foregribes, og der er næppe altid den nødvendige kontakt mellem skifteretten og overøvrighe-

den. Endvidere er det som nævnt i udvalgets skrivelse af 20. december 1977 til justitsministeriet tvivlsomt, hvem der har værgemålet, hvis forældremyndigheden tillægges tredjemand efter § 26 eller § 28, stk. 4.

Desuden kan skifteretten kun udpege én person som værge, mens der intet er til hindrer for, at forældremyndigheden kan tillægges et ægtepar.

Kompetencereglerne er forskellige derved, at værgen ifølge § 17, stk. 2, beskikkes der, hvor barnet bor, mens afgørelse om forældremyndighed efter § 26 eller § 28, stk. 4, ifølge cirkulære nr. 51 af 28. februar 1923 sker der, hvor den efterlevende af forældrene bor.

I myndighedslovens § 32, stk. 2, findes regler om overøvrighedens eller domstolenes ændring af forældremyndighedsafgørelser, hvis ændring på grund af væsentligt forandrede forhold findes påkrævet af hensyn til børnenes tarv, mens skifterettens fratagelse af værgemål i § 16 forudsætter misbrug, uvederhæftighed eller uegnethed som værge.

4. Myndighedslovens § 14 indeholder en regel om, at hvis forældre har bestemt, hvem der efter deres død skal være værge for et mindreårigt barn, over hvilket de har forældremyndigheden, beskikkes den pågældende, medmindre barnets tarv tilsiger andet. Bestemmelsen finder også anvendelse, hvor kun den ene af forældrene har forældremyndigheden, herunder over børn uden for ægteskab.

De i denne bestemmelse omhandlede såkaldte børnetestamenter vedrører efter bestemmelsens ordlyd kun værgemålet. Imidlertid er det normalt forældremyndigheden, interessen samler sig om. Derfor bør ordlyden formentlig ændres.

Antallet af disse tilkendegivelser er stigende. Alene ved notarialkontoret i København oprettes flere hundreder om året.

5. Efter myndighedslovens § 23, der efter sin placering kun angår ægtebørn, kan overøvrigheden bestemme, at forældre-

myndigheden skal tilkomme den ene af forældrene alene, hvis den anden gør sig skyldig i groft misbrug eller grov forfølgelse ved udøvelsen af forældremyndigheden, er drikfældig eller fører et lastefuldt liv.

Om der er behov for en tilsvarende regel for børn uden for ægteskab, afhænger i nogen grad af, hvorledes den pr. 1. oktober 1978 ikrafttrådte bestemmelse i myndighedslovens § 28, stk. 2, vil virke. Behovet for en regel svarende til § 23, hvor kompetencen er hos overøvrigheden, også for børn uden for ægteskab, må formodes at ville opstå, hvis der indføres adgang til fælles forældremyndighed over disse børn.

Udvalget har med det under 1-5 anførte ønsket at påpege, at der bl.a. som følge af en række stykvisse ændringer af myndighedsloven synes at være behov for en generel revision af myndighedsloven og børneloven. I forbindelse hermed vil der formentlig også være anledning til at overveje de særlige processuelle bestemmelser for faderskabssagers behandling i retsplejelovens kap. 42 a. Det gælder særligt, hvis der foretages ændringer i børneloven som anført foran under B, 7.

Udvalget har imidlertid fundet, at en nøje og tidkrævende gennemgang af hele dette lovkompleks, der for en stor del vedrører teknisk komplicerede regler, ligger uden for ægteskabsudvalgets muligheder. Også det materiale, der lå til grund for de svenske lovændringer, det norske børnelovsforslag og den finske formynderskabskommissions betænkning viser, at mange undersøgelser også af en række andre lovområder er nødvendige, hvis man skal undgå utilsigtede og uønskede følger af mulige lovændringer på dette område.

D. Kompetenceregler inden for familieretten sammenholdt med bistandslovens regler.

Under udvalgets arbejde med de ovennævnte spørgsmål har man været opmærksom på, at der i praksis har vist sig problemer som følge af de sociale udvalgs indgriben efter reglerne i bistandsloven i tvister mellem forældrene.

De *familieretlige* afgørelser af forældremyndighedsspørgsmål henhører under de almindelige domstole, eventuelt under overøvrigheden, se ovenfor under A, 1 og 4, og B, 4. De træffes af byretten med mulighed for appel til landsretten og eventuelt højesteret eller af overøvrigheden med rekurs til justitsministeriet. Gennemtvangelse af afgørelserne sker ved fogeden, der efter retsplejelovens § 536, stk. 1 in fine, kan nægte gennemtvangeisen, hvis barnets sjælelige eller legemlige sundhed derved ville udsættes for alvorlig fare, ligesom fogeden efter § 536, stk. 2, kan tilkalde en repræsentant fra det sociale udvalg. Fogedens afgørelser kan indbringes for landsretten og eventuelt for højesteret. I alle disse sager er det den eller de juridiske dommere alene, der træffer afgørelsen.

Efter lov nr. 333 af 19. juni 1974 om *social bistand* fører det sociale udvalg tilsyn med de forhold, hvorunder børn i kommunen lever, og kan iværksætte en række hjælpeforanstaltninger. Efter bistandslovens § 65 skal der udfærdiges plejetilladelse, hvis barnet mere varigt har ophold et andet sted end hos forældremyndighedens indehaver. Efter § 65, stk. 5, kan det sociale udvalg træffe beslutning om, at barnet ikke uden rimelig grund må flyttes fra en familiepleje, ligesom det sociale udvalgs forudgående tilladelse skal foreligge til flytning, hvis familieplejen har varet i 2 år.

Endvidere gælder bistandslovens § 124:

»Er barnet anbragt uden for hjemmet uden medvirken af det sociale udvalg, kan udvalget nægte hjemtagelse, såfremt hjemtagelse ville stride mod barnets tarv. Hjemtagelse efter 2 års ophold i et privat plejehjem kan kun ske efter forudgående tilladelse fra det sociale udvalg.«

Det er de sociale myndigheders opfattelse, at reglerne i bistandslovens § 65 og § 124 også må anvendes, hvis et barn i længere tid opholder sig hos den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden, og uanset om der er tale om et ægtebarn eller et barn uden for ægteskab, se de nedenfor refererede sager. Reglerne om plejetilladelse overholdes formentlig ofte ikke af forældre.

Ved anvendelse af reglerne i bistandslovens § 65, stk. 5, og § 124 tiltrædes det sociale udvalg af en stedlig dommer og en pædagogisk-psykologisk konsulent. De har dog ikke stemmeret. Endvidere kræves ved afgørelser efter § 124, at mindst 2/3 af udvalgets medlemmer stemmer for beslutningen, jfr. §§ 125 og 126.

Efter bistandslovens § 127 kan det sociale udvalgs formand, eventuelt næstformanden, når det sociale udvalg ikke kan holde møde, foreløbigt iværksætte foranstaltninger, som af hensyn til barnets velfærd ikke kan opsættes. Sagen skal da snarest muligt forelægges for det sociale udvalg til afgørelse. Anbringelse uden for hjemmet i henhold til foreløbig beslutning kan længst vare i 2 måneder.

Afgørelserne kan inden 4 uger af forældremyndighedens indehaver og af plejeforældrene indbringes for den sociale ankestyrelse, jfr. § 128. Ankestyrelsens afgørelser kan inden 4 uger kræves forelagt landsretten, der ved behandlingen af disse sager tiltrædes af en børneforsorgskyndig dommer og en dommer, der er kyndig i børne- og ungdomspsykiatri eller i psykologi.

De familieretlige og de socialretlige regelsæt dækker i et vist omfang samme

område, herunder konflikter mellem forældre, hvoraf den ene er indehaver af forældremyndigheden, den anden ikke. Som eksempler på de praktiske vanskeligheder kan nævnes følgende sager:

UfR 1977, s. 93 H: Et ugift par havde boet sammen siden 1971 og havde i 1973 fået en datter. Samlivet blev ophævet i 1974, og barnet forblev hos faderen, men moderen havde jævnlig kontakt med det. I juli 1976 anmodede moderen om fogedens bistand til udlevering af barnet, hvilket faderen modsatte sig. Fogeden pålagde faderen at udlevere barnet, men faderen, der fortsat nægtede dette, søgte plejetilladelse, hvilket blev afslået af det sociale udvalg i september 1976. Faderen indbragte afslaget for Den sociale ankestyrelse, idet han bl.a. gjorde gældende, at udvalget i medfør af bistandslovens § 124 burde have truffet beslutning om, at barnet ikke måtte hjemtages af moderen. Endvidere indbragte han fogedrettens kendelse for Vestre landsret, idet han navnlig anførte, at fogedforretningen til barnets udlevering ikke kunne fremmes, når bistandslovens § 124 ikke var overholdt. Vestre landsret stadfæstede den 18. oktober 1976 fogedrettens kendelse bl.a. med den begrundelse, at bestemmelsen i § 124 ikke kunne anses for at omfatte en situation som den foreliggende, hvor der havde været etableret et fast samlivsforhold, og hvor barnet var forblevet hos faderen efter moderens fraflytning.

Landsrettens afgørelse blev af faderen indanket for Højesteret. Forinden Højesteret kunne afsige dom, havde ankestyrelsen den 19. november 1976 truffet afgørelse i faderens klage over det sociale udvalg. Ankestyrelsen fandt i modsætning til landsretten, at bistandslovens § 124 fandt anvendelse i den foreliggende situation, og at det sociale udvalg derfor burde have taget stilling til dette spørgsmål. På grund af sagens hastende karakter tog ankestyrelsen selv stilling i sagen i medfør af bistandslovens § 35 og ankestyrelseslovens § 9, men fandt det ikke godtgjort, at moderens hjemtagelse af barnet ville stride mod barnets tarv. Ankestyrelsen fandt derfor ikke grundlag for at nedlægge forbud mod hjemtagelsen.

Højesteret stadfæstede herefter landsrettens afgørelse, således at fogedrettens udleveringskendelse skulle fremmes.

Af SM (Sociale Meddelelser) 0-33-78 fremgår, at faderen i ovennævnte sag indbragte ankestyrelsens afgørelse for Vestre landsret med påstand om, at retten skulle træffe afgørelse om, at barnet skulle anbringes hos ham. Ankestyrelsen påstod sagen afvist under henvisning til, at faderen alene kunne påstå, at ankestyrelsen burde have nedlagt forbud efter § 124, og at faderens påstand ville medføre, at landsretten skulle træffe afgørelse efter § 123, uden at dette spørgsmål forinden havde været behandlet af de sociale myndigheder. Landsretten fulgte ankestyrelsens påstand og afviste sagen.

SM 0-164-77: Forældre til et adoptivbarn blev skilt i 1971, og faderen fik efter aftale forældremyndigheden. Siden 1972 havde barnet boet hos moderen. Omkring november 1976 tog faderen skridt til at få barnet hjem. Moderen anmodede socialudvalget om at nægte hjemtagelse af barnet i medfør af § 124 og anlagde samtidig retssag om overførelse af forældremyndigheden til sig, jfr. ægteskabslovens § 48. Retssagen var ikke afgjort. Socialudvalget besluttede enstemmigt at nægte hjemtagelse, hvilket den pædagogisk-psykologiske konsulent, men ikke den tilforordnede dommer var enig i. Ankestyrelsen fandt, at § 124 måtte kunne anvendes i et tilfælde, hvor barnet i mere end AVi år med samtykke af forældremyndighedens indehaver havde haft ophold hos den anden af forældrene. Ankestyrelsen ophævede imidlertid socialudvalgets forbud. Moderen indbragte sagen for Vestre landsret, som stadfæstede ankestyrelsens afgørelse.

Sagen efter ægteskabslovens § 48 blev herefter, efter hvad ægteskabsudvalget har fået oplyst, hævet.

SM 0-160-77: To børn, som faderen efter en skilsmisse havde forældremyndigheden over, var anbragt i privat familiepleje. Efter et aftalt week-endbesøg hos moderen nægtede hun 6. februar 1977 at udlevere børnene til plejehjemmet. Faderen begærede børnene udleveret ved fogeden, som 8. marts 1977 traf afgørelse om, at børnene skulle udleveres til ham. Vestre landsret afslog 17. marts 1977 at give en anke herover opsættende virkning. Den 18. marts 1977 traf kommunen, hvor

moderen boede, foreløbig afgørelse om, at børnene skulle blive hos moderen, bl.a. under hensyn til en verserende retssag om forældremyndighedens overførelse til hende, jfr. ægteskabslovens § 48. Ankestyrelsen fandt, da der på det tidspunkt, hvor der blev truffet foreløbig beslutning, bestod risiko for, at børnene kunne blive afhentet ved en fogedforretning, uden at det var klarlagt, hvor børnene så i givet fald skulle have haft ophold, at kommunen havde haft hjemmel til den foreløbige beslutning efter bistandslovens § 10, stk. 4, om øjeblikkelig bistand til en person, der befinder sig uden for opholdskommunen.

SM 0-179-77: Forældrene til et barn uden for ægteskab, født i 1975, havde boet sammen fra 1971 til februar 1976. I forbindelse med moderens flytning blev de enige om, at forældremyndigheden over et fællesbarn født i 1973 skulle overgå til faderen, men moderen beholdt forældremyndigheden over det yngste barn. På grund af hendes boligproblemer aftalte forældrene, at barnet foreløbig skulle blive hos faderen. Der blev med moderens samtykke givet plejetilladelse til faderen. Efter at moderen 1. september 1976 fik egen lejlighed, ønskede hun barnet udleveret. Fogedretten afsagde kendelse om, at barnet ikke skulle udleveres til moderen, idet der forelå en lægeerklæring mod adskillelsen af børnene og det yngste barns udlevering til moderen. Landsretten ændrede på grundlag af yderligere oplysninger fogedens afgørelse og afsagde kendelse om, at barnet skulle udleveres til moderen. Ved telefonisk henvendelse nogle få dage senere anmodede faderen det sociale udvalg om at træffe beslutning efter § 124 om, at moderen skulle nægtes hjemtagelse af barnet. Socialudvalget besluttede, at § 124 ikke kunne anvendes ud fra den betragtning, at sagen var afgjort i landsretten. Under en fornyet fogedforretning nægtede faderen at oplyse, hvor barnet befandt sig, og fogedsagen udsattes på politimæssig efterforskning. Ankestyrelsen udtalte, at § 124 kunne anvendes, hvorfor det sociale udvalg burde have taget stilling til sagen under iagttagelse af § 125 og § 126. Ankestyrelsen tog på grund af sagens hastende karakter selv stilling, men fandt ikke grundlag for at nedlægge forbud mod barnets udlevering til moderen.

Der har i udvalget været enighed om, at den ovenfor beskrevne dobbeltkompetence er særdeles uhensigtsmæssig. Udvalget har derfor rettet henvendelse til socialministeriet om spørgsmålet. Udvalgets skrivelse af 17. marts 1978 til socialministeriet er aftrykt som bilag 7. I skrivelsen peger udvalget på to løsningsmuligheder:

1. at bistandslovens regler - specielt § 124 - ikke fandt anvendelse, når barnet opholdt sig hos en af forældrene,

eller

2. at såvel fogedretten som det sociale udvalg bevarer kompetencen som efter gældende ret, men således, at det sociale udvalgs afgørelser i sager, hvor barnet opholder sig hos en af forældrene, ikke som nu indbringes for den sociale ankestyrelse men direkte for landsretten.

Socialministeriets svarskrivelse af 13. februar 1979 tillige med en skrivelse af 30. november 1978 er optrykt som bilag 8. Det fremgår heraf, at socialministeriet finder det betænkeligt, hvis de sociale myndigheders kompetence beskæres i disse sager, ligesom det efter socialministeriets opfattelse synes at være ret få sager, hvor dobbelt behandling finder sted.

Ægteskabsudvalget finder fortsat, at den eksisterende dobbeltkompetence med to forskellige sæt myndigheder, der i samme periode har mulighed for i en række tilfælde at afgøre tvister mellem forældrene om barnets opholdssted, er yderst uheldig. Selv om de sociale myndigheder som anført af ankestyrelsen er tilbageholdende med at gribe ind i stridigheder mellem forældrene, viser de refererede sager, at den blotte mulighed kan udnyttes til at komplicere og forhale sagen. Udvalget finder det lidet betryggende, at et organ som det sociale udvalg - eventuelt dets formand eller næstformand som en foreløbig afgørelse - kan tilsidesætte f.eks. en nylig landsretskendelse eller gribe ind, mens retssag efter ægteskabsloven eller myndighedsloven verserer. Efter udvalgets opfattelse bør de sociale myndigheders opgaver i det indbyrdes forhold mellem forældrene i hvert fald begrænses til tilfælde, hvor det er absolut påkrævet af hensyn til barnets velfærd, et kriterium der findes i bistandslovens § 123, stk. 1, og i tilfælde, hvor sagen er indbragt for retten, kun med rettens samtykke. Der bør derfor efter ægteskabsudvalgets opfattelse søges gennemført en forenkling og harmonisering af reglerne.

Udvalget anser disse problemer for så presserende, at de snarest må tages op til forhandling mellem justitsministeriet og socialministeriet.

Retten til en leje- eller andelsbolig

Har ugifte samboende haft deres hjem i en lejet lejlighed, hvadenten det er i et privat udlejningsbyggeri, i en andelsbolig eller i et almennyttigt byggeri, kan der opstå problemer efter samlivets ophør. Ved lejerens død har den efterlevende som regel behov for og et ønske om at kunne blive boende i hjemmet. Skilles parret, kan begge parter ønske at overtage lejligheden, også af hensyn til børnene. Disse spørgsmål behandles i det følgende, se henholdsvis afsnit III og IV. Indledningsvis drøftes mulighederne for, at begge kan stå som lejere og retsvirkningerne heraf, se afsnit II. Som sidste afsnit behandles nogle processuelle spørgsmål, se afsnit V, og kort de nu ophævede regler om boliganvisning, se afsnit VI.

I. Lovregler m.v.

A. Danmark.

1. Lejeloven.

I lejeloven, lov nr. 237 af 8. juni 1979 om leje, findes i §§ 75-79 en række regler, navnlig vedrørende ægtefællers retstilling med hensyn til lejligheden. En enkelt regel omhandler ugifte samboende, se § 75, stk. 2. Blandt reglerne kan fremhæves:

»§ 75 (stk. 1) Dor lejerens, har ægtefællen ret til at fortsætte lejeforholdet.

Stk. 2. Dor lejerens af en beboelseslejlighed uden at efterlade sig en ægtefælle, har en

anden person, der i mindst 2 år har haft fælles husstand med lejerens, ret til at fortsætte lejeforholdet.

§ 77. I tilfælde af lejerens separation eller skilsmisse eller ved omstødelse af lejerens ægteskab afgøres det om nødvendigt ved bevillingen eller dommen, hvilken af ægtefællerne der har ret til at fortsætte lejeforholdet. Den ægtefælle, hvis erhvervsvirksomhed er knyttet til et forretningslokale, har fortrinsret til dette og den dertil hørende beboelse.

§ 78. Har lejerens forladt sin ægtefælle, har denne ret til at fortsætte lejeforholdet efter reglen i § 75, stk. 1.«

2. Andelslejligheder.

Først i 1979 er gennemført en særlig lov - nr. 239 af 8. juni 1979 - om andelsboligforeninger og andre boligfællesskaber. Loven indeholder ikke detaljerede bestemmelser om lejemalets indgåelse, ægtefællers rettigheder m.v.

Regler om ægtefællers og samboendes overtagelse af andelslejligheden må derfor søges i de enkelte andelsboligforeningers vedtægter. Boligstyrelsen har ved bekendtgørelse nr. 25 af 17. januar 1980 udfærdiget en normalvedtægt for en privat andelsboligforening. I normalvedtægten findes i § 14, § 21 og § 22 regler om overdragelse af andelen i familieforhold. Hverken eksisterende eller fremtidige andelsboligforeninger har dog pligt til at anvende normalvedtægten, medmindre foreningen er oprettet i kraft af reglerne i lejeloven om tilbudspligt, og i så fald er af de nævnte bestemmelser

kun § 14 bindende, jfr*. § 20. §§ 14, 21 og 22 har følgende ordlyd:

»§ 14. Ønsker en andelshaver at fraflytte sin lejlighed, er han berettiget til at overdrage sin andel i overensstemmelse med stk. 2. Bestyrelsen skal godkende den nye andelshaver. Stk. 2. Andelen overføres efter følgende rækkefølge:

a) Overdrageren kan indstille sin efterfølger, når overdragelsen sker til en person, med hvem han er beslægtet i lige op- og nedstigende linie, til husstandsmedlemmer eller ved bytning.

b) Andelshaveren kan ved testamente eller ved skriftlig meddelelse til bestyrelsen indstille sin efterfølger, jfr. dog normalvedtægten § 21, stk. 1 og 2, vedrørende efterlevende ægtefælle.

§ 21. Dør andelshaveren, har ægtefællen ret til at fortsætte medlemskab og beboelse af lejligheden.

Stk. 3. Hvis der ikke efterlades ægtefælle, eller denne ikke ønsker at benytte sin ret i henhold til stk. 1 og stk. 2, skal overdragelse ske efter reglerne i § 14, stk. 2. Erhververen skal også i dette tilfælde godkendes af bestyrelsen, ligesom prisen for overtagelsen skal godkendes.

§ 22. Ved ophævelse af samliv mellem ægtefæller er den af parterne, som efter deres egen eller myndighedernes bestemmelse får retten til boligen, berettiget til at fortsætte medlemskab og beboelse af lejligheden.

Stk. 2. Såfremt en andelshaver i forbindelse med ophævelse af samliv fraflytter lejligheden, skal hans ægtefælle indtræde som medlem eller forpligte sig til at indtræde, hvis den pågældende efter senere bestemmelse bevarer retten til boligen.

Stk. 3. Reglerne i stk. 1 og stk. 2. finder tilsvarende anvendelse for personer, der i mindst 2 år har haft fælles husstand med andelshaveren.«

Loven (og dermed normalvedtægten) gælder ikke for de **andelsboligforeninger**, som omfattes af reglerne om **almennyttigt boligbyggeri**.

3. Almennyttigt byggeri.

Af bekendtgørelse nr. 157 af 24. april 1975 om almenlystigt boligvirksomhed, som ændret senest ved bekendtgørelse nr. 142 af 30. marts 1979, § 15, stk. 3, fremgår, at ved overdragelse af boliger skal personer, der lever sammen uden at være gift, sidestilles med ægtepar. I boligministeriets cirkulære nr. 110 af 24. juni 1975 om organisation og udlejning af almenlystigt byggen, pkt. 11, sidste stk., anføres, at denne bestemmelse tager sigte på samlivsforhold af mere varig karakter, også mellem personer af samme køn, og at begge personer bør påføres lejekontrakten.

I bekendtgørelsens § 16, stk. 1, findes en regel svarende til lejelovens § 77. Endvidere findes i stk. 2, 2. pkt., følgende bestemmelse:

»Ønsker den efterlevende ægtefælle ikke at overtage lejligheden, kan en person, som i mindst 2 år har haft fælles husstand med afdøde, stille krav om at få lejligheden overdraget, når han i ikke ubetydeligt omfang, herunder ved arbejde i hjemmet, har bidraget til husstandens opretholdelse.«

Disse regler gælder også for de andelsboligforeninger, som omfattes af reglerne om almenlystigt boligbyggeri, også selv om den enkelte forenings vedtægter måtte indeholde regler, der er forskellige herfra.

B. Lovregler i de øvrige nordiske lande.

1. Finland.

Den finske hyreslag af 10. februar 1961, som ændret ved lov af 13. november 1970, indeholder i § 11 og § 12, stk. 2, regler, der til dels svarer til de tidligere gældende danske regler om efterlevende ægtefælles stilling. Det bestemmes således i § 11, at hvis lejerer dør, inden lejemålet er ophørt, har arvingerne ret til at overlade lejemålet til en anden, som ud-

lejerer med rimelighed kan affinde sig med. De har også ret til, når det drejer sig om en lejlighed, der bruges til boligformål, inden for 3 måneder efter dødsfaldet at opsigse lejeaftalen. Hvis lejligheden var lejet af ægtefæller i fællesskab, og den ene af dem dør, tilkommer den ene ret arvingerne og ægtefællen i fællesskab. § 12, stk. 2, bestemmer, at hvis ægteskabet opløses ved død, kan retten på begæring af den efterlevende ægtefælle bestemme, at han kan fortsætte lejemålet, hvis begæringen efter alle foreliggende omstændigheder forekommer rimelig. Samtidig skal de øvrige arvinger løses fra lejemålet. Retten kan dog ikke træffe en sådan bestemmelse, hvis udlejerer kan sandsynliggøre, at dette ville være til skade for ham.

Den finske hyreslag indeholder ikke regler om overgang til personer, som ikke er »delägare i dödsboet«.

I § 12, stk. 1, bestemmes, at hvis ægtefæller eller den ene af dem har lejet en lejlighed til fælles bolig for ægtefællerne, skal domstolen i forbindelse med en dom til separation eller skilsmisse tillige bestemme, at den af ægtefællerne, som efter alle sagens omstændigheder må anses for at have det største behov for lejligheden, skal have ret til at fortsætte lejemålet, samt fritage den anden ægtefælle fra dette.

Loven, der således svarer til lejelovens § 77, indeholder ikke regler om ugifte samlevende.

2. Island.

Den islandske lejelovgivning svarer i vidt omfang til den danske. Ved en lovændring i 1979 er der indført en bestemmelse, der som lejelovens § 75, stk. 2, giver det efterlevende husstandsmedlem mulighed for at fortsætte lejemålet. Der er ikke regler om lejlighedens fordeling i tilfælde af opløsning af et samliv mellem ugifte.

3. Norge.

Den norske lov om husleje af 16. juni 1939, som ændret senest ved lov af 29. april 1977, indeholder bl.a. følgende bestemmelser:

»§ 31, stk. 3. Efterlevende ægtefælle eller slægtning i ret op- eller nedstigende linje, søskende, adoptivbarn, som er adopteret før det fyldte 21. år, eller andre, som faktisk står i adoptivbarns stilling, som ved lejerens død hørte til hans husstand og vil overtage lejeaftalen om boligen med rettigheder og pligter, kan i alle tilfælde indtræde i lejeforholdet i afdødes sted. Efterlevende ægtefælle har fortrinsret til at indtræde i lejeforholdet. De øvrige berettigede har indbyrdes lige ret til at indtræde i lejeforholdet.

§ 32. Bliver lejerer separeret, eller bliver ægteskabet opløst ved skilsmisse, skal der, hvis ikke parterne er enige om at holde spørgsmålet udenfor, træffes bestemmelse i bevillingen eller dommen om, hvilken af ægtefællerne der skal have ret til at fortsætte lejeforholdet.

Bestemmelse om ordning af lejeforholdet, som træffes i henhold til foregående stykke . . . , eller som følger af aftale mellem ægtefællerne i forbindelse med separation, skilsmisse eller ophævelse af samlivet, er bindende for udlejerer . . . «

Loven indeholder således ikke regler om ugiftes samlivsforhold, ej heller efter lejerens død.

4. Sverige.

Ifølge den svenske hyreslag § 33 har en efterlevende ægtefælle altid ret til at overtage lejemålet vedrørende en lejlighed, som udelukkende eller hovedsagelig var bestemt til fælles bolig:

I 1973 vedtoges lov nr. 651 af 5. juni 1973 om ugifte samboendes fælles bolig:

»§ 1. Indehaver ved opløsning af et ægteskabslignende samlivsforhold mellem ugift mand og ugift kvinde den ene af parterne leje- eller boligretten til en lejlighed, som udelukkende eller hovedsagelig har skullet

tjene som parternes fælles bolig, kan den anden part overtage leje- eller boligretten, hvis han mest behøver boligen, og det under hensyn til omstændighederne i øvrigt kan anses for rimeligt. Hvis parterne ikke har eller har haft børn sammen, gælder det anførte kun, hvis særlige grunde taler derfor.

Opløses samlivet ved, at den af parterne, som indehaver leje- eller boligretten, dør, finder bestemmelsen i stk. 1 tilsvarende anvendelse på spørgsmålet om ret for den efterlevende til at overtage lejemålet.

§ 2. Parten mister sin ret til at overtage leje- eller boligretten, hvis ikke han har fremsat krav herom senest tre måneder efter, at han er flyttet fra lejligheden.

§ 3. Den, der efter § 1 overtager leje- eller boligretten, skal ved overtagelsen betale den anden part et beløb, der svarer til rettens værdi. Hvis særlige grunde foreligger, kan der gives den pågældende henstand, hvis han stiller passende sikkerhed.

§ 6. Med lejemål sidestilles andel i lejemål. Hvis lejemålet er knyttet til en andelsret i en forening eller et selskab, skal det i loven anførte om boligretten finde tilsvarende anvendelse på spørgsmål om andelsretten.«

Forslaget til loven var udarbejdet af de familielagsakkunniga, se betænkningen om familie og ægteskab (SOU 1972:41) s. 211-218. Loven trådte i kraft den 1. januar 1974 og skulle gælde indtil udgangen af 1979. Den er imidlertid blevet forlænget indtil udgangen af 1982.

II. Begge parter lejere.

A. Gældende ret.

Problemer om retten til lejeboligen, når samliv uden ægteskab opløses ved den enes død eller ophæves i begges levende live, opstår efter gældende ret navnlig, når kun den ene af parterne står som lejer i lejekontrakten, se nedenfor under III og IV. Udvalget har derfor overvejet, om det generelt bør pålægges udlejere, herunder andelsboligforeninger, at acceptere, at der er to boligtagere, uanset om de to samlevende ved lejemålets ind-

gåelse begge ønsker at underskrive som lejere, eller aftalen oprindelig kun er indgået med den ene, medens den anden senere ønsker sit navn indføjet i kontrakten.

1. I *almindeligt udlejningsbyggeri* står det ejeren frit for, hvem han vil udleje til, f.eks. at bestemme, at lejligheden ikke må bebos af familier med børn. Der er derfor ikke pligt til at acceptere, at lejeaftalen indgås med begge parter, der ved et samlivsforholds begyndelse flytter ind i en ny lejlighed. Udlejeren behøver heller ikke at imødekomme et senere ønske om, at den anden part indføres som medlejer i lejekontrakten.

Står begge parter som lejere i kontrakten, kan de antagelig kun i fællesskab *opsige* lejemålet med virkning for begge. Parterne har herved i deres indbyrdes forhold opnået en sikkerhed, der mindst svarer til lejelovens § 81, stk. 2, hvorefter en lejer ikke uden sin ægtefælles samtykke må opsige lejemål om familiens bolig m.v. § 81, stk. 2, gælder ikke analogt for ugifte samlevende. Parterne har endvidere sikkerhed for, at den ene ikke kan sætte den anden ud ved fogedens hjælp, jfr. nærmere nedenfor s. 88-89.

Står begge på lejekontrakten, og den ene part *dør*, har den anden antagelig ret til at fortsætte lejemålet alene uanset samlivets varighed.

Hvis *samlivet ophæves*, og parterne *aftaler*, hvem der skal beholde lejligheden, må det formentlig antages, at udlejeren har pligt til at tåle, at den anden part fortsætter lejemålet alene. Det er ganske vist en almindelig hovedregel i dansk ret, at en fordringshaver i et gensidigt bebyrdende kontraktsforhold, hvor der er flere skyldnere, ikke har pligt til at anerkende, at en af skyldnerne udtræder af kontraktsforholdet. Denne regel kan dog næppe uden videre anvendes i lejeforhold. Lejeloven indeholder en principielt udtømmende opregning af udlejerens muligheder for at hæve lejemålet, og i betragtning af de sociale be-

skyttelseshensyn, der ligger til grund for reglerne, må det formentlig antages, at udlejerer kun kan forlange, at den anden part også fraflytter lejligheden, hvis det i forbindelse med aftalens indgåelse var en væsentlig og kendelig forudsætning for udlejerer, at begge parter stod som lejere. Se i det hele S. Beck og P. Vesterdorf i UfR 1978 B, s. 358-359.

Hvis der er tale om et *fælles lejemål*, og *begge* i forbindelse med en samlivsophævelse *gør krav på at fortsætte lejemålet*, er udvalget tilbøjelig til at antage, at spørgsmålet om retten til lejligheden må kunne indbringes for de almindelige domstole, ikke alene med virkning for parternes indbyrdes forhold, men også således at udlejerer må tåle, at kun den ene af de hidtidige lejere fortsætter lejeforholdet. Spørgsmålet er ikke lovreguleret, og det er derfor ikke fastlagt, hvilke kriterier der skal anvendes ved afgørelsen, men det vil være nærliggende at anvende samme kriterier som ved separation og skilsmisse, jfr. lejelovens § 77, se ovenfor under I, s. 78.

2. I *loven om andelsboligforeninger* og andre boligfællesskaber af 1979 foreskrives i § 4, stk. 1, at en andelshaver i en andelsboligforening, hvis andele er forbundet med brugsret til beboelseslejligheder i foreningens ejendom, kun må overdrage andelene samlet og kun til en enkelt erhverver. Bestemmelsen, der svarer til § 2 i den nu ophævede lov om boligfællesskaber, må antages at medføre, at to ugifte samlevende ikke i fællesskab kan erhverve en andel. Dette gælder dog ifølge § 4, stk. 2, kun foreninger, som ikke har mindst 1/3 af boligtagerne i ejendommen som medlemmer. Se herom advokatrådets skrivelse af 30. marts 1979 til folketingets boligudvalg (Advokatbladet 1979, s. 124-125).

3. Om det *almennyttige byggeri* har boligministeriet i en skrivelse af 12. maj 1976 til Boligselskabernes Landsforening, citeret i Inger Margrete Pedersen, Papirløse Samlivsforhold, 1977, s. 183—

184, givet en redegørelse, der efter sammenhængen omhandler tilfælde, hvor begge har underskrevet lejekontrakten. Boligministeriet henviser først til bekendtgørelsens § 16, stk. 2, 2. pkt., citeret ovenfor under I, A, 3, s. 79, og udtaler, at hvis kun den ene part flytter, vil den anden eventuelt kunne blive boende i lejligheden, hvis samlivsforholdet har bestået i mindst 2 år. Derefter anføres, at hvis forholdet ikke er omfattet af den nævnte bestemmelse, og der ikke i kontrakten er taget stilling til spørgsmålet, er det for boligministeriet tvivlsomt, om ikke den ene parts fraflytning vil indebære, at boligselskabet er berettiget til at forlange, at også den anden part flytter. Det anføres videre, at hvis det i kontrakten er tilkendegivet, at begge parter skal flytte, såfremt den ene gør det, må denne bestemmelse i givet fald efterleves. Ministeriet finder dog, at det i et sådant tilfælde bør tillægges vægt, dels om den part, der bliver i lejligheden, selvstændigt kan godkendes til dette lejemål, dels hvor længe parterne i fællesskab har boet i lejligheden. For at undgå de her nævnte tvivlsspørgsmål vil det være hensigtsmæssigt, at der i lejekontrakten optages en udtrykkelig bestemmelse om virkningerne af den ene parts fraflytning.

B. Udvalgets overvejelser.

Udvalget finder det principielt ønskeligt, at parterne selv kan sikre sig, at de begge er beskyttet mod den enes ensidige ophævelse af lejemålet, at en efterlevende part er sikret ret til fortsættelse af lejemålet uanset samlivets varighed, og at der gennem myndighedernes bistand kan træffes afgørelse af, hvem der skal have ret til at blive boende efter en ophævelse af samlivet. Den under A, 2, nævnte bestemmelse i loven om *andelsboligforeninger* er derfor uheldig. Hensynene bag lovens forbud mod at overdrage en andel til flere andelshavere sy-

nes ikke at kunne medføre, at to ugifte samlevende eller f.eks. to søskende bør afskæres fra at erhverve en andel i fællesskab.

Synspunkterne kunne endvidere føre til, at det generelt blev pålagt ejere og andelsboligforeninger at tåle, at begge ved ugifte samlivsforhold var boligtage-re, hvadenten de fra først af ønskede det, eller de senere ønskede den part, der ikke oprindeligt stod på lejekontrakten, indføjet som medlejer. En lovregel herom ville dog indebære et ret vidtgående indgreb i ejerens frihed til selv at bestemme, til hvem han vil udleje. Den kunne endvidere tænkes at smitte af på udlejerens frihed til også i andre hense-ender at vælge sine lejere. Er ejendommen opdelt i ejerlejligheder, som ved ledighed ønskes udbudt til salg, vil reg-len kunne betyde en udskydelse af salgsmulighederne i forhold til, hvad der el-lers gennemsnitlig kunne regnes med. Udlejerens ret er dog i dag begrænset af reglerne om lejernes bytteret, jfr. lejelo-vens § 70.

For så vidt angår de almennyttige bo-liger har udvalget ikke ment at burde foreslå ændringer i den praksis, der kommer til udtryk i skrivelsen af 12. maj 1976 fra boligministeriet, hvorefter retten til at blive boende i lejligheden er betin-get af, at samlivet har været i mindst 2 år. Det sociale beskyttelseshensyn har vel navnlig vægt, når der er tale om samliv af en vis varighed, og en opgivel-se af denne frist kunne friste til etable-ring af samlivsforhold, som ikke var re-elle, for at omgå de almennyttige selska-bers betingelser for godkendelse af lejere til lejlighederne, hvilket ville være til skade for andre ansøgere til lejligheder-ne.

En endelig stillingtagen til behovet for en regel i lejeloven om ejerens pligt til at acceptere begge samlevende som lejere afhænger af, hvilke løsninger der opnås vedrørende spørgsmålet om overtagelse af lejligheden ved samlivets ophør, der-

som kun den ene af parterne har under-skrevet lejekontrakten, se nedenfor un-der III og IV. Der henvises navnlig til afsnit IV, B, 1. Heraf fremgår, at et min-dretal i udvalget foretrækker af løse pro-blemerne omkring retsstillingen efter samlivets ophør i begges levende live gennem en regel om adgang for begge til at blive lejere.

III. Overtagelse af lejligheden efter den enes død, hvor kun afdøde var lejer.

A. Gældende ret.

1. Lejebolig i privat byggeri.

Ifølge lejelovens § 75, stk. 2, citeret ovenfor under I, A, 1, har efter lejerens død en person, der i mindst to år har haft fælles husstand med lejerens, ret til at fortsætte lejeforholdet.

Bestemmelsen blev oprindeligt indsat i lejelovgivningen i 1955 med et krav om 5 års husstandsfællesskab. Fristen blev i 1975 nedsat til de nugældende to år. Ved lejeloven af 1979 er den efterlevendes retsstilling på flere punkter blevet yderli-gere forbedret.

For det første er det ikke længere en betingelse for retten til at fortsætte leje-målet, at den efterlevende »i ikke ubety-deligt omfang, herunder ved arbejde i hjemmet, har bidraget til husstandens opretholdelse«. Begrundelsen for, at be-tingelsen er slettet, er ifølge bemærknin-gerne til lovforslaget, at det i mange si-tuationer efterfølgende har voldt vanske-ligheder at præstere et brugbart bevis i så henseende, og domstolene har da og-så -- særligt hvor det var et barn, der skulle overtage lejligheden - ladet dette ske uanset bidragets omfang.

For det andet har den efterladte, der ikke er ægtefælle, nu ret til at *fortsætte* lejemålet, medens der tidligere kun var ret til at overtage det. Forskellen mellem de to formuleringer er, at en overtagelse af et lejemål kunne medføre krav om

betaling af nyt indskud samt lejeforhøjelse, medens en fortsættelse indebærer, at de vilkår, som gjaldt for afdødes lejemål, fortsat skal gælde. Til gengæld kan udlejeren kræve den efterlevende for eventuelle restancer fra afdødes tid.

For det tredje har udlejeren ikke længere nogen retlig mulighed for at modsætte sig, at den efterladte fortsætter lejemålet, medens dette tidligere var muligt, hvis udlejeren gjorde det antageligt, at han havde vægtige grunde til at modsætte sig en fortsættelse.

Loven stiller ikke krav om, at den efterlevende, der ikke var afdødes ægtefælle, skal have levet i et ægteskabsliggende samliv med afdøde. Bestemmelsen kan eksempelvis også påberåbes af afdødes barn, søster eller broder eller en part i et homofilt samlivsforhold. Det kan ikke ubetinget kræves, at den nye lejer også har meldt flytning til folkeregisteret til den adresse, hvor den fælles husstand har bestået, hvis der reelt har været tale om fælles husstand, se Kallehauge og Blom, Lejelovskommentaren, 1980, s. 259. Husstands-fællesskabet behøver næppe at have bestået i den nu omtvistede lejlighed i hele 2-årsperioden, hvis parterne er flyttet ind i lejligheden fra en anden bolig, hvor de også havde husstands-fællesskab. Om spørgsmålet se i det hele Kallehauge og Blom, Lejelovskommentaren, 1980, s. 259-260, og S. Beck og P. Vesterdorf i UfR 1978 B, s. 353-354 og 359.

Lejeloven af 1979 bygger på en betænkning af 14. december 1978 fra lejelovsudvalget af 1977. Det fremhæves i pkt. 17 i betænkningen, der er optrykt som bilag til lovforslaget, at »udvalget har afstået fra at løse de mange problemer, som papirløse samlivsforhold rejser, idet disse problemer bør søges løst ud fra familieretlige synspunkter«. Bemærkningen viser, at § 75, stk. 2, ikke er udformet med særligt henblik på samlivsforhold. Med de nævnte problemer

er der antagelig navnlig tænkt på samlivsophævelse.

2. Andelsboliger.

Som nævnt ovenfor findes ikke i den nye lovgivning om andelsboliger regler om overtagelse af lejligheden og den dertil hørende andel i tilfælde af andels-haverens død. Derimod findes regler i normalvedtægtens § 14, stk. 2, og § 21, citeret ovenfor under I, A, 2, og dermed antagelig i de fleste individuelle vedtægter. Endelig er det både i domspraksis og den juridiske teori antaget, at lejelovens regler om overførelse af lejligheden i familieforhold i et vist omfang er analogt anvendelig.

a. Om *ægtefæller* henvises til normalvedtægtens § 21, stk. 1, der stort set svarer til, hvad der følger af lejelovens § 75, stk. 1. En efterlevende ægtefælle vil som altovervejende hovedregel være berettiget til at overtage andelslejligheden. Samme resultat opnås, hvadenten man anvender en analogi fra lejelovens § 75, stk. 1, eller arve- og skiftelovens regler. En ægtefælle kan således efter arvelovens § 66, stk. 2, ikke uden den anden ægtefælles samtykke ved testamente råde over fast ejendom, der er fælleseje, og som tjener til familiens bolig. Efter skiftelovens § 62 c og § 62 d har en ægtefælle ret til i konkurrence med andre tvangsarvinger at udtage fast ejendom også for så vidt angår sin arv af førstafdødes særeje. Der henvises i det hele til redegørelsen i Grubbe, Andelslejligheder, 1973, s. 171-184.

Det er omtvistet og så vidt vides i praksis uafklaret, om boligretten og ejerforholdet til andelsbeviset med andelens værdi kan adskilles. Problemet opstår, fordi andelsbeviset trods begrænsningerne i den pris, der kan tages for andelen, jfr. andelsboliglovens §§ 5 og 6, kan være f.eks. 10.000, 20.000 eller 30.000 kr. værd. Benytter ægtefællen sig af retten til at bevare boligen, kan det tænkes, at

værdien overstiger, hvad den efterlevende kan overtage i medfør af skiftelovens § 57, stk. 1, jfr. § 62 b, stk. 2, (»50.000 kr. reglen«), eller som boslod og/eller arvelod. Skal andelen følge boligen, kan der være tilfælde, hvor ægtefællen ikke har mulighed for at betale de andre arvinger det overskydende beløb kontant, jfr. skiftelovens § 62 c og § 62 d, således at arvingerne eventuelt må nøjes med et gældsbevis uden sikkerhed, da andelsbeviset ikke kan stilles som sikkerhed. En sådan løsning kan volde særlige betænkeligheder, hvis arvingerne er mindreårige, hvor lovgivningen i øvrigt stiller strenge krav til sikkerheden ved anbringelse af den mindreåriges midler.

Behøver andelen ikke nødvendigvis at følge boligen, og vælges den mulighed at udlægge andelsbeviset til de andre arvinger som arv, medens ægtefællen bliver boende, bliver værdien af andelen forringet afhængig af, hvornår lejligheden kan påregnes at blive ledig.

I tidligere teori er det i relation til separation og skilsmisse, smh. nedenfor under IV, gjort gældende, at afgørelser vedrørende andelslejligheder som andel må henhøre under skifteretten. Det forudsættes herved, at andelen kan tilfalde en anden end den, der får tilkendt lejligheden, se Kallehauge i UfR 1971 B, s. 90, og Hornslet, Danielsen og Hermann, Ægteskabslovskommentaren, 1970, s. 251. Teorien er kritiseret af Niels Grubbe i Andelslejligheder, 1973, s. 155 - 157. I norsk praksis er det fast antaget, at boligretten og andelen kan skilles.

I den nyeste teori synes det forudsat, at andelen må følge boligen, således at det økonomiske opgør som følge heraf bliver et led i bodelingen, se Kallehauge og Blom, Lejelovskommentaren, 1980, s. 266 - 267. Dette er så vidt vides også foreskrevet i en række vedtægter, ligesom reglen synes indeholdt i normalvedtægtens § 21 og § 22 og efter de foreliggende oplysninger er lagt til grund for mange forligsmæssige afgørelser om bo-

deling. På den anden side synes lov nr. 239 af 8. juni 1979 om andelsboligforeninger og andre boligfællesskaber i hvert fald i specielle tilfælde at anerkende, at andelen og brugsretten kan indehaves af to forskellige personer, jfr. § 16, stk. 1 og 2, hvorefter en køber i visse tilfælde kan hæve aftalen og i stedet blive boende i lejligheden som lejer, medens sælgere fortsætter som andelshaver i forhold til foreningen.

b. Den beskrevne uklarhed i retsstillingen for den efterlevende ægtefælle smitter af på overvejelserne omkring en *ugift samlevers* muligheder for at overtage en andelslejlighed ved andelshaverens død. Som nævnt under I, A, 2, findes i normalvedtægtens § 21, jfr. § 14, stk. 2, litra a, regler om overførelse af andelen hvoraf fremgår, at et medlem af husstanden ikke har nogen umiddelbar ret til at overtage andelen og den dertil knyttede boligret, uanset hvor længe fællesskabet har bestået. Om den efterlevende kan påberåbe sig en analogi fra lejelovens § 75, stk. 2, er så vidt vides ikke afklaret. Kallehauge har dog i UfR 1971 B, s. 88-89, omtalt en dom fra 1970, hvor en person, der havde haft fælles husstand med afdøde i mere end 5 år (den dagældende lovs krav), og hvor afdøde skriftligt havde tilkendegivet ønske om, at vedkommende skulle få tillagt lejemålet, fik lov at overtage lejligheden, selv om han ikke opfyldte vedtægtens betingelser for at blive andelshaver. Dommen anvendte således lejelovens præceptive regel analogt. Det må i denne forbindelse nævnes, at en efterlevende i et samlivsforhold kun arver, dersom afdøde har oprettet testamente til fordel for samleveren, og at de økonomiske problemer, der er beskrevet ovenfor, derfor kan blive meget større.

3. Almennyttigt byggen.

Bekendtgørelsens § 16, stk. 2, som er citeret under I, A, 3, svarer til den tidlige-

re lejelovs § 61, stk. 1, og indeholder således en sondring mellem en ægtefælles ret til at *indtræde* i afdødes rettigheder og forpligtelser og andres ret til at *overtage* lejligheden. Den, som ikke er ægtefælle, skal endvidere i mindst 2 år have haft fælles husstand med afdøde og i ikke ubetydeligt omfang, herunder ved arbejde i hjemmet, have bidraget til husstandens opretholdelse.

Det må formentlig antages, at reglerne vil blive ændret eller administreret i overensstemmelse med den nye formulering af lejelovens § 75.

B. Udvalgets overvejelser.

1. Almindeligt udlejningsbyggeri.

Lejelovens § 75, stk. 2, adskiller sig navnlig fra den ovenfor under I, B, 4, citerede svenske regel dels ved ikke at være formuleret som en regel, der udtrykkeligt kun tager sigte på ægteskabs-lignende samlivsforhold, dels ved at opstille et skarpt kriterium, nemlig 2 års husstandsfællesskab.

Udvalget anser det for en fordel, at den gældende danske regel benytter kriteriet »fælles husstand«, navnlig efter at de yderligere begrænsninger er ophævet i 1979, fordi der er behov for beskyttelse også udover ægteskabslignende samliv, f. eks. med hensyn til søskende og i homofile forhold. I lys af bemærkningerne ovenfor i kap. 5 in fine om kriterierne har det været overvejet at ændre formuleringen »fælles husstand«, men udvalget har afstået herfra, fordi terminologien er indarbejdet i lejelovgivning og så vidt vides ikke har givet anledning til særlige vanskeligheder, og fordi den er bevaret under en række lovrevisioner, senest i 1979. Husstandskriteriet findes også i lejelovens § 26, stk. 2.

Udvalget har yderligere overvejet, om kravet om 2 års husstandsfællesskab bør nedsættes. På den ene side kan det være uheldigt med en absolut minimumsgrænse for varigheden af samlivsforhold, for

at samlivet kan tillægges vægt. Det må antages, at parter også i kortere samlivsforhold kan have indstillet sig på, at samlivet skal bestå, og f.eks. har opgivet egen tidligere bolig. Det må endvidere antages altid at være en voldsom belastning for den efterlevende at skulle flytte, hvis denne har børn.

På den anden side er 2-årsgrænsen resultatet af en udvikling, idet grænsen tidligere var 5 år. En yderligere nedsættelse til f.eks. 1 år vil kun forskyde problemet. En ændring måtte derfor ske ved en opgivelse af tidskravet. Reglen måtte imidlertid i så fald suppleres af en nærmere beskrivelse af, hvilket indhold husstandsfællesskabet skulle have, for at hensynet til den efterlevende kan veje tungere end hensynet til de familier, der eventuelt står på venteliste til lejlighederne, og hensynet til ejerne. En sådan beskrivelse måtte nødvendigvis rumme en vis frihed for et skøn. Den vil derfor kunne være til ulempe for dem, der har haft husstandsfællesskab i mere end 2 år, idet de risikerer at blive tvunget ud i retssager med udlejerne, hvor de skal føre bevis for, at det nye kriterium er opfyldt. 2-årsgrænsen er klar og kan normalt let dokumenteres, typisk ved hjælp af folkeregisteroplysninger, og har så vidt vides ikke givet anledning til retstvister. De sager, der har været om den tidligere lejelovs § 61, stk. 2, har angået tilfælde, hvor den efterladte gjorde gældende, at der forelå husstandsfællesskab, selv om parterne ikke havde boet sammen i lejligheden i hele perioden. Endelig kan anføres, at et krav om kun 2 års husstandsfællesskab er så lempe-ligt, at det vil være ret få samliv, der op-løses ved døden før periodens udløb.

Udvalget har som en mellemløsning overvejet at foreslå den efterlevendes ret til at fortsætte lejemålet betinget enten af, at minimumsfristen er overholdt, eller af at hensynet til den efterlevende og dennes børn taler derfor. Tildelingen af lejligheden skulle i denne situation fore-

tages af en offentlig myndighed efter et konkret skøn.

Man har dog fundet ikke at kunne gå ind for et sådant forslag, da bestemmelsen herved vil miste sin samlivsneutrale karakter og skabe en særregel for samlivsforhold mellem ugifte. Udvalget finder ikke, at der er konstateret et tilstrækkeligt behov for en sådan regel. Lejelovens § 75, stk. 2, i den nuværende udformning foreslås derfor bibeholdt.

2. Andelsboliger.

a. Beskrivelsen af den gældende retstilstand viser efter udvalgets opfattelse behov for i den nye andelsboliglov at indføre regler, der regulerer samme område som lejelovens §§ 75-79. Det forekommer ikke tilfredsstillende at være henvist til bestemmelser i de individuelle foreningers vedtægter eller analogislutninger fra lejeloven, hvis rækkevidde er tvivlsom, og som kun angår boligretten, uden at der findes klare regler om andelene. Udvalget henstiller derfor, at spørgsmålet om en revision af andelsboliglovgivningen på dette område tages op.

b. For så vidt angår *ægtefæller* finder udvalget det helt uacceptabelt, dersom længstlevende ikke skulle have en klar ret til at overtage brugsretten til andelslejligheden. I denne forbindelse henvises til betænkning 3 (nr. 716/1974) om formueordningen, kap. 10, vedrørende fordelingen af ægtefællernes ejendele ved skiftet. Her foreslås en styrkelse af den efterlevendes mulighed for at overtage den faste ejendom, familien har boet i, også hvis den er særeje. Der foreslås endvidere en adgang for skifteretten til at bestemme, at det overskydende beløb skal afdrages, og til at fastsætte en rente og en sikkerhed, som efter ægtefællernes formueforhold skønnes passende, normalt de vilkår der er gældende for sælgerpantebreve. Tilsvarende synspunkter

synes det nærliggende at anlægge på lovgivningen om andelsboliger,

c. For så vidt angår *ugifte samlevende* er retsstillingen en anden. Den efterlevendes behov for at kunne bevare det hidtidige hjem er det samme som ved lejeboliger, se herom ovenfor under 1. På den anden side har den efterlevende, som det fremgår af fremstillingen nedenfor under kap. 8, normalt kun en ret til afdødes formue eller en del af denne, hvis der foreligger testamente til fordel for den pågældende. Hensynet til afdødes legale arvinger og i særlig grad til tvangsarvingerne skaber vanskeligheder for så vidt angår den økonomiske værdi, andelen repræsenterer.

Der er i udvalget enighed om, at den efterlevende bør have ret til at overtage lejligheden, uanset om afdøde har indsat efterlevende i et testamente, og uanset om andelen kan antages at være ejet af dem i fællesskab, se om samejeproblemer nærmere nedenfor under kap. 8. Den efterlevende samlever bør dog ikke kunne overtage lejligheden i konkurrence med afdødes ægtefælle fra et ægteskab, der bestod ved dødsfaldet. Er retsstillingen den, at bolig og andel ikke kan adskilles, forudsætter den efterlevendes overtagelse af boligen efter udvalgets opfattelse, at *arvingerne* udløses kontant. Udvalget har således ikke fundet det rimeligt, at der gives den efterlevende mulighed for at udstede et lånedokument til afdødes arvinger. Den pågældende vil kun sjældent kunne stille sikkerhed og vil ofte have vanskeligt ved at afdrage gælden. Denne økonomiske situation ville således skabe en form for legal arveret eller adgang til at sidde i uskiftet bo. Situationen ville blive yderligere kompliceret, hvis den ugifte efterladte efter at have fået henstand med betalingen til arvingerne etablerede et nyt samlivsforhold. Kan en deling af bolig og andel ske, må der tages stilling til, hvilken værdiforringelse den efterlevendes brugsret til boligen indebærer.

IV. Overtagelse af lejligheden efter samlivsforholdets ophævelse, og hvor kun den ene står som lejer.

A. Gældende ret.

I. Lejeboliger.

a. Som det fremgår af lejelovens § 77 citeret ovenfor under I, A, 1, skal det ved separation eller skilsmisse enten aftales mellem ægtefællerne eller afgøres af myndighederne, hvem af ægtefællerne der skal fortsætte lejeforholdet.

En tilsvarende regel findes ikke for tilfælde, hvor ugifte samboende beslutter at ophæve samlivet, og lejelovens regler er ikke analogt anvendelige. Se Inger Margrete Pedersen, *Papirløse Samlivsforhold*, 1976, s. 181-183. Spørgsmålet var fremme i UfR 1961.122 H, kommenteret af Trolle i TfR 1961.294 (bogudgaven s. 329) og af Tamrn i UfR 1961 B, s. 37-40. Manden havde her lejekontrakten. Alligevel anså retten lejemålet som fælles efter et 10-årigt samlivsforhold. Højesteret fremhævede, at »lejemålet om lejligheden, der fremkom som byttelejlighed ved salget af parternes fælles ejendom, efter det oplyste om parternes langvarige samliv og fælles økonomi i parternes indbyrdes forhold måtte anses som et fælles lejemål«. At lejligheden i parternes indbyrdes forhold anses for fælles, er imidlertid ikke tilstrækkeligt til, at domstolene bindende for udlejeren kan tillægge den anden part lejligheden. Det fremhæves i Højesterets dom, at udlejeren havde erklæret at ville anerkende den af sagens parter, som dommen måtte bestemme, som lejer. Rettens afgørelse faldt ud til fordel for den kvindelige part ud fra den betragtning, at det var manden, der ved at have optaget forbindelse med en anden kvinde havde brudt forudsætningerne for parternes fællesskab om lejligheden. I en utrykt Østre landsretsdom af 8. marts 1962, refereret i Kallehauge og Blom, *Lejelovskommentaren*, 1980, s. 265, er et

lejemål anset for fælles under hensyn til de ugifte parter langvarige samliv, selv om kontrakten alene var underskrevet af manden. Lejligheden tillagdes kvinden, da lejemålets fortsættelse var af afgørende betydning for hende og barnet, og da godkendelse til lejligheden, som var på 4 værelser, var opnået på grund af en husstand på 2 voksne og 1 barn. Det tillagdes under disse omstændigheder ingen betydning, at det var kvinden, som havde taget skridt til fællesskabets ophævelse.

b. Det følger af den ovenfor beskrevne retstilstand, at lejeren - forudsat at lejemålet ikke (nu) må anses for fælles mellem parterne - kan få fogdens bistand til at få den anden part sat ud af lejligheden, dersom lejeren ikke længere ønsker at have ham eller hende boende, jfr. retsplejelovens § 609, og at en partner i et faktisk samliv, hvor den, der står som lejer, har forladt det fælles hjem, ikke over for udlejeren kan kræve at få lov til at blive boende.

Af en løselig opgørelse af fogedsager i Københavns byret, som efter udvalgets anmodning er foretaget i tiden 1. juni 1978 til 31. maj 1979, fremgår, at man kun havde knap 20 sager om udsættelse af personer, der havde fælles husstand med lejeren, heraf 3 hvor anmodningen om udsættelse ikke var rettet mod en samlever, men mod et barn. I de øvrige sager varierede samlivsperioden fra 4 måneder til 16 år. I sidstnævnte sag havde parterne et fællesbarn, der nu var 11 år. Det var kvinden, der havde lejekontrakten, og manden havde efter det oplyste aldrig haft nøgle til lejligheden, men blev lukket ind dag for dag. Sagen blev forligt, idet manden efter at være blevet vejledt om muligheden for at anlægge sag om retten til lejligheden accepterede at flytte. De fleste øvrige sager blev også forligt, men en enkelt blev henvist til sagsanlæg i 1. instans, da fogedretten ikke fandt at kunne tage stilling til par-

ternes strid om retten til at fortsætte lejemålet om lejligheden.

Fogedretten kan ikke siges at have udviklet nogen fast praksis med hensyn til, hvor længe samboen eller samliv skal have varet, før der må være skabt en sådan ret for den anden part, at det ikke mere findes berettiget at lade den pågældende sætte ud ved en umiddelbar fogedforretning.

c. 1 den betænkning, der ligger til grund for lejeloven af 1979, drøftedes i pkt. 19 bl.a., om § 77 burde være overført til ægteskabsloven. Der blev ikke taget stilling til en udvidelse til samlivsforhold mellem ugifte. I advokatrådets udtalelse af 30. marts 1979 til folketingets boligudvalg siges herom (Advokatbladet 1979, s. 123): »Efter det oplyste er dette begrundet i, at man er opmærksom på, at justitsministeriets ægteskabsudvalg arbejder med problemerne. Såfremt det kan forventes, at der snarest på baggrund af en betænkning fra ægteskabsudvalget lovgives på området, er det naturligvis overflødigt også at lovgive i lejeloven om spørgsmålet. I modsat fald bør der vedtages midlertidige regler i lejelovsforslaget.«

2. Andelslejligheder.

a. Det er fast antaget i praksis, at ægteskabslovens § 55, stk. 1, jfr. lejelovens § 77, kan anvendes analogt på andelslejligheder, således at der i separations- eller skilsmisedommen tages stilling til, hvem der skal have ret til fortsat at bo i andelslejligheden, se Kallehauge og Blom, Lejelovskommentaren, 1980, s. 265-266, S. Beck og P. Vesterdorf i UfR 1978 B, s. 349, Niels Grubbe, Andelslejligheder, 1973, s. 151-152, der er kritisk over for praksis, Kallehauge i UfR 1971 B, s. 90, og Hornslet, Danielsen og Hermann, Ægteskabslovskommentaren, 1970, s. 252. Dette gælder også en andelslejlighed, som tilhører den ene ægte-

fælle som særeje, se U 1966.506 O. Om problemerne vedrørende andelen se ovenfor under III, A, 2.

b. Da lejelovens § 77 som nævnt ikke finder analog anvendelse på ugiftes samlivsforhold, må spørgsmålet om lejlighedens fordeling søges løst i andelsboligforeningens vedtægter, se normalvedtægten, § 22, citeret ovenfor under I, A, 2.

§ 22, stk. 3, overfører kriteriet i lejelovens § 75, stk. 2, om dødsfald i et husstandsforhold på samlivsophævelse i et tilsvarende forhold. Det må på samme måde som ved § 75, stk. 2, antages, at § 22, stk. 3, kan tænkes påberåbt over for foreningen af søskende eller af et barn. Bestemmelsen angår alene forholdet mellem medlemmet og foreningen og giver således domstolene frihed til uden hensyn til foreningen at foretage en fordeling, hvis der i øvrigt er grundlag herfor. Bestemmelsen har således samme sigte som en vedtægtsbestemmelse om, at »ved ophævelsen af samliv bestemmer parterne eller myndighederne, hvem der bevarer retten til boligen«.

I en sag, hvor et ugift samlevende par begge stod som købere af en andelslejlighed, antog retten, at spørgsmålet om, hvem af parterne der havde ret til andelslejligheden, kunne tages under påkendelse, fordi andelsforeningens vedtægt netop indeholdt en bestemmelse som den citerede, jfr. Østre landsrets 2. afdelings dom (nr. 390/1978) af 13. november 1979 (utrykt).

Reglen i normalvedtægtens § 22, stk. 3, er bemærkelsesværdig i betragtning af, at der som nævnt under 1 ikke findes regler i lejeloven om samlivsophævelse.

3. Almennyttigt byggeri

Bekendtgørelse nr. 157 af 24. april 1975 om almennyttig boligvirksomhed indeholder i § 16, stk. 1, en bestemmelse, der helt svarer til lejelovens §§ 77 og 78.

B. Udvalgets overvejelser.

1. Almindeligt udlejningsbyggeri.

a. Udvalget har drøftet, om der med henblik på ophævelse af samliv uden ægteskab bør indføres en regel svarende til lejelovens § 77, der som nævnt alene gælder for ægtefæller.

Der er enighed om, at det er mere betænkeligt at skabe en regel svarende til § 77, end det i sin tid kunne være at gennemføre § 75, stk. 2, om retsstillingen efter lejerens død, se ovenfor under III, A, 1, Hensynet til den efterlevende skal alene afvejes mod hensynet til udlejer og de familier, der eventuelt står på venteliste, medens der i begges levende live er tale om at tage lejligheden fra lejer og tillægge en anden den. En sådan regel ville f.eks. kunne medføre, at en mand, der har en lejlighed, ikke ville vove at lade en kvinde med børn flytte ind hos sig, fordi det kan koste ham lejligheden.

Der er utvivlsomt behov for at åbne en vis mulighed for ved opløsning af et samlivsforhold at give lejligheden til den, der har mest behov herfor, selv om den pågældende ikke er lejer. Har parret fællesbørn, har moderen som udgangspunkt forældremyndigheden. Til trods herfor har hun, dersom manden står alene på lejekontrakten, i dag ingen mulighed for mod hans ønske at få den, medmindre domstolene som i den tidligere omtalte dom i UfR 1961.122 H statuerer, at lejligheden er fælles, og udlejer på forhånd har erklæret at ville acceptere den udpegede som lejer. Også i disse formentlig sjældne - tilfælde kan der være behov for en regel, der hjemler en pligt for udlejer til at acceptere den som lejer, der ved dommen får lejligheden tilkendt.

Fra flere sider er nævnt, at en enkel løsning på en væsentlig del af problemet ville være at pålægge udlejerne at acceptere, at begge de ugifte samlevende fra først af kommer på lejekontrakten, eller

at den anden senere bliver påført, smh. redegørelsen under II, A, 1. På denne måde overlades det til parterne selv at tage skridt til løsning af problemet. Reglen gør det som tidligere nævnt også overflødigt at overveje regler, der skulle svare til lejelovens § 81, stk. 2, om beskyttelse af en ægtefælle mod lejerægtefællens opsigelse.

En sådan ordning vil imidlertid kun kunne forventes at have betydning i tilfælde, hvor et ugift par sammen flytter ind i en lejlighed og er opmærksom på det hensigtsmæssige i, at begge bliver lejere. Derimod vil der ikke være samme anledning til at få begges navne på kontrakten, hvis den ene opgiver sin lejlighed og flytter ind hos den anden i dennes lejlighed. I disse situationer vil problemet om retten til lejligheden typisk først få interesse for parterne, når samlivet begynder at gå dårligt. Man kan imidlertid næppe tænke sig, at den, der således er flyttet ind i lejligheden, på egen hånd, d.v.s. uden den andens samtykke, skulle kunne gå til udlejer og forlange at få sit navn på kontrakten.

Det er også et spørgsmål, om lejer skal kunne kræve flere medlejere påført på lejekontrakten samtidig, ligesom det kan give anledning til tvivl, hvor ofte en medlejer skal kunne skiftes ud.

Med udgangspunkt i lejelovens § 75, stk. 2, og den svenske lov om ugifte samboendes fælles bolig har udvalget herefter overvejet følgende skitse:

»§ 77 a. Såfremt parter, der i mindst to år har haft fælles husstand, ophæver samlivet, kan der når særlige grunde, herunder navnlig hensynet til parternes mindreårige børn, taler derfor, ved dom træffes bestemmelse om, hvem af parterne der skal have ret til at fortsætte lejerforholdet til en lejlighed, der har tjent som fælles bolig.«

Bestemmelsen vil efter sin formulering ikke være begrænset til egentlige ægteskabslignende samlivsforhold. Den vil

således også kunne finde anvendelse på tilfælde, hvor homofile, søskende eller børn og forældre bor sammen, på samme måde som § 75, stk. 2, hvor husstandskriteriet også anvendes. 2 års-kravet fra 75, stk. 2, er gentaget, se herved om dødssituationen overvejelserne foran s. 86-87, men det er fundet nødvendigt at foretage yderligere begrænsninger.

Kravet om, at der skal foreligge *særlige grunde*, vil ikke kun kunne være opfyldt, hvis parterne har fællesbørn, men også hvis en af dem har særbørn. Reglen er således ikke som den svenske lov begrænset til (hovedsagelig) tilfælde, hvor der er *fællesbørn*. Den der etablerer et samliv med en enlig far eller mor, der opgiver egen bolig, påtager sig efter udvalgets opfattelse dermed et ansvar for partnerens og dennes børns boligforhold, som man ikke bør kunne fralægge sig ved en henvisning til, at man ikke har indgået ægteskab.

Selv om det er et væsentligt moment, at der er børn, vil reglen undtagelsesvis også kunne anvendes i andre tilfælde, f.eks. hvis parterne er flyttet fra en lejlighed, hvor den ene stod som lejer, til en ny lejlighed, hvor den anden måske ved et tilfælde kommer til at stå som lejer, eller hvor vedkommende har opgivet en god og billig bolig for at flytte ind i lejligheden, hvis indehaver har bedre muligheder, også økonomiske, for at skaffe sig en ny lejlighed. Samlivets varighed må herved tages i betragtning.

Reglen vil indebære, at ejeren ikke kan modsætte sig, at den part, der ikke står i lejekontrakten som lejer, fortsætter lejeforholdet. Udvalget har ikke fundet det nødvendigt at gentage reglen i § 77, 2. pkt., om betydningen af, at en erhvervsvirksomhed er knyttet til boligen, eller at indføre en frist, inden hvilken kravet på lejligheden skal gøres gældende, smh. den svenske § 2.

Der er efter udvalgets opfattelse i hvert fald ikke på nuværende tidspunkt grund til at foreslå en regel, hvorefter

samleveren skal være beskyttet ved opsigelse, således at lejerens ikke kan opsiges lejligheden uden samtykke fra samleveren.

Reglen bør næppe kunne påberåbes af en samlever, hvis lejlighedens indehaver også har en ægtefælle. Da § 77 formentlig forudsætter, at en ægtefælle kun kan gøre krav på en lejlighed, hvis den har tjent til familiens bolig under ægteskabet, vil det næppe forekomme i praksis, at en ægtefælle og en samlever, der opfylder betingelsen om 2 års samliv, skulle kunne have interesse i samme lejlighed.

Imod et krav om 2 års husstandsfællesskab eller samliv kan indvendes, at det er mere hensigtsmæssigt at overlade til domspraksis at afgøre i hver enkelt sag om et lejemål kan anses for fælles. I en konkret sag kan man godt tænke sig, at lejemålet anses for fælles, selv om samlivet ikke har varet i 2 år, og reglen er derfor for snæver. På den anden side er den også for vid ved at åbne mulighed for, at en person, der måske i mange år har haft en lejlighed, udsættes for risiko for at miste den efter i 2 år at have levet sammen med en anden. Hertil kommer, at selve kriteriet samliv kan give anledning til store bevisvanskeligheder. Det kan næppe undgås, at den, mod hvem kravet om lejligheden rettes, vil føle sig tvunget til at gøre rede for samlivets karakter, jfr. herved bemærkningerne i kap. 5, s. 51.

b. Udvalgets stillingtagen.

Alt taget i betragtning finder udvalgets flertal (Bitsch, Hanne Budtz, Danielsen, Alice Hedegaard, Hjorth, Lind, Moltke, Bodil Panild, Inger Margrete Pedersen, Ulla Paabøl og Tillisch), at en regel som den skitserede bør gennemføres.

Et mindretal (Inge Krogh) kan kun anbefale en regel som den skitserede,

hvis den begrænses til at angå tilfælde, hvor parterne har fællesbørn.

Et andet mindretal (Yvonne Herløv Andersen, Aase Olesen, Hanne Reintoft og Ebba Strange) finder, at man i stedet bør pålægge udlejerne pligt til at acceptere, at begge parter i et samlivsforhold underskriver lejekontrakten, smh. ovenfor under II.

2. Andelslejligheder.

Der er enighed i udvalget om, at det bør være muligt for to samlevende begge at stå som andelshavere i forhold til foreningen. Der er endvidere enighed om, at såfremt den generelle regel, som er foreslået under 1, gennemføres, bør den - som lejelovens øvrige bestemmelser herom - finde tilsvarende anvendelse på andelslejligheder. Om de særlige problemer vedrørende lovregler om sådanne boliger se ovenfor under III, B, 2.

3. For så vidt angår spørgsmålet om en *lejlighed i en ejendom med flere lejligheder*, som ejes af en af parterne, henvises til bemærkningerne i kap. 8, s. 125.

V. Processuelle spørgsmål.

1. Som nævnt ovenfor under IV, A, 1, b, kan der blive tale om fogdens bistand til lejeren til at sætte samleveren ud af lejligheden. Hvis sagen ikke findes egnet til afgørelse i fogedretten, hvis udlejeren har erklæret sig indforstået med at acceptere begge parter som lejere, eller hvis de begge står som lejere, må spørgsmålet om retten til lejligheden afklares under en almindelig civil retssag. Boligretten kan ikke anses for kompetent til at afgøre spørgsmålet, jfr. landsrettens dom i UfR 1961.122 H.

Der er i udvalget enighed om, at det i almindelighed ikke er hensigtsmæssigt, at spørgsmålet om retten til lejligheden afgøres under fogedsag, se herom ovenfor under IV, A, 1, b eller under en almindelig civil sag. Sagerne bør behand-

les enten som ægteskabssager eller som boligretssager.

Reglerne om boligretterne findes i lejelovens kap. XVIII, §§ 107-113, hvorefter boligretten er kompetent til i første instans at afgøre »retssager om hus eller husrum, der er omfattet af (lejeloven)«.

Boligretten består af byretsdommeren samt - hvis en af parterne i retssagen begærer det, eller retten bestemmer det - af to lægdommere. De udtages fra hver sin liste over henholdsvis personer udpeget efter forhandling med større foreninger af grundejere og personer udpeget efter forhandling med de større lejerforeninger i retskredsen. De skal være kendt med bolig- og huslejeforhold. I øvrigt behandles sagerne som almindelige byretssager.

Reglerne om ægteskabssager er fastsat i retsplejelovens kap. 42, §§ 448-456. Sagerne behandles som byretssager, men der er i et vist omfang særregler. Der gælder f.eks. særlige værnetingsregler, der pålægges kun sjældent sagsomkostninger, behandlingen foregår altid for lukkede døre, og der er en særlig lang ankefrist.

Udvalget finder, at sager om retten til en lejlighed så godt som aldrig forudsætter særlig sagkundskab om huslejeforhold, og boligretten synes på denne baggrund mindre egnet som forum. Derimod vil det være praktisk, at retten kan tage stilling til en sag om lejemålet sammen med en eventuel sag om forældremyndigheden over fællesbørn, der behandles som ægteskabssag, se ovenfor i kap. 6 og retsplejelovens § 448, nr. 5.

Den regel, som er foreslået af et flertal i udvalget under afsnit IV, B, 1, omfatter som nævnt også sager mellem to søskende m.v., hvor det kan forekomme mindre nærliggende at behandle sagen som ægteskabssag. Udvalget finder dog, at hensynet til overskueligheden tilsiger en ensartet behandling af sagerne og foreslår, at retsplejelovens § 448 ændres således:

»I retsplejelovens § 448 indsættes som nyt pkt:

»6) sager mellem personer, hvis samliv op-
hæves, om retten til at fortsætte lejemål om
en lejlighed.««

2. Med hensyn til de processuelle regler, der bør finde anvendelse i tilfælde, hvor der bliver tale om fortsættelse af lejemål efter lejerens *død*, jfr. ovenfor under III, bemærkes, at der antagelig som regel vil være anledning til at tage spørgsmålet op under dødsboets behandling, eventuelt i skifteretten. I tilfælde af tvist må spørgsmålet henvises til de almindelige domstole. Såfremt der åbnes adgang for en samlevende til at rejse et økonomisk krav for skifteretten efter den andens *død*, jfr. nedenfor i kap. 8, kan det dog formentlig være naturligt også at henlægge spørgsmålet om eventuel ret til at fortsætte lejemålet til skifteretten.

VI. Boliganvisning.

Ovenfor i kap. 3, afsnit B, 1, c, er det i forbindelse med en omtale af boligudbuddets betydning for udbredelsen af samlivsforhold nævnt, at det tidligere var nødvendigt at kunne fremlægge en vielsesattest for at få ret til en lejlighed. Kravet herom blev stillet af boliganvisningsudvalgene, der fandtes i alle kommuner. I betænkning 5 om samliv og ægteskab (nr. 720/1974) er der nærmere redegjort for boliganvisningens senere praksis, jfr. s. 19-21, 59 og 65-66. Se også Inger Margrete Pedersen, *Papirløse Samlivsforhold*, 1977, s. 184-186. Denne problemkreds er nu kun af historisk interesse, da boliganvisningsreglerne er ophævet ved lov nr. 238 af 8. juni 1979 om midlertidig regulering af boligforholdene, der trådte i kraft den 1. januar 1980.

Formueforholdet mellem samlevende

Af kap. 4, s. 36, fremgår, at ca. 24 % af de ugifte samlevende efter 1974-tallene ejede deres bolig. Endvidere nævnes s. 35, at efter de seneste tal er der ca. 50.000 personer over 35 år, som har samlevet som ugifte i 5-6 år eller mere. Under halvdelen af denne gruppe oplyste, at begge navne stod på skøde, lejekontrakt eller andelsbevis for boligen. Navnlig på baggrund af de senere års kraftige prisstigninger på fast ejendom vil det være af stor betydning, særlig for de langvarige og økonomisk etablerede forhold, hvorledes parternes formuer eventuelt skal deles ved samlivets ophør. I det følgende behandles spørgsmålet om formueforholdet under samlivet og ved dets opløsning i levende live under afsnit I. De særlige problemer ved forholdets ophør ved den enes død behandles i afsnit II. I begge afsnit drages paralleller fra formueforholdet mellem ægtefæller. Spørgsmål om arveafgift behandles i kap. 9.

I. Formueforholdet under samlivet, og når samlivet opløses i levende live.

A. Ægtefæller med formuefællesskab.

1. Formuefællesskab mellem ægtefæller er hovedreglen i lov nr. 56 af 18. marts 1925 om ægteskabets retsvirkninger med senere ændringer (retsvirkningsloven). Ordningen findes i langt de fleste ægte-

skaber, se retsvirkningslovens § 15 og udvalgets betænkning 3 om formueordningen (nr. 716/1974) s. 12-13. Formuefællesskabet bygger på principperne om, at hver ægtefælle under samlivet som udgangspunkt råder over egne aktiver (bodelen) og kun hæfter for sin egen gæld, men at der ved skifte foretages en ligedeling af begge ægtefællers nettobodel. Loven indeholder dog nogle vigtige begrænsninger i disse principper.

For det første er en ægtefælle forpligtet til ikke at vanrøgte sine økonomiske anliggender, da dette kan skade den del af fællesboet, hvorover han råder. En krænkelse af denne pligt medfører, at den anden ægtefælle kan kræve formuefællesskabet bragt til ophør ved bosondring og i givet fald forlange vederlag for formindskelsen, jfr. retsvirkningslovens § 38, nr. 1, og § 23. For det andet kan en ægtefælle ikke uden den andens samtykke afhænde eller pantsætte fast ejendom, der tjener til familiens bolig, eller hvis ægtefællernes eller den anden ægtefælles erhvervsvirksomhed er knyttet til den. Det samme gælder indbo i det fælles hjem og løsøre, der hører til den anden ægtefælles fornødne arbejdsredskaber, jfr. §§ 18 og 19.

Hovedreglen om, at hver ægtefælle kun hæfter for sin egen gæld, findes i retsvirkningslovens § 25. Den fraviges kun med hensyn til gæld, der er opstået

ved retshandler til fyldestgørelse af den daglige husholdnings eller børnenes fornødenheder samt for mandens vedkommende sædvanlige retshandler, som hustruen indgår til fyldestgørelse af sit særlige behov, jfr. retsvirkningslovens § 11.

2. Hovedreglen om *ligedeling* ved separation og skilsmisse følger af retsvirkningslovens § 16, stk. 2.

Reglen kan fraviges, hvis en ægtefælle har indbragt den væsentligste del af fællesboet enten ved ægteskabets indgåelse, gennem senere erhvervelse ved arv eller gave eller ved overførsler fra sit særeje til bodelen. Det er dog tillige en betingelse, at ligedeling vil være åbenbart urimelig, navnlig fordi ægteskabet har været kortvarigt og uden økonomisk fællesskab af betydning, jfr. skiftelovens § 69 a, jfr. § 69. Bestemmelsen er udformet således, at der er overladt skifteretten et vist skøn med hensyn til, om skævdeling bør ske. Af forarbejderne til § 69 a, der blev indsat i skifteloven ved en lovændring i 1963 efter forslag fra ægteskabsudvalget af 1957, fremgår, at et ægteskab i almindelighed ikke bør anses for kortvarigt, når det har varet op imod 5 år og derved, men der er ikke fastlagt nogen præcis grænse, se nærmere Ernst Andersen: Familieret, 3. udg., 1971, s. 183-184, Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 563-566. Bestemmelsen synes at have haft begrænset betydning, men danner formentlig grundlag for forligsmæssige løsninger.

Om trykte domme, se

I. *UfR* 1973.744 V: En mand og en kvinde blev separeret i januar 1972 efter ca. 4 års ægteskab og 2 års forudgående samliv. Hustruen havde været gift 2 gange før og medbragte i ægteskabet 4 børn. Ved separationen bestemtes det, at ingen af parterne skulle udrede bidrag til den andens underhold, samt at forældremyndigheden over et fællesbarn født i 1970 tilfaldt manden. Ved skifte af fællesboet blev det lagt til grund, at manden havde indbragt praktisk taget hele fællesfor-

muen, en landbrugsejendom, som parterne var enige om skulle udlægges til ham, og hvis nettoværdi androg 120.000 kr.

Skifteretten udtalte, at da ægteskabet ikke havde været helt kortvarigt, hvortil kom, at parterne havde levet sammen i 2 år inden ægteskabets indgåelse, samt da der ved hustruens arbejde i hjemmet og mandens arbejde i landbrugsbedriften var etableret et økonomisk fællesskab mellem parterne, fandtes betingelserne for at anvende § 69 a ikke at være til stede.

For landsretten blev det oplyst, at hustruen oprindelig var blevet ansat som husbestyrerinde hos manden, men ikke modtog egentlig løn. Mandens skattepligtige indkomst var faldet jævnt under ægteskabet.

Landsretten lagde til grund, at manden havde indbragt praktisk taget hele fællesformuen, og da ægteskabet havde været forholdsvis kortvarigt, og en ligedeling under hensyn til parternes forhold fandtes åbenbart urimelig, fik manden i medfør af skiftelovens § 69 a ret til forlods at udtage 70.000 kr., således at hustruens andel af fællesboet herefter androg 25.000 kr.

2. *UfR* 1975.318 0: En mand og en kvinde indgik ægteskab i september 1971 efter perioden at have boet sammen i et hus, som manden havde købt i 1968. I vinteren 1972-73 fraflyttede hustruen det fælles hjem, og i august 1973 blev parterne separeret bl.a. på vilkår, at manden fik forældremyndigheden over et barn født i foråret 1972. Ved bodelingen måtte det lægges til grund, at hustruen ikke havde nogen nettobodel, medens mandens nettobodel udgjorde 55.000 kr., som var fremkommet ved salg af bl.a. hans hus. *Skifteretten* udtalte, at den under hensyn til ægteskabets kortvarighed, den manglende stadighed i parternes samliv inden indgåelse af ægteskab, samt til, at manden havde indbragt den alt overvejende del af fællesboet, fandt en ligedeling af fællesboet åbenbart urimelig. Manden fik derfor ret til i medfør af § 69 a forlods at udtage 25.000 kr.

For landsretten blev det oplyst, at manden havde anvendt 25.000 kr. af sin nettobodel som udbetaling på en ejendom, hvor han boede sammen med fællesbarnet.

Landsretten lagde til grund, at hustruen ikke ved ægteskabets indgåelse medbragte værdier af betydning, og at hun under det kortvarige

ægteskab ofte havde været fraværende fra hjemmet og i øvrigt kun i beskedent omfang havde bidraget til familiens underhold. Under hensyn hertil samt den omstændighed, at en betydelig del af fællesboets midler nu var anbragt i en anden fast ejendom, hvor manden boede med fællesbarnet, stadfæstede retens flertal skifterettens afgørelse. En dissensierende dommer henviste til, at fællesboets væsentligste aktiv ved ægteskabets begyndelse var en fast ejendom, som manden havde erhvervet for dér at etablere et hjem sammen med hustruen, hvilket også skete. Da boet ved formuefællesskabets ophør i hovedsagen uden vanskelighed kunne udredes, fandt denne dommer ikke grundlag for at fravige lovgivningens hovedregel om ligedeling af det beholdne fællesbo.

3. *UfR 1975.849 B*: En mand og en kvinde indgik ægteskab i januar 1968. I februar 1971 blev de separeret, men separationen faldt bort, da de genoptog samlivet i juni samme år. I marts 1973 ophævede de på ny samlivet, og i september samme år blev de endeligt separeret bl.a. på vilkår, at hustruen fik forældremyndigheden over et fællesbarn, og at manden blev pålagt bidragspligt over for hustruen i to år. Aktiverne i fællesboet havde en samlet værdi af ca. 760.000 kr., hvoraf en landbrugsejendom, som manden havde købt af sin far i 1968, udgjorde størstedelen. Den samlede gæld beløb sig til ca. 528.000 kr., således at boet havde en nettoværdi på ca. 232.000 kr. Hustruen havde erhvervsarbejde under en del af ægteskabet. Landbrugsejendommens ejendomsvurdering var steget kraftigt fra 1968 til 1973.

Skifteretten lagde til grund, at manden havde indbragt så godt som hele fællesformuen, og at der kun i begrænset omfang havde bestået økonomisk fællesskab mellem parterne. Da ægteskabet - også henset til separationen i 1971 - endvidere havde været kortvarigt, fandtes en ligedeling at være åbenbart urimelig. I medfør af skiftelovens § 69 a fik manden derfor ret til forlods at udtage halvdelen af nettoværdien af fællesboet. Hustruen fik herefter ca. 58.000 kr.

4. *UfR 1976.752 V*. En mand og en kvinde indgik ægteskab i juni 1972 og blev separeret i november 1973. Ægtefællerne havde oprettet ægtepagt, hvorefter begges medbragte ind-

bogenstande og en sommerhusgrund, der tilhørte manden, skulle være omfattet af formuefællesskabet, medens fremtidige erhvervelser skulle være vedkommende ægtefælles særeje. Ved ægteskabets ophør havde hver ægtefælle et nettosæreje på ca. 15.000 kr., medens fællesboet havde en nettoværdi på ca. 55.000 kr., hvoraf sommerhusgrunden udgjorde de 50.000 kr.

Skifteretten fulgte mandens påstand og gav ham ret til forlods at udtage 10.000 kr., idet retten lagde vægt på ægteskabets korte varighed og på, at en ligedeling efter omstændighederne fandtes at være åbenbart urimelig. For landsretten blev det oplyst, at manden havde erhvervet grunden i februar 1972 for 30.000 kr. Begge parter havde erhvervsarbejde, men hustruens indkomst blev fortrinsvis anvendt i den daglige husholdning, medens hans medgik til betaling af skatter og til betaling af udgifterne på grunden.

Landsretten udtalte, at uanset ægteskabets korte varighed fandtes en ligedeling under hensyn til bl.a. fællesboaktivernes beskaffenhed og forholdsvis beskudne værdi ikke at kunne anses for åbenbart urimelig, og bestemmelsen i skiftelovens § 69 a kunne derfor ikke finde anvendelse.

5. *UfR 1977.1045 O*: En mand og en kvinde indgik ægteskab i marts 1974 efter forinden at have samlevet fra marts 1972 til efteråret 1973. I begyndelsen af januar 1975 ophævede de endeligt samlivet og blev skilt i maj samme år. Der var ikke børn i ægteskabet, og ingen af parterne blev pålagt at betale bidrag til den andens underhold. Fællesboet bestod udelukkende af aktiver, der tilhørte mandens bodel, og som tilsammen havde en værdi af ca. 494.000 kr. Heraf udgjorde en villa ca. 450.000 kr. Gælden beløb sig til ca. 433.000 kr., hvoraf en ret for mandens moder til livsvarigt at bo på villaen var opgjort til ca. 264.000 kr. Nettoværdien af fællesboet var herefter 61.000 kr.

Skifteretten lagde til grund, at manden ved ægteskabets indgåelse indbragte den væsentligste del af fællesboet, nemlig den faste ejendom, medens det ikke kunne anses for godtgjort, at fællesboets øvrige aktiver, der også hørte til hans bodel, var indbragt af ham på den i skiftelovens § 69 a, jfr. § 69, nævnte måde. Med hensyn til disse måtte en ligedeling derfor gennemføres.

Under hensyn til forholdene vedrørende den faste ejendom og moderens fuldstændige og livsvarige beboelsesret til denne fandt retten, at en ligedeling med hensyn til ejendommens værdi måtte antages at være åbenbart urimelig, idet der under det kortvarige samliv mellem parterne ikke havde været fælles økonomi med hensyn til den faste ejendom, der ikke på noget tidspunkt havde tjent til parternes fælles bolig. Manden fik derfor ret til at udtage værdien af den faste ejendom mod selv at hæfte for gælden. Nettoværdien af de øvrige aktiver, knap 6.000 kr., blev herefter ligedelt.

Landsretten stadfæstede afgørelsen i henhold til grundene.

6. *UfR 1980.480 0*: En 43-årig mand og en 19-årig kvinde flyttede i november 1974 sammen. I august 1976 erhvervede manden af sin far en ubebygget grund for 200.000 kr., der berigtigedes ved et pantebrev på 80.000 kr., medens 120.000 kr. blev eftergivet som gave. På grunden opførtes et hus, som parterne flyttede ind i. I juni 1977 indgik parterne ægteskab, men blev separeret i oktober 1978. Værdien af den faste ejendom - der var behæftet med 320.579 kr. - blev ansat til 575.000 kr. I boet var i øvrigt aktiver for 50-55.000 kr. I indkomstårene 1974-77 havde manden haft en samlet indtægt på 398.150 kr. og hustruen 216.600 kr. Parterne havde under hele samlivet haft fælles økonomi. Under skiftet påstod manden sig i medfør af skiftelovens § 69 a forlods tillagt 112.000 kr. svarende til byggegrundens gaveafgiftspligtige værdi. *Skifteretten* fandt under hensyn til størrelsen af det samlede fællesbo på separationstidspunktet, varigheden af ægteskabet og det forudgående samliv, samt at der havde bestået økonomisk fællesskab mellem parterne, ikke fornødent grundlag for at fravige lovens hovedregel om ligedeling. *Landsretten* stadfæstede dommen under hensyn til gavens størrelse i forhold til værdien af det samlede fællesbo, der kom til deling, samt til de i dommen i øvrigt anførte grunde.

Ægteskabsudvalget af 1969 har tidligere drøftet hensigtsmæssigheden af at foreslå kriteriet »åbenbart urimeligt« ændret, se herom nedenfor s. 101.

3. Retsvirkningslovens § 16, stk. 2, suppleres af skiftelovens regler om *aktivfordelingen*. Efter skiftelovens § 70 a, stk. 1, er hver ægtefælle berettiget til at kræve boets ejendele udlagt efter vurdering. Kræver ægtefællerne samme ejendel udlagt, er den ægtefælle, til hvis bodel den hører, fortrinsberettiget, jfr. stk. 2. Herfra gøres dog undtagelse bl.a. ved fast ejendom, der udelukkende eller hovedsagelig er beregnet til familiens bolig, idel: denne kan udlægges til den anden ægtefælle, såfremt boligen skønnes at være af den væsentligste betydning for denne ægtefælle af hensyn til hjemmets opretholdelse. Også en sommerbolig kan udlægges til den anden ægtefælle, såfremt boligen skønnes at være af den væsentligste betydning for denne. Yderligere kan bohøve og andet løsøre, der har hørt til det fælles hjem, udlægges til den anden ægtefælle, i det omfang dette skønnes rimeligt af hensyn til opretholdelsen af hjemmet, eller i øvrigt fordi genstandene særligt har tjent den pågældende ægtefælles behov. Se i det hele § 70 a, stk. 2, nr. 1, 2 og 5.

Udlægget kan efter skiftelovens § 70 b ske, selv om værdien overstiger ægtefælens lod i boet (bosloden). Det overskydende beløb må da i princippet betales kontant. Skifteretten kan dog tillade en afdragsordning mod passende sikkerhed. I praksis tillader skifteretten ved udlæg af fast ejendom samme vilkår som i sælgerpantebreve, d.v.s. hvor ejendommen sælges til udenforstående.

Ønsker ingen af ægtefællerne at udtage et aktiv, må det sælges enten underhånden eller ved auktion.

4. Ægtefæller kan efter retsvirkningslovens § 29 indgå retshandler med hinanden f.eks. således, at den ene køber en ejendel af den anden. Gaver, der ikke er sædvanlige, eller hvis værdi står i misforhold til giverens kår, kan dog kun gyldigt gives ved ægtepagt, jfr. § 30.

B. Ægtefæller med særeje.

1. Ægtefæller har efter retsvirkningsloven kun begrænsede muligheder for at aftale en anden formueordning end formuefællesskabet. Efter § 28 kan det således bestemmes, at der skal være delvist eller fuldstændigt særeje, og en sådan aftale har virkning både under samlivet og i forbindelse med ægteskabets opløsning. Der kan således ikke aftales et særeje, der kun skal gælde ved separation og skilsmisse og ikke ved død.

Ægtefællerne kan *råde* frit over deres særeje. En ægtefælle kan således øde sine ejendele bort, uden at den anden ægtefælle kan gøre krav på vederlag, og en fast ejendom kan bortsælges af den rådende ægtefælle uden den andens samtykke, uanset om ejendommen tjener til familiens bolig.

2. Ved separation eller skilsmisse sker der *ingen deling*, men hver ægtefælle udtager sit særeje. I lov nr. 156 af 4. juni 1969 om ægteskabs indgåelse og opløsning (ægteskabsloven) blev efter forslag fra ægteskabsudvalget af 1957 indsat følgende bestemmelse i § 56:

»§ 56. Har en ægtefælle haft særeje, kan det, hvis ægtefællernes formueforhold, ægteskabets varighed og omstændighederne i øvrigt i særlig grad taler derfor, efter påstand fra den anden ægtefælle i forbindelse med dom til separation eller skilsmisse bestemmes, at den ene ægtefælle skal yde den anden et beløb for at sikre, at denne ikke stilles urimeligt ringe i økonomisk henseende efter separationen eller skilsmissen. Denne regel anvendes også med hensyn til rettigheder, der er uoverdragelige eller i øvrigt af personlig art, og som ikke indgår i bodelingen.«

§ 56 er en rimelighedsregel, der har til formål at hjælpe en frasepareret eller fraskilt ægtefælle i en vanskelig overgangstid. Det beløb, der tilkendes, kan fastsættes under hensyn til ægtefællens særlige omkostninger ved etablering af

et nyt hjem. Bestemmelsen supplerer således reglerne om underholdsbidrag. Den er også anvendt som grundlag for tilkendelse af et noget rigeligere beløb, især når ægteskabet har været langvarigt, og den ene ægtefælle har en betydelig formue. Dette stemmer med bemærkninger, der under behandlingen af forslaget til ægteskabsloven blev fremsat af folketingsudvalget, jfr. Folketingstidende 1968-69, tillæg B, sp. 1891.

Ægteskabslovens § 56 er omtalt i Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 310-317, og Hornslet, Danielsen og Hermann: Ægteskabsloven, 1970, s. 256-259, samt af Danielsen i UfR 1972 B, s. 1-8, UfR 1973 B, s. 206-211, og UfR 1978 B, s. 241-254, hvor domspraksis er refereret. Ægteskabsudvalget af 1969 har i betænkning 3 om formueordningen (nr. 716/1974) overvejet ændringer i reglen. Af hensyn til sammenhængen beskrives i det følgende kort anvendelsen af § 56 i praksis, hvorefter ægteskabsudvalgets tidligere overvejelser opridses.

3. Ifølge § 56 kan domstolene efter et ret frit skøn fastsætte en godtgørelse til en dårligt stillet ægtefælle i et særejeægteskab. Reglen kan anvendes, selv om begge ægtefæller har aktiver. Der må dog være en væsentlig forskel på størrelsen af de to ægtefællers formuer, da betingelsen om, at ægtefællen ikke stilles *urimeligt ringe* i økonomisk henseende ellers ikke kan anses for opfyldt. Det samme gælder, hvis der nok er forskel på formuerne, men begge er af betragtelig størrelse. Tendensen er i de seneste år gået i retning af en undergrænse for § 56-beløbene på 20-25.000 kr. Der er ikke ved de overordnede domstole hidtil fastsat nogen ydelse på over 200.000 kr., jfr. i det hele Danielsen, UfR 1978 B, s. 241, 245 og 247. Samme sted s. 244 er der refereret praksis, hvoraf det synes at fremgå, at parternes samliv må have været i hvert fald op mod 5 år, før der tilkendes en ydelse efter § 56.

Det er risikabelt ved en analyse af praksis alene at hæfte sig ved ydelsens størrelse set i forhold til forskellen mellem ægtefællernes formuer, da afgørelsen træffes efter et samlet skøn over de faktorer, der er opregnet i § 56. Imidlertid er en undersøgelse af spørgsmålet af interesse for at belyse, i hvilket omfang § 56 udviser forskellen mellem **særeje**-ægteskaber og ægteskaber med formuefællesskab. Med dette forbehold, jfr. også Danielsen i UfR 1978 B, s. 245, kan det konstateres, at § 56-ydelsen i de landsretsdomme, der er nævnt i artiklen i UfR fra 1978, svingede mellem ca. 3 % og ca. 15% af forskellen mellem ægtefællernes formue. Der var i overensstemmelse med lovens formulering en klar tendens til, at de procentvis største ydelser fastsattes i særligt langvarige forhold.

Der kan tilkendes et beløb i tilfælde, f.eks. hvor mandens særeje er meget betydeligt, men stammer fra tiden før ægteskabet eller fra arv, og hvor hustruens indtægtsforhold er ringe, fordi hun har været hjemmearbejdende. Af større interesse for en sammenligning med fremstillingen nedenfor under C af retspraksis om de ugifte samboende er dog de sager, hvor særejet består i opsparring foretaget under samlivet eller i friværden af en fast ejendom, og hvor begge ægtefæller har haft indtægter under samlivet. Af praksis kan nævnes følgende domme (de anførte numre refererer til Danielsens artikel i UfR 1978 B, s. 241-254):

a. *UfR 1972.482 O*: 51-årig mand og 48-årig kvinde blev separeret efter 19 års ægteskab. Hustruen fik forældremyndigheden over et barn og tidsubegrænset bidrag. Der var fuldstændigt særeje. Mandens særeje var ca. 400.000 kr. Efter ægtefællernes formueforhold, ægteskabets varighed og i særdeleshed den omstændighed, at en væsentlig del af mandens forholdsvis store særejeformue hidrørte fra opsparring foretaget under ægteskabet, blev hustruen uanset hendes relativt be-

tryggende indkomstforhold efter separationen tilkendt 30.000 kr. (sag nr. 8).

b. *Østre landsrets 10. afdelings dom af 4. februar 1975 (427/74)*: 38-årig mand og 31-årig kvinde blev separeret efter 5 års ægteskab med 1 års forudgående samliv. Der var fuldstændigt særeje. Hustruen fik forældremyndigheden over 2 børn og bidrag i 2 år. Begge ægtefæller havde haft erhvervsindtægt under ægteskabet. Mandens særeje bestod bl.a. af en villa, som han havde købt et år før ægteskabet, dels for opsparring dels for lån, samt af et sommerhus, som han havde købt et par år før separationen. Der var uenighed om særejets størrelse, idet manden opgjorde det til 125.000 kr., medens hustruen anslog det til 375.000 kr. Hustruen ejede ca. 11.000 kr. Under hensyn til, at hun havde medvirket til at skabe mandens særejeformue ved sin arbejdsindsats i hjemmet og ved at bekoste en vis istandsættelse og forbedring af villaen, og at hendes indtægt var medgået til familiens underhold, tilkendtes hustruen 10.000 kr. (sag nr. 44).

c. *Østre landsrets 11. afdelings dom af 29. maj 1975 (99/74)*: 79-årig mand og 73-årig kvinde blev separeret efter 51 års ægteskab. Der skulle ikke svares bidrag. Begge havde haft arbejde under ægteskabet, idet manden dog havde tjent noget mere end hustruen. Nu tjente de henholdsvis 62.000 kr. og 50.000 kr. Der var fuldstændigt særeje. Mandens særeje udgjorde 235.000 kr., hvoraf 210.000 kr. ville være det kontante udbytte ved salg af to sommerhusgrunde med sommerhus. Hustruens særeje udgjorde 20.000 kr. Underretten tog hensyn til det langvarige ægteskab, til størrelsen af parternes særformuer og til, at grundene var anskaffet under ægteskabet. Herefter fastsattes en § 56-godtgørelse på 35.000 kr. med bemærkning, at den burde være af en ikke uvæsentlig størrelse og på den anden side ikke burde overstige, hvad det under ægteskabet ville være muligt for manden at begrænse tvangsarven til hustruen til. Landsretten tiltrådte, at ydelsen blev fastsat til 35.000 kr., idet man bl.a. lagde vægt på, at sommerhusgrundene havde haft væsentlig betydning for begge ægtefællers tilværelse og økonomiske stilling (sag nr. 47).

d. *UfR 1976.712 B*: 46-årig mand og 51-årig kvinde blev separeret efter 17 års ægteskab, heraf det sidste år med samlivsophævelse. Ved ægteskabets indgåelse oprettedes særeje-

ægtepagt. Manden havde da en negativ formue, medens hustruen, der var enke, havde et pænt indbo og ca. 10.000 kr. Ved separationen bestod hustruens særeje af indbo, en bil og en kapital på ca. 120.000 kr., der dels var opsparet enkepension, dels gaver fra forældrene. Mandens regnskabsmæssige kapitalkonto var ca. 415.000 kr., hvortil måtte lægges en merværdi af en ejendom, ikke under 200.000 kr. Efter ægtefællernes indsats i et kjoleagentur skønnedes det rigtigst at betragte manden som den egentlige indehaver, hvorfor hustruens påstand om at være medejer tilsidesattes. Bl.a. fordi hustruen i en lang årrække havde viet en meget stor del af sine kræfter til mandens virksomhed af stor værdi for dens udvikling, tillagdes der hende 125.000 kr. (sag nr. 50).

e. *Østre landsrets 10. afdelings dom af 25. juni 1976 (89/76)*: 68-årig mand og 51-årig kvinde blev skilt efter 16 års ægteskab, heraf de sidste 4 med samlivsophævelse. Hustruen fik forældremyndigheden over et barn og tidsubegrænset bidrag. Der var fuldstændigt særeje. Hustruen tjente nu knap 5.000 kr. om måneden, medens manden var pensionist med en indtægt på 32.000 kr. om året. Hustruen havde en lejlighed og en nettogæld på ca. 6.000 kr. Mandens formue var ifølge selvangivelsen ca. 420.000 kr. bestående af en villa til 285.000 kr., et sommerhus til 50.000 kr. med en samlet prioritetsgæld på 21.000 kr. og resten i værdipapirer m.v. Under hensyn til den meget væsentlige forskel mellem størrelsen af parternes formuer, ægteskabets varighed og den omstændighed, at hustruen, der havde skullet etablere et nyt hjem, måtte antages indtil samlivsophævelsen at have medvirket til udviklingen i mandens formueforhold, tilkendtes hun en ydelse, der efter en samlet vurdering af parternes forhold, herunder især deres erhvervsevne, fastsattes til 15.000 kr. (sag nr. 41).

f. *Vestre landsrets 7. afdelings dom af 21. december 1977 (3081/77)*: 44-årig mand og 36-årig kvinde blev separeret efter 11 års ægteskab og et par års forudgående samliv. Hustruen fik forældremyndigheden over et barn. Der skulle ikke svares bidrag. Manden var under revalidering og havde etableret et nyt samlivsforhold. Hustruen havde indtægt som dagplejemoder. Der var fuldstændigt særeje. For midler hidrørende fra et havehus og et sommerhus, der var købt i hustruens navn,

købte hustruen umiddelbart efter vielsen et landbrug med 15.000 kr. i udbetaling. De tjente i fællesskab penge til de årlige ydelser på ejendommen, der blev forbedret ved fælles hjælp. Ifølge vurdering kunne ejendommen nu sælges for 390.000 kr. med 60.000 kr. i udbetaling. Der var lån for ca. 56.000 kr. Det beregnede afståelsesvederlag ville medføre ca. 100.000 kr. til beskatning med særlig indkomstskat. Manden ejede kun 1.000 kr. Landsretten udtalte, at under hensyn til, at særejet i det væsentlige var anskaffet for hustruens midler, at begge under ægteskabet kun havde haft jævne indtægter af nogenlunde samme størrelse, og at hustruen, dersom hun skulle udrede en godtgørelse, måtte fremskaffe denne ved belåning eller salg af ejendommen, fandtes det forhold, at manden ved sit arbejde i et vist omfang havde medvirket til at forbedre ejendommen, ikke at give tilstrækkeligt grundlag for at fravige den aftalte særejeordning. Hustruen frifandtes derfor for mandens § 56-påstand (sag nr. 52).

g. *Østre landsrets 10. afdelings dom af 13. december 1977 (251/77)*: 41-årig mand og 39-årig kvinde blev skilt efter 15 års ægteskab. Hustruen fik forældremyndigheden over 2 børn og skulle have bidrag i 8 år. Manden tjente ca. 150.000 kr., hustruen ca. 80.000 kr. om året. Der var fuldstændigt særeje. Hustruen havde indbragt 20.000 kr. Tre år efter ægteskabets indgåelse købte hun en ejendom, idet hun fik udbetalingen på 25.000 kr. som arveforsku, ligesom 11.000 kr. til senere indfrielse af prioriteter stammede fra forældrene. Manden anvendte i hvert fald 30.000 kr. til forbedring af ejendommen. Manden købte selv et sommerhus med 20.000 kr. i udbetaling 13 år efter ægteskabets indgåelse. Ved skilsmissen var hustruens særeje ca. 575.000 kr., heraf ejendommen med 530.000 kr. og resten i likvide midler, der stammede fra gaver fra forældrene. Mandens særejeformue udgjorde ca. 70.000 kr., heraf ca. 10.000 kr. i form af en livsforsikring. Byretten fandt, at manden af sin løbende indtægt havde anvendt ikke ubetydelige beløb foruden et omfattende personligt arbejde på ejendommens modernisering og forbedring, ligesom hustruen havde bidraget med pengemidler til forbedringer. Det nærmere forhold mellem parternes indsats kunne ikke fastslås. Byretten fandt det betænkeligt at fastslå, at mandens bidrag gik ud over, hvad der var

rimeligt under hensyn til parternes indbyrdes økonomiske forhold under deres mangeårige samliv. Når henses til, at han levede under stabile økonomiske forhold med en god erhvervsindtægt, og at også han ejede fast ejendom, fandt retten ikke, at manden var urimeligt ringe stillet økonomisk. Hustruen frifandt for mandens krav, hvilket landsretten tiltrådte (sag nr. 53).

h. Østre landsrets 10. afdelings dom af 30. maj 1978 (67/78): 50-årig mand og 48-årig kvinde blev gift i 1958 og separeret i 1970. Der var fuldstændigt særeje. Manden, der tjente ca. 60.000 kr. årligt, ejede en fast ejendom, der var ejendomsvurderet til 550.000 kr. Prioritetsgælden var ca. 405.000 kr. Hustruen, der tjente ca. 85.000 kr. årligt, havde kun udtaget effekter af værdi knap 15.000 kr. Hun havde nu købt en ejerlejlighed for 295.000 kr. med en udbetaling på 20.000 kr. Ved byretten fik hun tillagt 50.000 kr., af landsretten nedsat til 35.000 kr.

i. Østre landsrets 10. afdelings dom af 10. oktober 1978 (136/1978): 52-årig mand og 58-årig kvinde blev separeret efter 25 års ægteskab. Der var fuldstændigt særeje. Ægtefællerne havde drevet et landbrug hidrørende fra hustruens familie. Efter salg af gården havde hustruen en formue på knap 650.000 kr., i det væsentlige i likvide midler, men - bortset fra renter heraf - ingen indtægt. Manden fik invalidepension og havde ingen formue. Manden fik tillagt 25.000 kr. til dækning af etableringsudgifter.

4. Ægteskabsudvalget har i betænkning 3 om formueordningen (nr. 716/1974) foreslået forskellige ændringer med hensyn til ægtefællernes frihed til at råde over deres ejendele under ægteskabet samt foreslået adgang til at aftale, at et særeje kun skal have virkninger med hensyn til skilsmissegifte, medens dødsboskifte skal ske i overensstemmelse med reglerne for formuefællesskab. Specielt med hensyn til ægteskabslovens § 56 og skiftelovens § 69 a har udvalget overvejet et noget rummeligere kriterium end »urimeligt ringe« henholdsvis »åbenbart urimeligt«, jfr. formuleringen »væsentlig ringere end stemmende med billighed«, der drøftes s. 49-50. Samtidig har udval-

get i lighed med ægteskabsudvalget af 1957 foreslået bestemmelserne suppleret med en særlig regel, hvorefter fravigelse af en bestemmelse om særeje kan ske, bl.a. »hvis en ægtefælle gennem arbejde, bidrag til familiens underhold, afsavn eller på anden måde i væsentlig grad har medvirket til forøgelse af den andel, der tilfalder den anden ægtefælle, eller har medvirket til forbedring af den anden ægtefælles stilling i øvrigt«, jfr. betænkningen s. 51-52 og s. 65-66. Som eksempel på bestemmelsens anvendelsesområde nævnes, at begge ægtefæller har haft indtægter, men at den daglige ordning har været, at hustruens indtægt er brugt til familiens underhold, således at mandens indtægt er frigjort til anbringelse i aktiver, som er hans særeje. Der kan også tages hensyn til den hjemmearbejdende hustru, som ved flid og sparsommelighed muliggør, at manden sparer op i sådanne aktiver. Bestemmelsen vil også omfatte tilfælde, hvor ægtefællen på anden måde har medvirket til forbedringen. Der kan således tages hensyn til, at en ægtefælle har betalt prioritetsgælden i en fast ejendom, som den anden ægtefælle kan udtage som særeje. Man kan herved i mange tilfælde undgå den vanskelige stillingtagen til, om sådanne ydelser skal betragtes som lån, der principielt kan kræves tilbagebetalt, eller som ydelser til familiens underhold, jfr. retsvirkningslovens § 2, som ikke kan kræves refunderet.

Udvalget tilføjede, at man havde overvejet, om det er muligt i loven at fastlægge regler om deling i de hyppigt forekommende tilfælde, hvor ægtefæller i fællesskab ejer en eller flere ejendele, f.eks. en fast ejendom. I tilfælde, hvor en ægtefælle har bidraget til køb af eller afdrag på gæld i et parcelhus, som er den anden ægtefælles særeje, er der efter praksis en meget ringe tilbøjelighed til at statuere et sådant sameje. I stedet antages det (højst), at der foreligger et lån. Dette indebærer, at ejerægtefællen alene

får fordelene ved værdistigningen. Udvalget fandt det vanskeligt at formulere en tilfredsstillende regel og afstod herfra. Men man understregede, at det ved sammenblandede særejeformer ofte vil være rimeligt at tage udgangspunkt i en ligedeling, jfr. betænkningen s. 53.

5. En godtgørelse efter ægteskabslovens § 56 skal i princippet betales kontant, og der er ingen adgang for den anden ægtefælle til inden for beløbet at udtage genstande fra ægtefællens særeje efter vurdering.

Udvalget har i kap. 10 i betænkning 3 foreslået visse ændringer af reglerne om aktivfordelingen, navnlig således at der også bliver indført en adgang til krydsende udtagelsesret ved særeje. Dette vil indebære, at der også bliver adgang til at udtage aktiver fra den anden ægtefælles særeje til dækning af § 56-godtgørelsen. Der henvises i det hele til betænkning 3, s. 54-58.

C. Sameje.

1. Dansk ret i almindelighed.

Dansk ret indeholder ikke som f.eks. norsk og svensk ret, jfr. nedenfor under 5, lovregler om sameje. Udtrykket anvendes imidlertid som betegnelse for det forhold, at to eller flere personer ejer et aktiv i fællesskab med den retsvirkning, at de kun i fællesskab kan råde over aktivet. Begge skal således medvirke ved salg eller pantsætning af hele aktivet, og et salgsvederlag skal deles mellem dem i forhold til deres indskud. Hvis ikke andet er bestemt, må der antages at være en formodning for ligedeling ved samejets opløsning. Ved opløsning af et sameje har ingen af ejerne fortrinsret til at overtage aktivet mod udløsning af den anden. Ønsker begge således at overtage aktivet, må det sælges ved auktion.

Det er i teorien særlig drøftet, i hvilket omfang en ejer kan råde over sin andel af samejet, og på hvilken måde

andelen kan gøres til genstand for retsforfølgning fra en ejers særkreditorer. Der henvises herom til Illum: Dansk tingsret, 3. udgave, ved Vagn Carstensen, 1976, s. 122-126, og s. 130-141, samt von Eyben: Formuerettigheder, 6. udg., 1979, s. 139-143 og 146-152.

Sameje kan etableres ved en særlig aftale herom. En sådan aftale kan også indgås mellem ægtefæller, jfr. retsvirkningslovens § 29. Det sker i stigende omfang, at begge ægtefæller anføres som skødehavere ved erhvervelse af fast ejendom. I ægteskaber med formuefællesskab er samejeaftaler kun af begrænset betydning. Der er dog i hvert fald følgende to forskelle mellem formuefællesskab og sameje:

Hvis genstanden ikke efter sin art er omfattet af retsvirkningslovens § 18 eller § 19, kan den ægtefælle, til hvis bodel genstanden hører, sælge den uden samtykke fra den anden ægtefælle. Er den omfattet af § 18 eller § 19, kræves kun samtykke, og i tilfælde af nægtelse kan overøvrigheden efter § 20 tillade retshandelen, hvis der ikke findes at være skellig grund til nægtelsen. Hvis genstanden derimod er i sameje, kan ægtefællerne som nævnt kun sælge den efter fælles overenskomst. Dette kan være af interesse i forbindelse med f.eks. en byggegrund, en båd eller en bil.

For det andet sker der ved opløsning af sameje en deling ikke alene af aktiver men også af passiver. Ved formuefællesskab sker derimod kun deling af hver parts nettobodel. Er en ægtefælles bodel således negativ (f.eks. 30.000 kr. i aktiver og 100.000 kr. i passiver), er der ingen nettobodel at dele. Betingelsen for, at skifteretten kan foretage en deling, er, at der overhovedet er aktiver i sameje. Hvis begge parter har en nettogæld f.eks. henholdsvis 30.000 kr. og 100.000 kr., og den ene ønsker fastslået, at den anden også hæfter for en del af denne gæld, må der anlægges et anerkendelses-søgsmål.

2. Praksis om sameje mellem ugifte.

a. Udgangspunktet ved vurdering af formueforholdet mellem ugifte samlevende er, at hver af parterne fuldstændig frit kan råde over de ejendele, den pågældende har erhvervet, at ingen af dem kan handle med bindende virkning for den anden, og at hver part udtager sine egne aktiver ved opløsning af forholdet. Dette hindrer ikke, at parterne kan **aftale** et sameje, f.eks. ved at købe en fast ejendom i fællesskab, ligesom det **natur-**ligvis ikke udelukker, at der ved **opløs-**ning af forholdet opstår uenighed om, hvem der ejer hvad.

I et antagelig ikke ubetydeligt antal samlivsforhold er økonomien **sammen-**blandet, således at begge har betalt til erhvervelsen af aktiver, som kun den ene har formel adkomst til. Det kan **væ-**re tilfælde, hvor typisk manden har erlagt udbetalingen til et parcelhus, men hvor kvinden enten har betalt nogle af terminsydelserne eller ved betaling af størstedelen af husholdningsudgifterne har gjort det muligt for manden at betale terminerne.

Såfremt den ene af parterne under samlivet har afholdt flere udgifter end den anden, uden at der ved samlivets ophør er særlige midler i behold, kan det ikke antages, at disse merudgifter kan kræves godtgjort, se Østre landsrets dom af 19. juni 1975, der er refereret i Inger Margrete Pedersen: Papirløse samlivsforhold, 1976, s. 76-77.

Har den ene part imidlertid brugt sine indtægter til opsparing, medens den andens indtægter er medgået til fælles forbrug, opstår spørgsmålet, om den ikke-rådende part af den rådende kan kræve at få en del af de opsparede midler.

En sammenblanding af en flerhed af ejendele indebærer, at der foreligger et bo, som kan kræves opløst ved skifteretten, jfr. skiftelovens § 82 og UfR 1953.182 0.

I domspraksis er det i adskillige tilfælde fastslået, at der i sådanne tilfælde ikke foreligger et lån til den rådende part, men at ejendele skal anses for at tilhøre parterne i sameje. I den nævnte bog anfører Inger Margrete Pedersen s. 83-94, at der i domspraksis kan spores to tendenser:

- *det snævrere samejebegreb*, d.v.s. at der kun antages at foreligge sameje, hvis der er et positivt holdepunkt derfor, eller hvis det er umuligt at fastlægge ejerforholdet. I nogle af de sager, hvor dette synspunkt er anlagt med størst konsekvens, har det ført til, at den ene part har kunnet beholde ganske betydelige værdier opsparet under samlivet, selv om den anden part har haft gode indtægter og anvendt disse i den fælles husførelse;
- *det videre samejebegreb*, d.v.s. at der anlægges en ret vidtgående formodning for sameje, hvis begge parter har haft indtægter. Det må antages, at domme, som tager udgangspunkt i det videre samejebegreb, typisk fører til, at den svagere part i samlivsforholdet opnår en større andel af opsparingen, end hvis man anvender det snævrere samejebegreb.

Der ligger en vis usikkerhed i sondringen, og der kan være uenighed om klassificeringen af enkelte domme. Se f.eks. Jørgen Graversen, der i UfR 1977 B, s. 198, vil henføre dommen i UfR 1976.1006 under det snævrere samejebegreb, medens den i Papirløse samlivsforhold, s. 90, er anført som eksempel på det videre samejebegreb.

Idet der i øvrigt henvises til fremstillingen i bogen Papirløse samlivsforhold, 1976, gennemgås i det følgende en række domme fra overordnede retter fra de seneste år. Dog omtales enkelte tidligere, trykte domme. Dommene refereres i kronologisk orden, idet en nærmere analyse foretages i afsnit 3. På grund af det begrænsede domsmateriale er også medta-

get domme om sameje ved skifte efter en af parternes død, se nr. 1, 2 og 7.

b. *Domme, der har anerkendt sameje.*

1. *UfR 1977.814 0:* En fraskilt mand, der i det tidligere ægteskab havde en datter, samlevede med en kvinde fra slutningen af 1967 til sin død i december 1973 (i domsreferatet står fejlagtigt 1975), d.v.s. 6 år. Manden var buschaffør, kvinden kontorfunktionær. Hendes bruttoindtægt havde i de 6 år samlet beløbet sig til ca. 180.000 kr. Hun betalte de løbende udgifter, medens de sparede op af hans løn. Pengene blev investeret i en møntsamling, der nu vurderedes til ca. 30.000 kr. og en plattesamling til 1.300 kr. Endvidere var der registreret indbo til ca. 10.000 kr. Ved samlivets begyndelse havde manden dels noget indbo, dels en bil, der var blevet solgt for 8.000 kr. En ny bil var blevet solgt for 16.000 kr. et års tid før dødsfaldet. Skifteretten, hvis afgørelse blev stadfæstet af landsretten i henhold til grundene, fandt det tilstrækkeligt godtgjort, at kvinden og afdøde havde ejet det i dødsboet registrerede løsøre i sameje. Da manden imidlertid i 1968 ejede en personbil og indbo, og da kvinden under den første del af bekendtskabet tjente mindre end manden, fandtes der ikke grundlag for at statuere, at kvinden ejede halvdelen af løsøret, men kun en mindre anpart, der skønsmæssigt blev ansat til en fjerdedel. (Landsrettens dom er afsagt 17. juni 1975, men først offentliggjort i *UfR 1977.*)

2. *UfR 1976.721 B:* En mand og en kvinde samlevede i 29 år indtil mandens død i marts 1974. Han efterlod sig kun arvinger i 2. arveklasse. I dødsboet var udover løsøre et helårshus under opførelse. Kvinden erkendte, at grunden alene tilkom dødsboet, da manden havde købt den allerede i 1962. Derimod gjorde hun gældende, at huset var ejet af parterne i lige sameje. Hun anlagde ved byretten sag mod eksekutorboet vedrørende et krav på 50.000 kr. Det oplystes, at husets kontantværdi var ca. 80.000 kr., og at kvinden siden 1969 havde haft erhvervsarbejde. I de tre sidste år havde hendes indtægt været større end hans. Hendes penge blev brugt til fælles underhold, og desuden arbejdede hun med på huset, bl.a. ved at foretage det meste af grundudgravningen, da manden var syg.

Retten udtalte, at det under hensyn til parternes nogenlunde lige store indtægter, der i hvert fald i de seneste år ikke blev holdt adskilt, måtte antages, at kvinden indirekte havde ydet midler til byggeriet. Under hensyn hertil og til det oplyste om hendes fysiske bistand til byggeriet antoges det, at der var opstået et sameje i lige forhold omfattende det opførte helårshus. Kvinden fik derfor halvdelen af provenuet ved dødsboets salg af ejendommen, d.v.s. 40.000 kr.

3. *UfR 1976.1006 0:* En mand og en kvinde flyttede i 1964 ind i et parcelhus, der umiddelbart forinden var erhvervet i mandens navn. Kvinden var på dette tidspunkt gravid. Huset kostede 94.800 kr. med en udbetaling på 12.000 kr., hvoraf kvinden havde betalt de 5.000 kr. Parterne fik ialt 3 fællesbørn, inden samlivet ophævedes i januar 1975. Under samlivet havde begge erhvervsarbejde, men kvindens indtægt for hele perioden udgjorde kun 130.000 kr. mod mandens ca. 350.000 kr., idet hun i perioder havde arbejdet hjemme for at passe børnene. Ejendommen var nu vurderet til 255.000 kr. *Skifteretten* lagde vægt på, at parterne i 10 år havde levet sammen som i ægteskab og i denne periode havde haft fælles økonomi og husholdning og begge bidraget hertil ved arbejdsindtægter, samt at den omhandlede ejendom, der blev anskaffet ved samlivets begyndelse, i hele perioden tjente som fælles bolig for parterne og deres børn og var det eneste væsentlige aktiv, parterne ejede ved samlivets ophør. Det antoges derfor, at ejendommen var i lige sameje mellem parterne. *Landsretten* stadfæstede dommen, men med den begrundelse, at ejendommen var anskaffet af parterne i forening, og at kvinden havde ydet 5.000 kr. hertil. Herefter og under hensyn til, at kvinden bl.a. ved erhvervsarbejde havde bidraget til opretholdelse af det fælles hjem, herunder den faste ejendom, tiltrådtes det, at ejendommen ansås for at være i lige sameje mellem parterne.

4. *UfR 1977.904 0:* En mand og en kvinde flyttede sammen i januar 1971 og samlevede til sommeren 1976. I efteråret 1972 flyttede de ind i et hus, erhvervet i mandens navn for 330.000 kr. med 30.000 kr. i udbetaling. Kvinden underskrev som medskyldner både på sælgerpantebrevene og vedrørende et

banklån på 35.000 kr., som manden optog til betaling af udbetalingen. Under samlivet havde begge erhvervsarbejde, men hans indtægt i perioden 1972-75 var ca. 367.000 kr. mod hendes 214.000 kr. Under samlivet foretog parterne visse istandsættelser og forbedringer af huset dels ved personligt arbejde, dels finansieret ved et banklån på 40.000 kr. optaget af manden. Det oplystes, at ejendommen egentlig var købt ved slutseddel, hvor begge stod som købere, men at den blev ændret, således at alene manden var køber, efter at man havde overvejet de skattemæssige konsekvenser. Tilsvarende var en bil, der var blevet delvis betalt med salgssummen af mandens bil, blevet anskaffet i kvindens navn, efter at man havde overvejet de skattemæssige fordele, idet hun på grund af sit arbejde havde fradragsmulighed for kørselsudgifterne. Kvinden havde udstedt et gældsbrev til manden for at undgå, at der blev rejst spørgsmål, om der forelå en gavedisposition. Kvinden påstod under sagen, at bl.a. ejendommen og bilen tilhørte parterne i lige sameje.

Skifteretten lagde til grund, at parternes samliv ikke havde været helt kortvarigt, at de havde levet sammen som ægtefæller og havde haft fælles husholdning, og at hver efter evne med erhvervsindtægt og arbejde havde ydet sit bidrag til det fælles hjem. For så vidt angik den faste ejendom, der var anskaffet efter fælles ønske og havde tjent som fælles bolig, fandtes det under hensyn til omstændighederne ved erhvervelsen godtgjort, at der forelå et sameje. Uanset at mandens erhvervsindtægter navnlig i de seneste år havde været betydeligt større end kvindens, og uanset at han havde betalt ejendomsudgifter, afdrag på lån og lignende, medens hun havde betalt udgifterne til husførelse, bil m.m., fandtes der at have foreligget et økonomisk fællesskab, ganske svarende til ægteskabelige forhold. Ejendommen og bilen antoges herefter at tilhøre dem i lige sameje.

Landsretten fandt at måtte lægge til grund, at ejendommen og bilen efter aftale mellem parterne var købt af dem i forening, således at de tilhørte dem i lige sameje, idet de oprettede dokumenter i det omfang, hvori deres affattelse gik ud på, at ejendommen og bilen tilhørte henholdsvis den ene og den anden, måtte anses for affattet med henblik alene på anvendelse over for myndighederne til opnå-

else af skatte- og afgiftsbesparelser, men ikke skulle have nogen betydning parterne imellem. Herefter stadfæstedes dommen for så vidt angår ejendommen og bilen.

5. *Østre landsrets 10. afdelings dom af 26. september 1978 (509/1977)*: En mand og en kvinde flyttede sammen i marts 1970 på et værelse. Samlivet varede til 1976. I sommeren 1972 erhvervedes i mandens navn en ejerlejlighed for 93.000 kr. med en udbetaling på 15.000 kr. Udbetalingen kom fra mandens bankbog. Parterne havde fælles økonomi. Således betalte hun møbler og en ferierejse med 15.000 kr., som stammede dels fra hendes bankbog, dels fra en gave fra hendes forældre. En bil til 18.500 kr. anskaffedes også i mandens navn. Begge parter havde arbejde under hele samlivet, dog havde kvinden kun feriejobs i perioden august 1973 - juni 1976, da hun var under uddannelse. Af fremlagte selvangivelser fremgik, at mandens bruttoindtægt i perioden 1970-76 udgjorde ca. 374.000 kr. og efter skattetræk ca. 247.000 kr., medens kvindens bruttoindtægt var ca. 153.000 kr. og efter skattetræk ca. 115.000 kr. Ved samlivsophævelsen ejede de møbler, stereoanlæg, farvefjernsyn og godt 20.000 kr. på forskellige bankkonti samt lejligheden. Den blev i 1977 solgt for 198.000 kr. Nettoprovenuet var pantebreve for 140.000 kr. Manden anerkendte, at der var opstået sameje, men påstod det delt i forholdet $\frac{3}{4}$ - $\frac{1}{4}$, medens kvinden påstod ligedeling. Kvinden oplyste bl.a. under sagen, at når ejerlejligheden stod i mandens navn, skyldtes dette, at hun ikke ville stå som medejer, da hun så var bange for at miste sin mulighed for uddannelsesstøtte.

Skifteretten udtalte, »at selv om sagsøgte har haft en væsentlig større indtægt end sagsøgerinden, bør der, under hensyn til samlivets længde, til den fælles økonomi, og til at det må antages, at sagsøgerinden i højere grad end sagsøgte har bidraget med sit arbejde i det fælles hjem, finde ligedeling sted af samejet.«

Landsretten udtalte: »Uanset at det må lægges til grund, at der har været nogen forskel på den samlede kontante indtjening hos hver part under samlivet, findes der dog ikke grundlag for at anvende nogen anden delingsnorm ved samejets opløsning end ligedeling. Retten lægger herved vægt på samlivets

varighed og den omstændighed, at parterne i fællesskab har forbrugt, hvad de har indtjent, således at det væsentlige i behold værende aktiv er ejerlejligheden, som er anskaffet efter flere års samliv.«

Dommen er omtalt af Vibeke Bærentsen Vindelev i UfR 1979 B, s. 205-206.

6. *UfR 1979.225 0*: En mand og en kvinde flyttede sammen i september 1971 og samlevede til april 1976. Under samlivet boede de med deres sørbørn i kvindens lejlighed, men i juli 1972 erhvervede manden en byggegrund for 76.000 kr., hvoraf 5.000 kr. blev skaffet ved lån. På grunden opførte parterne et medbyggerhus, hvor familien boede til samlivsophævelsen. Alene mandens navn stod på skødet. Efter samlivsophævelsen solgte manden ejendommen, der indbragte et provenu på ca. 138.000 kr. Manden havde beskæftigelse under hele samlivet, medens kvinden havde halvdagsstillinger indtil slutningen af 1972. Derefter var hun efter aftale med manden hjemme og passede børn og hus. Endvidere var hun kommunal dagplejemoder. Mandens indtægt havde i perioden 1972-75 været ca. 376.000 kr. mod kvindens 119.000 kr. Kvinden oplyste, at udbetalingen på de 5.000 kr. var tilvejebragt af hende ved et lån fra hendes tidligere ægtefælle, men dette blev bestridt af manden. Skifteretten tog en begæring om skifte af samejet til følge, hvilket stadfæstedes af landsretten.

Ved *skifterettens* senere dom blev det lagt til grund, at ejendommen havde været i sameje mellem parterne. Skifteretten lagde herved vægt på, at parterne havde samlevet i mere end 4 år, at ingen af parterne ejede væsentlige aktiver, da de flyttede sammen, at ejendommen anskaffedes i begyndelsen af samlivet for at tjene som fælles bolig, at parterne havde haft fælles økonomi, at begge havde haft fast heldagsarbejde i hele samlivsperioden, at begges løn fuldt ud var medgået til udgifter, som var kommet begge parter og deres sørbørn til gode, samt at parterne ved samlivets ophævelse ikke havde væsentlig andre aktiver og passiver end ejendommen. Størrelsen af deres anparter fandtes at burde bestemmes efter deres respektive indtjening i samlivsperioden. Herefter blev det pålagt manden at betale kvinden 33.000 kr. svarende til ca. 1/4 af ejendommens værdi ved samlivsophævelsen.

Landsretten udtalte: »Selv om det henstår usikkert, hvorledes den kontante udbetaling er tilvejebragt, tiltrædes det af de i den indankede dom angivne grunde, der er bestyrket ved de for landsretten afgivne forklaringer, at ejendommen har været i sameje mellem parterne. Da parterne under samlivets beståen efter lige evne har bidraget til afholdelse af fællesudgifter, derunder udgifter på ejendommen, findes provenuet ved salget af den at burde deles lige.«

Kvinden fik herefter tillagt et beløb på ca. 69.000 kr.

Dommen er omtalt af Vibeke Bærentsen Vindelev i UfR 1979 B, s. 205-206.

7. *Vestre landsrets 5. afdelings dom af 28. september 1979 (3781/1978)*: En mand og en kvinde samlevede fra august 1974 til mandens død i maj 1978. Han efterlod sig tre børn fra et tidligere ægteskab, heraf to umyndige. Parterne boede først i kvindens moders hus. I april 1975 erhvervedes en ejendom i mandens navn, hvor parterne boede til hans død. Ejendommen blev købt for 150.000 kr. med 25.000 kr. i udbetaling, som manden lånte, idet hans fader og kvindens moder kautionerede. Begge parter havde hvervsarbejde under samlivet, og han tjente i perioden 1974-77 ca. 290.000 kr. mod hendes indtægt på ca. 140.000 kr. Kvinden var i de første to år dagplejemoder og blev senere ansat på et hvilehjem. Hendes indtægt i 1977 havde været ca. 69.000 kr. mod mandens ca. 75.000 kr. Det blev oplyst, at parterne havde sammenblandet økonomi med fælles checkkonto og budgetkonto, hvorfra terminerne på huset blev betalt. Ved mandens død var ejendommen vurderet til 290.000 kr. med en prioritetsgæld på ca. 84.000 kr. Desuden var der enkelte andre mindre værdifulde aktiver. Under det offentlige skifte af dødsboet påstod kvinden, at der bestod fuldstændigt sameje, subsidiært sameje om den faste ejendom og nogle bankkonti.

Skifteretten fastslog på baggrund af især oplysningerne om den fælles checkkonto og budgetkontoen, at parterne havde fuldstændig fælles økonomi under samlivet. Når herefter hensås til, at kvinden havde haft selvstændig indtægt, der i de sidste 2 år var af nogenlunde samme størrelse som mandens, og til at hun i øvrigt havde bidraget til fællesskabet ved arbejde i hjemmet, fandtes for-

muen, der var erhvervet eller opstået under samlivet, at være i sameje, medmindre der forelå bestemte holdepunkter for andet, hvorved det formelle ejerforhold ikke var afgørende. Efter en gennemgang af aktiverne fandt skifteretten, at de fleste var i sameje. Vedrørende den faste ejendom lagde skifteretten navnlig vægt på, at købet var finansieret over budgetkontoen.

Landsretten udtaler: »Af de i kendelsen i så henseende anførte grunde tiltrædes det, at der har bestået sameje med hensyn til den faste ejendom. . . Herefter, og da der ikke i det fremkomne er grundlag for at anvende nogen anden delingsnorm end ligedeling, tages kvindens påstand (om, at der bestod lige sameje med hensyn til ejendommen samt checkkontoen og budgetkontoen) til følge.«

8. *Vestre landsrets I. afdelings dom af 6. november 1979 (1279/1979)*: En mand og en kvinde samlevede fra april 1970 til foråret 1978 i mandens tjenestebolig. Under samlivet havde begge parter erhvervsarbejde. Manden havde i perioden 1971-77 500.000 kr. i disponibel indkomst. Kvinden havde i samme periode ca. 166.000 kr. i disponibel indkomst. Manden havde før samlivet erhvervet en grund, og i 1971 påbegyndte han opførelsen af et medbyggerhus. Byggeriet blev finansieret ved lån, som han optog. Huset var beregnet til bolig for manden, når han måtte fraflytte tjenesteboligen, og parterne havde ikke boet i det. Ejendommen var ved 16. alm. vurdering sat til 375.000 kr., heraf grundværdi 33.400 kr. I 1974 købte parterne en motorbåd for 40.000 kr. med 20.000 kr. i udbetaling, hvoraf kvinden indskød de 6.000 kr. Begge blev opført som købere på kontrakten. Båden blev senere forbedret for 35-40.000 kr., som manden betalte ved et lån i sit hus. Endelig erhvervedes i 1973-74 en bil i mandens navn. Bilen blev fortrinsvis anvendt af kvinden i forbindelse med hendes arbejde. Hun havde betalt ca. 3.000 kr. til en omlakering i 1977, men der var uenighed mellem parterne om, hvem der i øvrigt afholdt udgifterne til erhvervelse og driften. Kvinden begærede offentligt skifte efter skiftelovens § 82. Manden påstod sagen afvist.

Skifteretten fandt under hensyn til parternes langvarige samliv og til, at begge parter under samlivet havde haft erhvervsindkomst, således at begge havde bidraget til oprethol-

delse af det fælles hjem, og herunder de under sagen omstridte aktiver, at der var opstået sameje mellem parterne for så vidt angår det hus, der var opført på mandens grund, motorbåden samt bilen i et forhold, der under hensyn til parternes indkomst for kvindens vedkommende fastsattes til ¹A. Herefter fandtes der at være et bo, som kunne skiftes ved skifteretten.

Under sagens behandling for *landsretten* var der enighed mellem parterne om at anse de nævnte aktiver for ejet i sameje, men kvinden påstod delingsnormen ændret. Det blev oplyst, at manden var blevet pålagt bidrag til en tidligere ægtefælle, og at han af de ca. 500.000 kr., der i skifterettens dom var nævnt som disponibel indkomst, ialt havde betalt ca. 100.000 kr. i bidrag i perioden 1971-77. Det blev endvidere oplyst, at den nævnte ejendom pr. 1. april 1977 var vurderet til 375.000 kr., heraf grundværdi 33.400 kr. *Landsretten* lagde til grund, at parterne ved samlivets etablering - eller ganske kort derefter - hver ejede aktiver af nogenlunde lige stor nettoværdi, at parcelhuset var opført og direkte finansieret af manden, og at denne i perioden 1971-77 efter betaling af skat og hustrubidrag havde en samlet disponibel indkomst på ca. 400.000 kr. Herefter udtales det: »Når navnlig henses til det vedrørende parcelhuset anførte, findes der vel ikke at være tilstrækkeligt grundlag for at statuere, at der har bestået et lige sameje mellem parterne, men den kvinden tilkommende andel af samejet findes efter de nu foreliggende økonomiske oplysninger, og når tillige henses til det af hende til varetagelse af den daglige husholdning udførte arbejde, at burde bestemmes til *Vi* ved samejets opløsning gennem skifteretten.«

9. *Østre landsrets 1. afdelings dom af 17. december 1979 (182/1979)*: En mand og en kvinde samlevede fra juni 1971 til juni 1978 i mandens mosters hus, som manden købte ved samlivets begyndelse for 60.000 kr., idet han optog et lån til betaling af udbetalingen på 20.000 kr. Kvinden lånte mosteren 5.000 til køb af et andet hus. Manden ejede på dette tidspunkt intet, medens kvinden havde ca. 10.000 kr., der blev brugt til anskaffelse af indbo. Udgifterne var delt mellem parterne, således at kvinden bl.a. betalte mad m.v., medens manden betalte udgifterne på huset.

I forbindelse med, at de ventede et barn, skod de dog i midten af 1974 begges indtægter ind i en fælles pulje. I marts 1974 købte parterne en båd i fællesskab for godt 75.000 kr. Begge hæftede for et banklån til udbetalingen. Der var uenighed mellem parterne om, hvor længe ordningen med fællesskassen varede, men den ophørte under samlivet, hvorefter udgifterne igen blev delt, således at manden betalte udgifterne på huset. Begge havde erhvervsindtægter, men mandens var dog noget større end kvindens.

Skifteretten fandt under hensyntagen til, at ingen af parterne ved samlivets begyndelse var i besiddelse af større aktiver, at huset blev anskaffet for at tjene som fælles bolig, og at parterne under hele samlivet havde haft lønindtægter, der i de første år var næsten lige store og i vidt omfang i hele perioden måtte antages at være kommet begge parter og deres fælles barn til gode, at der var opstået et sameje om huset, uanset at der i den største del af samlivet havde været en opdeling af de udgiftsposter, hver part normalt betalte. Samme synspunkt blev antaget vedrørende båden og nogle andre aktiver.

Landsretten stadfæstede dommen i henhold til grundene.

c. Domme, der har afvist sameje.

10. *Vestre landsrets 7. afdelings dom af 11. august 1977 (3609/1976)*: En mand og en kvinde samlevede fra sommeren 1968 til sommeren 1975. De boede først i lejlighed, men flyttede i juni 1972 ind i en villa, som kort forinden var erhvervet i kvindens navn for 65.000 kr. med 50.000 kr. i udbetaling. Udbetalingen tilvejebragtes ved et sparekasselån på 50.000 kr., som blev optaget i mandens navn med sikkerhed i et ejerpantebrev i ejendommen. For restkøbesummen på 15.000 kr. udstedtes et sælgerpantebrev med manden som debitor. Endvidere opnåede manden med kvinden som selvskyldnerkautionist en kassekredit på 20.000 kr. Til istandsættelse af ejendommen optog kvinden afdragsfri lån på ialt 40.000 kr. hos kvindens fader, ligesom manden hertil afholdt 4.818 kr. Under samlivet blev alle udgifter på ejendommen, herunder terminsydelser med ialt 26.000 kr., hvoraf afdragene udgjorde 9.000 kr., afholdt over kassekrediten, hvorpå mandens løn indgik. Kvinden betalte dog renterne på lå-

net til faderen, ligesom hun i alt væsentligt afholdt parternes husholdningsudgifter. I indkomstårene 1972-1975 havde manden haft en indkomst efter fradrag af skat på ialt ca. 155.000 kr. og kvinden ialt ca. 94.000 kr. På parternes selvangivelser, der blev udfyldt af manden, var ejendommens overskud og ejendomsværdien opført med halvdelen til hver part. I maj 1976 anlagde manden sag mod kvinden, idet han påstod kvinden ti l-pligtet at anerkende, at ejendommen var i lige sameje mellem dem, enten som følge af aftale eller som følge af parternes økonomiske fællesskab og samliv. Manden forklarede bl.a., at ejendommen var købt efter fælles beslutning som deres fælles ejendom. Skødet blev udstedt til kvinden for at opnå lånene hos kvindens fader og for at undgå kreditorforfølgning fra mandens kreditorer, og at mandens børn fra tidligere ægteskab skulle arve huset. Når manden alene var debitor for sælgerpantebrevet og sparekasselånet, beroe det også på skattemæssige hensyn. Kvinden forklarede, at det var hende, der havde fundet ejendommen, at manden havde sagt, at ejendommen skulle være hendes, fordi hun skaffede lånene hos faderen, og at manden havde indvilget i at betale udgifterne på huset, hvilket svarede til den husleje, manden hidtil havde betalt.

Vestre landsret fandt det ikke bevist, at parterne havde aftalt, at ejendommen var i sameje mellem dem. Under hensyn til, at skødet var udstedt til kvinden, at hun havde fremskaffet afdragsfri lån på ialt 40.000 kr. fra sin fader i forbindelse med erhvervelse og istandsættelse af ejendommen, at samlivet blev ophævet 3 år efter købet af ejendommen, og at det var aftalt mellem parterne, at manden skulle afholde boligudgifterne, medens kvinden skulle betale øvrige husholdningsudgifter, fandt *landsretten* endvidere ikke, at der som følge af parternes økonomiske fællesskab og samliv var opstået et sameje om ejendommen.

11. *Vestre landsrets 5. afdelings dom af 22. august 1978 (3279/1977)*: I 1968 flyttede manden ind i kvindens lejlighed. Nogle få måneder efter købte han det tofamilieshus, hvori lejligheden lå. Han optog et lån på 50.000 kr. Kvinden var på dette tidspunkt stadig gift med en anden og ønskede derfor ikke at stå som ejer af ejendommen, men

hævdede, at det var en aftale, at parterne skulle være sammen om huset. Der var under sagen uenighed mellem parterne om samlivets karakter og varighed, idet kvinden hævdede, at det først var blevet ophævet i sommeren 1976, og at hun havde bidraget med 2.000 kr. til køb af huset, ligesom hun havde betalt til visse forbedringer. Manden hævdede, at kvinden oprindelig var hans lejer, og at der først efterhånden opstod et samliv. Dette forhold ophørte i 1972. Han havde efter sin forklaring selv betalt alle udgifter på huset. I juni 1972 oprettede parterne en overenskomst, hvoraf fremgik, at kvinden ejede alle møblerne. Hun forklarede, at hun havde forlangt at stå som medejer af huset, hvilket manden havde afvist.

Skifteretten lagde til grund, at ejendommen var erhvervet af manden alene, og at det af kvinden nævnte beløb ikke var anvendt hertil og heller ikke var nødvendigt til gennemførelse af handelen. Retten anså det dernæst for bevist, at kvinden i 1972 bragte spørgsmålet om sameje af ejendommen på tale, men efter mandens protest accepterede overenskomsten om møblerne og fortsatte samlivet. Ved overenskomsten måtte det antages, at der herefter var helt klare linier mellem parterne om deres formuers tilhørsforhold, hvilket bestyrkedes af andre oplysninger om, at parterne havde adskilt økonomi. »Da der ikke findes lovgrundlag for, at sameje skulle kunne opstå alene i kraft af parternes samliv, og da det af kvinden anførte ikke giver bevis for, at sameje er opstået, vil mandens (frifindelses)påstand være at tage til følge.«

Landsretten stadfæstede denne dom med følgende bemærkninger: »Det må efter bevisførelsen lægges til grund, at den faste ejendom er erhvervet og terminsydelserne på ejendommen betalt udelukkende eller for langt den overvejende dels vedkommende ved midler, der hidrørte fra manden. Manden afviste i 1972 et af kvinden fremsat ønske om anerkendelse eller etablering af en samejeordning med hensyn til ejendommen, uden at hun forfulgte spørgsmålet yderligere. Herefter og efter det om parternes forhold i øvrigt oplyste findes der ikke grundlag for at antage, at der er opstået nogen form for sameje om den faste ejendom.«

12. *Vestre landsrets 7. afdelings dom af 18. december 1978 (1659/1978)*: En mand og en

kvinde samlevede i et hus, som kvinden i december 1977 havde købt for 415.000 kr. med 110.000 kr. i udbetaling. Af udbetalingen havde hun lånt 45.000 kr. i sparekassen, ca. 42.000 kr. af manden, og resten havde hun hævet på sin egen bankkonto. Terminsydelserne ville andrage 60-70.000 kr. om året. Kvinden havde ingen uddannelse og tjente i 1977 ca. 25.000 kr. Manden, der havde en gæld på 700.000 kr., efter at en fiskekutter var solgt på tvangsauktion, havde i 1977 tjent 150.000 kr. brutto. Under en fogedsag, hvor to af mandens kreditorer søgte at gøre udlæg for et beløb på knap 42.000 kr. i kvindens ejendom, forklarede manden, at det ikke var meningen, at han skulle bidrage til betaling af terminsydelserne.

Fogedretten lagde til grund, at der til kvindens erhvervelse af ejendommen ikke hidrørte mere end de lånte godt 42.000 kr. fra manden, i hvis krav på tilbagebetaling der var foretaget udlæg. Fogedretten fandt ikke, at mandens kreditorer kunne gøre noget krav gældende mod kvinden eller dennes ejendom, selv om hun ved erhvervelsen heraf havde påtaget sig gældsforpligtelser, som hun efter sine nuværende formue- og indtægtsforhold ikke ville kunne klare, og selv om manden havde en betydelig indtægt.

Kreditorerne indbragte sagen for landsretten og gjorde gældende, at ejendommen reelt tilhørte manden, og at det alene var proforma, at han ikke havde fået skøde på ejendommen. Parterne indgik ægteskab i maj 1978, således at hustruen havde særeje. For landsretten forklarede både manden og hustruen, at begge bidrog til betaling af ydelserne vedrørende ejendommen. Hustruen, der stadig kun tjente ca. 30.000 kr. om året, forklarede, at det var af hensyn til mandens kreditorer, at hun fik skøde på ejendommen. Manden tjente nu ca. 200.000 kr. om året.

Landsretten udtalte, at den omstændighed, at kvinden og hendes nuværende ægtefælle af hensyn til dennes kreditorer ikke havde ønsket, at han skulle få skøde på ejendommen, og at han i væsentligt omfang bidrog til familiens underhold og boligudgifter, ikke kunne medføre, at hendes køb af ejendommen, til dels med midler til udbetalingen lånt af ham, kunne anses som proforma.

13. *Østre landsrets 15. afdelings dom af 19. november 1979 (350/1979)*: En mand og en

kvinde samlevede fra april 1973 til april 1977. Manden ejede før samlivet en sommerhusgrund, og i maj 1973 købte han et sommerhus til opførelse på grunden. Sommerhuset kostede ca. 60.000 kr., som finansieredes ved lån, og i 1977 vurderedes ejendommen til 225.000 kr. heraf grundværdi 72.000 kr. Begge parter havde arbejde under samlivet, men hans indtægt var noget større end hendes. Kvinden anskaffede indbo og en bil. Desuden betalte hun lejen for lejligheden, der stod i hendes navn. Kvinden hævdede, at parterne var fælles om husholdningsudgifterne, og at hun i et par tilfælde betalte mindre bidrag til ejendomsskatter og terminsydelser vedrørende sommerhuset. Manden hævdede, at han havde betalt alle ydelser vedrørende huset. Kvinden begærede skifte ved skifteretten. Manden påstod afvisning.

Skifteretten anså det for godtgjort, at parterne hver især havde finansieret de større anskaffelser, som den enkelte havde foretaget under samlivet, og at parterne i hele samlivsperioden kun i ringe grad havde haft fælles økonomi. Det ansås ikke for godtgjort, at parternes indtægt i samlivsperioden havde haft til følge, at der var opstået et sameje i videre forstand. Retten fandt derfor ikke, at der forelå et bo, der efter skiftelovens § 82 kunne behandles ved skifteretten. For landsretten anførte kvinden bl.a., at det ville være urimeligt, at den betydelige konjunkturbestemte værdistigning ikke i lige så høj grad skulle tilfalde hende, ligesom der var en forhåndsformodning for sameje, som manden ikke havde afkræftet.

Landsretten stadfæstede skifterettens afgørelse i henhold til grundene, og »idet det ikke findes godtgjort, at der foreligger en udtrykkelig eller stiltiende aftale om, at de af parterne indbragte og under samlivet erhvervede aktiver skulle indgå i et sameje.«

d. Domme, der har afvist sameje, men har tillagt en af parterne et beløb.

14. Østre landsrets 12. afdelings dom af 23. februar 1979 (228/1978): En mand og en kvinde samlevede fra 1970–71 til sommeren 1977. Begge havde arbejde under samlivet, men manden var nu arbejdsløs. Hans bruttoindtægt for perioden 1970–76 udgjorde ca. 524.000 kr. mod hendes indtægt på ca. 326.000 kr. I juni 1974 købte kvinden af sin

broder et sommerhus for 46.600 kr., der betales kontant bortset fra 3.600 kr. Kvinden finansierede købet delvis med et banklån. Ved samlivets ophør opstod der tvist mellem parterne om retten til sommerhuset, som manden hævdede var i lige sameje. Kvinden solgte i september 1978 sommerhuset for 350.000 kr. med 50.000 kr. i udbetaling og sælgerpantebreve for 166.800 kr. Parterne forklarede, at kvinden havde betalt den overvejende del af husholdningsudgifterne, men at manden spiste på sin arbejdsplads, og at møblerne i hjemmet var købt af parterne hver for sig. En stor del af mandens indkomst var forbrugt ved impuls køb. Vedrørende sommerhuset oplystes, at manden havde foretaget et meget stort arbejde med at beskære planter på grunden, allerede før kvinden købte ejendommen, ligesom han anlagde indkørsel, dræned grunden, opførte en terrasse og gravede en dyb brønd. Da kvinden købte grunden, var prisen efter mandens forklaring lav under hensyn til hans forbedring af ejendommen. I 1976 anskaffedes et nyt hus til grunden. Manden rev det gamle hus ned, gravede ud og støbte fundament til det nye hus m.v. Derimod havde han ikke betalt ydelser eller skatter på huset. Hvis kvinden skulle have haft sommerhusfirmaet til at foretage støbningen af fundamentet, ville prisen have været 25.000 kr. højere.

Landsretten lagde til grund, at parterne i 6 år havde levet sammen i et ægteskabslignende forhold, hvorunder de begge havde erhvervsindtægter, og at parternes økonomi i det hele havde været holdt adskilt såvel i henseende til den daglige husholdning som ved indkøb af diverse løsøreffekter. Herefter fandtes det ikke godtgjort af manden, at der bestod et sådant økonomisk fællesskab mellem parterne, at der var grundlag for at statuere et lige sameje mellem dem om deres formuer. Herefter udtales det: »Selv om retten med hensyn til ejendommen må lægge til grund, at manden i forbindelse med erhvervsen i 1974 og navnlig senere har udført et betydeligt bygge- og anlægsarbejde på denne og -omend i mindre grad - betalt visse enkeltanskaffelser, findes det heller ikke godtgjort, at der er opstået et sameje om ejendommen. Retten lægger herved vægt på parternes i øvrigt adskilte økonomi, mandens manglende direkte økonomiske deltagelse i udgifterne ved købet og de senere driftsudgifter og den

omstændighed, at erhvervvelsen af ejendommen efter 3-4 års samliv i juni 1974 skete med kvinden som eneste skødehaver. Retten har endvidere tillagt det betydning, at kvinden ubestridt knapt 2 år senere, i april 1976, alene har investeret de store beløb i anskaffelsen af det ny hus, og at kun hun hæfter for de i den anledning optagne lån.. Derimod findes kvinden efter almindelige formueretlige principper at burde yde manden en godtgørelse for hans indsats til forbedring af kvindens ejendom. Denne godtgørelse findes skønsmæssigt at kunne fastsættes til 25.000 kr.«

15. *Højesterets dom af 1. april 1980 (II 296/1979)*: En mand og en kvinde samlevede fra februar 1971 til udgangen af maj 1975. Parterne boede først i mandens lejlighed, men flyttede i april 1973 ind i en villa, som han umiddelbart forinden havde købt for 294.500 kr. med 100.000 kr. i udbetaling. Manden finansierede købet ved et sparekasselån på 110.000 kr. Efter samlivets ophævelse solgte han villaen i november 1976 for 445.000 kr. med 50.000 kr. i udbetaling. Sælgerpantebrevene ansloges pr. 11. december 1976 at have en kursværdi på 92.849 kr. og pr. 11. december 1977 at have en kursværdi på 88.400 kr. 1 januar 1977 anlagde kvinden sag mod manden med påstand om betaling af 65.929 kr. svarende til halvdelen af nettoprovenuet ved salget af ejendommen, idet hun hævdede, at den havde tilhørt parterne i lige sameje. Begge parter havde haft arbejde under samlivet, og kvinden havde i perioden 1973-75 tjent ca. 153.000 kr. brutto mod mandens indtægt på 373.000 kr. Kvinden forklarede, at hun i de første par år af samlivet havde beholdt sin tidligere lejlighed og var tilmeldt folkeregisteret dér for ikke at miste forhøjet børnetilskud som følge af samlivet med manden. Huset blev købt efter budget, der var baseret på begges indtægter, der indgik i den fælles husholdning. Grunden til, at alene manden figurerede som køber i skødet, var, at parterne på grund af hans større indtægter ville opnå størst skattemæssig fordel ved at kunne fradrage ejendommens underskud på hans selvangivelse. Manden forklarede, at parterne under hele samlivet havde haft adskilt økonomi, og at han havde betragtet kvinden som lejer, også efter at man var flyttet ind i

huset. Der var derfor ikke tale om et fast samlivsforhold.

Østre landsret lagde i sin dom af 7. september 1979 til grund, at samlivet mellem parterne bestod fra februar 1971 til 26. maj 1975, at parterne under hele samlivet havde fælles økonomi og husholdning, og at ejendommen blev erhvervet efter fælles aftale for at tjene som fælles bolig. Endvidere fastsloges, at parterne begge indtil samlivets ophævelse efter lige evne bidrog til afholdelse af udgifterne vedrørende ejendommen. Det fandtes herefter godtgjort, at ejendommen havde været i lige sameje mellem parterne. Under hensyn til, at salgsprovenuet kun udgjorde 120.000 kr. og til, at kvinden ikke havde bidraget til udgiftsbetalingen efter maj 1975, således at manden havde betalt ydelserne alene i ca. 17 måneder, fastsattes delingsforholdet mellem kvinden og manden til 26:43, således at kvinden fik 36.300 kr.

Højesterets flertal på 5 dommere udtalte: »Det tiltrædes, at det efter bevisførelsen er lagt til grund, at samlivet mellem parterne har bestået fra 1971 til 26. maj 1975, og at de i denne periode har haft fælles husholdning og økonomi. Ejendommen må anses erhvervet efter parternes overvejelser om deres samlede økonomiske formåen for at tjene som fælles bolig. Den blev købt i mandens navn - efter det oplyste bl.a. af skattemæssige hensyn - men han indskød ikke kontante midler, idet udbetalingen blev tilvejebragt ved lån, og det må lægges til grund, at det var nødvendigt for købet, at begge parter bidrog væsentligt til udgifterne ved ejendommen og ved den fælles husførelse. Der er ikke grundlag for at fastslå, at der er opstået sameje om ejendommen i traditionel forstand. Under de foran anførte omstændigheder findes kvinden imidlertid, når ejendommen blev solgt som sket, at have krav på en vis andel af det opnåede nettoprovenu. Det hende tilkommende beløb findes under hensyn til varigheden af parternes samliv og af den fælles benyttelse af ejendommen samt til forskellen mellem parternes indtægter under samlivet skønsmæssigt at kunne bestemmes til 25.000 kr. med renter heraf som i dommen nævnt.«

Et *mindretal* på 2 dommere, der var enige med flertallet om, at der ikke mellem parterne kunne antages opstået noget egentligt sameje eller ægteskabslignende formuefælles-

skab, udtalte: »Kvindens bruttoindtægt androg i årene 1973-75, da parterne samlevede i ejendommen, henholdsvis 40.781 kr., 53.369 kr. og 59.450 kr. og oversteg således ikke, hvad der med rimelighed må anses medgået til underhold, herunder bolig for hende og hendes barn. Herefter må det ved erhvervelsen af ejendommen og nedbringelsen af dens prioritetsgæld erlagte beløb antages at hidrøre fra mandens langt højere bruttoindkomst, som i de samme år androg henholdsvis 91.150 kr., 126.825 kr. og 155.097 kr., hvorved bemærkes, at parternes samliv uden indgåelse af ægteskab ikke har kunnet begrunde nogen anpart for kvinden i mandens højere indkomst. Der kan som følge af det anførte ikke af kvinden anses ydet noget bidrag af betydning til betalingerne vedrørende ejendommen under parternes samliv i denne, og hverken betragninger vedrørende erstatning, godtgørelse eller vederlag findes herefter at kunne begrunde noget krav for kvinden på andel i fortjenesten ved ejendommens senere salg.«

Dommen er omtalt af Vibeke Bærentsen Vindelev i UfR 1980 B, s. 226-229, af Vilhelm Topsøe i UfR 1980 B, s. 333-339, og i Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 610-611.

3. Analyse af den refererede domspraksis.

Ganske som i den domspraksis, Inger Margrete Pedersens bog, Papirløse samlivsforhold, 1976, omtaler og analyserer, kan man i de ovenfor refererede senere domme konstatere forskelle i domstolernes tilbøjelighed til at statuere sameje, og til, hvis det foreligger, at statuere ligedeling. Hertil kommer, at den seneste højesteretsdom synes at sætte spørgsmålstegn ved den praksis, der var ved at slå igennem i landsretterne. Før højesteretsdommen nærmere analyseres, kan der imidlertid være grund til at knytte nogle bemærkninger til landsretsdommene.

For det første bør det fremhæves, at dommene klart viser, hvor forskelligartede samlivsforholdene er. Sagerne omfatter alle nuancer fra forholdsvis kortvari-

ge samliv uden særlig økonomisk fællesskab til mere langvarige forhold med sammenblandet økonomi. At der også forekommer langvarige forhold, hvor parterne har holdt deres økonomi adskilt, viser, at det kan være betænkeligt blot at behandle alle forhold af en vis varighed ens.

For det andet viser det sig, at det i alle sager i helt overvejende grad var manden, der er den økonomisk dominerende i forholdet. Selv om kvinden i alle tilfældene havde haft erhvervsarbejde, havde manden haft den største indkomst, jfr. herved redegørelsen i udvalgets betænkning 3, s. 11-12. Det traditionelle kønsrollemønstre, hvorefter det er manden, der står som skødehaver, genfindes i disse sager. Tilmed har parterne i flere tilfælde efter skattemæssige overvejelser valgt at lade manden stå som ejer, fordi han med den største marginalsat ville få størst fordel af underskuddet på den faste ejendom. Se således dom nr. 4 (s. 104), dom nr. 5 (s. 105), hvor det var hensynet til kvindens understøttelse, og dom nr. 15 (s. 111). Herved opnår parterne en retsstilling, der på dette punkt minder om sambeskatningen af ægtefæller, hvor alle formueindtægter og -udgifter optages i mandens selvangivelse.

I den forbindelse er det også bemærkelsesværdigt, at kvindens arbejdsindsats i hjemmet tilsyneladende vurderes forskelligt af retterne. Videstgående i retning af at tillægge husarbejdet betydning er nok dom nr. 6 i UfR 1979.225 0 (s. 106), der drejede sig om et tilfælde, hvor kvinden havde været hjemmearbejdende eller dagplejemoder i en længere periode. Her fremhævede både skifteretten og landsretten, at parterne under samlivet efter lige evne havde bidraget til afholdelse af fællesudgifter. Dommen er kommenteret i Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 608-609, hvor det dog fremhæves, at det også er tillagt vægt, at begge har bidraget kontant. Se også dom nr. 7 (s. 106). Der foreligger ingen afgørelse,

hvor kvinden under samlivet slet ikke har haft erhvervsindtægter. De overordnede retter har så vidt vides heller ikke taget stilling til tilfælde, hvor en fast ejendom havde været ejet af en part længe før samlivet, eller hvor formuen har bestået i en erhvervsvirksomhed.

Den refererede praksis synes udelukkende at angå delingen efter samlivets ophævelse eller den ene parts død. Den formelle adkomsthavers rådighedsret i forhold til trediemand synes således ikke at være anset for ændret. Dette forekommer særlig at fremgå ved en sammenligning mellem dom nr. 4 (s. 104) og dom nr. 12 (s. 109). I førstnævnte dom skinner det igennem, at landsretten i virkeligheden mener, at parterne har aftalt sameje, men har konstrueret forholdet anderledes af skattemæssige grunde. I sidstnævnte sag erkendte parterne åbent, at aftalen var indgået under hensyn til mandens økonomiske situation, uden at kreditorerne kunne komme igennem med et anbringende om proforma. Det er derfor næppe hensigtsmæssigt at bruge betegnelsen sameje, da dette kan skabe den opfattelse, at samejet har de retsvirkninger i parternes indbyrdes forhold, som er anført ovenfor s. 102. Der er snarere tale om en art anpartsret, jfr. Vibeke Bærentsen Vindeløv, der i UfR 1979 B, s. 206, anfører, at der er tale om en retsdannelse ud fra friere overvejelser, der stærkt ligner en analogi til ægteskabslovgivningens boslodskrav. Om de skattemæssige konsekvenser se nedenfor under 4.

De fleste af dommene er ret konkrete. Enkelte udtaler sig dog mere principielt om spørgsmålet, om der består en samejeformodning, når samlivet har været en vis tid, og parterne har haft sammenblandet økonomi. Klarest imod eksistensen af en sådan formodning synes dom nr. 13 (s. 109) at gå, idet landsretten, nærmest som en stillingtagen til kvindens anbringende om, at manden ikke havde afkræftet formodningen, bemær-

kede, at det ikke fandtes godtgjort, at der forelå en udtrykkelig eller stiltiende aftale om, at aktiverne skulle indgå i et sameje. Skifteretten var i dom nr. 11 (s. 108) endnu mere udtrykkelig, men for så vidt kan landsrettens domsbegrundelse godt forenes med eksistensen af en samejeformodning. Her var formodningen imidlertid afkræftet gennem en overenskomst om aktivernes tilhørsforhold.

Netop denne dom illustrerer også forskellen mellem disse samejendomme og den praksis om særejeægteskaber, der er refereret ovenfor s. 99-101. Forklaringen er antagelig bl.a., at i særejeægteskaber har parterne indgået en aftale om formueordningen. Ikke desto mindre er det slående, at den part, der i et samlivsforhold har bidraget til et formueaktivs værditilvækst, får en større kompensati-on herfor i kraft af samejereglen end den ægtefælle, der i et særejeægteskab har ydet en tilsvarende indsats, efter praksis får tillagt i medfør af ægteskabslovens § 56. Se om udvalgets overvejelser herom nedenfor afsnit D.

Det kan endelig konstateres, at der ikke synes at være forskel på praksis ved ophævelse af samlivet i levende live og i tilfælde af forholdets opløsning ved døden.

Dom nr. 14 (s. 110) kan for så vidt begrundes i, at kvinden måtte betale samleveren et vist vederlag for hans arbejdsindsats ved sommerhuset. Den er derfor ikke uforenelig med samejefraksis i øvrigt.

Den eneste højesteretsdom på området, der blev afsagt 1. april 1980, se dom nr. 15 (s. 111), synes derimod at antyde en ny retsudvikling. Det må anses for utvivlsomt, at Højesteret har afvist en analogi fra ægteskabslovens regler om ligedeling af formuefællesskab, smh. herved Vibeke Bærentsen Vindeløv i UfR 1979 B, s. 205-206, men det fremgår ikke klart, hvilken karakter det tilkendte beløb har. Det har hidtil været fast antaget i teorien, at ægteskabslovens § 56

ikke kunne anvendes analogt på samlivsforhold, jfr. herved Ernst Andersen, Familieret, 3. udgave, 1971, s. 229, og Inger Margrete Pedersen, Papirløse samlivsforhold, 1976, s. 74. Det må imidlertid erkendes, at dommen i sit resultat mere minder om en af de særejedomme, der er refereret foran s. 99-101, end om en samejendom i et samlivsforhold. Da dommen drejede sig om et ret kortvarigt forhold, er det ikke muligt at sige, om Højesteret også i andre situationer vil afvise sameje. Selv om dette skulle være tilfældet, synes Højesterets flertal dog at være enig med landsretspraksis i, at der kan være behov for at korrigere parternes dispositioner, i hvert fald når disse ikke kan antages at være gennemtænkte også med henblik på opløsningssituationen, og når resultatet af dispositionerne i denne situation forekommer (åbenbart) urimeligt efter en samlet bedømmelse af parternes forhold, jfr. herved Graversen i UfR 1977 B.199.

4. Skattemæssige konsekvenser af sameje.

Som nævnt ovenfor er det i flere sager, herunder i højesteretsdommen, oplyst, at parterne havde indrettet sig således, at manden var skødehaver på en fast ejendom for derved at opnå enten, at han udnyttede det skattemæssige underskud på ejendommen ved at fratrække prioritetsrenterne i sin skattepligtige indkomst, eller at kvinden ikke på grund af formue blev afskåret fra at opnå visse sociale ydelser, f.eks. uddannelsesstøtte.

I sådanne sager - og muligvis også i alle andre samejesager, navnlig når der ved forholdets ophør indgås en udenretlig aftale mellem parterne - opstår der muligvis spørgsmål om, hvorvidt det beløb, som kvinden får udbetalt ved samlivets ophævelse som sin del af samejet, skal indkomstbeskattes hos hende, eller om det blot er en udbetaling af en andel, som er vokset gradvist under samli-

vet. I sidstnævnte tilfælde kan det endvidere være et spørgsmål, om skattemyndighederne kan tage parternes selvangivelser fra samlivsperioden op til fornyet gennemgang og f.eks. flytte nogle af renteudgifterne eller -indtægterne fra mandens selvangivelse til kvindens.

Til støtte for at antage, at en *godtgørelse*, der ikke har karakter af en *samejeandel* som f.eks. i de to domme, der er refereret foran s. 110-112, er *indkomstskattepligtig*, taler, at der i nogle tilfælde synes at være tale om delvist vederlag for en præsteret arbejdsydelse, som under andre omstændigheder utvivlsomt ville være skattepligtig. En ydelse efter ægteskabslovens § 56 er ikke *indkomstskattepligtig*, se Danielsen i UfR 1972 B, s. 8. Derimod er det forekommet, at en person er blevet beskattet af værdien af frit ophold hos samleveren, jfr. Landskatterettens kendelser (LSR) 1967.106.

En samejeandel skal næppe beskattes efter reglerne om overdragelse af en vederlagsfri formuefordel, da vedkommen- de part antages gennem sin egen indsats at have en ret til godet.

Den trykte praksis på området er meget sparsom, men følgende afgørelser fra landsskatteretten kan nævnes:

LSR 1973.29: En mand klagede over, at han var anset for indkomstskattepligtig af ydelser fra sin forlovede, anslået til et beløb på 15.000 kr. Parterne samlevede og havde nogenlunde lige store indtægter. De bidrog begge til den fælles husholdning og havde i fællesskab købt en grund og en bil, manden stod som ejer både af grunden og bilen. Parterne havde fælles opsparing på en bankbog, der lød på hans navn. Manden hævdede, at der ikke var tilgået ham nogen økonomisk fordel fra kvinden, og de selvangivne formuer, der androg henholdsvis 11.085 kr. og 1.000 kr., burde rettelig sammenlægges og deles lige med 6.043 kr. til hver.

Landsskatteretten fandt ikke grundlag for at antage, at manden havde modtaget hel eller delvis frit underhold, eller at der i øvrigt var sket nogen formueforskydning til gunst for

ham. Indkomstansættelsen blev derfor nedsat til det selvangivne beløb, medens den ansatte formue nedsattes til 6.043 kr.

LSR 1975.124: En kvinde, der ejede en fast ejendom, var anset for indkomstskattepligtig af værdien af installation af nyt køkken i ejendommen bekostet af en mand, som hun samlevede med. Det oplystes, at kvinden, der var folkepensionist, i over 20 år havde haft fælles husholdning og boet sammen med manden. Udgifterne til husholdning var afholdt i fællesskab, og de havde oprettet gensidige testamenter, hvorved de indsatte hinanden som universalarving. I 1972 havde manden bekostet installation af et nyt køkken i ejendommen med et beløb af 14.344 kr., hvilket beløb var anset for indkomstskattepligtigt for kvinden.

Landsskatteretten fandt efter de foreliggende oplysninger ikke tilstrækkeligt grundlag for at opretholde den påklagede ansættelse, da det måtte stille sig usikkert, hvorvidt der ved køkkenfornyelsen var tilført kvinden en økonomisk fordel.

LSR 1975.125: En kvinde klagede over, at hun var anset for indkomstskattepligtig af en gave på 15.500 kr. Hun havde i flere år samlevet med en mand, og da begge havde indtægter, havde de hver især bidraget til husholdningen. I en præmiekonkurrence i et ugeblad vandt manden på en kupon udfyldt med hans navn en gevinst på 70.000 kr., som anvendtes til udbetaling på en ejendom, der skulle anvendes til fælles bolig. Ejendommen blev erhvervet i mandens navn, men halvdel blev ved et efterfølgende skøde tilskødet kvinden med en angivet kontant udbetaling på 15.500 kr. Denne udbetaling var aldrig erlagt af kvinden, hvorfor skatterådet havde betragtet den som en gaveydelse til hende. Hendes revisor gjorde bl.a. med henvisning til det mellem parterne bestående fællesskab gældende, at den pågældende gevinst var tilfaldet begge parter, således at kvinden ikke ved den trufne disposition havde erhvervet en gave fra samleveren. Landsskatteretten fandt, at de 15.500 kr. under de foreliggende omstændigheder ikke kunne betragtes som skattepligtig gave for kvinden.

Med hensyn til fordeling af fradrag må det formentlig antages, at det er parternes aftale om ejerforholdet og ikke det formelle ejerforhold, der er afgørende. Har parterne således aftalt, at en ejendom er i sameje, uanset at

kun en af parterne er skødehaver, må fradragene allerede under samlivet deles mellem dem. Efter det for ægteskabsudvalget oplyste er praksis uafklaret, da spørgsmålet ikke har foreligget hos skattemyndighederne.

5. Nordisk ret.

a. Finland.

Formueordningen i ægteskaber minder meget om dansk ret. Dog findes der ikke regler, der svarer til skiftelovens § 69 a eller ægteskabslovens § 56. I ægteskaber, hvor der er formuefællesskab, gælder der således et princip om lighedeling af nettobodelene ved separation og skilsmisse, medens der kan ske en skævdeling, hvis ægteskabet omstødes, jfr. herved den danske skiftelovs § 69.

Det finske ægteskabsudvalg har i sin betænkning nr. 2 (kommittébetänkande 1976:29, s. 82) anbefalet, at den skematiske lighedelingsregel opgives. En betydelig del af separationerne og skilsmisserne sker i kortvarige ægteskaber, hvor der ikke har kunnet opstå et sådant fællesskab, som normalt giver hver ægtefælle ret til at modtage en del af den andens aktiver. Udvalget foreslår derfor, at lighedelingen erstattes med et lineært system, hvorefter en ægtefælles skifteandel af den anden ægtefælles bodel vokser i takt med ægteskabets varighed, således at retten til at modtage halvdel af nettobodelen først indtræder efter 10 års ægteskab. Tilvæksten er således 5 procentpoint om året, og reglen vil medføre, at der sker en skævdeling ved over halvdel af alle skilsmisser eller separationer.

Ordningen, der også betegnes som »trappesystemet«, skal gælde for alle aktiver inden for bodelen, herunder aktiver, der er erhvervet før ægteskabet, med undtagelse af visse personlige rettigheder.

Udvalget anså dog ikke den lineære løsning for at yde en tilstrækkelig beskyttelse af den økonomisk svageste part og foreslog den derfor suppleret med en

regel om, at i skiftesituationen skal fast ejendom, der tjener til familiens bolig, og som er erhvervet under ægteskabet, anses for at tilhøre ægtefællerne i sameje med lige store anparter, medmindre andet er aftalt ved ægtepagt. Virkningen heraf skulle være, at værdien af ejendommen skal ligedeles uanset ægteskabets varighed, og at parterne skulle have samme ret til at udtage ejendommen ved skifte.

Udvalgets forslag er for tiden til behandling i det finske justitsministerium. Det er næppe utænkeligt, at en eventuel regulering af de ugifte samlivsforhold vil være inspireret af udvalgets forslag.

b. Norge.

1°. Også i Norge gælder en almindelig regel om ligedeling, når ægtefællerne har haft formuefællesskab. Ved ægtepagt er det muligt at aftale særeje, men særejet kan begrænses til skilsmissskifte, og der er mulighed for at sidde i uskiftet bo med særejet, jfr. lov nr. 1 af 20. maj 1927 om ægtefællers formueforhold, § 26. Ved en lovændring i 1970 er følgende bestemmelse indsat i loven som § 25, stk. 2:

»Er en ægtefælles særeje under ægteskabet øget i værdi, og har den anden ægtefælle i væsentlig grad medvirket til forøgelsen gennem bidrag til familiens underhold, arbejde eller på anden måde, kan denne ægtefælle ved ægteskabets ophør eller ved lovlig eller faktisk separation tilkendes et beløb af den førstes særeje, som ikke må overstige halvdel af værditilvæksten. Er den berettigede ægtefælle død, kan kravet gøres gældende af hans arvinger, når særlige grunde taler for det.«

Bestemmelsen synes at svare til ægteskabslovens § 56, men har i højere grad end denne karakter af en vederlagsregel i stedet for en godtgørelse som et supplement til et underholdsbidrag.

Den norske lov om indgåelse og opløsning af ægteskab indeholder også en skævelingsregel i § 54, stk. 4, jfr. § 37. Det anføres summarisk, at også ellers kan det, når der findes grund hertil, bestemmes, at delingen af fællesjet skal foregå på samme måde som ved omstødelse, således at hver af ægtefællerne forlods udtager en så stor del af fællesjet, som svarer til, hvad han har indbragt eller senere erhvervet ved arv eller gave. Lovbestemmelserne har i de senere år givet anledning til en ganske righoldig domspraksis, se Peter Lødrup: *Materiell Skifteren*, 6. udg., 1979, s. 113-125.

Endelig er de norske regler om krydsende udtagelsesret mere begrænsede end skiftelovens § 70 a.

2°. Ved lov nr. 6 af 18. juni 1965 er der fastsat særlige regler om sameje. Loven finder efter § 1 anvendelse, når to eller flere ejer noget sammen på en sådan måde, at deres ret er beregnet i andele efter et delings- eller forholdstal. Loven gælder, medmindre andet følger af »aftale eller særlige retsforhold («rettshøve»«). Loven er af formueretlig karakter, men undertiden påberåbes dens formodningsregel om, at samejerne skal anses for at have lige store andele, jfr. lovens § 2, også i ægteskaber og samlivsforhold.

3°. Muligvis som følge af de nævnte regler har der i norsk domspraksis været en større tilbøjelighed til at anvende sameje mellem ægtefæller og i samejeforhold. Af praksis kan nævnes:

Norsk Rettstidende (NRT) 1975, s. 220: Ved hjælp af mandens arbejdsindtægt og arbejde i fritiden fik ægtefællerne anskaffet et hus. Hustruen havde ikke ydet noget væsentligt bidrag til byggeriet, men havde passet huset og tre små børn og dermed muliggjort mandens indsats med opførelse af bygningen. Den norske højesteret forkastede enstemmigt mandens krav om at få ejendommen udlagt til sig alene. Tre dommere fandt, at ejendommen måtte anses for indbragt i fællesskab, idet vurderingen af en ægtefælles arbejde i

hjemmet efterhånden havde ændret sig, således at også dette arbejde måtte komme i betragtning. Om arbejde i hjemmet skulle tillægges afgørende vægt, ville dog være afhængig af en konkret vurdering. To domme re begrundede resultatet med, at det efter forholdene måtte anses for åbenbart urimeligt, om manden fik udlagt ejendommen.

(Efter den norske skiftelovs § 50, stk. 1, har hver ægtefælle ret til at få udlagt bodelsaktiver på sin boslod, medmindre det ville være åbenbart urimeligt.)

Hustruens krav om at få udlagt ejendommen i medfør af den norske skiftelovs § 50, stk. 3 (om krydsende udtagelsesret), blev forkastet under dissens. Flertallet fandt, at når ejendommen måtte anses for indbragt i fællesskab, burde ægtefællerne også i fællesskab nyde godt af den reelle værdi.

Dommen synes at vise, at norske skiftertsvurderinger af aktiver ikke altid er realistiske, men ligger i underkanten af den reelle værdi, således at der er en økonomisk fordel ved at få et aktiv udlagt efter vurdering.

NRT 1978, s. 871: Ved ægtepagt var det bestemt, at der skulle være særeje for hustruen. Ægtefællerne erhvervede et hus i hustruens navn, men det var manden, der havde de væsentligste indtægter. Under en fogedforretning, som mandens kreditorer søgte gennemført, konstateredes det, at han intet ejede. En underret tillod dog udlæg i huset og en bil, som også tilhørte hustruen som særeje. Lagmannsretten (= landsretten) ophævede udlægget. Den norske højesterets kæremålsudvalg ophævede denne kendelse. Det udtaltes, at hvis ejendommen og bilen måtte anses for erhvervet af ægtefællerne i fællesskab, ville hustruens andel være særeje, medens mandens ville tilhøre hans bodel. Når det drejede sig om fast ejendom, der var erhvervet under ægteskabet til brug for ægtefællernes fælles bolig, måtte der foretages en vurdering, som ikke blot kunne bygge på rent formelle forhold. Vurderingen af ejerforholdet måtte blive den samme, uanset om spørgsmålet om ejerforholdet opstod i forbindelse med separation og skilsmisse eller i forbindelse med en kreditors udlægsret. Højesteret tilføjede, at såfremt ejendommen og bilen måtte anses

for ejet i sameje, kunne mandens kreditor ikke få foretaget udlæg i hele boligen og hele bilen, men kun i den ideelle andel.

Kendelsen, hvis resultat adskiller sig markant fra den Vestre landsretsdom, der er refereret ovenfor som dom nr. 11 (s. 108), er blevet fortolket således, at hvis det havde været hustruens kreditorer, der havde søgt at gøre udlæg, måtte de også have respekteret mandens (u-tinglyste) medejendomsret.

NRT 1978, s. 1352: En mand samlevede uden ægteskab med en kvinde fra august 1968 til sin død i april 1974. Manden ejede ved samlivets begyndelse en livsforsikring og nogle bankbøger, og under samlivet erhvervede han dels en andelslejlighed, dels et sommerhus. Begge parter havde erhvervsarbejde, men manden blev syg i 1970 og oppebar derefter pension. Under en sag mellem kvinden og mandens arvinger gjorde hun gældende, at der havde bestået et lige sameje mellem parterne. For Højesteret var der enighed om, at der havde bestået et vist sameje, og spørgsmålet var herefter, hvilke aktiver der havde været omfattet heraf, hvilket forhold samejet skulle deles i, og om kvinden havde ret til at udtage aktiver af samejet eller kun havde krav på betaling af et beløb. Sidstnævnte problem havde forbindelse med, at dødsboet anså sommerhuset for at have en betydeligt større værdi end vurderingssummen.

Den norske højesteret lagde til grund, at parterne havde fælles bolig og fælles husholdning med en integreret økonomi, idet kvinden af sine indkomster dækkede husholdningsudgifterne og tøj til begge, medens manden bl.a. dækkede udgifterne til bilen og sommerhuset. Udgifter som husleje, el m.v. blev dækket med halvdelen af hver af parterne. Anskaffelsen af bolig, bil og sommerhus skete med henblik på fælles brug, og parterne havde indrettet sig i det hele med henblik på et fast og varigt samlivsforhold.

Da der var enighed om, at der var sameje om de aktiver, der var anskaffet under samlivet, var spørgsmålet i første række, om samejet også skulle omfatte de aktiver, manden havde bragt ind i samlivet. For så vidt angår

et bankindestående på 40.000 kr., der var brugt til anskaffelse af lejligheden og sommerhuset, og en bil, der senere var givet i bytte for en ny, udtalte retten, at midlerne måtte anses for mandens tilskud til samejet, og at dødsboet ikke forlods kunne udtage aktiver, der svarede hertil, men at det kunne få betydning for delingsforholdet. For så vidt angår to livsforsikringspolicer, hvoraf den ene var fuldt indbetalt før samlivets begyndelse, bemærkede retten, at dødsboet kunne holde disse beløb uden for samejet. Udgangspunktet måtte være, at de værdier, som de samlevende indbragte i samlivet, forblev deres egen ejendom, idet selve samlivet i sig selv ikke medførte noget sameje mellem parterne. Skulle værdierne gå over til at blive sameje, måtte der foreligge et særligt retsstiftende moment.

Med hensyn til parternes andel i samejet gennemgik retten parternes indkomstforhold, hvoraf fremgik, at manden havde indskudt ca. 177.000 kr. i form af indtægt og formue mod kvindens ca. 116.000 kr. Men hertil kom, at hun i alle årene havde udført alt husligt arbejde i hjemmet, hvilket også måtte tillægges betydning ved vurderingen, jfr. her ved den refererede dom fra 1975. Herefter og under hensyn til, at parternes forbrug i samlivsperioden havde været af omtrent samme omfang, fandt Højesteret ingen grund til at fravige samejelovens formodning om lighedeling.

Kvinden fik ikke ret til at udtage sommerhuset.

Afgørelsen stemmer godt overens med praksis i de danske landsretter, men dommen siger mere udtrykkeligt, at det afgørende for, om et aktiv, der er erhvervet før samlivet, kan udtages uden om samejet, er, om det kan identificeres. Aktiver, der er trådt i stedet for et sådant aktiv, gribes af samejet, cfr. for særejers vedkommende den danske retsvirkningslovs § 21, stk. 1, nr. 3.

c. Sverige.

1°. Princippet om lighedeling af ægtefællers nettobodele i tilfælde af skilsmisse er fastslået i giftermålsbalken kap. 6, § 2.

De nærmere regler om bodelingen er fastsat i kap. 13, der indeholder regler om forlods udtagelse af personlige genstande m.v. samt følgende bestemmelser, der som § 12 a blev indsat ved en lovændring i 1973:

»Såfremt en deling ved skifte på grund af skilsmisse efter de forudgående bestemmelser fremstår som åbenbart ubillig med hensyn til ægtefællernes økonomiske forhold og den tid, ægteskabet har varet, skal skifte i stedet ske på andet grundlag, som findes rimeligt. En ægtefælle kan dog ikke i kraft af denne bestemmelse få mere, end hvad der svarer til hans bodel.«

2°. Også i Sverige findes lovgivning om sameje, nemlig lov af 30. september 1904 om samäganderätt.

3°. De svenske familielagsakkunniga har under de nordiske drøftelser udtrykt sympati for det finske udvalgs forslag om en lineær udvikling for formuefællesskabet kombineret med en samejefor-modning.

4°. Der er kun få trykte afgørelser fra svenske domstole, der statuerer sameje mellem ugifte. To hovrättsafgørelser (= landsretsafgørelser) vedrørende ægtefæller er refereret af Vibeke Bærentsen Vindeløv i UfR 1979 B.204. Endvidere kan nævnes

Afgørelse af 20. marts 1979 fra Högsta Domstolen (Nytt juridiskt arkiv 1979:55 (s. 302-311)): En mand og en kvinde samlevede i et hus, der tilhørte kvinden. Under en fogedforretning, hvor mandens kreditorer søgte at gøre udlæg i nogle indbogenstande, gjorde kvinden gældende, at aktiverne tilhørte hende. Som dokumentation herfor fremlagde hun en inventarfortegnelse. Ifølge § 69 i den svenske **utsökningslag** skal genstande, der findes i debitors bolig, i forhold til tredjemand, der ikke bor sammen med debitor, anses for at tilhøre debitor, medmindre tredjemand kan anføre sandsynlige grunde for, at genstanden tilhører ham. Efter stk. 4 gælder denne formodning for debitor som ejer også i tilfælde af, at der skal foretages udlæg

hos en ægtefælle, som bor sammen med den anden ægtefælle, og denne vil gøre krav på at eje aktivet.

Spørgsmålet, om § 69 i *utsökningslagen* skulle forstås således, at huset uanset kvindens ejerskab skulle anses for mandens bolig, og om reglen i stk. 4 også kunne omfatte en samlever, blev indbragt for Højesteret, der udtalte, at det måtte lægges til grund, at parterne havde samlevet siden 1965 i et ægteskabslignende forhold. Ved et sådant samliv, der i højere og højere grad fremstår som et alternativ til ægteskab, taler overvejende samme grunde for en anvendelse af § 69, som når det gælder samliv mellem ægtefæller. I hvert fald ved et så langvarigt forhold som det foreliggende bør derfor den, som bor sammen med debitor, kunne bevise sin ret til løsøre i det fælles hjem for at udtage aktiverne fra udlæg. Hvis samleveren kan anføre sandsynlige grunde for retten, skal han efter loven henvises til at anlægge sag mod rekvirenten. At det økonomiske fællesskab mellem de samboende i et vist omfang kan have en anden karakter end ved ægteskab, må der tages hensyn til ved bevisvurderingen i dette søgsmål.

Retten fandt det ikke ved den inventarfortegnelser, som kvinden havde fremlagt, tilstrækkeligt godtgjort, at alle de omtvistede genstande tilhørte kvinden.

6. Samlivskontrakter.

Den praksis, der er refereret ovenfor, kan tilskynde parter, der ikke ønsker, at deres samliv skal medføre, at ejendele anses for erhvervet i sameje uanset formelle adkomstdokumenter, til at oprette en samlivskontrakt, der har karakter af en særejeoverenskomst. Se Illum: Dansk tingsret, 3. udgave, ved Vagn Carstensen, 1976, s. 143-144.

Et andet spørgsmål er, om parterne før eller under samlivet kan indgå generelle aftaler, der fastlægger de økonomiske forhold mellem dem. Det er ovenfor i kap. 2, s. 20, omtalt, at den tidligere ægteskabslovs § 5 må anses for udtryk for en almindelig retsgrundsætning, hvorfor et løfte om en formueydelse som

erstatning for en senere ophævelse af en forlovelse er uforbindende.

Det er klart, at parterne i forbindelse med en samlivsophævelse kan aftale, at den ene skal betale den anden en engangsydelse eller løbende ydelser. Også aftaler, der indgås, før samlivsophævelsen er aktuel, kan imidlertid efter omstændighederne være gyldige, idet det næppe kan antages, at principper, som dem der fandt udtryk i den tidligere ægteskabslov, er til hinder herfor, når ydelsen ikke har karakter af en erstatning for brud på et samlivsløfte, men er en godtgørelse f.eks. med henblik på at muliggøre en uddannelse for den pågældende, jfr. Graversen m.fl.: *Familieret*, 1980, s. 600-601, eller er forudsat at være vederlag for indsats i det fælles hjem eller lignende. Om samlivskontrakter se tillige Bertil Bengtsson i *Svensk Juristtidning*, 1978, s. 195, og Kirsti Bull i *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 1979, s. 282-303.

Der kan være anledning til at nævne en dom i UfR 1959.427 H vedrørende en aftale mellem en mand, der sad i uskiftet bo, og hans hjemmearbejdende samlever om bl.a. en årlig ydelse og en køberet til en villa. Landsretten udtalte i præmisserne først, at der ikke fandtes grundlag for at statuere, at overenskomsten skulle være ugyldig som stridende mod lov og ærbarhed. Dette anbringende blev ikke gentaget under anken til Højesteret.

Hvis aftalen er meget omfattende, er det dog tvivlsomt, om den er gyldig. Således kan parterne næppe aftale, at de »i økonomisk henseende på enhver måde - såvel indtægts-, udgifts- som formuemæssigt - betragter deres forhold, som om de var gift«. En sådan aftale forelå til vurdering i Østre landsrets kendelse af 10. april 1979, UfR 1979.808, idet den var begæret lyst som rådighedsbegrænsning på en fast ejendom. Dokumentet blev afvist fra tingbogen, idet det ikke tinglysningmæssigt kunne sidestilles med en vielsesattest og ikke efter sit indhold

fastslog eller stiftede en ret over fast ejendom. Landsretten udtalte sig ikke om, hvorvidt aftalen i det hele taget var gyldig. Allerede fordi aftaler af denne karakter ikke i forhold til trediemand (arvinger, kreditorer, tidligere eller nuværende ægtefælle eller f.eks. købere af ejendele fra en af parterne) kan skabe samme retsvirkninger som ægteskabslovgivningen, vil det være betænkeligt at anse en sådan aftale for bindende mellem parterne. Der er dog i udvalget ikke enighed om dette synspunkt.

Derimod er der intet i vejen for, at parterne træffer mere begrænsede og overskuelige aftaler, f.eks. om at skødehaveren ikke må sælge en fast ejendom uden den andens samtykke. Sådanne aftaler ses ofte tinglyst. Der henvises herved til Østre landsrets afgørelse i UfR 1979.813.

7. Retspolitiske overvejelser i den juridiske litteratur.

a. I Festskrift til Carl Jacob Arnholm, Oslo, 1969, s. 645-669, påpeger den svenske professor *Bertil Bengtsson*, at så længe der ikke findes en særlig lovgivning vedrørende de ugifte samlevendes forhold, kan domstolene kun i begrænset omfang ved anvendelse af almindelige formueretlige principper nå frem til resultater, der beskytter den svagere part i forholdet. Som eksempel på sådanne grundsætninger nævnes reglerne om interessentskaber og ansættelsesforhold samt reglerne om gaver og lån og uberegtiget vinding (berigelsesgrundsætningen). Bengtsson finder, at ingen af disse regler kan føre til rimelige resultater. På den anden side afviser han, at reglerne i lovgivningen om ægteskabets retsvirkninger kan anvendes analogt på ugiftes forhold. Dette gælder også skiftelovens § 69 om deling af et fællesbo i et ægteskab, der omstødes.

For så vidt angår en samejekonstruktion fremhæver han, at den svagere part

herved får større mulighed for at udtage enkelte aktiver. Samejereglerne er imidlertid uhåndterlige og kan være betænkelige, i hvert fald i det omfang samejekravet kan gøres gældende over for den formelle adkomsthavers kreditorer. Bengtsson finder dog ikke noget til hinder for, at samejekravet begrænses, således at det kun kan gøres gældende over for den anden part, men ikke over for trediemand. En samejeregel synes ikke anvendelig, når det er klart, at en genstand er erhvervet af den ene part alene, f.eks. fordi den anden er uden erhvervsindtægt.

Bengtsson konkluderer, at de nævnte analogier fra formueretlige eller ægteskabsretlige principper kun i begrænset omfang formår at tilgodese den svagere parts interesser. Der kan næppe blive tale om nogen fuldstændig kompensati-on for en arbejdsindsats, og navnlig den hjemmearbejdende ugifte samlevende er det vanskeligt at sikre i rimeligt omfang.

b. *O. A. Borum* har i sin afhandling i samme festskrift s. 671-682, »Kønsrolledebatten og ægteskabslovgivningen«, også draget paralleller mellem ægteskaber og samlivsforhold. Om formueordningen siges det s. 681:

»Reglerne om formuefællesskab og om fællesejets ligedeling gælder naturligvis kun ved det i lovens former indgåede ægteskab. Men har en mand og kvinde gennem længere tid boet sammen uden ægteskab, og der under deres samliv er skabt formueværdier ved begges arbejdsindsats eller kapitalindsat, må der ved forholdets ophør være grundlag for en opgørelse efter en ligedelingsregel, der her må bygge på almindelige regler om sameje og driftsfællesskab. En række danske domme har anerkendt dette synspunkt.«

Særligt med hensyn til retsstillingen, når den ene dør, bemærker Borum, at det i enkelte tilfælde vil kunne være meget stødende og uretfærdigt over for den længstlevende, hvis der ikke kan tillægges denne en andel af den førstafdødes

efterladenskaber. Borum tager afstand fra en regel om en egentlig arveret for den efterladte, men tilføjer:

»Hvis man overhovedet tør tænke på en løsning ad lovgivningens vej, er den eneste udvej, jeg kan få øje på, en diskretionær regel, der ville gøre det muligt for en domstol, når et langvarigt fast samlivsforhold er godtgjort, og afdøde ikke har efterladt sig et modstående testamente, at tillægge den efterlevende et passende beløb til dennes underhold, dog med respekt af tvangsarvereglerne og forlodsretten efter dansk arvelov § 27.«

Det fremgår ikke af Borums artikel, om den nævnte godtgørelse skulle supplere eller træde i stedet for den andel af boet, som den efterlevende ville kunne udtage som sin del af samejet, hvis samlivet var opløst i levende live. Borum henviser dog til engelsk ret, hvor der er mulighed for at tillægge visse personer, der stod afdøde nær, en ydelse. De engelske regler må imidlertid ses på baggrund af, dels at hverken en ægtefælle eller livsarvinger er tvangsarvinger, dels at ægtefæller i England efter loven har fuldstændigt særeje.

c. På det syvogtyvende nordiske juristmøde i Reykjavik i august 1975 videreudviklede *Inger Margrete Pedersen* de tanker, der var fremsat af Bengtsson og Borum. Hun fremhævede, at problemerne ved det formuemæssige opgør ved opløsningen af et samlivsforhold var af en sådan karakter, at de ikke kunne løses, uden at der var en risiko for at »overanstreng« obligations- og ejendomsretlige begreber som berigelse, bristede forudsætninger og sameje. For at løse disse problemer fremlagde hun med udgangspunkt i ægteskabslovens § 56 følgende lovskitse:

»A. Lovskitse (til diskussion og overvejelse). Har der mellem to parter bestået et ægteskabslignende forhold med økonomisk fællesskab, kan det i tilslutning til samlivets ophør ved død eller på grund af uoverensstem-

melse ved dom bestemmes, at der af den ene part eller dennes bo skal ydes den anden part et beløb for at sikre, at denne ikke stilles åbenbart urimeligt i økonomisk henseende.

B. Bemærkninger.

Det forudsættes, at reglen anvendes med betydelig tilbageholdenhed, idet det ikke bør være hovedreglen, at den ene part kan skrive en regning til den anden part efter samlivets ophør. Normalt bør den kun anvendes, når den, som kravet rettes imod, har en beholden formue, og fortrinsvis når den i væsentlig grad overstiger en eventuel formue hos den anden part.

Den foreslåede bestemmelse vil naturligvis ikke udelukke, at der kan opstå sameje, låneforhold, berigelseskrav m.v. mellem savel ikke-gifte som gifte par.

Reglen er udformet således, at det ikke er udelukket at anvende den over for et dødsbo, også selv om afdøde efterlader sig livsarvinger, og det bør vel overvejes, om ikke i hvert fald tvangsarveretten bør nyde en ubetinget beskyttelse. Det er vel imidlertid tvivlsomt, om dette bør blive resultatet af overvejelserne. Hvis en papirløs enke med sine indtægter indirekte væsentlig har bidraget til en afdød mands opsparing, bør domstolene formentlig ikke begrænses i deres muligheder for at udøve et konkret skøn, selv om afdøde har mindreårige særbørn.«

Der henvises til referatet af forhandlingerne s. 361-362. Lovskitsen blev kritiseret af debattens korreferent, den norske lektor Kirsti Bull, der ifølge referatet af forhandlingerne s. 369 med henvisning til den netop afsagte norske højesteretsdom om betydningen af arbejde i hjemmet, jfr. foran s. 116, fremhævede værdien af en samejekonstruktion:

»Et alternativ til en samejekonstruktion måtte være regler, som bygger på princippet om overførsel af midler til den svageste part i forholdet ved et ophør af samlivet. Så vidt jeg forstår, er det en sådan tankegang, der ligger bag det lovforslag, som er fremlagt her i dag. I et samlivsforhold med traditionelt rollemønster vil det da være manden, der anses som ejer af alle formuegenstande, og

overførsel af midler til kvinden bliver det typiske. Men dette får præg af en håndsækning til hende, som let virker ydmygende. Desuden vil hun ikke have rettigheder, så længe samlivet består, og f.eks. ikke være beskyttet over for mandens kreditorer. Et sådant system er derfor efter min mening et klart dårligere system end samejekonstruktionen.«

Som det fremgår af citatet, går Kirsti Bull således ud fra, at et sameje ikke blot er en andelsret ved et skifte, men en egentlig medejendomsret under samlivet, hvilket også må anses for at være gældende norsk ret, jfr. foran s. 117, hvor dommen i NTR 1978, s. 871, er omtalt.

D. Udvalgets overvejelser.

1. Gennemgangen af retspraksis viser, at der gennem årene har været forelagt domstolene et betydeligt antal sager, hvor trangen til i et vist omfang at se bort fra de formelle ejerforhold ved opgørelse af parternes økonomiske mellemværende i forbindelse med samlivets ophævelse har været uafviselig. Domstolene har løst disse problemer ved i et vist omfang at statuere sameje mellem parterne eller ved - som navnlig højesteretsdommen fra 1980, jfr. s. 111 og s. 113 - at tillægge en af parterne et pengebeløb uden at henvise til nogen udtrykelig hjemmel herfor i hidtil gældende ret.

2.a. Dommene illustrerer tillige på slående måde forholdenes forskellighed, jfr. ovenfor s. 112. Allerede den omstændighed, at der forekommer samlivsforhold af vidt forskellig karakter såvel med hensyn til varigheden, parternes økonomiske forhold før samlivets etablering og under dette, omfanget af det økonomiske fællesskab, som ikke mindst for så vidt angår parternes forudsætninger med hensyn til samlivets karakter og mulige konsekvenser for det økonomiske opgør, taler imod at opstille en generel lovregel om sameje gældende for alle samlivsforhold, eventuelt samlivsforhold af en vis

længere varighed. En regel, der byggede på det såkaldte videre samejebegreb, jfr. foran s. 103, ville nærme retstilstanden for ugifte samlevende stærkt til de regler, der gælder for ægtefæller med formuefællesskab, jfr. retsvirkningslovens § 16, stk. 2, foran s. 95. En sådan regel måtte derfor i givet fald også suppleres med bestemmelser om fravigelse ved aftale mellem parterne svarende til retsvirkningslovens regler om ægtepagter og med regler svarende til skiftelovens § 69 a, jfr. § 69, der giver mulighed for fravigelse af lighedelingen i særlige tilfælde, jfr. foran s. 95-97.

b. Det såkaldte snævrere samejebegreb, jfr. s. 103, indebærer, at der kun antages at foreligge sameje, hvis der er positive holdepunkter herfor, eller såfremt det er umuligt at fastlægge de reelle ejerforhold. Gennemførelse af en lovregel med denne afgrænsning som udgangspunkt ville naturligvis være væsentlig mindre vidtgående og for så vidt mindre betænkelig, allerede fordi en sådan regel ville føre til, at der statueredes sameje mellem parterne i langt færre tilfælde end efter en omfattende regel, der byggede på det videre samejebegreb. Imidlertid forekommer en samejekonstruktion i overensstemmelse med almindelige formueretlige principper ikke i sig selv overhovedet velegnet til at løse de problemer, som formueforholdene mellem samlevende uden for ægteskab rejser.

c. Konsekvenserne af en sådan konstruktion ville, som tilfældet er i norsk ret, jfr. s. 117, bl.a. være, at medejendomsretten måtte respekteres af den formelle ejers kreditorer - for fast ejendoms vedkommende, selv om retten ikke var tinglyst. Endvidere at samleverens kreditorer ville kunne gøre udlæg i dens ideelle anpart i ejendelen og kræve denne anpart inddraget i et konkursbo. Gennemført i sin fulde konsekvens måtte konstruktionen dernæst indebære, at parterne kun i fællesskab kunne dispo-

nere over ejendele, der omfattes af samejet. Allerede vanskelighederne ved at fastslå, om sameje er etableret og dettes *omfang*, indebærer, at en regel af denne karakter vil medføre meget betydelige praktiske vanskeligheder også under samlivets beståen. De problemer, som der har vist sig praktisk trang til at løse, har imidlertid så godt som udelukkende vist sig ved samlivets ophør.

d. En lovregel, der byggede på samejekonstruktionen, måtte derfor antagelig i hvert fald begrænses til at opstille en formodning for, at der skal ske *deling* af parternes formue ved samlivets ophør. Udgangspunktet måtte her være *ligedeling*. Selv en så begrænset regel måtte imidlertid nødvendigvis føre til, at der opstilledes en tilsvarende formodning i *ægteskaber med særeje*. I modsat fald ville den svage part i et samliv uden ægteskab i en række tilfælde blive væsentlig bedre stillet end ægtefællen i et særejeægteskab. Som nævnt ovenfor s. 99 er det beløb, som efter ægteskabslovens § 56 udmåles, her ret beskedent, nemlig mellem 3 og 15 % af den andens særeje.

e. Selv en regel, der alene opstillede en formodning for, at parternes ejendele skal deles (ligedeles) ved samlivets ophør, vil være uanvendelig eller i hvert fald vanskeligt anvendelig i tilfælde, hvor en af de samlevende stadig er gift med en anden, og der i dette ægteskab er formuefællesskab eller kan rejses krav efter ægteskabslovens § 56, jfr. foran s. 98. Denne situation vil utvivlsomt være mere hyppigt forekommende end en bigamisituation mellem to ægteskaber, hvor samme problem i princippet opstår.

f. Endelig måtte en lovregel, der opstillede en formodning for ligedeling ved samlivets ophør, enten affattes så ubestemt, at den ved selve sin formulering gav mulighed for at undgå urimelige resultater, eller på tilsvarende måde som en mere vidtgående regel, jfr. ovenfor under a., s. 122, suppleres af regler om fravigelse af lovens hovedprincip. Reg-

len ville således, indtil dens indhold var nærmere præciseret gennem retspraksis, kun give begrænset vejledning.

3. På tilsvarende måde som med hensyn til ægteskaber med særeje, jfr. ovenfor s. 101-102, har udvalget herefter ikke fundet at burde foreslå en almindelig regel om sameje eller ligedeling af aktiver ved opløsning af samliv uden ægteskab. Dette indebærer imidlertid ikke, at udvalget tager afstand fra de resultater, som retspraksis er nået til i de ovenfor s. 104-108 refererede domme. Tværtimod anser man det for rimeligt, at aktivmassen deles ved ophør af mere langvarige samlivsforhold, hvor parterne har fælles økonomi og i det hele har indrettet sig i det væsentlige som ægtefæller. Ved opgørelsen efter et sådant samliv uden ægteskab kan det ligesom ved særejeægteskaber, jfr. ovenfor s. 101-102, med henvisning til udvalgets betænkning 3, være rimeligt at tage udgangspunkt i ligedeling. Det bør i sådanne tilfælde i øvrigt ikke anses for udelukket at statuere deling i et andet forhold end ligedeling, jfr. dom nr. 1, s. 104, og dom nr. 8, s. 107, eller at statuere deling alene for så vidt angår værdien af en enkelt eller enkelte aktiver. Også deling af aktiverne med undtagelse af ejendele erhvervet f.eks. ved arv eller gave kan komme på tale.

4. Vil man ikke overlade udviklingen fuldstændig til retspraksis, jfr. nedenfor om udvalgets stillingtagen, må det selvfølgelig udgangspunkt ved udarbejdelse af lovregler til beskyttelse af den svagere part ved samlivets ophør herefter være de regler, der gælder, henholdsvis er foreslået, for så vidt angår særejeægteskaber, jfr. ovenfor s. 98 og s. 101-102. Med dette som baggrund har udvalget drøftet følgende lovskitse:

»§ 00. Opløses et samliv mellem to personer, kan skifteretten foretage deling af deres formue.

§ (HH). Ved opløsning af et samliv mellem to personer kan skifteretten pålægge den ene part at yde den anden et beløb for at sikre, at denne ikke stilles åbenbart urimeligt (væsentligt ringere end stemmende med billighed), navnlig når hensyn tages til parternes økonomiske forhold og samlivets varighed. Hensyn kan også tages til den indsats, den pågældende har ydet til det fælles hjem gennem arbejde, bidrag til det fælles underhold, afsavn eller på anden måde.«

Bestemmelserne tænkes placeret i skifte-
loven som § 82 a og § 82 b. Anvendelsen er ikke afhængig af, at samlivet har været »ægteskabslignende«. Reglerne vil derfor også kunne benyttes f.eks. ved samliv med udstrakt økonomisk fællesskab mellem søskende og mellem personer af samme køn.

I § 00 har man fundet det ønskeligt direkte at fremhæve, at der kan blive tale om at dele parternes formue, d.v.s. deres nettoformue, jfr. gennemgangen af retspraksis og bemærkningerne s. 12—123. Endvidere fastslår bestemmelsen udtrykkeligt, at disse spørgsmål skal afgøres af skifteretten, der således også må tage stilling til, om der foreligger et sådant langvarigt samlivsforhold med fælles økonomi, at deling bør komme på tale.

§ 000 er, som det ses, affattet i overensstemmelse med udvalgets skitse til lovregler om formueforholdet mellem ægtefæller i betænkning 3 (nr. 716/1974) s. 65, jfr. ovenfor s. 101-102. Reglen tænkes i første række anvendt, hvor der ikke foreligger et sameje, der skal deles efter § 00, men der er i princippet intet i vejen for at anvende reglen også i tilfælde, hvor der sker deling. Dette kan vel navnlig komme på tale, hvor kun en begrænset del af formuen indgår i delingen.

Efter formuleringen har det beløb, der tilkendes, karakter af en kompensation for en indsats, som den pågældende har ydet. Parten får således del i aktiver, hvis erhvervelse han eller hun har været

med til at skabe grundlaget for eller har vedligeholdt. Derimod bør ydelsen ikke få karakter af et kapitaliseret underholdsbidrag.

Om fortolkningen henvises i øvrigt til det, der er anført s. 101-102. Her skal alene fremhæves, at § 000 indebærer, at der kan og bør tages hensyn til den indsats, som den ene part, typisk kvinden, har ydet ved arbejde i hjemmet, d.v.s. først og fremmest ved husholdningen, som endnu i mange tilfælde i alt væsentligt varetages af den kvindelige part, selv om hun samtidig har arbejde uden for hjemmet. Retspraksis har her været præget af nogen usikkerhed, jfr. ovenfor s. 112. Endvidere vil der efter udvalgets opfattelse i en række tilfælde - såvel ved særejeægteskaber som ved opløsning af samliv uden ægteskab - kunne være grund til en mere rummelig udmåling end sket ved den s. 99-101 refererede praksis. Man ville herved også formindske forskellen mellem resultaterne i de tilfælde, hvor der statueres deling af formuen, og dem, hvor der tillægges godtgørelse efter en regel som den skitserede. Bestemmelsen må for at opfylde sit formål principielt være ufravigelig, hvilket ikke hindrer, at det ved dens anvendelse tages i betragtning, at parterne eventuelt ved indbyrdes aftale har tilstræbt en afklaring af samlivets økonomiske konsekvenser. Godtgørelsen forudsættes lige så lidt som ydelsen efter ægteskabslovens § 56 at være indkomstskattepligtig.

På baggrund af det anførte finder et flertal af udvalgets medlemmer (Bitsch, Hanne Budtz, Danielsen, Hjorth, Lind, Moltke, Inge Fischer Møller, Bodil Pannild, Ulla Paabøl, Inger Margrete Pedersen, Ebba Strange og Tillisch) at kunne anbefale gennemførelsen af en regel som den skitserede.

Et mindretal (Yvonne Herløv Andersen, Alice Hedegaard, Elsebeth Kock-Petersen, Inge Krogh, Aase Olesen og Hanne Reintoft) finder ikke tilstrækkelig grund til at gennemføre en lovregel som

den skitserede. Den vil i særlig grad være egnet til hos parterne at skabe illusioner om »et ægteskab af anden grad« og dermed at afholde dem fra at indgå ægteskab. Der henvises herved til bemærkningerne i kapitel 5, navnlig s. 49-51. Mindretallet ønsker at tage afstand fra den foreliggende retspraksis, der kan skabe risiko for trusler, og som påtvinger mennesker, der har truffet et valg med hensyn til livsform, bestemte løsninger.

5. Hvis en billighedsregel som foreslået ovenfor gennemføres, må der tages stilling til, om der bør indføres regler om aktivfordelingen ved skifte mellem ugifte samlevende.

En regel om adgang til at udtage aktiver vil påvirke den reelle værdi af den ydelse, der tænkes udmålt efter en billighedsregel som den foreslåede. Indbøgenstande bliver i skifteretspraksis vurderet til auktionspriser og dermed normalt ret lavt. Det beløb, som måtte blive tilkendt med henblik på at give samleveren mulighed for at etablere sig, behøver derfor ikke at være så højt, hvis beløbet suppleres med en udtagelsesret. Det forekommer dog udvalget, at behovet for en sådan udtagelsesret næppe er særlig stort, og under alle omstændigheder bør der gaaes forsigtigt frem på dette område, hvor det drejer sig om lovgivning vedrørende personlige forhold på et felt, der ikke hidtil har været lovreguleret.

Ud fra tilsvarende overvejelser har udvalget heller ikke stillet forslag om at overføre ægteskabslovens § 55, stk. 2, på forholdet mellem ugifte samlevende. § 55, stk. 2, bestemmer, at såfremt en lejlighed i en ejendom, der hører til den ene ægtefælles bodel eller særeje, og som indeholder flere beboelseslejligheder, hidtil har tjent til familiens bolig, kan retten i forbindelse med dom til separation eller skilsmisse pålægge ægtefællen at udleje lejligheden til den anden ægtefælle og fastsætte vilkårene for lejemaal.

Ej heller en regel svarende til retsvirkningslovens § 30, hvorefter aftaler om gaver mellem ægtefæller kræver iagttagelse af særlige formforskrifter, eller andre af ægteskabslovgivningens regler foreslås gjort anvendelige på samliv uden ægteskab.

II. Formueforholdet, når samlivet ophæves ved døden.

A. Ægtefæller med formuefællesskab.

1. Ved en ægtefælles død udtager den efterlevende sin boslod, d.v.s. halvdelen af nettobodelene, og arver 1/3 af afdødes boslod, hvis afdøde også efterlader sig livsarvinger. Ægtefællen udtager således ialt 2/3 af fællesboet, og hvis der ikke er livsarvinger efter afdøde, arver ægtefællen det hele.

Når en person efterlader sig tvangsarvinger, kan han ved testamente råde over halvdelen af sit bo, jfr. arvelovens § 25. Ægtefællens tvangsarv er således 1/6, hvis der også efterlades livsarvinger, og ellers halvdelen af afdødes lod./boslod.

2. Ægtefællens stilling i dødsboet styrkes dels af reglerne om adgangen til at sidde i uskiftet bo med afdødes livsarvinger, jfr. arvelovens §§ 8-24, dels af skiftelovens regler. Af disse er der navnlig grund til at fremhæve skiftelovens § 62 b, stk. 2, som ændret ved lov nr. 170 af 14. maj 1980, hvorefter en ægtefælle altid har ret til af boet at udtage så meget, at værdien heraf sammenlagt med hans boslod og arvelod og hans særeje udgør indtil 50.000 kr. Endvidere bør nævnes skiftelovens § 62 c, der har følgende ordlyd:

»Den efterlevende ægtefælle er berettiget til af fællesboet at fordre udlæg efter vurdering for sin boslod og arvelod også i fast ejendom. Ønsker ægtefællen og arvinger udlæg i samme ting, har ægtefællen fortrinsret. Overstiger værdien af de ejendele, som den efterlevende ægtefælle ønsker udlagt, hans

boslod og arvelod, skal han desuagtet være berettiget til at få dem udlagt mod at udbetale det overskydende beløb til de øvrige arvinger.«

En ægtefælle har således ret til at udløse de øvrige arvinger og overtage hele fællesboet. Udløsningen skal som nævnt ske kontant, men § 63 giver skifteretten mulighed for at bevilge den efterlevende ægtefælle henstand mod passende sikkerhed.

3. En ægtefælle kan ved testamente kun råde over ting, der hører til hans bodel, og han kan kun med den anden ægtefælles samtykke testere over fast ejendom, der tjener til familiens bolig m.v., indbo i det fælles hjem og den anden ægtefælles arbejdsredskaber, jfr. arvelovens § 66, stk. 2, der svarer til retsvirkningslovens §§ 18 og 19.

B. Ægtefæller med særeje.

1. En ægtefælles arvelod er uafhængig af, om der i ægteskabet har været formuefællesskab eller særeje, og også 50.000 kr.-reglen i skiftelovens § 62 b, stk. 2, finder anvendelse i disse ægteskaber. Derimod har ægtefællen efter et særejeægteskab som nævnt ikke krav på boslod og har ikke ret til at sidde i uskiftet bo med afdødes livsarvinger. Ægtefællen har heller ikke ret til at udløse de øvrige arvinger. Efter skiftelovens § 62 d kan den efterlevende fordre udlæg efter vurdering for så vidt angår hans arv af særejet. Udlæg kan også forlanges i fast ejendom, og ægtefællen har fortrin frem for andre arvinger, der ønsker udlæg i samme ting.

Ægtefællens kvalitative testationskompetence er ubegrænset, og han kan således også testere over familiens bolig uden den anden ægtefælles samtykke, hvis den er hans særeje, jfr. arvelovens § 66, stk. 1.

2. Ægteskabsudvalget har i betænkning 3 om formueordningen (716/1974),

s. 17-25, foreslået, at en ægtepagt om fravigelse fra ligedelingsreglen kun skal gælde for separation og skilsmisse, medmindre andet er aftalt (»skilsmissesæreje«), og at ægtefæller i forbindelse med en aftale, der skal gælde for separation eller skilsmisse (»skilsmissesæreje«), skal kunne aftale en fravigelse fra ligedelingsreglen også for tilfælde af dødsfald (»fuldstændigt særeje«). Endvidere har udvalget s. 56 og 66 foreslået, at ægtefællen også i særejeægteskaber får ret til at udløse de øvrige arvinger. Udvalget gav dog udtryk for nogen tvivl om, hvorvidt ægtefællen bør have adgang til mod de andre arvingers protest at udtage ting, der har særlig erindringsværdi for disse arvinger, fordi tingene stammer fra arvingens slægt eller slægtsgren.

Ægteskabslovens § 56 finder ikke anvendelse ved dødsboskifter, men udvalget foreslog i den nævnte betænkning 3, s. 48, at de foreslåede regler om fravigelse af almindelige delingsnormer skal finde anvendelse også i dødsboskifter. Billighedsreglen vil således også kunne anvendes i et dødsbo, men ikke kun til fordel for efterlevende, også til fordel for afdødes livsarvinger, jfr. betænkningen s. 52 og 65-66.

C. Formueforholdet mellem samlevende.

1. Hvis en person ikke efterlader sig ægtefælle eller børn, arver hans forældre eller disses efterkommere. Hvis heller ikke sådanne slægtinge efterlades, arver afdødes bedsteforældre eller disses børn, jfr. arvelovens §§ 2 og 3. En ugift har således ingen legal arveret efter sin samlever, men arver kun, hvis afdøde har efterladt et testamente, der begunstiger samleveren. Som nævnt kan en person ved testamente råde over halvdelen af sin formue, hvis han efterlader sig tvangsarvinger, d.v.s. ægtefælle eller børn, og ellers over hele formuen. Hvis der ikke efterlades arveberettigede slægt-

ninge, og afdøde ikke har oprettet testamente, tilfalder hans ejendele staten, jfr. arvelovens § 71, stk. 1.

2. Efter arvelovens § 71, stk. 2, kan justitsministeren under særlige omstændigheder afstå arven til afdødes slægtninge eller til andre, der har stået ham nær, navnlig når han ikke har kunnet oprette testamente, eller formuen hidrører fra en fælles slægtning.

Bestemmelsen, som blev indsat i arveforordningen ved lov nr. 66 af 17. marts 1954, henlægger afgørelsen til justitsministeriet og ikke til finansministeriet, fordi de hensyn, som i første række må tages i betragtning ved afgørelser af denne art, ikke er fiskale, men arveretlige. Der vil være tale om at efterkomme en formodet vilje hos afdøde eller i øvrigt at fyldestgøre, hvad der efter en almindelig betragtning må anses som stemmende med ret og billighed. I arvelovskommissionens betænkning fra 1941 siges det s. 199-200 om bestemmelsen, at der »navnlig kan være tale om at afstå arven til den, som den afdøde gennem længere tid har levet sammen med og mulig har børn med, uden et lovformeligt ægteskab har været indgået«. Det bemærkes herved, at børn uden for ægteskab, der er født før den 1. januar 1938, ikke har arveret efter deres fader, hvorfor det, da betænkningen blev skrevet, ofte kunne forekomme, at en mand ikke efterlod sig arveberettiget slægt, selv om han havde børn. I betænkningen fremhæves også enkelte andre situationer, men det er en fælles betingelse, at den legale arveordning ikke fraviges. Der er således ikke hjemmel til at begunstige en ikke arveberettiget person, der faktisk har stået arveladeren nær, på bekostning af legale arvinger, selv om arvelader måske ikke engang kender disse.

3. Arvelovens § 71, stk. 2, er blevet administreret i overensstemmelse med de synspunkter, der anføres i betænkningen. Til belysning af justitsministeriets

praksis om afståelse af arv til den, som afdøde gennem længere tid har levet sammen med, kan nævnes følgende sager:

a. 1964-110-254: Afstået ca. 75.000 kr. til afdødes forlovede gennem 4 år. Afdøde, som afgik ved døden uden forudgående sygdom 47 år gammel, levede som rentier, medens den 36-årige ansøger havde fast arbejde og bidrog til den fælles husholdning. Det var meningen, at afdøde og hans forlovede ville indgå ægteskab året efter, når hun havde sparet tilstrækkeligt op til indlæggelse af badeværelse i afdødes ejendom.

b. 1970-4430-76: Afstået ca. 40.000 kr. til afdødes samlever gennem 30 år. De pågældende havde samlevet som ægtefæller. Afdøde var 68 år gammel. Der var ingen forklaring på, hvorfor der ikke var oprettet testamente.

c. 1971-4430-102: Afstået ca. 30.000 kr. til afdødes samlever gennem ca. 15 år. Der bestod et økonomisk fællesskab mellem parterne, der levede sammen som ægtefæller.

d. 1972-4430-158: Arven, der var af ringe værdi, blev afstået til afdødes samlever gennem ca. 20 år. Der bestod et økonomisk fællesskab mellem parterne, og skifteretten havde anset den efterlevende som ejer af halvdel af boet.

e. 1972-4430-166: Afstået ca. 80.000 kr. til afdødes samlever gennem ca. 36 år. Parterne havde levet sammen som ægtefæller med et økonomisk fællesskab. Der var ikke nogen forklaring på, at afdøde, der blev 70 år, ikke havde oprettet testamente.

f. 1974-4430-68: Afdøde og ansøgeren havde levet sammen i over 20 år som ægtefæller med økonomisk fællesskab. Afdøde havde oprettet testamente til fordel for ansøgeren (ca. 40.000 kr.) og havde endvidere bestemt, at resten af arven skulle fordeles således, som ansøgeren måtte ønske det, dog således at afdøde udtrykkeligt havde givet udtryk for, at han ønskede Kræftens Bekæmpelse betænkt. Denne delegationsbestemmelse var ugyldig, hvorfor et beløb på ca. 400.000 kr.

tilfaldt statskassen. Justitsministeriet afstod beløbet til samleveren på betingelse af, at hun af boets midler udredte et legat på 50.000 kr. til Kræftens Bekæmpelse.

g. 1975-4430-117: Afslag på en ansøgning om afståelse. Arven udgjorde 6.700 kr. Ansøgeren var afdødes forlovede, der oplyste, at de lærte hinanden at kende 2-3 år inden dødsfaldet, og at de flyttede sammen, ca. 1 måned inden afdøde i maj 1974 tog ud at sejle. Han omkom formentlig under denne sejltur. Ansøgeren oplyste, at afdøde havde regnet med at være tilbage ved juletid det pågældende år, og at parterne havde talt om at indgå ægteskab.

h. 1976-4430-132: Afstået ca. 60.000 kr. til afdødes samlever gennem 20 år. Arven bestod i det væsentlige i en fast ejendom, som parterne havde erhvervet i fællesskab. De havde haft integreret økonomi, og de havde talt om at indgå ægteskab. Vidneforklaringer støttede, at det var begges ønske, at der skulle bestå gensidig arveret, og at de havde været inde på at oprette testamente herom. Afdøde døde ret pludseligt i en alder af 45 år.

De anførte sager er typiske for justitsministeriets praksis, men antallet af ansøgninger er beskedent. I tiden 1973-1977 er der således kun modtaget 12 ansøgninger om afståelse af arv til samlevende efterladte. Det fremgår af praksis, at en anmodning bliver imødekommet, hvis samlivet har været af en fast karakter, d.v.s. har været længerevarende og med et vist økonomisk fællesskab. Der må herudover ikke være holdepunkter for at antage, at afdøde ikke ønskede, at samleveren arvede. Det tillægges ikke vægt, hvorfor parterne ikke har indgået ægteskab, medmindre der er grund til at antage, at afdøde var imod ægteskab for at forhindre, at efterlevende skulle arve. Da bestemmelsen ikke har karakter af en forsørgelsesbestemmelse, er arvens størrelse og ansøgerens økonomiske forhold uden betydning.

4. Som anført ovenfor s. 32 kan det af den samejepraksis, der er refereret i afsnit I, konstateres, at der ikke er forskel på praksis i samejeophævelsestilfælde og i tilfælde af forholdets opløsning ved døden. Dommene nr. 1, 2 og 7 angår da også dødsfaldssituationer. Der er heller intet til hinder for, at justitsministeriet afstår arven efter afdøde i tilfælde, hvor skifteretten har statueret sameje og derfor har tildelt den efterladte halvdelen af boet, jfr. herved sag d.

5. Retstilstanden i *de øvrige nordiske lande* er kun af begrænset interesse i forbindelse med spørgsmålet om formueforholdet i dødsfaldssituationen, da man i Sverige og Finland har et helt andet arveretligt udgangspunkt. Således er ægtefællen hverken tvangsarving eller legal arving i konkurrence med afdødes livsarvinger, men har ret til et beløb efter nogenlunde samme principper som det beløb, der kan gives efter skiftelovens § 69 b, stk. 2. For så vidt angår norsk ret henvises til fremstillingen s. 117-118. Den dér refererede dom vedrørte en dødsfaldssituation.

D. Udvalgets overvejelser.

1. Der er *enighed* i udvalget om, at der ikke bør indføres legal arveret for den ugifte samlevende, der således alene bør kunne arve, hvis afdøde har indsat samleveren som begunstiget i et testamente. Tilsvarende bør 50.000 kr.-reglen i skiftelovens § 62 b, stk. 2, ikke finde anvendelse i samlivsforhold. Udvalget har herved lagt vægt på, at en legal arveret må bygge på faste kriterier, som netop ikke er anvendelige i disse forhold på grund af deres store forskelligartethed. Hertil kommer, at en egentlig arveret i konkurrence med en eventuel ægtefælle og livsarvinger vil give samlivsforholdene karakter af ægteskab af anden klasse. Omvendt kan der naturligvis statueres deling, herunder ligedeling, se ovenfor s.

123-124, efter den enes død. Udvalgets overvejelser har derfor i første række været koncentreret om, hvorvidt en billighedsregel som omtalt ovenfor s. 123—124 også bør kunne finde anvendelse i dødsbosituationen.

Til støtte for en sådan anvendelse taler de samme synspunkter, som er anført s. 122-124. Endvidere er der grund til at antage, at den mere vidtgående samejsepraksis vil fortsætte ved dødsboskifter, hvis ikke reglen indføres, hvilket vil føre til forskellige resultater i de to opløsningssituationer.

Heroverfor kan det gøres gældende, at den nævnte regel formentlig vil blive anvendt oftere i dødsboer efter en ugift samlevende end i dødsboer i særejeægteskaber, hvor udvalget som nævnt har foreslået, at § 56 skulle være anvendelig. Dette beror på, at den efterlevende ægtefælle også modtager arv, hvorfor betingelsen om, at den efterlevende skal være urimeligt ringe stillet, formentlig sjældnere vil være opfyldt. Hvis det imidlertid antages, at godtgørelsen efter billighedsreglen skal være skattefri, vil en efterlevende samlever således opnå en bedre stilling end den efterlevende ægtefælle, hvis arv pålægges arveafgift, jfr. nærmere kap. 9, hvis arven overstiger 100.000 kr.

Hertil kommer, at et krav på en godtgørelse beskærer arveretten for afdødes eventuelle livsarvinger og en ægtefælle i et ægteskab, der endnu ikke er opløst. Billighedsreglen må derfor i hvert fald suppleres. Det kan eksempelvis ske ved at foreskrive, at godtgørelsen ikke kan overstige den del af formuen, som afdøde kunne have rådet over ved testamentet, jfr. princippet i forsikringsaftalelovens § 104. Beløbet forudsættes at være skatte- og afgiftsfrit.

Halvdelen af udvalgets medlemmer (Bitsch, Hanne Budtz, Danielsen, Hjorth, Lind, Moltke, Inge Fischer Møller, Inger Margrete Pedersen og Ulla Paabøl) finder, at den nævnte billigheds-

regel bør kunne anvendes også efter en samlevers død. Ved udmålingen af en eventuel godtgørelse må tages hensyn til, i hvilket omfang udredelsen af beløbet går ud over ægtefælle eller livsarvinger.

Den anden halvdel af udvalgets medlemmer (Yvonne Herløv Andersen, Alice Hedegaard, Elsebeth Kock-Petersen, Inge Krogh, Aase Olesen, Bodil Panild, Hanne Reintoft, Ebba Strange og Tillsch) finder, at der ikke bør indføres nogen billighedsregel ved dødsboskifte. Parterne må henvises til at oprette testamente. Endvidere vil de bevismæssige problemer efter den ene parts død være store. De udvalgsmedlemmer, der er imod en lovregulering i begges levende live, henviser tillige til bemærkningerne ovenfor.

2. Der er enighed om, at der ikke bør tillægges efterlevende samlever ret til udlæg efter vurdering i afdødes ejendele, jfr. foran s. 125. En eventuel godtgørelse må derfor erlægges kontant, medmindre andet aftales i forbindelse med boets behandling. Hvis en af parterne ønsker at tillægge den anden bestemte aktiver efter sin død, må dette ske ved testamente.

3. I betænkning 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (719/1974) har udvalget foreslået, at det udtrykkeligt i en lovbestemmelse fastslås, at en ægtefælle, der modtager underholdsbidrag fra sin fraseparerede eller fraskilte ægtefælle, mister dette bidrag, såfremt der etableres et ægteskabslignende samlivsforhold. I disse tilfælde bør bidrag fra ægtefællen efter samlivsforholdets ophør kun fastsættes, hvis ganske særlige grunde taler derfor.

Den foreslåede regel er en videreudvikling af den administrative praksis, der har udviklet sig i 1970-erne, og som hviler på den betragtning, at en bidragsberettiget hustru ikke samtidig med, at hun har etableret en fastere personlig og økonomisk forbindelse med en anden

mand, skal kunne kræve bidrag fra den tidligere ægtefælle. Herved er etablering af et samlivsforhold til dels ligestillet med indgåelsen af et nyt ægteskab, jfr. ægteskabslovens § 51. Forskellen er dog, at en pålagt bidragspligt endeligt bortfalder ved den berettigedes nye ægteskab, medens der ved etablering af et samlivsforhold i princippet blot sker en suspension.

I lyset heraf har udvalget overvejet, om der er grund til at ændre arvelovens § 17, stk. 2, hvorefter en ægtefælle, der sidder i uskiftet bo med afdodes livsarvinger, har pligt til at skifte ved indgåelse af nyt ægteskab. Det er tillige taget i betragtning, at arvelovens regler frister til at indlede samlivsforhold uden ægteskab, idet en vielse forudsætter et skifte. I givet fald kunne følgende bestemmelse indsættes i arveloven som § 17, stk. 3, eller som § 20, stk. 2:

»En arving kan kræve skifte, når den efterlevende ægtefælle i 2 år har samlevet med en anden.«

Til støtte for gennemførelsen af en sådan regel taler, at den efterlevende, der sidder i uskiftet bo, sikkert ofte vælger at etablere et samlivsforhold i stedet for at gifte sig, jfr. herved kap. 4, s. 34, hvoraf det fremgår, at 5 % af alle i enkestand ifølge omnibusundersøgelsen fra oktober 1977 lever sammen med en anden uden ægteskab.

Begrundelsen for at kræve, at den efterlevende skifter før indgåelsen af et nyt ægteskab, må antages at være hensynet til at undgå, at det uskiftede bo sammenblandes med et nyt fællesbo, hvor arvingernes arvekrav skal konkurrere med den nye ægtefælles boslodskrav. Dette hensyn gør sig imidlertid også gældende, når længstlevende etablerer et samlivsforhold, hvor der kan opstå sameje om visse aktiver. Se nærmere Danielson i UfR 1979 B, s. 272.

Hertil kommer, at arvelovens § 17, stk. 2 - der formentlig ikke kan anvendes analogt på samlivsforhold, jfr. Inger Margrete Pedersen, Papirløse samlivsforhold, 1976, s. 104 - ved kun at nævne indgåelse af nyt ægteskab tilskynder til at vælge samlivsformen fremfor ægteskabet. § 17, stk. 2, er således ikke forenelig med udvalgets principielle standpunkt, hvorefter lovgivningen i videst muligt omfang bør indrettes på at tilskynde til at indgå ægteskab og ikke på at modvirke til ægteskab, jfr. kap. 5, s. 49.

Imod den nævnte regel taler, at reglerne giver arvingerne mulighed for utidig indblanding i den efterlevendes personlige forhold og for at øve pression over for den efterlevende ved trusler om at begære skifte. Endvidere er der mindre grund til at frygte en sammenblanding af det uskiftede bo med samleverens ejendele. Dette gælder især, hvis den foran s. 124 omhandlede billighedsregel gennemføres med den følge, at tilbøjeligheden til at statuere sameje mindskes. Hertil kommer, at arvingerne er beskyttet mod den efterlevende ægtefælles misbrug gennem reglerne i arvelovens §§ 20-23.

På baggrund af disse overvejelser finder et flertal af udvalgets medlemmer (Bitsch, Danielsen, Hjorth, Elsebeth Kock-Petersen, Inge Krogh, Lind, Moltke, Ulla Paabøl, Hanne Reintoft og Tillisch), at det bør overvejes at indføre en regel som den skitserede, medens et mindretal (Yvonne Herløv Andersen, Hanne Budtz, Alice Hedegaard, Inge Fischer Møller, Aase Olesen, Bodil Pannild, Inger Margrete Pedersen og Ebba Strange) ikke finder grundlag for at ændre arveloven på dette punkt.

4. Et samlevende par kan udover at oprette gensidigt testamente sikre hinanden økonomisk ved indsættelse som begunstiget i en livsforsikringspolice. Hvis indsættelsen ikke sker ved navn, tilfalder forsikringssummen den nærmeste pårø-

rende, hvilket efter omstændighederne kan være samleveren, jfr. dommen i UfR 1978, s. 979, men som typisk vil være en legal arving, jfr. forsikringsaftalelovens § 105.

Udvalget har ikke taget stilling til en mulig ændring af forsikringsaftalelovens

bestemmelse, da disse spørgsmål, der til dels er af udpræget forsikringsteknisk karakter, for tiden drøftes i forsikringsaftalelovsudvalget. Endvidere afhænger spørgsmålets løsning af resultatet af overvejelserne vedrørende en billighedsregel, der skal gælde efter den enes død, se ovenfor s. 129.

Arveafgift

A. Lovregler m.v.

I. Som nævnt i kap. 8, s. 126, har en ugift ingen legal arveret efter sin samlever, men arver kun, hvis afdøde efterlod et testamente til fordel for samleveren. Endvidere kan justitsministeriet, hvis der ikke er legale arvinger, afstå arven efter arvelovens § 71, stk. 2.

Af beløb, som den efterlevende modtager som arv, skal betales arveafgift efter satser, der er væsentligt højere, end hvis parterne havde været gift eller været beslægtede. Arveafgiftsloven, jfr. lovbe kendtgørelse nr. 443 af 28. september 1972 om afgift af arv og gave, som ændret ved lov nr. 256 af 26. maj 1976 og

lov nr. 170 af 14. maj 1980, fastlægger i § 2, stk. 1, afgiftssatserne. Afgiftsklasse A omfatter afdødes ægtefælle (også den fraseparerede eller fraskilte) og børn og deres afkom. Afgiftsklasse B omfatter beslægtede i forældrelinien (forældre, søskende og deres afkom, jfr. arvelovens § 2). Afgiftsklasse C omfatter beslægtede i bedsteforældrelinien (bedsteforældre, og disses børn, jfr. arvelovens § 3) eller ubeslægtede, herunder samlever. Der er indrømmet afdødes ægtefælle en særlig gunstig beskatning, når arven er under 1 mill. kr.

Til illustration af satserne, der er stærkt progressive, kan nævnes følgende taleksempler (tabel 3):

Tabel 3. Arveafgiftsbeløb.

Afgiftsklasse	Ægtefælle	A	B	C
Af 20.000 kr. svares kr.	0	490	3.310	5.540
Af 100.000 kr. svares kr.	90	5.990	27.310	40.940
Af 500.000 kr svares kr.	67.990	72.990	234.310	302.940
Af 1 mill. kr. svares kr.	192.990	192.990	574.310	697.940
Af det overskydende svares	32 %	32 %	80 %	90 %

Tabellen viser, at der navnlig er en betydelig forskel mellem sats A på den ene side og satserne B og C på den anden, medens forskellen på B og C ikke er så markant.

Efter arveafgiftslovens § 5 skal der betales samme afgift af, hvad der ved dødsfaldet måtte tilfalde nogen i henhold til forsikringskontrakter, når afdøde har betalt præmien eller vederlaget.

Det drejer sig f.eks. om livsforsikringssummer og de stadigt hyppigere forekommende gruppelevsforsikringer, såfremt samleveren er indsat som begunstiget. Se dog om krydslivsforsikringer Inger Margrete Pedersen, Papirløse Samlivsforhold, s. 126.

2. Arveafgiftsloven indeholder ikke særlige regler for ugifte samlevende, men i §

3, stk. 6, findes en dispensationsmulighed:

»Stk. 6. Hvis arvingen ved arveladerens død i længere tid har hørt til dennes husstand eller været økonomisk afhængig af ham, kan finansministeren tillade, at arveafgiften svarer efter en lavere afgiftsklasse end den, arvingens slægtskabsforhold til arveladeren vil betinge. Har arvingen i de sidste 5 år før arveladerens død hørt til dennes husstand eller været økonomisk afhængig af ham, og arvelodden ikke overstiger 2.000 kr., bortfalder arveafgiften.«

Bestemmelsens sidste pkt. er stort set uændret siden afgiftslovens vedtagelse i 1922 (lov nr. 147 af 10. april 1922, § 3, stk. 6). 1. pkt. blev indsat ved lov nr. 255 af 4. juni 1947. I bemærkningerne til ændringslovforslaget i 1947 siges, at reglen om afgiftslempelse for en arv under 2.000 kr. i praksis har været følt for snæver, og at man derfor ønskede at give finansministeren en bemyndigelse til at nedsætte afgiften. Bestemmelsen er ifølge bemærkningerne hyppigst kommet til anvendelse på husholdersker og lignende, jfr. Rigsdagstidende 1946-47, tillæg A, sp. 4063. Ved lov nr. 274 af 7. juni 1972 har § 3, stk. 6, fået sin nugældende formulering, der kun er en redaktionel ændring i forhold til tidligere lov., se betænkning fra folketingsudvalget, jfr. Folketingstidende 1971-72, tillæg B, sp. 2309. I overensstemmelse hermed har bestemmelsen efter fast praksis været anvendt som en socialt betonet hjælpeforanstaltning. Ministeriet for skatter og afgifter har i Meddelelser fra skattedepartementet nr. 52, januar 1980, s. 33-34, givet følgende redegørelse for denne praksis:

»En skifteret forespurgte, efter hvilke retningslinier der træffes afgørelse i sager om nedsættelse af arveafgiften i henhold til § 3, stk. 6, i lov om afgift af arv og gave.

Man meddelte, at der i nævnte lovs § 3, stk. 6, opstilles to alternative betingelser for, at

nedsættelse af arveafgiften til en lavere afgiftsklasse end den, arvingens slægtskabsforhold til arveladeren betinger, kan bevilges. nemlig at arvingen ved arveladerens død i længere tid har hørt til afdødes husstand eller har været økonomisk afhængig af denne.

I skattedepartementets praksis er det anset for en betingelse for at anvende denne regel på arvinger, der ved arveladerens død har hørt til hans husstand i længere tid, at arveladeren og arvingen stod over for hinanden som arbejdsgiver og arbejdstager. Den største gruppe, der opnår afgiftsnedsættelse efter denne bestemmelse, er husbestyrerinder; men også andre arvinger kan opfylde betingelserne, f.eks. en medhjælper på afdødes landbrugsejendom.

Hvis der ikke har foreligget et husstandsforhold, afhænger muligheden for afgiftsnedsættelse af, om arvingen har været økonomisk afhængig af arveladeren.

Nedsættelse efter reglen om økonomisk afhængighed kan bevilges, når arveladeren har forsørget arvingen, og arvingen ikke har kunnet betale udgifterne til en rimelig livsførelse af sine egne arbejds- eller formueindtægter.

Afgiftsnedsættelse kan også bevilges, når arveladeren og arvingen har været gensidigt økonomisk afhængige af hinanden i den forstand, at de begge har levet i beskedne kår og derfor kun har kunnet klare sig økonomisk ved at være fælles om leveomkostningerne.

Afgiftsnedsættelse efter reglerne om husstandsforhold og om økonomisk afhængighed har altid været opfattet som en socialt betonet hjælpeforanstaltning. I praksis graderes nedsættelsen derfor, således at arveafgiften tillades beregnet efter klasse A eller B. Ved skønnet lægges der vægt på forholdets varighed, arvingens alder, arvens størrelse og arvingens økonomiske forhold i øvrigt.

Det er derimod uden betydning, hvorledes det personlige forhold mellem de to personer har været.«

Redegørelsen svarer til den, ægteskabsudvalget fik i forbindelse med en forespørgsel til brug ved udarbejdelsen af betænkning nr. 5 om samliv og ægteskab (720/1974), se s. 64-65, hvor det dog er tilføjet, at afgiftsnedsættelse bevilges, når de nævnte betingelser er opfyldt uden

hensyntagen til, om personerne var af samme eller forskelligt køn, eller til det personlige eller følelsesmæssige forhold imellem dem.

Skattedepartementet har senere over for udvalget oplyst, at der i 1980 er foretaget en væsentlig justering af de betingelser, der stilles til arvingens indtægtsforhold. Medens man tidligere fandt, at en arving ikke kunne siges at være afhængig af afdøde i lovens forstand, hvis begge tjente mere end almindelig folkepension, eller hvis arvingen havde en højere pension end afdøde, har man nu dispenseret i tilfælde, hvor arvingens indtægt var højere end almindelig folkepension, men dog lavere end grænsen for proportionalbeskatningen, d.v.s. for kalenderåret 1980 81.900 kr. Dette gælder også i tilfælde, hvor arveladerens indkomst var lavere.

Som det fremgår af redegørelsen, lægges der vægt på forholdets varighed. Skattedepartementet har oplyst, at et forhold normalt bør have været i noget mere end 10 år, før det kan tillægges betydning. Nedslaget i arveafgiften er skønsmæssigt, og en imødekommelse af en ansøgning indebærer ikke nødvendigvis, at hele arven beskattes efter sats A eller B.

3. Arv, som tilfalder arveladerens stedbørn eller disses afkom, afgiftsberigtiges efter sats A på samme måde som arv til arveladerens egne børn. Børn af arveladerens samlever betragtes ikke som stedbørn, og en arv, der tilfalder dem, skal derfor afgiftsberigtiges efter sats C. Dog indeholder afgiftslovens § 3, stk. 5, følgende dispensationsbestemmelse:

»Stk. 5. Hvis arvingen har indtaget et barns stilling i arveladerens hjem enten som plejebarn, eller fordi arvingen har opholdt sig i hjemmet sammen med den ene af sine forældre, kan finansministeren tillade, at arveafgiften svares efter samme afgiftsklasse som for arveladerens børn.«

Ifølge pkt. 8 i skattedepartementets cirkulære nr. 20 af 28. december 1972 kan et barn kun anses for at være et plejebarn, hvis plejebarnsforholdet har været omkring halvdelen af barnealderen (d.v.s. tiden indtil barnets fyldte 15. år) eller, hvis forholdet først er opstået i slutningen af barnealderen, har været i flere år ud over barnealderen. Denne praksis, der stadig følges, blev folketingsudvalget orienteret om i forbindelse med behandlingen af forslaget til lov nr. 274 af 7. juni 1972, jfr. Folketingstidende 1971-72, tillæg B, sp. 2319.

4.a. Efter arveafgiftslovens § II, stk. 3, kan finansministeren, når en efter loven afgiftspligtig erhvervelse omfatter fast ejendom i riget, eller hvor andre særlige omstændigheder taler derfor, indrømme henstand med betalingen af arveafgiften eller tillade, at den helt eller delvis betales i afdrag på en i hvert enkelt tilfælde nærmere fastsat måde. De nævnte særlige omstændigheder vil navnlig kunne foreligge, hvis en ægtefælle skal betale arveafgift af arven efter sin afdøde ægtefælle, fordi dennes bo skiftes, således at den længstlevende ikke slipper for arveafgift, fordi boet overtages til hendsiden i uskiftet bo. Det vil bero på de nærmere omstændigheder, om henstand bevilges. I givet fald kan en henstand vedvare til længstlevende dør, jfr. pkt. 9 i skattedepartementets cirkulære nr. 20 af 28. december 1972. Det afgørende ved ordningen er, at arvens og afgiftens størrelse bliver fastlagt, hvorfor den længstlevende må stille sikkerhed for afgiften og forrente den, jfr. pkt. 11 i det nævnte cirkulære.

b. Henstandsordningen er ved en ændring af arveafgiftsloven i 1976 blevet suppleret med en særlig ret for en efterlevende ægtefælle i et barnløst ægteskab til at få udsættelse af afgiftspligten, jfr. §§ 14 A og 14 B.

En efterlevende ægtefælle i et barnløst ægteskab arvede indtil gennemførelsen af arveloven i 1963 sammen med afdødes forældre og søskende m.v., men havde til gengæld adgang til at sidde i uskiftet bo med disse. Virkningen heraf var, at ægtefællen ikke skulle svare arveafgift. Efter arveloven af 1963 er ægtefællen i denne situation enearving. Der skal derfor gennemføres en skiftebehandling og betales arveafgift. Af hensyn til disse ægtepar er i § 14 A, stk. 1, nu bestemt:

»Når en gift person afgår ved døden uden at efterlade sig livsarvinger, kan den efterlevende ægtefælle, hvis der har været formuefællesskab i ægteskabet, begære afgiftspligten indtræden udsat såvel for sin arv af fællesboets midler som for andre arveafgiftspligtige erhvervelser, der, hvis den efterlevende ægtefælle havde kunnet hensidde i uskiftet bo, ville være indgået i dette. Er afgiftspligten udsat, indtræder den, når den længstlevende fremsætter anmodning derom eller indgår nyt ægteskab. Er afgiftspligten herefter ikke indtrådt ved længstlevendes død, bortfalder den.«

1 modsætning til henstandsreglen i § 11, stk. 3, indebærer denne udsættelsesregel, at arveafgiften ikke bliver fastsat. Hvis den efterladte senere ønsker at skifte i levende live, skal der svares arveafgift af så stor en del af ægtefællens nuværende formue, som hans arvelod udgjorde af hans sammenlagte bos- og arvelod. Er boet til dels medgået til forbrug, bliver arvelodden således mindre, end hvis der var skiftet straks efter førstafdøde ægtefælles død.

Som en konsekvens af lovændringen er kildeskatteloven blevet ændret ved lov nr. 616 af 17. december 1976, således at en efterlevende ægtefælle, der benytter sig af adgangen efter arveafgiftslovens §§ 14 A og 14 B til at søge udsættelse med betaling af arveafgift, også i skattemæssig henseende stilles, som om der forelå et uskiftet bo.

B. Retsregler i de øvrige nordiske lande.

1. Finland.

Den finske arveafgiftslov nr. 378 af 12. juli 1940 opstiller i § 11 fire afgiftsgrupper, således at ægtefælle og børn samt forældre er i første gruppe og ubeslægtede i fjerde. Efter § 14 er afgiftssatserne progressive, og de satser, der gælder for første gruppe, fordobles, tredobles eller femdobles i de øvrige grupper. Loven indeholder ikke regler om samlevende, men efter § 11 henregnes en person, der i mindst de sidste 10 år før arveladerens død har været i hans tjeneste og draget omsorg for ham, til 2. afgiftsgruppe.

Arveafgiftsloven er for tiden genstand for reformovervejelser i et særligt udvalg.

2. Norge.

Efter den norske arveafgiftslov nr. 14 af 19. juni 1964 er en arv, der tilfalder den efterlevende ægtefælle, ikke afgiftspligtig, jfr. § 4, stk. 4. Loven indeholder ikke særregler for samlevende, der således må svare afgift som ubeslægtede.

3. Sverige.

Den svenske arveafgiftslov af 6. juni 1941 indeholder en opdeling i tre afgiftsklasser. Første klasse er efterlevende ægtefælle, børn og svigerbørn. Med ægtefælle sidestilles den, som på tidspunktet for dødsfaldet levede sammen med afdøde, såfremt de samlevende tidligere har været gift med hinanden eller har haft fælles børn, jfr. lovens § 28.

Anden afgiftsklasse er alle andre arvinger efter loven eller testamente end dem, der er nævnt i første eller tredje klasse.

Tredie klasse består af visse velgørende formål. Afgiftssatserne er progressive, men udgør i første klasse højst 65 % ved en arv på mere end 5 mill. kr. Den højeste sats i klasse 2 er 72 % ved arv over 1

mill. kr. I klasse 3 er satsen 30 % ved arv over 30.000 kr.

Som nævnt i kap. 3, s. 32, har arveafgiftsspørgsmålene ikke været gjort til genstand for en egentlig drøftelse på moderne mellem de nordiske ægteskabsudvalg, da disse spørgsmål i de andre lande falder uden for ægteskabsudvalgenes område.

C. Kritik af de gældende danske regler.

Der har fra flere sider været rettet kritik navnlig mod skattedepartementets dispensationspraksis efter arveafgiftslovens § 3, stk. 6. Som det fremgår af udvalgets betænkning 5 om samliv og ægteskab (nr. 720/1974) s. 65, har Folketingets Ombudsmand i en konkret klagesag ikke fundet at kunne kritisere den af skattedepartementet anlagte fortolkning.

Han henstillede imidlertid til finansministeriet, når resultaterne af overvejelserne i ægteskabsudvalget vedrørende den retlige behandling af visse uægteskabelige samlivsforhold foreligger, at tage op til overvejelse, om der vil være anledning til at ændre den pågældende lovbestemmelse.

Ministeren for skatter og afgifter har i september 1979 nedsat et udvalg, der skal overveje ændringer i arve- og gaveafgiftslovgivningen. Udvalgets kommissorium har følgende ordlyd:

»På baggrund af den udvikling, der er foregået i samfundet i de seneste årtier, bl.a. i strukturel, social, økonomisk og erhvervs-mæssig henseende, skal udvalget vurdere behovet for ændringer af arve- og gaveafgiftsreglerne. Således må udvalget f.eks. overveje, hvorvidt loven bør ændres under hensyn til den vækst, der er sket i de ikke-ægteskabelige samlivsformer.

Udvalget skal endvidere undersøge mulighederne for en gennemgribende forenkling af arve- og gaveafgiftslovgivningen, bl.a. med henblik på en mere hensigtsmæssig administrativ tilrettelæggelse. Det må i den forbindelse overvejes, om det er praktisk muligt at

lade de nævnte afgifter beregne og opkræve af samme myndigheder, som beregner og opkræver indkomst- og formueskatten.

Udvalget kan i fornødent omfang inddrage reglerne om beskatningen i forbindelse med dødsfald (den såkaldte dødsbopeskatning) i sine undersøgelser og overvejelser.

Udvalgets arbejde bør så vidt muligt afsluttes med udarbejdelse af et udkast til forslag om ændring af arve- og gaveafgiftsloven og eventuelt tillige af lovreglerne om beskatningen i forbindelsen med dødsfald.«

D. Udvalgets overvejelser.

1. Når et samlivsforhold ophører ved den enes død, opstår på samme måde som ved dødsfald i et ægteskab en række problemer for den efterlevende. For ægtefæller indeholder ægteskabs- og arvelovgivningen en række regler til løsning af nogle af disse problemer, og de særligt lempelige regler i arveafgiftsloven for ægtefæller sikrer, at der ikke gøres for stort et indhug i en formue, som skal sikre den efterlevendes fortsatte tilværelse.

Ugifte samlevende, der har søgt at løse de tilsvarende problemer ved oprettelse af testamente, må konstatere, at det beløb, den længstlevende arver, beskæres kraftigt gennem arveafgiften, der skal udredes kontant. Afgiften kan i mange tilfælde hindre, at den efterlevende kan bevare hjemmet, såfremt det består af en fast ejendom, og de relativt høje arveafgifter til statskassen må i det hele forekomme mindre rimelige i tilfælde, hvor der mellem de samlevende består et tilsvarende nært fællesskab - økonomisk og på anden måde - som mellem ægtefæller. Det er iøvrigt ikke ukendt i arveafgiftsloven med særregler for ubeslægtede med en særlig tilknytning til afdøde, f.eks. stedbørn og plejebørn, jfr. ovenfor.

Udvalget har derfor fundet det nødvendigt at overveje muligheden for en lempelse af arveafgiften i ugifte samlivsforhold.

2. Der er enighed om, at udvalget ikke bør udtale sig om, hvorvidt forskellen mellem de tre afgiftsklassers satser bør formindskes, ligesom det ikke tilkommer udvalget at afgive indstilling om afgiftsniveauet i almindelighed.

3. På denne baggrund har udvalget drøftet, om de samlevende generelt bør lige-stilles med ægtefæller i afgiftsmæssig henseende, når visse betingelser er opfyldt, jfr. den svenske arveafgiftslovs § 28, eller om finansministerens (skatte- og afgiftsministerens) dispensationsbemyndigelse i lovens § 3, stk. 6, bør udvides til også at omfatte visse samlivsforhold.

Det må fremhæves, at den ugifte efterlevendes *arveret* efter udvalgets opfattelse stadig bør være betinget af, at afdøde har testamenteret til fordel for samleveren, jfr. kap. 8, s. 128. Spørgsmålet om arveafgift foreligger således kun i tilfælde, hvor afdøde og den efterlevende har haft en følelse af en vis samhørighed, der objektivt kan konstateres i kraft af en viljestilkendegivelse fra den nu afdøde i form af et testamente eller indsættelse i en livsforsikring, eller justitsministeriet afstår arven. Herved adskiller disse tilfælde sig fra dem, der er drøftet i kap. 7 og 8, og da der kun er oprettet testamente i 26–31 % af samlivsforholdene, jfr. kap. 4, s. 36, er der tale om en mere begrænset personkreds.

På den anden side kan yderligere kriterier ikke undværes, da disse begunstigede skal afgrænses over for andre testamentsarvinger. Udvalget finder, at den, som ønsker at opnå en gunstigere afgiftsmæssig stilling, må pålægges bevisbyrden for, at der har bestået et samliv. Bevis må f.eks. antages at foreligge, hvis skifteretten konstaterer sameje, eller hvis justitsministeriet i medfør af arvelovens § 71, stk. 2, har afstået arven, i tilfælde hvor der ikke var oprettet testamente, fordi man har fundet, at den pågældende var nærstående på grund af samlivsforhold, jfr. kap. 8, s. 126-128. Drejer

det sig om par, der tidligere har været gift, er der allerede efter de nugældende regler ligestilling med ægtepar.

Udvalget har dog anset det for uheldigt at skabe en regel, der på den ene side giver visse samlevende et egentligt retskrav på ligestilling med ægtefæller og på den anden side henviser andre samlevende - der ikke findes at opfylde de opstillede kriterier - til at svare afgift efter sats C, uanset at man efter et konkret skøn måtte sige, at deres samliv var lige så fast som de samlivsformer, der var omfattet af en regel om ligestilling. Samlivsforholdene må antages at være så forskelligartede, at det ville være forkert at lægge vægt på et enkelt kriterium.

På den baggrund er det den overvejende opfattelse i udvalget, at en hensigtsmæssig løsning bedst kan opnås ved en ændring af arveafgiftslovens § 3, stk. 6, således at ministeren i videre omfang end nu får mulighed for at nedsætte afgiften skønsmæssigt. Udvalgets drøftelser har koncentreret sig om følgende skitse til en ny formulering af stk. 6, 1. pkt.:

»Stk. 6. Hvis arvingen og arvelader ved dennes død havde fælles husstand og økonomisk fællesskab af ikke uvæsentligt omfang, kan ministeren for skatter og afgifter bestemme, at arveafgiften svares efter en lavere afgiftssats end den, arvingens familieforhold til arveladeren vil betinge. Det samme gælder, hvis arvingen var økonomisk afhængig af arveladeren. I særlige tilfælde kan ministeren bestemme, at de for efterladte ægtefæller eller børn gældende afgiftsregler bringes i anvendelse.«

Ved anvendelsen af begrebet »fælles husstand« i stedet for »arveladers husstand« er det tilsigtet at fremhæve, at afdøde ikke behøver at have været husstandsindehaver, d.v.s. økonomisk dominerende i forholdet. Begrebet svarer til det, der anvendes i lejelovens § 75, stk. 2, og den skitserede regel er ligesom

denne bestemmelse ikke begrænset til ægteskabslignende samlivsforhold. Også to personer af samme køn eller f.eks. to søskende vil derfor være omfattet, såfremt de har haft fælles husstand. I den forbindelse bemærkes, at søskende, der har haft fælles bopæl med arveladeren i de sidste 10 år før dødsfaldet, allerede efter gældende ret har krav på kun at svare afgift efter sats A, forudsat at både arveladeren og arvingen var ugifte ved dødsfaldet. Bestemmelsen vil således i disse tilfælde alene medføre, at skattedepartementet får mulighed for at lade arvingen få et vist nedslag i den afgift, der ellers skulle svares efter sats B, såfremt tidskravet ikke er fuldt ud opfyldt, men der foreligger andre særlige omstændigheder.

Om kollektiver henvises til kap. 5, s. 53-54. Der oprettes sjældent testamenter i disse forhold.

Udvalget har ikke fundet det nødvendigt at foreslå det gjort til en betingelse, at samlivet har haft en vis varighed, da der som foran nævnt må lægges vægt på, at parterne ved at oprette et testamente har tilkendegivet, at de betragter forholdet som varigt.

Skitsen har i 2. pkt. medtaget udtrykket økonomisk afhængighed for ikke at gøre reglen snævrere end den nugældende.

Husstandsbegrebet svarer som nævnt til det, der anvendes i lejeloven, men udvalget har fundet det rigtigst, at det gøres til en betingelse, at parterne desuden har haft økonomisk fællesskab. Arvingen skal bevise, at betingelserne er opfyldt og kan herved blive stillet overfor spørgsmål om samlivets karakter, jfr. herved den generelle drøftelse i kap. 5, s. 53 og 50, samt kap. 7, s. 28. Hvis arvingen ikke ønsker at udsætte sig herfor, må han undlade at påberåbe sig reglen.

Udvalget har med 3. pkt. ønsket at fremhæve, at spørgsmålet om afgiftsnedsættelse ikke - som f.eks. spørgsmålet om fordelingen af boligen - er et spørgs-

mål om enten/eller, men om mere eller mindre. Der bør formentlig kun være tale om at anvende afgiftsklasse A eller de særlige regler for ægtefæller for *hele* arven i tilfælde, hvor parterne af juridiske grunde har været forhindret i at indgå ægteskab. Der er herved navnlig tænkt på personer af samme køn eller f.eks. to søskende, der har boet sammen. Omvendt må man være opmærksom på, at den ringe forskel mellem satserne i afgiftsklasserne B og C betyder, at en nedsættelse til klasse B kun vil bevirke en mindre lempelse. Der bør derfor foretages en konkret vurdering.

Alt taget i betragtning finder et flertal af udvalgets medlemmer (Yvonne Herløv Andersen, Bitsch, Hanne Budtz, Danielsen, Alice Hedegaard, Hjorth, Lind, Moltke, Inge Fischer Møller, Bodil Pannild, Inger Margrete Pedersen, Ulla Paa-bøl, Hanne Reintoft, Ebba Strange og Tillisch) at kunne anbefale, at en regel som den skitserede gennemføres. Dette bør ikke afvente den iværksatte revision af arveafgiftsloven.

Et mindretal (Elsebeth Kock-Petersen og Aase Olesen) kan kun anbefale, at der gives ministeren mulighed for en skønsmæssig nedsættelse af arveafgiften i tilfælde, hvor de samlevende af juridiske grunde var forhindret i at indgå ægteskab.

Et andet mindretal (Inge Krogh) kan ikke anbefale, at der foretages nogen ændring i arveafgiftslovens § 3, stk. 6.

3. Udvalget har drøftet, om der burde foreslås ændringer i arveafgiftslovens § 3, stk. 5, om plejebørn, f.eks. således at børn under 18 år, som på dødsfaldets tidspunkt hørte til samme husstand som afdøde, kun skal betale afgift efter § 2 A. Der er imidlertid enighed i udvalget om ikke at foreslå bestemmelsen ændret. Der er således tilslutning til skattedepartementets praksis, hvorefter forbindelsen mellem arvelader og barn skal være knyttet, før barnet bliver voksent.

4. Udvalget har yderligere drøftet, om den særlige regel om udsættelse med beregning af arveafgift efter lovens §§ 14 A og 14 B bør finde tilsvarende anvendelse på ugifte samlevende. Udvalget finder dog ikke grundlag for at foreslå en sådan ændring, da reglerne er knyttet til arvelovens bestemmelser om uskiftet bo, som udvalget ikke finder bør kunne påberåbes af en efterladt samlevende.

5. Endelig finder udvalget grund til at nævne et særligt problem vedrørende uskiftet bo. Efter arvelovens § 17, stk. 2, skal den efterlevende skifte ved indgåelse af nyt ægteskab med den konsekvens, at der skal betales arveafgift. Der kan derfor være fordele ved at indlede et samlivsforhold uden ægteskab. Det falder uden for rammerne af denne betænkning at tage stilling til, hvordan denne forskelsbehandling mellem ægteskaber og samlivsforhold bedst ophæves. Betydningen af problemet mindskes, hvis det forslag, der er nævnt foran i kap. 8, s. 130, om en ændring af arvelovens § 17, gennemføres. Herefter kan en arving kræve skifte, når den efterlevende ægtefælle i 2 år har samlevet med en anden.

E. Kompetencespørgsmålet.

Efter arveafgiftsloven er beføjelsen til at dispensere fra lovens hovedregler samlet

hos ministeren for skatter og afgifter. Udvalget har drøftet, om kompetencen til at bevilge afgiftsnedsættelse bør henlægges til skifteretterne.

Til støtte for i hvert fald ved arv under en vis størrelse, f.eks. 500.000 kr., at henlægge afgørelsen til skifteretten taler, at skifteretten må anses for velegnet til i forbindelse med dødsboets behandling at afgøre, om der foreligger et husstandsællesskab med det fornødne økonomiske fællesskab. Hertil kommer, at det må anses for en stor fordel for parterne at kunne få en afgørelse af afgiftsspørgsmålet med det samme. Endelig kan anføres, at det kan forekomme mindre rimeligt, at det er den afgiftsopkrævende myndighed, der tager stilling til ansøgninger om nedsættelse ud fra ikke-fiskale hensyn. Dette synspunkt var således afgørende for, at det blev justitsministeriet og ikke finansministeriet, der fik kompetencen til at give afkald efter arvelovens § 71, stk. 2, jfr. kap. 8, s. 127.

Heroverfor kan anføres, at en decentralisering vil medføre risiko for en betydelig forskel i praksis fra retskreds til retskreds.

Udvalget finder, at en egentlig stillingtagen til dette problem og spørgsmålet, om skifterettens afgørelse skal være administrativ eller judiciel, bør finde sted ud fra mere generelle overvejelser i arveafgiftsudvalget.

Skrivelse af 15. juli 1976 fra Forbundet af 1948 til Ægteskabsudvalget

I en tidligere betænkning fra ægteskabsudvalget afvises ægteskab for homofile. Forbundet har tidligere vurderet muligheden for et »partnerskab« for to mennesker uanset køn, som skulle have ægteskabets retsvirkninger, og som ville svare til ægteskab. Imidlertid er interessen blandt homofile for ægteskab efter heteroseksuelt mønster næppe længere til stede, og denne del af debatten kan efter Forbundets opfattelse dermed afsluttes.

På baggrund af vedlagte rapport »Samlivsformer nu og i fremtiden« er Forbundet af 1948 af den opfattelse, at der bør etableres et »partnerskab« for to mennesker uanset køn, der ønsker en

offentlig registrering af deres varige samlivsforhold. I »partnerskabet« ligger et arvefællesskab svarende til ægtepar, men også de konsekvenser, der bliver følgen af fælles husstand, eksempelvis i relation til sociale ydelser. Skattemæssigt foreslår vi parterne behandlet hver for sig svarende til (samboende) ikke-gifte.

Vi anser skifterettens mellemkomst for en nødvendighed ved et samlivsforholds opløsning, men foreslår, at afgiften til skifteretten afskaffes.

Forbundets rapport om »partnerskab« er tilegnet ægteskabsudvalget, og vi håber hermed at have bidraget til en løsning på de homofiles arveproblem som et resultat af udvalgets kommende arbejde.

Udvalgets skrivelse af 10. januar 1978 til indenrigsministeriet, kirkeministeriet, socialministeriet og undervisningsministeriet

Ægteskabsudvalget af 1969 har til opgave at overveje, i hvilket omfang der på baggrund af de ændrede samfundsforhold, ændringen af kvindens stilling i samfundet og de heraf følgende ændringer af opfattelsen af ægteskabsinstitutionen er behov for revision af reglerne om ægteskabs indgåelse og opløsning, herunder reglerne om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse, samt reglerne om ægteskabs retsvirkninger og om børnenes retsstilling under ægteskabet og efter separationen eller skilsmisse. Udvalget skal samtidig overveje, om der i tilknytning hertil er behov for ændring af regler i den øvrige lovgivning, der har forbindelse med ægteskabslovgivningen, og om nogle af de bestemmelser i lovgivningen, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, bør kunne anvendes på visse ægteskabslignende forhold.

Udvalget udbad sig ved skrivelse af 22. november 1971 en del oplysninger fra en række ministerier, og bl.a. på grundlag af besvarelserne af denne skrivelse blev udvalgets betænkning 5, samliv og ægteskab, udarbejdet (bet. nr. 720/74).

For tiden overvejer udvalget en række spørgsmål vedrørende forældremyndighed over børn uden for ægteskab, herunder spørgsmålet om der under en eller anden form skal åbnes mulighed for, at forældrene kan have forældremyndigheden i forening.

Udvalgets overvejelser er især koncen-

treret omkring en ordning, der åbner mulighed for, at forældrene skal kunne aftale, at forældremyndigheden skal tilkomme dem i forening, dog således at aftalen skal godkendes af en offentlig myndighed, f.eks. overøvrigheden, for at sikre, at fælles forældremyndighed ikke vil stride mod barnets tarv.

Udvalget har tidligere behandlet spørgsmålet om mulighed for fælles forældremyndighed efter separation og skilsmisse. Udvalget var da mest tilbøjelig til at foretrække en ordning, hvorefter der skal ske en fordeling af forældremyndigheden, jfr. vedlagte kopi af s. 24 i udvalgets betænkning nr. 719/1974. Det er dog tænkeligt, at spørgsmålet på ny vil blive berørt i udvalget i forbindelse med den igangværende drøftelse af spørgsmålet om mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab.

Man er i udvalget opmærksom på, at en sådan ordning vil kunne skabe problemer på en række områder, f.eks. i relation til skole, indfødsret og sociale tilskudsordninger. Ægteskabsudvalget udbeder sig derfor, inden der tages endelig stilling til spørgsmålet, oplysning om, hvorvidt en ordning som den skitserede med en vis mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab (og eventuelt efter separation og skilsmisse) efter ministeriets opfattelse på væsentlige områder vil medføre særlige fordele eller ulemper.

Indenrigsministeriets skrivelse af 29. maj 1978

! skrivelse af 10. januar 1978 har udvalget anmodet om oplysning om, hvorvidt en ordning, hvorefter der skabes mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab (samt for børn i ægteskab eventuelt efter forældrenes separation og skilsmisse), vil medføre særlige fordele eller ulemper, for så vidt angår indfødsret.

I denne anledning skal man meddele følgende:

Med hensyn til *børn udenfor ægteskab* er retsstillingen for øjeblikket den, at de kun *erhverver dansk indfødsret ved fødslen*, såfremt moderen er dansk statsborger, medens faderens statsborgerlige stilling ingen betydning har, jfr. § 1, stk. 1, nr. 3, i lov om dansk indfødsret, lovbekendtgørelse nr. 409 af 17. december 1968, hvoraf et særtryk vedlægges. - Kun hvis *forældrene indgår ægteskab med hinanden*, får faderens danske statsborgerret betydning, jfr. indfødsretslovens § 2.

Det samme er tilfældet, hvis *forældrene efter barnets fødsel skifter statsborgerret*, idet børn udenfor ægteskab følger moderen i statsborgerretlig henseende, jfr. § 5, stk. 2, nr. 1, og § 6, stk. 2.

Også *i forbindelse med naturalisation* tillægges der faderens statsborgerretlige stilling ringe betydning; i de, iøvrigt meget få tilfælde, der har foreligget for indenrigsministeriet, hvor en dansk fader har ansøgt om, at der må blive tillagt hans børn udenfor ægteskab dansk indfødsret, har man hidtil gjort det til en betingelse for at imødekomme ansøgningen, at han med gyldighed efter dansk ret har fået tillagt den *udelukkende* forældremyndighed over barnet.

Med hensyn til *børn i ægteskab* må den bestående indfødsretslovgivning siges at have haft til forudsætning, at der ved forældres separation og skilsmisse fandt en fordeling af forældremyndigheden sted, jfr. § 5, stk. 1, og stk. 2, nr. 3, hvilke bestemmelser også finder anvendelse ved naturalisation, jfr. § 6, stk. 2.

Det således beskrevne system, hvorefter et barns statsborgerretlige stilling i princippet og også i praksis i det overvejende antal tilfælde bliver bestemt af, hvilken statsborgerretlig stilling den ene af forældrene har, indebærer fordele af praktisk-administrativ karakter med henblik på at kunne fastslå, hvilken stilling et barn har i statsborgerretlig henseende, ligesom det hidtil har været og formentlig også fremdeles vil blive anset for en fordel, at systemet medvirker til, at børn i det overvejende antal tilfælde kun har statsborgerret i ét land.

Som det imidlertid vil være ægteskabsudvalget bekendt, er det i de senere år med stigende styrke fra forskellig side blevet gjort gældende, at det af forskellige grunde - og herunder navnlig ud fra et ligestillingssynspunkt - er uholdbart, at børn, der er født i ægteskab mellem en ikke-dansk fader og en dansk moder, som regel ikke erhverver dansk indfødsret ved fødslen efter moderen. Den således fremsatte kritik af det bestående system har nu ført til det resultat at der ved lov nr. 117 af 29. marts 1978, der træder i kraft den 1. januar 1979, er foretaget forskellige ændringer i den danske indfødsretslov, som også medfører ændringer i den foran beskrevne retstilstand; der henvises herom til vedlagte særtryk af indenrigsministeriets bekendt-

gørelse nr. 155 af 6. april 1978 af Lov om dansk indfødsret.

For så vidt angår *børn udenfor ægteskab* er der ikke foretaget nogen realitetsændringer, men nogle af de citerede lovbestemmelser har fået en anden betegnelse: § 1, stk. 1, nr. 3, er blevet til § 1, stk. 1, nr. 2, og § 5, stk. 2, nr. 1, er blevet til § 5, stk. 2. - Det kan dog oplyses, at man i forbindelse med de internordiske forhandlinger på tjenstemandsplan, som har fundet sted forud for de foretagne ændringer i indfødsretsloven, har droftet spørgsmålet, om der - for at undgå en diskriminatorisk behandling af børn født udenfor ægteskab - burde gennemføres en bestemmelse om, at sådanne børn kunne erhverve dansk indfødsret, når blot enten faderen eller moderen var i besiddelse af dansk indfødsret; der henvises herom senest til ECOSOC rådsbeslutning nr. 234 af 13. maj 1977 - oversendt fra udenrigsministeriet med skrivelse af 11. oktober 1977 - jfr. tidligere justitsministeriets sag L. A. 1973-623/2-2. Endvidere har man haft for øje, at ifølge oplysning fra Danmarks Statistik er det beregnet, at der ved årsskiftet 1976/77 fandtes 1.200.000 personer her i landet, som var gift, medens 320.000 personer levede i »papirløst ægteskab«, og det blev samtidig oplyst, at der i 1976 blev født 49.595 børn i ægteskab og 15.672 børn udenfor ægteskab, eller i % henholdsvis 76 og 24. - Under de omtalte internordiske forhandlinger blev man imidlertid enige om, at ændringer i de nordiske statsborgerretslove på dette punkt burde afvente resultatet af de overvejelser, som finder sted i samtlige de nordiske lande om de retlige forhold vedrørende børn født udenfor ægteskab, bl.a. med henblik på at konstatere, om der bør tillægges disse børn statsborgerret efter faderen, når blot faderskabet er fastslået, eller om indfødsretserhvervelsen bør knyttes til et andet kriterium - f.eks. at der tillægges faderen del i for-

ældremyndigheden - der indicerer en nærmere tilknytning mellem barnet og faderen.

Med hensyn til *børn i ægteskab* er der ved loven af 29. marts 1978 gennemført den meget væsentlige ændring, at disse børn nu vil erhverve indfødsret ved fødslen, når blot enten faderen eller moderen er dansk statsborger. Denne bestemmelse vil ligesom andre ændringer i indfødsretsloven - der henvises herved til ændringerne i § 5, stk. 1, og bortfaldet af den hidtidige bestemmelse i § 7, nr. 4 - medføre, at der i vidt omfang opstår tilfælde af dobbelt statsborgerret for børnene, hvilket forudses også at ville ske, hvis man gennemfører bestemmelser, som foran omtalt, om at børn, født udenfor ægteskab, kan erhverve statsborgerret efter faderen. - Man er herved gået ud fra, at de hermed forbundne ulemper ganske overvejende kun vil blive af mere principiel og teoretisk karakter, navnlig så længe børnene ikke har nået voksen alder. Man er derfor foreløbig blevet stående ved kun at gennemføre forholdsvis mindre vidtgående bestemmelser til ophævelse af dobbelt statsborgerret, jfr. de nye bestemmelser i § 9, stk. 2, og § 9 A.

Da de overvejelser med hensyn til forældremyndighed, som for tiden finder sted i ægteskabsudvalget, såvidt indenrigsministeriet kan bedømme det, på det statsborgerretlige område kun vil få den konsekvens, at børn i videre omfang vil få dobbelt statsborgerret, og da man allerede for statsborgerretslovgivningens vedkommende har gennemført ændringer, der, som foran nævnt, vil få disse virkninger, vil indenrigsministeriet for sit vedkommende ikke mene, at en gennemførelse af de tanker, som man er inde på i ægteskabsudvalget, vil medføre særlige ulemper i statsborgerretlig henseende.

Med hensyn til spørgsmålet, om en eventuel ny ordning vil medføre særlige fordele i statsborgerretlig henseende skal

man indskrænke sig til at pege på, at man næppe ud fra et generelt synspunkt kan hævde, at det er en fordel for børn, at de er i besiddelse af dobbelt statsborgerret, men at der utvivlsomt vil være adskillige enkeltpersoner, som vil betragte det som en fordel, at deres børn er i besiddelse af dobbelt statsborgerret. - Det kan vel også ud fra mere generelle synspunkter betragtes som en fordel, at forældre, navnlig i konfliktsituationer,

ikke skal tvinges til at tage stilling **til**, hvem af forældrene der skal have forældremyndigheden, og dermed ej heller tvinges til at tage stilling til, hvem af forældrene børnene skal følge i statsborgerlig henseende.

Indenrigsministeriet vil sætte pris på at blive holdt underrettet om de videre overvejelser i ægteskabsudvalget og om resultaterne heraf i det omfang, disse må antages at have interesse for den danske indfødsretslovgivning.

Kirkeministeriets skrivelse af 31. januar 1978

I skrivelse af 10. januar 1978 har udvalget udbedt sig oplysning om, hvorvidt en ordning, der åbner mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab og eventuelt tillige over ægtebørn, hvis forældre er separeret eller skilt, efter kirkeministeriets opfattelse på væsentlige områder vil medføre særlige fordele eller ulemper.

I denne anledning skal man for så vidt angår sagsområder, der henhører under kirkeministeriet, meddele, at det efter gældende lovgivning tilkommer respektive påhviler forældremyndighedens indehaver(e) at træffe bestemmelse om børns optagelse (ved dåb eller på anden måde) i folkekirken og udtrædelse af samme, navngivelse (af børn der ikke døbes) og konfirmation samt at foretage anmeldelse til ministerialbøgerne om fødsel og dødsfald samt om ændring af børns slægtsnavn.

For så vidt angår ægtebørn kan som

hovedregel hver af forældrene foretage de omhandlede anmeldelser m.v. Er forældrene separeret eller skilt, kræves separations- eller skilsmissebevilling eller domsudskrift forevist til dokumentation for, hvem af forældrene der har fået tillagt forældremyndigheden. Hvor det drejer sig om børn uden for ægteskab, kræves dokumentation for forældremyndigheden kun forevist i tilfælde, hvor anmeldelse m.v. foretages af en anden end barnets moder.

Såfremt en ordning, hvorefter forældremyndigheden over børn uden for ægteskab og eventuelt tillige over ægtebørn, hvis forældre er separeret eller skilt, i visse tilfælde kan tilkomme forældrene i forening, vil medføre, at der ved behandlingen af de foran omtalte anmeldelser m.v. må kræves tilvejebragt dokumentation for forældremyndigheden i videre omfang end det nu er tilfældet, må dette efter kirkeministeriets opfattelse betragtes som en ulempe.

Socialministeriets skrivelse af 12. juli 1978

I skrivelse af 10. januar 1978 har ægteskabsudvalget udbedt sig oplysning om, hvorvidt en ordning, der indebærer en vis mulighed for fælles forældremyndighed over børn uden for ægteskab (og eventuelt efter separation og skilsmisse) på væsentlige områder vil medføre særlige fordele eller ulemper.

I denne anledning skal man meddele følgende:

Bistandsloven.

I bistandslovens § 34 er det fastsat, at såfremt forældremyndighedens indehaver ikke ønsker en hjælpeforanstaltning efter § 33 iværksat, skal beslutning herom træffes i et møde i det sociale udvalg.

Såfremt forældremyndigheden udvides som overvejet i ægteskabsudvalget, vil der kunne opstå problemer, hvis den ene af forældrene er indforstået med en hjælpeforanstaltning efter § 33, mens den anden modsætter sig dette.

I bistandslovens § 123, stk. 1, er det fastsat at der kan træffes nærmere opregnede foranstaltninger over for børn, selvom der ikke foreligger samtykke fra forældremyndighedens indehaver, når det er absolut påkrævet af hensyn til et barns velfærd.

I bistandslovens § 128, stk. 2, er det fastsat, at berettiget til at indbringe en sag for ankestyrelsen er bl.a. forældremyndighedens indehaver.

I forbindelse med de 3 lovbestemmelser gælder, at en udstrækning af forældremyndigheden til begge forældre i situationer, hvor forældremyndigheden hidtil kun har været hos den ene af forældrene, kan betyde et forøget antal til-

fælde, hvor der henholdsvis skal besluttes hjælpeforanstaltninger på et møde i det sociale udvalg og skal gås frem efter den særlige procedure i bistandslovens afsnit VIII samt et forøget antal klagesager.

Dette kan dog næppe tale afgørende imod den foreslåede ordning.

Børnetilskud.

En række af bestemmelserne i lov om børnetilskud og andre familieydelse bygger på den gældende ordning, hvorefter forældremyndigheden over børn uden for ægteskab og efter separation og skilsmisse tilkommer den ene af forældrene. En udstrækning af forældremyndigheden til begge forældre i de nævnte situationer vil derfor nødvendiggøre en ændring af børnetilskudsloven.

Man skal særligt henvise til, at det således altid er forholdene hos den, der har forældremyndigheden over barnet, der er afgørende for, om der kan udbetales børnetilskud til et barn efter de regler, der gælder for enlige forsørgere, også i de tilfælde, hvor barnet i en periode opholder sig hos den anden af forældrene eller er anbragt i familiepleje. Ligeledes er det ved beregningen af børnetilskud i de tilfælde, hvor forældrene ikke lever sammen, indtægten hos den af forældrene, der har forældremyndigheden over barnet, der tages i betragtning.

Udstrækkes forældremyndigheden som skitseret vil der opstå problemer med udbetaling af børnetilskud, uanset om det fastsættes, at det er den af forældrene, som har barnet hos sig, der skal opfylde betingelserne for, at f.eks. det forhøjede børnetilskud kan udbetales.

Børnetilskud udbetales kvartalsvis, og da betingelserne for at modtage børnetilskud skal være opfyldt den første dag i den periode, som den enkelte udbetaling vedrører, vil barnets skiftende ophold hos forældrene kunne medføre, at der skal ske ændringer i tilskuddets art og størrelse inden for samme år, ligesom der ved barnets ophold hos andre end

forældrene vil opstå problemer om, hvilket børnetilskud, der skal udbetales for barnet.

For administrationen af loven om børnetilskud og andre familieydelse må en udstrækning af forældremyndigheden til **begge** forældre i situationer, hvor forældremyndigheden hidtil har været hos ^{den ene} af forældrene, derfor antages at ville medføre væsentlige ulemper.

Undervisningsministeriets skrivelse af 18. juli 1978

I skrivelse af 10. januar 1978 har sekretariatet for ægteskabsudvalget af 1969 udbedt sig oplysning om, hvorvidt en i skrivelsen skitseret ordning med en vis mulighed for fælles forældremyndighed over born uden for ægteskab (og eventuelt efter separation og skilsmisse) efter undervisningsministeriets opfattelse på væsentlige områder vil medføre særlige fordele eller ulemper. Ordningen åbner mulighed for, at forældrene skal kunne aftale, at forældremyndigheden skal tilkomme dem i forening, dog således at aftalen skal godkendes af en offentlig myndighed, f.eks. overøvrigheden, for at sikre, at fælles forældremyndighed ikke vil stride mod barnets tarv.

Efter indhentet udtalelse fra direktoratet for folkeskolen, folkeoplysning, seminarier m.v., direktoratet for gymnasie-

skolerne og højere forberedelseseksamen samt direktoratet for erhvervsuddannelserne skal man udtale, at en ordning af forældremyndigheden som skitseret ikke kan antages at medføre væsentlige ulemper inden for undervisningsministeriets område.

Man skal i øvrigt henlede opmærksomheden på den stedfundne ændring af skolestyrelsesloven (lovbekendtgørelse nr. 24 af 20. januar 1978) for så vidt angår reglerne om valgret og valgbarhed til skolenævn og skoleråd, jfr. lovens §§ 10 og 41, stk. 1, pkt. 2. Ved ændringen blev der tillagt faderen til et barn uden for ægteskab valgret og valgbarhed til de organer under forudsætning af, at han tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet. Det bemærkes, at denne ret også tilkommer faderen uden for aftalesituationen.

Udvalgets skrivelse af 17. marts 1978 til socialministeriet

I forbindelse med gennemførelsen af adoptionsloven af 1972 var der forhandlinger mellem justitsministeriet og socialministeriet om muligheden for en forenkling og harmonisering af kompetencerne i henholdsvis adoptionslovens §§ 9 - 12 om tvangsadoption og den dagældende børneforsorgslov. Der henvises til 5. ktr. j. nr. 619-129.

I bemærkningerne til forslag til lov om social bistand, der blev fremsat i folketingsåret 1972/73 siges det bl.a., at »reglerne om klageadgang og domstolsprøvelse er forskellige for så vidt angår det sociale udvalgs afgørelse vedrørende barnets hjemgivelse og overøvrighedens afgørelse vedrørende samme barn om adoption uden samtykke fra forældremyndighedsindehaver. Det tilføjes, at socialministeriet derfor har taget spørgsmålet op til behandling med henblik på muligheden for senere at fremsætte et ændringsforslag til harmonisering af bestemmelserne.« Et sådant ændringsforslag blev imidlertid ikke fremsat.

Ægteskabsudvalget har under arbejdet med problemerne omkring de papirløse forhold drøftet et andet område, hvor de familieretlige regler og retsplejelovens regler kan komme i konflikt med bistandslovens regler.

Problemstillingen illustreres af den i Ugeskrift for Retsvæsen 1977, s. 93, refererede højesteretsdom og vedrører det problem, at forældremyndighedsafgørelser principielt hører under de almindelige domstole (der bortses i denne sammenhæng fra de sager, der behandles af overøvrigheden), og gennemtvangelse af

afgørelserne sker ved fogedretten. Såvel afgørelse om selve forældremyndigheden som fogedens afgørelse i en sag om tvangsfuldbyrdelse kan appelleres til landsretten og eventuelt videre til Højesteret. I alle tilfælde behandles sagerne af de juridiske dommere alene. Fogeden har i medfør af retsplejelovens § 536 mulighed for at tilkalde en repræsentant for det sociale udvalg til at varetage barnets tarv under sagen. Samtidig med, at en sag behandles efter disse regler, vil der, som det f.eks. var tilfældet i den nævnte sag, i medfør af bistandslovens regler kunne behandles en sag om reelt samme problem, nemlig barnets opholdssted. Afgørelserne træffes her af det sociale udvalg med rekurs til den sociale ankestyrelse, hvorfra sagerne kan indbringes for landsretten, der i disse sager tiltrædes af særligt sagkyndige.

Efter ægteskabsudvalgets opfattelse er dette ikke hensigtsmæssigt, og specielt uheldigt kan det forekomme, hvis afgørelserne om barnets opholdssted falder forskelligt ud i de forskellige regi. Endvidere taler sagernes hastende karakter for, at en forenkling og harmonisering burde tilstræbes.

Udvalget har drøftet forskellige mulige løsninger på problemet og har især koncentreret sig om to:

1. En løsning, hvorefter bistandslovens regler (specielt § 124) ikke fandt anvendelse, når barnet opholdt sig hos en af forældrene. Dette svarer til, hvad Vestre landsret antog i den nævnte retsag. En sådan ordning ville altså indebære, at en sag, hvor den af forældrene, der har forældremyndigheden, ønsker

barnet udleveret, alene kunne behandles af fogedretten med appel til landsretten efter de sædvanlige regler. Det sociale udvalg og ankestyrelsen ville da ingen kompetence have i sagen til f.eks. at nedlægge forbud mod fjernelse af barnet.

Samme løsning måtte formentlig vælges for de tilfælde, hvor barnet opholder sig hos plejeforældre, der har rejst sag om adoption af barnet.

2. En løsning, hvorefter såvel fogedretten som det sociale udvalg bevarer kompetence som efter gældende ret, men

således at det sociale udvalgs afgørelse i sager, hvor barnet opholder sig hos en af forældrene eller hos plejeforældre, der har rejst sag om adoption af barnet, ikke som nu indbringes for den sociale ankestyrelse, men direkte for landsretten. Formentlig burde sagerne i landsretten da behandles efter samme regler, eventuelt således at særligt sagkyndige medvirkende i ankesager fra såvel fogedret som det sociale udvalg.

Inden ægteskabsudvalget arbejder videre med disse spørgsmål, vil man sætte pris på at modtage socialministeriets bemærkninger til spørgsmålet.

Socialministeriets skrivelse af 13. februar 1979

I skrivelse af 17. marts 1978 har udvalget peget på de uhensigtsmæssige situationer, der kan opstå i sager om børns ophold hos den ene eller den anden af forældrene (evt. hos plejeforældre, der har rejst sag om adoption af barnet), og hvor henholdsvis familieretlige regler/retsplejelovens regler og bistsandslovens regler teoretisk kan komme i konflikt med hinanden i forbindelse med barnets udlevering.

Udvalget har overvejet to løsninger på problemet, hvorefter *enten* bistsandslovens § 124 ikke skulle finde anvendelse, når barnet opholder sig hos en af forældrene (evt. hos plejeforældre, der har rejst sag om adoption af barnet), således at sagen alene skulle behandles af fogedretten, *eller* det sociale udvalgs afgørelser ikke - som efter de gældende regler - skulle indbringes for den sociale ankestyrelse, men direkte for landsretten.

Socialministeriet har indhentet den i

kopi vedlagte udtalelse af 30. november 1978 fra den sociale ankestyrelse, hvorefter ankestyrelsen finder det uheldigt, om der sker en beskæring af de sociale myndigheders kompetence på disse områder.

Socialministeriet er enig med ankestyrelsen i de anførte betænkeligheder. Man ville således finde det uheldigt, om det sociale udvalg og ankestyrelsen ikke havde nogen mulighed for at kunne gribe ind i tilfælde af spørgsmål om fjernelse af et barn fra dets opholdssted hos den ene af forældrene (evt. hos plejeforældre, der har rejst sag om adoption af barnet), når forældremyndighedens indehaver over for fogeden begærer barnet udleveret. Man finder det også betænkeligt, hvis den sociale ankestyrelse ikke længere skulle kunne tage stilling til afgørelser, truffet af det sociale udvalg efter bistsandslovens § 124.

Socialministeriet bedes underrettet om, hvad der videre passerer i sagen.

Den sociale ankestyrelses skrivelse af 30. november 1978

Socialministeriet har i brev af 13. juni 1978 (j. nr. 4509-14) bedt ankestyrelsen om en udtalelse i anledning af en forespørgsel af 17. marts 1978 fra ægteskabsudvalget af 1969 vedrørende en eventuel ændring af bistandslovens § 124.

Ægteskabsudvalget finder det uheldigt, at forskellige myndigheder i visse tilfælde kan komme ud for samtidig at skulle tage stilling til spørgsmålet om et barns opholdssted.

Udvalget nævner for det første den situation, at et barn, der er anbragt i privat pleje af forældrene uden socialudvalgets medvirken, ønskes adopteret af plejeforældrene. Her vil overøvrigheden kunne behandle spørgsmålet om adoption, uanset at forældrene nægter samtykke hertil samtidig med, at det sociale udvalg behandler spørgsmålet om nedlæggelse af forbud mod barnets hjemtagelse.

Den anden situation, udvalget nævner, er illustreret af en højesteretsdom refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 1977, s. 93. Sagen drejede sig om et barn født uden for ægteskab. Barnet havde gennem længere tid med moderens samtykke opholdt sig hos faderen. Moderen, der havde forældremyndigheden over barnet, havde nu begæret fogedens bistand til at få barnet udleveret. Samtidig rejste faderen spørgsmål over for de sociale myndigheder om nedlæggelse af forbud efter § 124 mod barnets hjemtagelse.

Udvalget har drøftet to forskellige løsninger, som er nærmere beskrevet i udvalgets brev af 17. marts 1978, hvortil henvises. Fælles for de to løsninger er, at de sociale myndigheder helt eller del-

vist må vige for de almindelige domstole og fogedretterne.

I denne anledning skal man meddele, at ankestyrelsen ville anse det for uheldigt, om de sociale myndigheders kompetence blev beskåret på disse områder.

Efter bistandslovens § 32 har de sociale udvalg under ansvar bl.a. over for den sociale ankestyrelse, jfr. lovens § 35, en vidtrækkende forpligtelse til at føre tilsyn med de forhold, børnene i kommunen lever under, og udvalget bør derfor ikke afskæres fra at gribe ind for at forhindre, at et barn anbringes i pleje med adoption for øje under forhold, der er uheldige for barnet. De sociale udvalg bør heller ikke afskæres fra om fornødent at gribe ind, såfremt barnet i forbindelse med dets forældres stridigheder i tilknytning til ægteskabets/samlivets ophør kommer ud i en for barnet uforvarlig situation.

Dertil kommer, at man på forhånd i disse sager må anse de sociale myndigheder for kvalitativt bedre egnede end f.eks. fogeden. Socialudvalgene og deres administration vil som regel råde over den fornødne sagkundskab og vil under alle omstændigheder kunne søge bistand i amtskommunens socialcenter. Når der skal træffes beslutninger efter bistandslovens § 124, skal endvidere retskredsens dommer og en pædagogisk/psykologisk konsulent være til stede i udvalgets møde og vejlede udvalgets medlemmer.

Man henleder endvidere opmærksomheden på, at der så sent som i 1973 blev gennemført en ændring af den dagældende børneforsorogslovs § 81. Medens et børne- og ungdomsværn tidligere kunne

bestemme, at et barn eller en ung ikke måtte hjemtages fra et privat plejehjem, såfremt dette i væsentlig grad ville stride mod barnets eller den unges tarv, blev ordene »i væsentlig grad« slettet. Endvidere blev der indført en ny regel i børneforsorgslovens § 80 A om, at barnet ikke uden forudgående samtykke fra det sociale udvalg måtte hjemtages eller flyttes fra plejehjemmet, hvis det havde haft ophold i dette i mindst 2 år. Disse ændringer havde til formål i højere grad at sikre barnets interesse i at forblive i et godt plejehjem og netop at give de sociale myndigheder større muligheder for at bedømme situationen. Man har øjensynligt ikke ment, at barnets interesser ville blive tilstrækkeligt beskyttet alene gennem fogedens eventuelle virksomhed i sådanne sager.

Endvidere skal man henlede opmærksomheden på, at de tilfælde, hvor der opstår dobbelt behandling, i praksis synes at være få.

For så vidt angår tilfældene af plejetilladelse med adoption for øje skyldes det formentlig bl.a., at socialstyrelsen ved udsendelsen af sin cirkulæreskrivelse nr. 430 af 19. maj 1976 om procedure-regler ved godkendelse af plejeforældre med henblik på senere adoption, hvoraf fotokopi vedlægges, har anbefalet, at de sociale udvalg i sådanne tilfælde retter henvendelse til amtskommunens socialcenter.

I de tilfælde, hvor der er stridigheder mellem forældre om børnene, er det endvidere ankestyrelsens erfaring, at de sociale udvalg er meget tilbageholdende med at gribe ind, hvor der er uenighed mellem forældrene om barnets opholdssted. Her vil man i reglen kun træffe absolut nødvendige beslutninger for at beskytte barnet, men vil så vidt muligt undgå at foregribe overøvrighedens eller domstolenes afgørelse i forældremyndighedsspørgsmålet.

E'ndelig skal man henlede opmærksomheden på, at der er foreskrevet og i praksis i vidt omfang finder et nært samarbejde sted mellem de judicielle og sociale myndigheder for at forhindre en dobbelt behandling. De sociale myndigheder har efter bistandsloven og de dertil knyttede cirkulærer en vid forpligtelse til at etablere et nært samarbejde med andre myndigheder, organer og institutioner, og fogeden har som anført af ægteskabsudvalget mulighed for at tilkalde en repræsentant for det sociale udvalg, inden han medvirker i en sag om udlevering af et barn, hvor han jo efter retsplejelovens § 499 a, stk. 1, 3. pkt., ikke må medvirke til en udlevering, der kan udsætte barnets sjælelige eller legemlige sundhed for alvorlig fare. Og som foran nævnt finder der et nært samarbejde sted mellem socialudvalgene og socialcentre i sager om plejetilladelse.

De fremsendte bilag tilbagesendes hoslagt.

Socialstyrelsens cirkulæreskrivelse nr. 430 af 19. maj 1976

Om procedureregler ved godkendelse af plejeforældre med henblik på senere adoption.

(Til samtlige sociale udvalg og amtskommunale socialcentre samt Københavns magistrat).

I forbindelse med bistsandslovens ikrafttræden den 1. april 1976 og den heraf følgende ophævelse af lov om modrehjælpsinstitutioner m.v. er der ved lov om ændring af adoptionsloven af 24. marts 1976 (undersøgelse i adoptionssager) af justitsministeriet fastsat nye regler for undersøgelse og godkendelse i adoptionssager.

I medfør af bistsandslovens § 65 skal det sociale udvalg godkende anbringelse af børn under 14 år til døgnophold i familiepleje.

For at undgå dobbeltadministration i forholdet mellem den amtskommunale og primærkommunale forvaltning som følge af de af justitsministeriet fastsatte regler for undersøgelse og godkendelse i adoptionssager fastsætter socialstyrelsen følgende procedureregler:

I medfør af § 4 a i lov om ændring af adoptionsloven af 24. marts 1976 kan adoption kun bevilges, når ansøgeren er godkendt som adoptant efter en af amtskommunens socialcenter foretagen undersøgelse.

Godkendelse meddeles af et af justitsministeren ved hvert amts kommunale socialcenter (i København og på Frederiksberg henholdsvis ved magistraten og ved det sociale udvalg) oprettet samråd. Samrådets afgørelse kan indbringes for

adoptionsnævnet.

I medfør af adoptionslovens § 4 a, stk. 2, kræves godkendelse ikke i tilfælde, hvor der består et nært slægtskab eller andet særligt tilknytningsforhold mellem adoptanten og adoptivbarnet eller dets forældre.

Modtager det sociale udvalg ansøgning om plejetilladelse med henblik på senere adoption af et barn, hvortil der i medfør af adoptionslovens § 4 a, stk. 1, kræves godkendelse efter forudgående af amtskommunens socialcenter foretaget undersøgelse, fremsendes sagen af det sociale udvalg til amtskommunens socialcenter til undersøgelse.

Det sociale udvalg skal dog samtidig hermed tage stilling til spørgsmålet om plejetilladelse i overensstemmelse med reglerne i socialministeriets cirkulære af 30. september 1975 om dag- og døgnpleje efter bistsandsloven m.v.

Modtager det sociale udvalg ansøgning om plejetilladelse til et barn, hvor ansøgerne af samrådet er godkendt som adoptanter til dette barn, vil det sociale udvalg ikke være forpligtet til at foretage den i socialministeriets ovennævnte cirkulære foreskrevne undersøgelse, jfr. cirkulærets pkt. 13-17.

Det sociale udvalg har dog fortsat en selvstændig forpligtelse til, når der foreligger en ansøgning om plejetilladelse, at sikre sig, at familieplejen må antages at være til gavn for barnet.

De ovenfor nævnte ændringer i proceduren skulle imidlertid sikre, at der ikke ved udøvelsen af dette ansvar sker en dobbeltadministration.

